

T.C
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ ANA BİLİM DALI
ÇALIŞMA EKONOMİSİ BİLİM DALI

**TARİHSEL PERSPEKTİFTE ÇALIŞMA İLİŞKİLERİNİ BELİRLEYEN
ULUSLARARASI AKTÖRLER VE 1980 SONRASI YEREL AKTÖRLERLE
TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

BETÜL GÜNGÖR

İstanbul, 2011

T.C
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ ANA BİLİM DALI
ÇALIŞMA EKONOMİSİ BİLİM DALI

**TARİHSEL PERSPEKTİFTE ÇALIŞMA İLİŞKİLERİNİ BELİRLEYEN
ULUSLARARASI AKTÖRLER VE 1980 SONRASI YEREL AKTÖRLERLE
TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

BETÜL GÜNGÖR

DANIŞMAN: YRD. DOÇ.DR BERNA GÜLER MÜFTÜOĞLU

İstanbul, 2011

Marmara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tez Onay Belgesi

ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ Anabilim Dalı ÇALIŞMA EKONOMİSİ Bilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi BETÜL GÜNGÖR'ün TARİHSEL PERSPEKTİFTE ÇALIŞMA İLİŞKİLERİNİ BELİRLEYEN ULUSLARARASI AKTÖRLER VE 1980 SONRASI YEREL AKTÖRLERLE TÜRKİYE ÖRNEĞİ adlı tez çalışması ,Enstitümüz Yönetim Kurulunun 01.06.2011 tarih ve 2011/10-24 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oybirliği/oyçokluğu ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

Tez Savunma Tarihi : 14.06.2011

1) Tez Danışmanı : YRD. DOÇ.DR. BERNA GÜLER MÜFTÜOĞLU

2) Jüri Üyesi : YRD. DOÇ.DR. ÖZGÜR MÜFTÜOĞLU

3) Jüri Üyesi : YRD. DOÇ.DR. KURTAR TANYILMAZ

ÖNSÖZ

1980 sonrası uluslararası ve yerel aktörlerin etkisi ile yeniden şekillenen çalışma ilişkilerinin incelenmiş olduğu bu çalışma, tarihsel plan eşliğinde çerçevelenmiş ve eleştirisel gerçeklik ve nedensellik olgusuna dayandırılarak sunulmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmayı hazırlarken başta değerlendirmeleri ve fikirlerinin yanı sıra manevi desteğini eksik etmeyen sayın danışman hocam, Yrd. Doç. Dr. Berna Güler MÜFTÜOĞLU'na, çalışmamızda adı geçen, bilgilerinden ve fikirlerinden esinlendiğim tüm hocalarıma, sosyal bilimlere ışık tutan tüm yazarlara ve manevi destekleri ile beni hiçbir zaman yalnız bırakmayan sevgili aileme çok teşekkür ederim. Çalışmamızın tüm ilgililere yararlı olmasını dilerim.

İstanbul, 2011

Betül GÜNGÖR

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı: Betül Güngör

Ana Bilim Dalı: Çalışma Ekonomisi Ve Endüstri İlişkileri

Programı: Çalışma Ekonomisi

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Berna Güler Müftüoğlu

Tez Türü Ve Tarihi: Yüksek Lisans- Aralık 2010

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Uluslararası Kurumlar, Çalışma İlişkileri

ÖZET

TARİHSEL PERSPEKTİFTE ÇALIŞMA İLİŞKİLERİNİ BELİRLEYEN ULUSLARARASI AKTÖRLER VE 1980 SONRASI YEREL AKTÖRLERLE TÜRKİYE ÖRNEĞİ

1980'lerle birlikte değişen ekonomik politikaların ve bu politikaları uygulanmasında başrol oynayan kurumların çalışma yaşamını nasıl değiştirmiş olduğu araştırdığım bu çalışmamız üç bölümden oluşmuştur. İlk iki bölümde, 1980'lere kadar çalışma ilişkilerinin güç ilişkileri ile arasındaki bağ, somut verilere dayanarak aktarılmış, üçüncü bölümde ise, ilk iki bölümde elde etmiş olduğum bilgiler ışığında 1980 dönemi ve sonrası çalışma ilişkileri incelenmeye çalışılmıştır. En son olarak da, Türkiye örneklemini üzerinden gidilip yerel aktörlerin ve uluslararası aktörlerin 1980 sonrası çalışma yaşamındaki etkileri incelenmiştir.

Bu araştırma, güç ilişkilerinde ve buna bağlı olarak çalışma ilişkilerinde uluslararası ve yerel aktörlerin ne ölçüde etkili olduğunun cevabını aramıştır. Tarihsel süreçte ilkel anlamdan çalışma ilişkilerinden başlayarak, temel, süreci etkileyen önemli olaylar eşliğinde, bugünlere kadar gelen süreç içerisinde güç ilişkileri incelenerek ve veriler diyalektiğin de ışığı altında somut verilerle desteklenmeye çalışılmıştır.

Neoliberal politikaların uygulanması ile hız kazanan küreselleşme sürecinde liberal politikaların tüm dünyaya uygulanması sürecinde uluslararası kurumlar ve yerel aktörler etkili olmuştur. Özellikle gelişmekte olan ülkeler ve az gelişmiş ülkelere uluslararası kurumlarca belirlenmiş olan bu yeni politikalar, yerel aktörlerin desteği ile hayat bulmuşlardır. Uluslararası kurumlar da politikalarını, kredi vererek borçlandırma sistemi temelinde gerçekleştirmişlerdir. Araştırmamız bu sav üzerine kurulu olup, verilerle desteklenip, sonuca ulaşacaktır.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname: Betül Güngör

Field: Labour Economics and Industrial Relations

Programme: Labour Economics

Supervisor: Assistant Proffesor Berna Güler Müftüoğlu

Degree Awarded And Date: Master June-2010

Keywords: Globalization, International Organization, Labour Relations

ABSTRACT

THE GLOBAL ACTORS THAT DEFINE THE LABOUR RELATIONSHIP IN HISTORICAL PERSPECTIVE AND THE TURKEY SAMPLE OF POST 80'S WITH LOCAL ACTORS

With the changing economic policies in the 1980's played the leading role in implementing these policies and institutions that have changed working life researching how this study consisted of three parts. The first two chapters, with the power relations of the working relationship between the bond until the 1980s, based on data transferred to the concrete, while the third section, the first two chapters have achieved a working relationship and after the period of 1980 were examined in the light of that information. Finally, over the sample of Turkey visited the local actors and international actors working life after 1980 were investigated.

In this research, power relations, labor relations, and consequently the effectiveness of international and local actors that looked for the answer. In the history of primitive relations, , starting from the base of labour relations, with major events affecting the process, from today until the power relations in the process of examining the data in the light of the dialectic has been supported with concrete data.

Accelerating the implementation of neoliberal policies during the implementation process of globalization to the world of liberal policies have been effective international institutions and local actors. Especially in developing countries and least developed countries, international institutions, these new policies are defined, with the support of local actors have found life. The policies of international institutions, performed on the basis of credit by debiting system. Our research is based on this argument, supported with data will result.

İÇİNDEKİLER

TABLO LİSTESİ	xiii
GRAFİK LİSTESİ	xiv
KISALTMALAR	xv
GİRİŞ	1
BÖLÜM I: TARİHSEL SÜREÇTE 17.YÜZYIL’A KADAR GÜÇ MÜCADELELERİ VE ÇALIŞMA İLİŞKİLERİ	6
1.1 TARİH ÖNCESİ GÜÇ MÜCADELERİ	7
1.1.1 İlkel Komünal Sistem İçerisinde Ortak Mülkiyet	7
1.1.2 İlkel Toplumların Gelişimi, En Yüksek Aşamasında Değişen Güç İlişkileri	10
1.2 Üretim İlişkilerinde Dönüşüm: Madenin İşlenmesi Ve Toplum Yapısının Değişimi	12
1.2.1 Toplumsal İş Bölümünün Birinci Aşaması	12
1.2.2 Toplumsal İş Bölümünün İkinci Aşaması.....	13
1.3 Değişen Üretim İlişkileri Sonrası Yeni Üretici Güçlerin Ortaya Çıkışı, Özel Mülkiyet Ve Güç İlişkileri.....	14
1.4 Özel Mülkiyetin Gelişmesi İle Gelen Güç ilişkilerinde En Önemli Tabakalaşma: Kölelik .	16
1.4.1 Kölelik Düzeninde Çalışma İlişkileri	16
1.4.2 Kölelik Dışındaki Diğer Toplumsal Sınıflar	17
1.5 Güç Ediniminin Etkin Aygıtı: Devlet.....	19

1.6 Antik Yunan: Tarih Akışı İçinde Devlet Ve Hakim Güç İlişkilerine Bir Örnek	20
1.6.1 Devlet Ve Köleci Demokrasi: Atina.....	21
1.6.1.1 Yunan Medeniyetinde Kölecilik Ve Köleciliği Belirleyen Güç İlişkileri	21
1.7 Tarih Akışı İçinde Devlet Güç ilişkilerine Bir Başka Örnek: Roma Dünyası	22
1.7.1 Roma Topluluğunun İlk Aşaması, Güç İlişkilerinin Belirlediği Sınıfların Oluşumu Ve Etkili Aktörleri.....	22
1.7.2 Roma Köleci Toplumu İle Devlet Yapısının Birleşmesi İle Gelişen Güç İlişkileri	23
1.7.3 Tarihsel Süreçte Bir Mücadele Örneği: “Spartaküs Ayaklanması”	24
1.7.4 Roma’da Güç İlişkileri Değişiyor: Büyük İşletmelerin Çöküşü	25
1.7.5 Köleci Sistemin Çöküşü	26
1.8 Feodalizm Ve Çalışma İlişkileri	27
1.8.1 Köleci Toplum İçerisinden Feodalizmin Doğuşu.....	27
1.8.2 Batı Avrupa’da Yükselen Feodalizm Süreci Bu Sürece Dahil Oluşu.....	28
1.8.3 Güç İlişkilerini Belirleyen Unsurlarla Feodalizm	29
1.8.4 Feodalizm Döneminde Zanaat İlişkilerinin Gelişmesi: Yeni Çalışma İlişkileri Ve Güç Birliklerine Doğru	30
1.8.5 Feodalizm Ve Endüstri İlişkilerinde Değişme: Örgütlenmeler	31
1.8.5.1 Dokuma Endüstrisi Ve Örgütlenme.....	32
1.8.5.2 Diğer Endüstrilerde Örgütlenme.....	32
1.9. Güç Birlikleri: Loncalar	33
1.9.1 Güç İlişkisi Bakımından Batı Avrupa’da Loncalar	34
1.9.2 Bir Güç Aracı Olarak Osmanlı’da Loncalar: Ahi Teşkilatlanmaları	35
1.9.3 Dönem İçi Güç İlişkilerinde Etkin Bir Yapı: Tüccar Birlikleri.....	36
1.9.4 Kalfalık Çıraklık Arası Güç İlişkileri ve Etkin Faktörler	36
1.10. Kapitalizmin Yaygınlaşması Ve Üretici Güçlerin Değişmesi.....	37

1.10.1 Ulus Devlet Ve Milliyetçilik.....	39
1.10.2 Kentte Yükselen Yeni Bir Güç: Feodalitenin Çöküşü Ve Burjuvazinin Yükselişi	39
BÖLÜM II: 17.YÜZYIL'DAN 21.YÜZYIL BAŞLARINA GEÇEN SÜREDEKİ ÇALIŞMA İLİŞKİLERİ.....	42
2. Burjuvanın Yükselişi ve Güç İlişkilerinde Değişim	42
2.1.1 Burjuvazinin Feodal Sistemin Yerini Alması: Fransız İhtilaline Doğru.....	42
2.1.2 Fransız Devrimin Gölgesinde Güç Mücadeleleri	43
2.1.3 Fransız Devrimi: Yeni Sistemde Yeni Bir Güç Olan Burjuva Sınıfı Doğuyor	44
2.2 Kapitalizmin Burjuvaların Elllerinden Yükselişe Geçmesi: Fransız Devriminden Sanayi Devrimine.....	45
2.2.1 Makineleşme, Sanayi Devrimi Ve Çalışma İlişkileri	46
2.3 On Dokuzuncu Yüzyıl'daki Toplumsal Hareketlerin Güç Mücadelelerine Etkileri	49
2.3.1 On Dokuzuncu Yüzyılda Avrupa'da Sendikalar Hareketlenmeler	49
2.3.1.1 1848 Devrimi Ve Güç İlişkileri	51
2.3.1.2 Birinci Enternasyonal Ve Çalışma İlişkileri.....	52
2.3.1.3 İkinci Enternasyonal Ve Çalışma İlişkileri	55
2.4 Emek Sürecinin Örgütlenmesinde Bilimsel Dönem	57
2.4.1 Taylorizm ve Çalışma İlişkileri.....	57
2.4.2 Fordizm Üretim Sistemi Ve Çalışma İlişkileri.....	59
2.5 Dünya Güç İlişkilerinde Yeni Bir Düzlem: Sosyalist Devrim.....	60
2.5.1 Sosyalist Devrimi Oluşturan Koşullar Ve Güç Mücadeleleri	60
2.5.2 Sistemi Etkileyen En Önemli Ulusal Aktörler	62
2.6 Üçüncü Enternasyonal Ve Çalışma İlişkileri	63
2.7 Aşırı Birikim Krizi 1929 ve Çalışma İlişkileri.....	65

2.7.1 1929 Bunalımı Ve Emek Sınıfına Ve Sermaye Sınıfına Etkisi	65
2.8 İkinci Dünya Savaşı Öncesi Uluslararası Kurumlar.....	67
2.8.1 Milletler Cemiyetinin Kurulması	67
2.9 Refah Devleti Uygulamaları Ve Çalışma Yaşamı(1945-1960)	68
2.9.1 Refah Devleti Uygulamaları İçerisinde Bir Güç Olarak İşçi Sendikaları	70
2.10 1945 SONRASI ÇALIŞMA İLİŞKİLERİNİ BELİRLEYEN YENİ KURUMLAR	73
2.10.1 Güç İlişkilerinde Önemli Bir Ses: Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO).....	73
2.10.2 ILO ve Güç Ve Çalışma İlişkilerindeki Yeri	73
2.11 1945-1970 Aarası Güç İlişkilerini Bekirleyen İkiz Kardeşler: Dünya Bankası ve IMF.....	75
2.11.1 Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund)	75
2.11.2 Bir Güç İlişkisi Bakımından Dünya Bankası Ve Çalışma İlişkileri	77
2.11.2.1 Dünya Bankası.....	77
2.11.2.2 Dünya Bankası Faaliyetleri, Üye Ülkeler Ve Etkileri.....	78
2.11.2.3 Dünya Bankası Reformlarının (Makro Ekonomik Reformların) Toplumsal Etkisi ve Çalışma İlişkilerine Etkileri	80
2.12 Çok Uluslu İşletmelerin Çalışma İlişkileri Üzerindeki Etkileri	80
2.12.1 Ulusal Çalışma İlişkileri Sisteminin Dönüşümü: Çok Uluslu Şirketlerin Çalışma İlişkilerine Direk Etkileri.....	82
2.12.2 Sendikacılığın Güç Kaybetmesi	83
2.12.3 Bir Güç Aracılığı Olan “Toplu İş Sözleşmelerinin” Yapısal Değişime Uğraması	84
2.12. 4 Çok Uluslu Şirketler, IMF, DB Güç İlişkileri Ve Bir Değerlendirme	85
2.13 Bir Güç İlişkisi Olarak Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Antlaşması (GATT)	86
2.13.1 Genel Çerçeve ve Güç İlişkilerinde Etkin Bir Anlaşma: GATT	86
2.13.2 Çalışma İlişkilerinde Bir Güç Unsuru Olarak GATT	87
2.14 Refah Devleti Uygulamalarının Sonu ve İşçi Sınıfının Tepkisi.....	88

2.14.1 Bir Güç Olarak 1968 Hareketi Ve Emek Sermaye Mücadelesindeki Rolü	89
2.15 Uluslararası Para Sisteminin Çöküşü ve Petrol Krizi	91
BÖLÜM III: 1980 SONRASI ÇALIŞMA YAŞAMINI ETKİLEYEN ULUSLARARASI VE TÜRKİYE ÖRNEKLİ YEREL AKTÖRLER	94
3.1 Değişim Ve Farklılaşmanın Yeni Adı: Küreselleşme ve Çalışma İlişkileri	94
3.1.2 Üretimin Kaydırılması Ve Kaydırıldığı Yerlerdeki Yerel Aktörler Ve Çalışma İlişkileri	97
3.1.2.1 Dönüşen Sosyal Haklar	97
3.1.2.2 Sosyal Devlet Anlayışının Kaybedilmesi, Kamu Mücadelesinin Güç Kaybı Ve Uluslararası Ve Yerel Kurumlar	98
3.1.2.3 Kendi Kendine Yardım Mekanizmasının İşlev Kaybı	99
3.1.2.4 İşgücü Piyasasında Esnekleşme.....	99
3.1.2.5 Esnekleşme İle Birlikte Gelişen Yeni Üretim Sistemleri: Yeni Sömürü Alanlarında Güç Mücadeleleri	101
3.2 1970 Sonrası 1980 Başı Dünya Ölçeğinde Çalışma İlişkilerinin Tarihsel Planı.....	102
3.3 Güç Mücadelesinde “Koruyucu Güç” İşçi Sendikalarının 1980 Sonrası Etkinlik Alanları	105
3.3.1 1980 Sonrası Sendikacılık Ve Güç İlişkilerindeki Yeri	105
3.3.2 İşçi Sınıfının Güç Kaybetmesi	106
3.3.3 Sendikaların Çalışma İlişkilerinde Güç Kaybının Sonuçları	109
3.4 Çalışma İlişkilerinde Yeni Bir Kavram: İnsan Kaynakları Yönetimi	112
3.5 Güç İlişkilerinde Önemli Bir Aktör Olan Uluslararası Çalışma Örgütü’nün 1980 Sonrası Faaliyetleri.....	113
3.5.1 1980 Sonrası Çalışma İlişkilerinde Genel Maddeleri ve Misyonu ile ILO	114
3.5.2 1980 Sonrası, ILO’nun Çalışma Yaşamını Etkileyen Temel Haklar Ve İlkeler Bildirgesi(1998)	116
3.5.3 80’ler Sonrası Çalışma İlişkilerinde Sosyal Etiket Kavramı	117

3.5.4. ILO, Firmalar Arası Değişim İlişkisi: Fasonlaşma, Taşeronlaşma.....	118
3.6 1980 Sonrası Emek Ve Çalışma İlişkilerinde Bir Güç Olarak İkiz Kardeşler (IMF Ve DB)	118
3.6.1 1980 Sonrası İkiz Kardeşlerin Politikalarının Evreleri Hedefleri	119
3.7 Bir Müdahale aracı olarak Washington Uzlaşmasından POST WASHINGTON'A (IMF-DB kardeşliği).....	126
3.8 IMF Politikalarının 1980 Sonrası Çalışma İlişkileri Üzerinde Etkileri	128
3.8.1 Küresel Ucuz Emek Ekonomisi	128
3.8.2 İş gücü Piyasaları	130
3.9 80 Sonrası Yapısal Uyum Programları Emek Sınıfı Açısından İşe Yarayabilmiş Mi? :İkiz Kardeşler Ve Yoksulluk	132
3.10 1980'ler Sonrası Devler Arenasına! Katılan Yepyeni Bir Aktör: GATT'tan DTÖ Geçiş..	137
3.10.1 1980 Sonrası Bir Güç Olarak DTÖ Kuruluşlarından GATS ve Çalışma İlişkileri Üzerine Etkileri.....	140
3.11 1980 SONRASI BİR GÜÇ OLARAK AVRUPA BİRLİĞİ VE ÇALIŞMA İLİŞKİLERİ	143
3.11.1 Önemli Ticari Blok Ve Siyasal Entegrasyonlardan Biri: Avrupa Birliği.....	143
3.11.2 Uluslararası Bir Güç Olarak Avrupa Birliği'nin İstihdam İşsizlik Politikaları İle Çalışma İlişkileri.....	144
3.11.3 Kısa Değerlendirme: 1980'ler Sonrası AB Sosyal Politikaları Çalışma İlişkilerinde Ne Kadar Etkili Olabilmiştir? IMF, DB ve AB Destekli Neoliberal Politikaların Emek Piyasaları Ve İstihdam Açısından Sonuçları	148
3.11.4 Avrupa Birliği'nin Şaşırtan Tavrı: Çalışma İlişkilerinde AB'nin Refah Çelişkisi	149
3.11.5 80'ler Sonrası Yapısal Uyum Programları AB Göç İlişkisi Ve Sömürülen Göçmen Emek	152
3.12 1980 Sonrası OECD Ülkeleri Ve Çalışma İlişkileri.....	156
3.12.1 Genel Hatlarıyla OECD Amaçları.....	156
3.12.2 Uluslararası Bir Aktör Olarak OECD Ve Yönetişim Modeli Çerçevesinde Güç İlişkileri	157

3.12.3 Yönetişim Modeli OECD ve Diğer Kurumlar Etkisinde Emek Sömürüsü Ve Yoksulluk	160
3.13 Serbest Ticaret Bölgeleri ve Güç İlişkileri	163
3.13.1 Belli Başlı Bölgesel Entegrasyonlar Güç İlişkilerine Bağlı Oluşum Nedenleri	165
3.13.2 Ticari Entegrasyonlar Ve Buna Bağlı Oluşumlar: Serbest Üretim Bölgeleri (Entegrasyonların Çalışma İlişkilerine Ve Emek Piyasasına Etkisi)	168
3.14.TÜRKİYE’DE 1980 SONRASI GÜÇ MÜCADELELERİDE ÖNEMLİ TARİHSEL OLAYLARLA YEREL AKTÖRLER	171
3.14.1 1980- 1987 Ekonomik ve Hukuki Değişimlerle Türkiye İçin Yeni Bir Sayfa	172
3.14.1.1 24 Ocak Kararları Ve 12 Eylül Ardında 1980 Sonrası.....	172
3.14.2 Yasalar Ve Çalışma İlişkileri	175
3.15 1987 Sonraki Ekonomik Gelişmeler Gölgesinde Çalışma İlişkileri ve Türkiye	177
3.15.1 Yeni İktisat Politikalarında Emek Sınıfının Tepkisi: 1989 Bahar Eylemleri ve Sonrasındaki Grevlerle Türkiye	178
3.16 1994 Krizi	181
3.16.1 5 Nisan Kararları, Sermaye Ve Güç Çatışması	182
3.16.1.1 1994 İstikrar Paketi ve Sermaye Cephesi	182
3.16.1.2 Emek Cephesi	183
3.17 Emek Sermaye Mücadelesi Gölgesinde Çalışma İlişkileri ve 2000’lerden Günümüze Mücadele	188
3.17.1. Sendikal Kriz Gölgesinde “Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası”:Yerel Aktörlerle Tasarı Süreci	194
3.17.2 Sendikal Anlaşmazlık Sürecinde Kamu’da Geçici Personel Çalıştırma Yolunun Açılmasına Yönelik Direnişler: 4-C Yasası	196
3.17.3 Torba Yasası	198
SONUÇ	202
KAYNAKÇA	209

TABLO LİSTESİ

Sayfa No

Tablo 1: 1950-1980 Yılları Arasında Bazı Ülkelerde Ücretliler İçinde Sendika Üyeliği (%).....	72
Tablo 2: 1986- 1996 Döneminde Seçili OECD Ülkelerinde İşsizlik Oranları.....	108
Tablo 3: Batı Avrupa Ülkelerinde Sendikalaşma Oranları (1900-2000).....	109
Tablo4: Gelişmekte Olan Ülkelere Doğrudan Yabancı Sermaye Akımları.....	124
Tablo 5: Gelişmekte Olan Ülkelerde 1 Doların Altında Kazanan Nüfus.....	133
Tablo 6: GATT Raundları.....	139
Tablo 7: 1992-2002 Yılları Arası Avrupa’da Kadın Erkek Part Time-Full Time Çalışma Oranları.....	151
Tablo 8: Bazı OECD Ülkelerinde Enformel Ekonominin Boyutları.....	116
Tablo 9: Yıllara Göre Sendikalaşma 1984- 2001.....	189

GRAFİK LİSTESİ

	Sayfa No
Grafik 1: Avrupa Birliği'nde İşsizliğin Gelişmesi.....	107
Grafik 2: Avrupa Ülkelerinde Sendikal Yoğunluklar.....	111
Grafik 3: 1981 ve 1996 Yılları Arası Gelişmiş Olan Ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Yabancı Sermaye Girişi.....	112
Grafik 4: 90-91 Yılları Arası Gelişmiş Ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Sermaye Çıkışları.....	113
Grafik 5: Gelişen Ülkelere Net Yabancı Sermaye Akımı.....	125
Grafik 6: OECD Ülkelerinde Ücretlerin Katma Değer İçindeki Yeri (1976- 2006)..	130
Grafik 7: Dünyada Bir Günde Bir Dolardan Az Kazanan Nüfusun Coğrafi Dağılımı %(1998).....	135
Grafik8: 1997 ve 2007 Yılları Arası Günde 1 \$'ın Altında Kazanan Ülkeler	136
Grafik9: 1960 ve 2005 Arası Kadın Göç Oranı	154

KISALTMALAR

AB: Avrupa Birliği

AET: Avrupa Ekonomik Topluluğu

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

A.g.e: Adı Geçen Eser

AGÜ: Az Gelişmiş Ülkeler

AFL: American Federation of Labour

APEC: Asya Pasifik Ekonomik İş Birliği

Bknz: Bakınız

Böl: Bölüm

BM: Birleşmiş Milletler

CIO: Congress of Industrial Organization

CGT: General Confederation Of Labour

ÇUŞ: Çok Uluslu Şirketler

DB: Dünya Bankası

DF: Dünya Sendikalar Federasyonu

DTÖ: Dünya Ticaret Örgütü

ECA: Economic Cooperation Administration

EFTA: European Free Trade Association.

GATT: Gümrük Tarifeleri Genel Antlaşması

GATS: Hizmet Ticareti Genel Antlaşması

GSMH: Gayri Safi Milli Hasıla

GSYİH: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla

GOÜ: Gelişmekte Olan Ülkeler

IBRD: International Bank for Reconstruction and Development

ICFTU: International Confederation of Trade Unions

ICSID: International Council of Societies of Industrial Design

IDA: International Development Association

IFTU: International Federation of Trade Unions

ILO: International Labour Organization

İKV: İktisadi Kalkınma Vakfı

İSO: İstanbul Sanayi Odası

IMF: International Monetary Fund

İTO: İstanbul Ticaret Odası

KESK: Kamu Emekçileri Sendikası

KOSGEB: Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı

KOBİ: Küçük ve Orta Boy İşletme

NAFTA: North Atlantik Free Trade Agreement

MIGA: Multilateral Investment Guarantee Agency

MAI: Çok Taraflı Yatırım Antlaşması

MÖ: Milattan Önce

MÜSİAD: Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği

OECD: Organisation For Economic Co-Operation And Development

Petrol-iş: Türkiye Petrol Kimya Lastik İşçileri Sendikası

SDR: Özel Çekme Hakkı

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

TİB: Tüm İktisatçılar Birliği

TOBB: Türkiye Odalar Ve Borsalar Birliği

TMMOB: Türk Mühendis Ve Mimarlar Odalar Birliği

TÜRK-İŞ: Türkiye İşçi Sendikaları Federasyonu

TÜSİAD: Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği

UNDP: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı

USİAD: Ulusal Sanayici Ve İşadamları Derneği

WHO: Dünya Sağlık Örgütü

WFTU: World Federation Of Trade Unions

WTO: World Trade Organization

GİRİŞ

Diyalektik insanın dünyada ilk ortaya çıktığından beri çeşitli biçimde var olagelmıştır, çünkü yaşam her zaman önemli değişim ve etkileşim öğelerini bünyesinde barındırır. Çevre bir bütün olarak algılandığında üzerinde olup bitenler üzerinde kaçınılmaz bir sınırlayıcılığa ve belirleyiciliğe sahip olmuştur. Yani bugün dediğimiz an, aslında dün var olanın içinden, yarın olacaklar ya da olabilecekleri belirleyecek şekilde ortaya çıkmıştır.¹

Bu görüş Marx'ın şu sözleri ile desteklenebilir:

“İnsanlar kendi tarihlerini kendileri yaparlar, ama kendi keyiflerine göre, kendi seçtikleri koşullar içinde yapmazlar, doğrudan veri olan ve geçmişten kalan koşullar içinde yaparlar”

Diyalektik düşünce, içinde bulundukları durumun olumlu etkilerini arttırmak, olumsuz etkilerini de en aza indirmek amacı ile dünyada neler olup bittiğine özellikle değişimin ve etkileşimin sürekliliğine ve bugünün ve dünün iç içe geçmiş doğasını algılayabilmek için, kavramlar ve düşünce biçimlerinin vücut bulmuş hali olarak karşımıza çıkar. Zıtlıkların iç içe geçmiş olması ile etki tepki karşılığına dayanan bu düşünce tarzı, kavramları irededeleyebilmemiz için gerekli ipuçlarını bünyesinde barındırır.

Çalışmamızın konusunu oluşturan güç ilişkileri ve güç ilişkilerine bağlı çalışma ilişkileri, çeşitli bileşenlerin bir araya gelmesi sonucu oluşur. Marx'ın diyalektik anlayışında modern toplumun güç ilişkilerini oluşturan öğeler, metaların nasıl üretildiğine, mübadele edildiğine ve dağıtıldığına odaklanır. Toplumsal sistemin bütünlüğünün hem yapısını hem değişim dinamiklerini hem de sistemin kökenlerini ve gelecekteki alacağı yapıyı belirtir.

¹ Bertell Ollman, **Diyalektiğin Dansı**, Cenk Saraçoğlu (çev.), 2. Basım, İstanbul: Yordam Yayınları, 2008,s.16.

Marx'ın diyalektik anlayışı içerisinde, kapitalizmi kendinden önceki sınıflı toplumlardan ayıran bazı özellikleri mevcuttur. Kapitalizm, bütün yaşam faaliyetlerini, değer yasasının ve bu yasanın beraberinde getirmiş olduğu “para gücü” ilkesinin hakim olduğu bir sistem altında birleşmesi, bunu gizleme çalışması ile kendinden önceki toplumlardan ayrılır. Bu analiz ışığında kapitalizmin en önemli başarısını, kapitalizmin tarihsel açıdan emek, toprak ve paranın metaya dönüşmesi olarak belirtiriz. Bu başarıyı sağlamanın temelinde ise, hiç kuşkusuz değer biriktirmenin temel kaynağı olan emeğin, temel mülkiyet araçlarından koparılması ile birlikte emekçinin emek gücünün yaratacağı değeri gerçekleştirme amacı yatar.

Değer biriktirmenin temel kaynağı emek gücü olmakla birlikte kapitalizmin mülkiyet ilişkilerinin oldukça gelişmiş bir biçimi olarak üretim faaliyetlerinin de toplumsal süreçler dışında bireysel alanlara hapsetmesi nedeni ile bireysel üretim faaliyetlerinin toplumsallaşmasını gerektirir. Ve her bireyin üretimi öteki bütün bireylerin üretimine bağlıdır. Bununla beraber, Marx'ın değinmiş olduğu gibi, fiyatlar ve mübadele arasındaki ilişki, fiyatların gitgide artan bir oranda, üretim maliyetinde belirlenmesi, mübadelenin de üretim ilişkilerine egemen olması ancak burjuva toplumunda yani serbest rekabet toplumunda en ileri anlatımına kavuşmuş olduğunu görürüz.

Marx diyalektik çalışmalarında çevrenin toplumun önemli bir belirleyicisi olduğunu belirtmiştir. İnsanların kendi seçtikleri koşullar içinde değil, geçmişten gelen koşullar içinde yaşamlarını şekillendirmiş olduğundan bahsetmiştir. Yani yaşadığımız süreç, geçmişten gelen koşullar ile bugünün yoğrulması neticesinde oluşan bir bütünsel çerçevedir. Bu bütünsel çerçeve içinde var olan farklılıkların nasıl oluştuğunu incelemek bize güç ilişkilerinin sebep sonuç ve gelişimini de verir. Örneğin Marx'ın diyalektiğinde belirttiği gibi sermayeyi maddi üretim araçları ile onların mülkiyetine sahip olanlar, onlar için işçilik yapanlar, onların işletilmesi ile ortaya çıkan ürün ve değer ve onların mülkiyetine sahip olma ve onlar için işçilik yapma durumunun devamlılığını sağlayan koşullar arasındaki bağlar ve bunun oluşturduğu karmaşık ilişki güç farklılıklarının temelinde yatar diyebiliriz.

Kapitalizmin değindiğimiz bilgiler ışığında bir sistem olarak kendini üretebilmesi ve bu anlamda sürekliliğini sağlayabilmesini mümkün kılan ilk ve en temel dinamik “güç ilişkileridir”.² Söz konusu güç ilişkilerini hem tanımlayan hem de söz konusu ilişkilerin sonucunda yeniden üretilen esas motif eşitsizliktir. Yani aslında Marx’ında değinmiş olduğu gibi, toplumsal üretim sürecinin her ön koşulu aynı zamanda onun bir sonucudur ve onun doğurduğu sonuçların her biri de aynı zamanda üretim sürecinin bir koşuludur.

Toplumsal güç ilişkileri, bu ilişkileri belirleyen söz konusu mekanizmalar, kapitalist sermaye birikiminin eşitsiz gelişme dinamiğinin zamansal ilişkilere bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Bu ilişkilerin belirlenmesinde aktif bir rol üstlenen devlet toplumun üzerinde sınıflar arası ilişkileri düzenleyen bir yapılanma olarak karşımıza çıkmıştır. Yani toplumsal güç farklılıkların oluşmasında ve gelişmesinde özel mülkiyetin etkisi kadar, devam ettirecek unsurların işlevselliğinin etkili olduğunu görürüz.

Üretim araçlarını ellerinde bulunduranlar ile emeğinden başka kullanacağı bir şeyi olamayan emek sınıf arasında oluşan güç ilişkileri, belirli mekanizmalar tarafından desteklenerek kapitalizmin devamlılığı sağlanır. İlkel çağlardan bu yana var olan güç ilişkilerini incelediğimiz bu çalışmada, özel mülkiyet kavramının ortaya çıkışından sonra toplumsal değişimleri ve yeni meydana çıkan kurumları görürüz. Özel mülkiyetin güvenceye alınmasını sağlayan devlet kurumu, daha sonraları gelişip sistem için önemli bir nokta olacaktır. Böylelikle güç ilişkilerindeki taraflar arasında yerini alacak ve toplumsal, ekonomik ve pek çok alanda etkin hale gelecektir.

Kapitalizmin süreç boyunca değişimler geçirerek nitelendirildiği isimlerin değişmesi temel mantığının aynı kalmasını engelleyememiştir. Dönem dönem dünyayı sarsan ekonomik krizler neticesinde kapitalizmin şekil değiştirerek yeniden pişirilip sunulması sistemin devamlılığı için gerekli koşullar sonucunda meydana gelmiştir. Tarihsel perspektifte de kolayca görebileceğimiz gibi krizler, ekonomik bunalımlar ve sonucu bundan en yüksek verimi alabilme, kapitalizmin yeni şeklini belirleyen unsurlar

² Mehmet Türkay, “Devlet, Ulusal kalkınma Ve Kapitalizmin Dinamikleri”, **Bölgesel Kalkınma Politikalar Ve Yeni Dinamikler**, Aylan Arı (drl.),İstanbul: Derin Yayınları, 2006, s.3.

olmuşlardır. En yüksek verimi alabilenler mutlaka, sistemin yaratıcıları yani sermaye ve destekçileri olmuştur. Sistem, kendi bileğinden başka kazanmak için başka bir aracı olmayan emekçiye sadece geçimlik yani yaşamını sürdürecektir (yaşamını sürdürebilmeli ki çalışmaya devam etsin ki genelde ekonomi kitaplarındaki öğretisi de budur) kazanç sağlar. En yüksek karı sağlayan sermaye ise tek başına sistemdeki yerini almamıştır. Çalışmamız tarihsel perspektifle ilerlediği için, rahatça analiz edebileceğimiz gibi çeşitli etkenlerle desteklenerek sistem gelişip bu günlere gelmiştir. Uluslararası aktörler dediğimiz, ülkelerin üretim ilişkilerini, toplumsal yapılarını, ekonomilerini, çalışma ilişkilerini ve her alanını etkileyen, değiştiren aktörlerin yanı sıra, ülke bazında yerel aktörlerin yani devlet, hükümet, sermaye grupları, destekçileri gibi gruplarında birlikte hareket etmesi sistemin devamlılığını sağlamıştır. Ancak durum çok kolay olmamış, bu büyük ortaklığa karşı büyük bir halk kitlesi yani emek sınıfı çeşitli tepkilerle seslerini duyurmuşlardır. Tarihsel gelişim sürecinde göreceğimi gibi mücadele sadece uluslararası aktörlerin ortaya çıkışı ve etkinleşmesi ile başlamamış, eşitsizliğin ve eşitsizlik neticesinde daha da çetinleşen yaşam koşullarında ortaya çıkmıştır.

Toplumsal güç ilişkilerini belirleyen ve devamlılığını sağlayan sistemsel tüm aktörler ve emek arasındaki mücadeleyi incelemek amacı ile oluşturulan çalışmamız diyalektik araştırma ışığında, ünlü düşünürlerin de temel bakış açısı altında, neden sonuçlar sistemi bütünlüğünde ve objektif olarak irdelenmeye çalışılacaktır. Tarihsel düzen çalışmamız için önemli bir noktadır, çünkü tarih sürecinden hiçbir olay birbirinden bağımsız ilerlememiştir. Elbette ki tüm tarihsel verileri burada ele alıp incelemek mümkün değildir. Ancak mücadele bazında tarihte gelişmiş önemli örnek olaylarla sistem, süreç ve analizin daha rahat inceleneceğine inanıyoruz.

Birinci bölümde çalışma ve güç ilişkilerinde biraz geriye gidiyoruz; insan ilişkilerinin ilk ortaya çıkışı yani ilkel topluluklardan başlayıp 17. Yüzyıla kadar geçen mücadeleyle değineceğiz. Bu bölümde çatışmaların çıkış burjuvazinin yükselişine kadar geçen dönemdeki güç mücadeleleri ve çalışma ilişkilerine değineceğiz. İlk güç mücadelelerinden metanın kullanılmasına, mübadeleye, ilk ilkel birikimden feodal düzene tüm gelişmeler incelenecek, ikinci bölümde ise, feodal düzen içinde doğup, modern dünya mitolojisinde başrol oynayan burjuvazinin yükselişi ve değişimi ele alınacaktır.

Bununla beraber daha önceden de anlatmak istediğim toplumsal, ekonomik ve sosyal gelişmelerin birbiriyle bağlantılı olduğu savını destekler biçimde, bu bölümde, hegemonya güçlendirme uğruna yapılan savaşları ve bağlantılı olarak kurulan yeni kurumlar işlenecektir. Üçüncü bölümde ise, dünyayı ilgilendiren pek çok gelişmeyi bünyesinde barındıran bir dönem olan 1980 sonrası yeni liberal politikaların uygulanmasının ekonomik, sosyolojik, toplumsal ve birçok alanda yaratmış olduğu etkiye değinilecektir. Ve bu dönemleri incelerken, kendinden önceki dönemin de özelliklerini, ortaya çıkışını ve gelişme sürecini de ekleyip, güç ilişkileri bağlamında çalışma yaşamına ilişkin uluslararası ve yerel aktörlerin ilişkisel boyutu açığa çıkarılmaya çalışılacaktır. Ve en son olarak da, Türkiye’de uluslararası aktörlerin diğer tüm gelişmekte olan ülkelerdeki etkileri örnekleri ışığında bir değerlendirmeye alınacak ve yerel aktörlerle bağlantılı bir biçimde çalışma ilişkilerine etkisi irdelenecektir. Bununla beraber, uluslararası aktörler ve yerel aktörlerle birlikte emek sınıfının mücadeleye girişini ve güçlü bir aktör olarak ortaya çıkışı incelenecektir.

Şimdiye kadarki tüm toplumların tarihi, sınıf mücadelelerinin tarihidir.³

BÖLÜM I: TARİHSEL SÜREÇTE 17.YÜZYIL'A KADAR GÜÇ MÜCADELELERİ VE ÇALIŞMA İLİŞKİLERİ

Toplumsal ilişkileri tarihsel perspektif altında incelediğimizde, üretim süreçlerinin ilişkiler bazında önemli bir yer almış olduğunuz görürüz. Üretici güçlerin gelişimi toplumsal işbölümünün de gelişmesi anlamına gelmiş böylelikle üretici faaliyette bulunan belirli birey ve bireyler belirli toplumsal ve siyasal ilişkilere girmiş olmalarıyla nedeni ile tarihsel ilişkileri de şekillendirmeye başlamıştır.

P. Nikitin'in ekonomi politiği adlı eserinde de ortaya konduğu gibi tarih, beş farklı toplumsal ekonomik gelişimle ayrılmıştır.⁴ Bunlar; ilkel komün, kölecilik, feodalizm, kapitalizm ve ilk aşaması sosyalizm olan komünizmdir. Feodalizmin yerini kapitalizme bırakması ve kapitalizmin yerini, komünizmin ilk aşaması sosyalizme bırakması böyle olmuştur. Toplumun gelişme yasaları işe, toplumsal-ekonomik oluşumların ortaya çıkışının, evriminin ve kayboluşunun temeli olmuştur.

Üretici güçlerin gelişmesi ile toplumsal tabakalaşmalar ve güç mücadeleleri değişime uğramıştır. İnsanların üretim yapabilmek için kullandığı araçların tarihsel özetine bir göz atacak olursak, taş ve sopadan, buhar ve elektrik enerjisinin kullanımına kadar aletlerin değişimini inceleyebiliriz. İlkele çağda kullanılan, taş, sopa ve avcılık yapmaya yarayan materyallerin gelişiminden sonra hayvancılığın gelişmesi ile beraber ok ve yayın gelişmesi; tarımın gelişmesi ile beraber, madenden yapılan aletler; daha sonra gereçlerin işlenmesi ile beraber çömlekçiliğe ve madencilığe dayanan gelişmeler;

³ Karl Marx ve Friedrich Engels, "Komünist Parti Manifestosu", **Marx, Engels Seçme Yapıtlar**, Cilt 1, Birinci Baskı, Ankara: Sol Yayınları, 1976, s. 22.

⁴ Pyoter İvaneviç Nikitin, **Ekonomi Politik**, 8. Basım, Hamdi Konor (çev.), Ankara: Sol Yayınları, 1995, s.17.

sonra zanaatların gelişmesi ile tarımdan ayrılmalar, ürün imalatı ve manüfaktür döneminin gelişmesi, sonra fabrika sistemlerinin yaygınlaşması ile beraber makineler, buhar makinesinin ve elektrik enerjisinin ortaya çıkışı insanlık tarihinden bu yana üretim araçlarının değişimini açıklar. Üretimin niteliğini bir yerde üretim aletleri belirler. Üretim aletlerinin niteliği değiştikçe üretimin niteliği böylece toplumun yapısı da değişmiştir.

Çalışmamızın birinci bölümünde tarih öncesi güç ve ilişkilerinden başlanıp, gelişim aşamasına göre burjuvazinin yükselişine kadar tüm çalışma ilişkileri bilimsel destekler incelenecektir. Çalışma ilişkileri ve güç mücadelelerinin insanlığın varlığından bu yana kendini göstermiş olduğu, gücü elinde bulunduranın toplumun kaderine de yön vermiş olduğunu da değinilecektir. Çalışmamız tarih öncesi güç ilişkileri ile başlamıştır.

1.1 TARİH ÖNCESİ GÜÇ MÜCADELERİ

Tarihin ilk bölümü ilkel toplum düzeyinin oluşumunu, gelişimini ve ortadan kalkışını inceler. Tarih öncesi dönem dediğimiz bu dönemler insanlığın yeryüzünde görülmesiyle başlayıp yazının icadına kadar gelen dönemlerdir. Bu döneme kısaca ilk devletlerin kuruluşuna kadar geçen dönemde diyebiliriz.⁵ Dönem ayrılan ilkel topluluk düzeni içerisinde pek çok gelişmeyi barındırmaktadır.

İlkel topluluk düzenlerinin belirleyici özellikleri mevcuttur. Üretim ilişkileri başta toprak olmak üzere üretim araçlarının ortak mülkiyetine dayanmıştır.⁶ Üretim güçlerinin düşük düzeyde olması, insanların birbirleri ile yaşamak, çalışmak ve ihtiyaçlarını ortak bir biçimde gidermek zorunda olması, bu dönemde üretim ilişkilerinde ortak hareket etme zorunluluğunu getirmiştir. Marx'a göre bu dönemde ilkel toplumun özellikleri ve insanların birbirlerine ihtiyaçları arasındaki bağ içerisinde sömürme ya da sınıfların oluşması gibi durumlar ortaya çıkmamıştır.⁷

1.1.1 İlkel Komünal Sistem İçerisinde Ortak Mülkiyet

⁵ Victor Diakov ve Sergel Kovalev, **İlkçağ Tarihi Cilt.1: Ortadoğu, Uzak Doğu, Eski Yunan**, Özdemir İnce (çev.), 1. Basım, İstanbul: Yordam Kitapevi, 2008, s.11.

⁶Diakov ve Kovalev, s.11.

⁷ Pierre Clastres, "Devlete Karşı Toplum", Mehmet Sert-Nedim Demirtaş(çev.), **Birikim Dergisi**,(2006), s. 152-188.

İlkel dönem bütün medeniyetlerin temelini oluşturan bir dönem olarak tarih sahnesindeki ilk yerini alır. İlkel toplumlar insanlara dair ilk buluntulara rastlanılan dönemdir. İnsanlığın geçmişi ilkel toplumların ilişkileri çerçevesinde şekillenmiştir.

Tarihte ilkel topluluk düzeni ilkel toplumların doğuşunu, gelişmesini ve bitişini gösterir. İnsanlığın ilk ortaya çıkışı, ilk yerleşik hayata geçişi, birbirleriyle ilk defa diyaloga geçişi, ilk ekonomik temeller, yaşamın idamesini için önceleri ihtiyaç dahilinde yapılan faaliyetlerin zamanla güç ilişkilerini belirleyen unsurlara dönüşmesi ve bunun gibi günümüzü dahi etkileyen faaliyetlerin ortaya çıkışı bu dönemlere bağlı olmuştur.

İlkel komünal sistemde “ortak mülkiyet kavramından” söz ederiz. Bu dönemde üretim araçları üzerindeki kolektif mülkiyet üretim ilişkilerinin temelini oluşturmuştur.⁸ Böylelikle o dönemde üretim ilişkilerinin niteliği hakkında da bilgi sahibi oluruz. Ortak mülkiyet, üretim ilişkilerinde de ortak hareketi getirmiş ve Marx’ın da dediği gibi toplumsal sınıfların ya da sömürü gibi kavramların oluşmasını engellemiştir. İşte bu nedenle bu dönem mülkiyet ilişkilerinden ötürü ayrımcılığın ve tabakalaşmanın olmadığı bir dönem olarak görülmüştür.

Ortak mülkiyet, insanların birbirlerine olan ihtiyaçlarını beraberinde getirmiştir. İnsanlar birbirlerine ihtiyaçları da ortak hareket etmenin sebeplerinden biri olmuştur.⁹ Yani kavramsal bir döngü gibi ihtiyaçlar ve ortak hareketler birbirlerini izleyen iki unsur olmuştur.

Taş ve sopalar ve benzeri ilk dönem üretim ve savaş aletleri, insanların doğaya karşı koyabilmesine yeterli olmamıştır. Beslenmek, barınmak, kısaca yaşamı idame ettirebilmek adına insanlar birlikte hareket etmek zorunda bırakmıştır. Böylelikle “birlikte çalışma” ilkel komünal toplum insanlarını beslenme, barınma gibi temel ihtiyaçlarının karşılanmasına yardımcı olmuştur. Yani yabani hayvan saldırılarından korunmak için ve beslenmek için beraber çalışmak zorunda kalmışlardır.

⁸ Joseph V. Stalin, **Diyalektik Ve Tarihsel Materyalizm**, 9. Baskı, İstanbul: Bilim Ve Sosyalizm Yayınları, s.34.

⁹ Stalin, s.34.

Bu dönemde ortak hareket etmenin bir sonucu olarak ortak üretim araçlarından söz ederiz. Vahşi hayvanlara karşı korunma amacı ile de kullanılan üretim araçları dışında herhangi bir üretim aracı yoktur. Bu dönemde iş araçlarının nitelikleri çok basit olduğundan beslenme, barınma ya da korunma için yeterli olamamıştır. Ve bu yetersizlik ortak çalışma zorunluluğunu da beraberinde getirmiştir. Çalışma, ortak biçimde hayvan avlayarak, balık avlayarak ve kendilerini yabani hayvanlardan koruyarak ilerlemiştir.

Bu dönemde emek ilişkileri ise herkesin kendine yettiğini üretmesinden öteye gitmemiştir. Yaşamak için zorunlu olandan fazla bir şey yapmamaları sonucunda emek verimliliğinin düşük olmasına neden olmuştur.¹⁰ İlkel komünal toplum insanları kendilerine yeten dışında üretimde bulunmamış, ortaklaşa çalışarak ihtiyaçları doğrultusunda hareket etmişlerdir. İş birliği çalışma ilişkilerinin temelinde yatan bir faktör olmuştur. Pek çok kişinin ortak hedef doğrultusunda aynı ve tek görevi yapması sonucu iş birliği gelişmiştir. Ve en önemlisi üretilen tüm besinler komün arasında ortak pay edilmiştir.

İlkel komünal toplumlarda zenginlik de fakirlik de ortak bir olgu olmuştur. Yapılan tüm üretim, beslenme, barınma, korunma kabilelerin devamlılığı için uygulanmıştır.¹¹ Yani bu dönemde “sömürü yada eşitsiz adaletsiz dağılım” gibi kavramlar daha kendini göstermemiştir. Üretici güçler düzeyinin düşüklüğü, çalışmanın toplumsal niteliği, gene bunlar gibi üretim araçlarının ortaklaşa mülkiyeti, karşılık olarak, maddi malların paylaşılmasında eşitliği gerektirmiştir. Toplum üyelerinin ortaklaşa çalışmaları ile elde edilen bütün ürün, üyeler arasında eşit olarak paylaştırılmıştır. Bu düzene karşı herhangi aykırı bir davranış, toplumun birçok üyelerinin ölümü demek olacaktı; çünkü elde edilen ürünler, ancak hayati gereksinimleri karşılamaya yetmiştir. Yani toplumsal adalet son derece düzenli ilerlemiş, ortaklaşa çalışmanın sonucu olan ortaklaşa paylaşım elde edilmiş olarak karşımıza çıkmıştır. Topluluğun üyelerinin hepsi, üretime eşit bir unvanla katılmışlardır. Toplumun bütün üyeleri, gerek aletlerin, gerek emek ürünlerinin ortaklaşa sahibi idiler.

¹⁰ Nikitin, s.11.

¹¹ *Kadının Kurtuluşu Toplumun Kurtuluşundan Bağımsız Değildir*, Marxist Tutum, 2006, www.Marxist.com, (10 Ekim 2009).

Bu durum, ilkel toplulukta, üyeler arasında, koşullar ve servet bakımından herhangi bir eşitsizlik olmayışını ve toplumun toplumsal gruplara bölünmemiş oluşunu sayılmıştır. Kısaca ilkel topluluk, sınıfsız ve insanın insan tarafından sömürsünün bulunmadığı bir toplum olarak karşımıza çıkmıştır.

1.1.2 İlkel Toplumların Gelişimi, En Yüksek Aşamasında Değişen Güç İlişkileri

İlkel komünal dönem sonrası yapılan yeni keşifler yeni ilişkileri doğurmuştur. İhtiyaçları doğrultusunda hareket eden ilkel insan yiyecek sağlama yöntemlerini araştırırken alet ve bunların gelişim yöntemlerini de araştırmış ve sonucunda hammadde ve malzemenin nasıl daha yararlı bir biçimde kullanabileceğine yönelik yeni yöntemler keşfetmişlerdir. ¹²Yeni çalışmalarla bıçak, testere vb kesici aletler icat edilmiştir. Ateş yakmayı öğrenen insanoğlu yemek kabından çeşitli eşyalara kadar icat alanını geliştirmiştir.

Ok, yay, mızrap gibi kesici delici aletlerin bulunuşu insanların kendilerini daha da geliştirmesinde yardımcı olmuştur. Artık insanlar avlarını uzaktan yakalayabilmiş ve avlarını çeşitlendirmiştir. Bu gelişmelerin gerek çalışma yaşamında gerekse toplumun gelişmesinde önemli etkileri olmuştur. ¹³ Yeni aletlerin kullanılması, emek üretkenliğini hissedilir ölçüde arttırmıştır. Artık insan her seferinde, tüketimi için kendisine gerekli olandan biraz daha fazlasını üretmeye başlamıştır. Avcılık ya da balıkçılık işi uygun gittiği zaman, ganimetinin bir kısmını, kötü günleri düşünerek bir kenara koyabilmiştir.

Toprak çömleğin ve ağaç küpün bulunuşu, besinlerin daha uzun zaman saklanması ve pişirilmesi olanağını sağlamıştır. Besinlerin pişirilmesi, onları, organizma tarafından daha kolay özümmlenebilir hale getiriyor ve insanlığın besin kaynaklarını önemli bir şekilde genişletmiştir. Bütün bunların yardımıyla, insanlar, aynı barınakta, daha uzun zaman kalabilmişlerdir. Onun için, ağaçtan, evler yapmaya başlamışlardır. İnsanlık yavaş yavaş yerleşik yaşama geçmek üzere, göçebe yaşamını terk etmiştir.

¹² Thomas H.Heaton, **Avrupa İktisat Tarihi**, 1.Baskı, Ankara: İmge Kitabevi, 1995, s.15

¹³ Zubritski, Mitropolski ve Kerov, **İlkel Feodal Ve Köleci Toplum**, Sevim Belli (çev.), 14. Baskı, Ankara: Sol Yayınları, 2007, s. 38.

Bu dönemde araçların ilkel seviyenin üstüne çıkması güç ilişkilerinin temelini oluşturmuştur. Erkekler yeni silahlarla avlanma yaparken kadınlar toplayıcılıkta kalmışlardır. Bu dönemde, kadınlar ile erkeklerin iş bölümlerinin farklılaşma netleşmeye başlamıştır. Önceleri kadınlarla erkeklerin aynı seviyede ilerleyen ekonomik faaliyetleri sonraları, koşullar değişince ve avcılığın git gide uzmanlaşması ile beraber ikinci sıraya düşmüştür.¹⁴ “Uzman avcılık” denen bu dönemde güç ilişkilerinde kadının ikinci plana atıldığı ön görülmüştür.¹⁵

Savunma araçları arttıkça kendine güvenen insan daha vahşi hayvan arayışına girmiştir. Ancak yırtıcı hayvanlardan korkan klanlar diğer komşu klanlarla birleşerek büyük toplulukları oluşturmuşlardır. Böylelikle klanların birleşmesinden oluşan sabit köyler kurulmaya başlanmıştır. Klanların birleşmesi sonucu bölgede bir klan mülkiyeti oluşmuştur¹⁶. Aynı ilkel komünal dönemde olduğu gibi ortak mülkiyetin varlığından söz edebilir. Silahlar, giyim ve ev eşyaları üzerinde de ortak mülkiyet mevcut olmuştur. Ortak mülkiyete bağlı bir sonuç olarak, bir kısım insanların başka kişilere ücret veya benzeri maddi bir değer karşılığında emeklerini satmaları söz konusu olmamıştır. Çalıştıranlar ve çalışanlar gibi bir ayırım yaşanmamıştır¹⁷ Av alanları, balıkçılık bölgeleri tüm kabilenin sayılıyordu.¹⁸ Artık klanların toprak çizgileri netleşmiş ve orman, dağ sınırlarla birbirinden ayrılmıştır. Artık güç ilişkileri küçük bir klanı değil klanların birleşmesi sonucu oluşan büyük klanların varlığına bağlı olmuştur.

Aletlerin ve üretim araçlarının ortak mülkiyeti, üretici güçlerin mevcut gelişme düzeyine uygun düşmüştür. İkel tarım ve hayvancılık, bir başka mülkiyet biçimi için sağlam temeller oluşturulması olanağını henüz sağlamamıştır; çünkü toprağın o çağın ilkel üretim araçları (ağaç kesmek için taş balta, ağaçtan çapa, ucu ateşte sertleştirilmiş kazma-sopa) ile işlenmesi ve çitle çevrili yerlerde hayvancılık, bütün toplum üyelerinin çabalarının birleştirilmesini gerektirmişlerdir. Buna karşılık, ortak çalışma da, başlıca

¹⁴ Alaattin Şenel., “İkel Topluluktan Uygar Topluluğa Geçiş Aşamasında Ekonomik Toplumsal Düşünsel Yapıların Etkileşimi”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Üniversitesi Yayını**, Sayı. 504, s.50.

¹⁵ Metin Erol “Sosyal Entropi’nin Verimlilik Üzerine Etkileri”, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Dergisi**, Cilt.2, Sayı.1, (2001), s.132.

¹⁶ Zubritski, Mitropolski Ve Kerov, **İkel Feodal Ve Kölecî Toplum**, s.29.

¹⁷ Ahmet Terzioğlu, “Ücretin Tarihsel Gelişimi,”**Hukuk Ekonomi Ve Siyasal Bilimler Aylık Ekonomi Dergisi**, (Eletronic Version), sayı 74, (Nisan 2008),s.3.

¹⁸ Terzioğlu, s.3.

Üretim araçları (ekilebilen topraklar, av alanları, barınaklar, tekneler vb.) zerinde, ortak mülkiyetin devamını zorunlu kılmıştır. Ev ekonomisi, toplumsal özelliğini, aynı şekilde korumuş, bazı evlerde yüzlerce kişi olmak üzere, daima, ortak barınakta oturmuşlardır.

1.2 Üretim İlişkilerinde Dönüşüm: Madenin İşlenmesi Ve Toplum Yapısının Değişimi

Madenin işlenmeye başlaması toplumsal dönüşümü ve g ilişkilerindeki değişimi beraberinde getirmiştir. ¹⁹Emek sürecinin değişmeye başlaması bu keşif sayesinde olmuştur. Madenin bulunması ve işlenmeye başlanması ile artık üretim ve çalışma ilişkileri toplayıcılık ve avcılıktan başka boyutlara geçmeye başlamıştır. Emeğin üretkenliği artmış ve insanlık sadece ihtiyaçlarını karşılamak uğruna üretim yapmayı bir kenara bırakmıştır. ²⁰ Bunun sonunda da toplumun üretici glerinde büyük bir değişme yaşanmıştır. Bu gelişmeler kendini tarım ve hayvancılıkta da göstermiştir. İnsanlığın tarım ve hayvancılıkta uzmanlaşması işbölümünü kaçınılmaz hale getirmiştir. Tarım ve hayvancılıktaki bu değişmeler iş bölüşümü kavramını da gündeme getirmiştir. Böylelikle ilk iş bölüşümü kavramı, tarımın gelişmesi ve madenin icat edilip işlenmeye başlanması ile özdeşleşmiştir.

1.2.1 Toplumsal İş Bölümünün Birinci Aşaması

Toplumsal işbölümü gerek Alman İdeolojisi'nde gerekse tarihsel materyalizmin kavramsal erevesi içinde kritik önem taşıyan bir kavramdır. Tarihsel sürecin srekliiliği içinde ve çelişkileriyle birlikte kavranışı açısından toplumsal işbölümünün gelişiminin incelenmesi temel bir hareket noktasıdır. Maddi retim ile zihinsel retimnin ayrışması ile birlikte işbölümü, "gerçekten" işbölümü haline gelir. Bu ayrışma bilinç ile maddi pratik arasındaki üretim ilişkileri, üretici güçlerin gelişimini engellemeye başladığında çatışmaya dönüşecek olan çelişkiyi doğurur. ²¹

Tarım ve hayvancılığın gelişmesi toplumsal işbölümünü oluşturan en önemli etken olmuştur. Toplumsal iş bölümünün artmasındaki en önemli etkenlerden biri oban

¹⁹ Zubritski, Mitropolski ve Kerov, **İlkel Feodal Ve Köleci Toplum**, s.51.

²⁰ Zubritski Mitropolski ve Kerov, **İlkel Feodal Ve Köleci Toplum**, s.52.

²¹ Karl Marx ve Friedrich Engels , "**Alman İdeolojisi**", Sevim Belli(ev.), 2. Baskı, Ankara: Sol Yayınları, 1987.

kabilelerin uzmanlaşmanın artması sonucu girmiş oldukları değişimdir.²² Çoban kabileler, hayvancılıkta önemli başarılar elde etmişlerdir. Daha fazla et, yün ve süt elde edecek şekilde, hayvanlara bakmayı öğrenmişlerdir. Bu ilk büyük toplumsal işbölümü bile, emek üretkenliğinin o zaman için önemli bir şekilde artmasına yol açmıştır.

İlk büyük toplumsal iş bölümü ile birlikte, toplumsal yapı pek çok açıdan değişmiştir. Çoban kabilelerin kendilerini geliştirmesi ile birlikte elde ettikleri yün, süt et ve et ürünlerinin sayısının artmış olması değiş tokuşun temelini de başlatan önemi bir gelişme olmuştur.²³ Bununla beraber ziraatle uğraşan kabilelerin bu alanda ilerlemeleri de değiş tokuşun gelişmesini önemli ölçüde etkilemiştir.

1.2.2 Toplumsal İş Bölümünün İkinci Aşaması

İkinci toplumsal iş bölümü, demirin işlenmeye başlamasını içerir. İkinci toplumsal iş bölümünün ayırıcılığı, demirin keşfi kullanıma başlanması ve bununla beraber gelişen zanaat ve ziraatı belirlediğinden ileri gelmiştir.

Bununla beraber tarımsal aletlerin gelişmesi işbölümünün de gelişmesine neden olmuştur. Çiftçi emeği üretkenliği hissedilir bir biçimde ağırlığını koymaya başlamıştır.²⁴

Bu dönemde bir zanaatkar sınıfının doğduğunu söylemek mümkündür. Çünkü aygıtlar gelişmeye ve karmaşıklaşmaya başladıkça onları kullanmak da yetenek ve kabiliyet gerektiren işler olmuşlardır. Bu nedenler üretim gücünün ilk sınıflandırılması sayabileceğimiz zanaatkar sınıfı doğmuştur.

Ziraat ve hayvancılığın yanı sıra, üretim faaliyetinin türleri de gelişmiştir. Daha taş aletler devrinde, insanlar, kilden kaplar yapmayı öğrenmişlerdir. Daha sonra, el dokumacılığı ortaya çıkmış, böylelikle zanaat gelişmiştir. Yeni bir zanaatkar sınıf doğmuştur.²⁵

²²Almanya Sosyalist Birlik Partisi Merkez Komitesi Marx-Engels-Lenin-Stalin Enstitüsü, "Politik Ekonomi", İsmail Yarkin(çev.), SSCB Ekonomisi, Enstitüsü Bilimler Akademisi, Cilt 1, Ankara: Inter yayınları, 1996, s. 15.

²³ Yarkin, s.15.

²⁴ Zubritski Mitropolski ve Kerov, *İlkel Feodal Ve Köleci Toplum* ,s.54.

²⁵ Yarkin, s. 16.

En sonunda da, demirin eritilmesinin bulunmasıyla birlikte, metal iş aletlerinin (demir sabanlı karasaban, demir balta) ve metal silahların (demir kılıç) imalatı mümkün olmuştur. Bütün bu iş türlerinin ziraat ve çobanlıkla uyumu sağlamak giderek zorlaşmıştır. Komünlerde yavaş yavaş zanaatla uğraşan insanlar ortaya çıkmıştır. Zanaatçının demirci, silah yapımcısı, çömlekçi vs. ürünleri, giderek daha sık değişime girmiştir. Değişim alanı önemli ölçüde genişlemiştir.

Ayrıca bu bölümde biraz takas sisteminden de bahsetmek gerekir. Ekonomik sistemin en temel noktalarından biri olan takas sistemi, bu ticaretin geliştiği dönemlerde başlamıştır. Böylelikle mallar elden ele geçerek büyük bir alana yayılmışlardır. Ancak yeni metalar üretilip alan genişleyince artık alım satım işlemleri başlamıştır.

1.3 Değişen Üretim İlişkileri Sonrası Yeni Üretici Güçlerin Ortaya Çıkışı, Özel Mülkiyet Ve Güç İlişkileri

Yeni araç gereçlerin bulunması ve işlenmesi neticesinde, yeni toplumsal iş bölümlerinin ortaya çıkması toplumda yeni güç ilişkilerinin meydana gelmesine neden olmuştur. Bu dönem sadece yeni iş bölümlerinin oluşmasının süreci değil bunun yanı sıra özel mülkiyetin de ortaya çıkma sürecini oluşturan bir dönem olmuştur.

Kısaca toplumsal büyük iş bölümlerinin ortaya çıkmasının sonucu olarak, özel mülkiyet kavramı meydana gelmiştir.²⁶ İlk toplumsal güç ayrımlarından doğan reisler, ihtiyarlar ve patriarklar²⁷ tarafından yapılan ortak mülkiyetin çerçevesinde yapılan değiş tokuş faaliyetleri toplumsal yapının değişmesi ile yavaş yavaş özel mülkiyet kavramının çıkmasına neden olmuştur.

Özel mülkiyetin çıkışı ve değiş tokuşun git gide artan niteliği ile birlikte gelişen özel mülkiyet ilkel topluluğun yapısını değiştirmiştir. Özel mülkiyetin ortaya çıkması ile özel mülkiyet ve servet farklılıkları meydana gelmiş topluluklar içerisinde çıkarların oluşmasına neden olmuştur.

²⁶ Yarkın, s. 16.

²⁷ Patriark, hanedeki en yaşlı olan bireyin gerek üretimde gerek tüketimde kontrolü elinde bulunduran kişidir.

Topluluklarda ihtiyar, ordu önderi, rahip gibi önde gelen isimler gücü ellerinde bulunduran kişiler olmuşlardır. Bulundukları konumu kendilerini zenginleştirmek amacı ile kullanan bu kişiler ortak mülkiyetin büyük bir bölümünü de ellerine geçirmişlerdir.²⁸ Rahipler, ordu liderleri, gibi kamusal konumları ellerinde bulunduranlar, topluluktan daha çok kopmuşlar ve liderliklerini ele geçirmişlerdir. Oluşturdıkları kabile soyları kalıtsal hale gelmiş, böylelikle toplumdaki farklılaşmalar giderek kendini belli etmeye başlamıştır.

Üretim alanındaki gelişmeler üretici güçlerin değişmesine neden oldukça Marx'ın artı ürün teoremini tarihsel çizgilerle kendisini göstermiştir. Marx'ın artı ürün teorisinde, üretilen ürünün kullanım değerlerini kapitalistler, salt değişim-değerinin maddi özü ve taşıyıcısı oldukları için ve sürece ürettiğini belirtmiştir. Marx'a göre kapitalizmin özünde iki amaç vardır: “Önce, değişim-değeri olan bir kullanım-değeri üretmek ister, yani satılacak bir mal, bir meta üretmek ister; sonra, değeri, üretiminde kullanılan metaların toplam değerlerinden daha fazla olan bir meta üretmek ister; yani ürettiği şeyin değeri, serbest piyasadan satın aldığı üretim araçları ve emek-gücünden fazla olmalıdır”. Amacı, yalnız kullanım-değeri değil, onunla birlikte meta üretmektir; yalnız kullanım-değeri değil, değer üretmektir; yalnız değer değil, aynı zamanda artı-değer üretmektir²⁹

Üretimin gelişmesi ile beraber insanların hayvancılık ve ziraattaki emeği, diğer insanlara ihtiyacı olandan daha fazlasını vermeye başlamıştır. Yani ilkel toplumlardaki kendine yeteni üretme yerini artı değere bırakmıştır. Bu koşullar altında tutsaklığa düşmüş olan insanları öldürmeyip çalıştırma daha çok yararlı görülmüştür.³⁰ Zengin ve soylu ailelerin zenginleşmesinde etkili olan köleler, eşitsizliği keskinleştirmiştir. Zengin ailelerin daha zengin olmasını sağlarken, ilk sınıf bölünmesi ortaya çıkmıştır. Toplum ilk kez köle sahibi ve köleler halinde sınıflara bölünmüştür.

²⁸ Yarkin, s. 16.

²⁹ Marx, **Kapital, Kapitalist Üretimin Eleştirisel Bir Tahlili 1. Cilt: Sermayenin Üretim Süreci**, s.202.

³⁰ Nikitin, s. 33.

1.4 Özel Mülkiyetin Gelişmesi İle Gelen Güç ilişkilerinde En Önemli Tabakalaşma: Kölelik

Demirin ve madenlerin kullanılıp işlenmeye başlaması beraberinde, toprakların işlenmesi ve ziraatin gelişmesine neden olmuştur. Bu gelişme ile beraber daha fazla toprak alanı tarla haline gelmiş ve köle sınıfının yaygınlaşmasına neden olmuştur.³¹

Kölelik özel mülkiyetin de gelişmesi ile birlikte, zenginlerin, din adamlarının, ordu liderlerinin ellerindeki gücü ellerindeki güçleri kullanarak, artık ürüne ulaşmak amacı ile ortaya çıkmıştır.

Özel mülkiyetin gelişmesi ile beraber ortaya çıkan kölelik sisteminde, üretim ilişkilerinin temeli, üretim araçları üzerindeki ve ayrıca, üretimde çalışan ve sahibinin herhangi bir hayvan gibi alıp satabildiği ya da öldürebildiği köle üzerindeki köle sahibinin mülkiyetidir.³²

Taş aletlerin yerini medeni aletlerin alması ile beraber, hayvancılığın, tarımın, zanaatin ortaya çıktığı görülmüştür. Bu alanlarda iş bölümünün de, medeni aletlerin ortaya çıkması ile beraber başlamıştır. İşte böylelikle, özel mülkiyet de gelişince zenginlik belli ellerde toplanmış, üretim araçları da bu zengin kesimin elinde toplanmıştır. Ve bu azınlığın ellerinde toplanan servet, çoğunluğun çalıştırılıp köleleştirmesine neden olmuştur

1.4.1 Kölelik Düzeninde Çalışma İlişkileri

Özel mülkiyetin gelişmesi ile birlikte, servetin azınlığın elinde toplanması, oldukça dengesiz güç ve çalışma ilişkilerinin doğmasına neden olmuştur. Servetin sahibi güçlü kesim, fakir köleleri sömürerek çalıştırması sonucu dengesiz güç ilişkileri ve sömürülen emek kesimini oluşturmuştur.

Emek üretkenliğinin atması üretim yapılan araç gereçlerin gelişmesine bağlı olmuştur. Bu araçlar geliştikçe üretimin artması beraberinde ilk defa üretimi yapanlar

³¹ Özge Balcı, “İlkel Topluluklardan Köleci Topluluklara: Demirin Tarihteki Rolü”, **Hurdacı Dergisi** www.meralurji.org, Sayı.3, s.6.

³² Stalin, s.27.

ve üretimi elde edenler olmak üzere grupların oluşmasına neden olmuştur. Yani toplumsal bölünme ilk defa artık ürünün elde edilmesiyle meydana gelmiştir.

Köleleşme ile birlikte özgür ve ortak çalışma dönemi bitmiştir.³³ Egemen çalışma şekli, çalışmayan köle sahipleri tarafından çalıştırılan ve sömürülen halk olmuştur. Üretim araçlarının mülkiyeti, ya da ilkel komünal toplumlardaki gibi üretilen ürünlerin mülkiyeti olgusu yoktur. Köle sahibi esas mal ve ilk mal sahibi olmuştur.

Toplum artık kendisine yetecek kadar olanı ürettikten sonra artık değer için çalışmış ve bu artık ürünleri, köleler üzerinden karşılamıştır. Bu alanda çalışacak kişileri de toplum yine kendisi belirlemiştir. Böylelikle ilk toplumsal sınıfların oluşmasıyla beraber ilk kurbanları da toplumun kendisinin seçtiğini öne sürebiliriz.

Savaş tutsakları düzeninin köleleri arasında örnek olarak gösterilebilir. Esirler yararsız tüketici olarak görüldüklerinden yakalandıkları anda öldürülüyorlardı onun için tutsak almakta bir çıkar yoktu, ama düşman kabileyi av sahasından uzaklaştırmakta yarar vardı. Ama şimdi, tutsağın çalışması bir fazlalık bırakabiliyordu, onu kullanmak, ondan yararlanmak doğal bir olgu haline gelmişti ve savaş tutsağı, köle haline gelmiştir.³⁴

Kölelerin emeği zenginlik kaynağı olarak görülmüştür. Köleler kendi ihtiyaçlarını karşılamak için değil, efendilerinin artık ürününü sağlamak adına çalışmışlardır. Bu durumda güç ilişkisini belirleyen toprak sahipleri olmaktadır. Elinde üretimi bulunduran toprak sahibinin belirlediği çalışma ilişkisi neticesine toplumun ilk sömürenleri ile ilk sömürülenleri arasındaki fark meydana geliyor.

1.4.2 Kölelik Dışındaki Diğer Toplumsal Sınıflar

Üretimin gelişmesi ve mülkiyetin ortaya çıkması beraberinde insanların ihtiyacından fazlasını üretmeye itmiş ve bu ürünleri elde etmekte kullanılan köle sınıfı doğmasına neden olmuştur. Bunun neticesinde toplum yavaş yavaş sınıflara ayrılmaya başlamıştır. Farklılıkların meydana getirdiği toplumsal gruplaşmalar ortaya çıkmıştır.

³³ Stalin, s.27.

³⁴ Georges Politzer, **Felsefenin Temel İlkeleri**, 2. Baskı, İzmir: İlya Yayınları, 2006, s.20

Bu gruplar, en başta, her çeşit mülkiyetten yoksun ve kendileri efendilerinin malı olan köleler, sonra, üretim alet ve araçlarını ellerinde bulundurdukları gibi aynı zamanda emeklerini sömürdükleri kölelerin de sahibi olan efendiler, üretim alet ve araçlarının özel mülkiyetine sahip bulunan ve kendi küçük işletmelerinde üretim yapan topluluğun özgür üyeleri olarak sınıflandırılmıştır.³⁵ Zamanla, bu küçük mülk sahiplerinin büyük çoğunluğunun ekonomileri yıkılmış ve kendileri de köle haline getirmiş, çok küçük bir bölümü ise, tersine, zenginleşmiş ve kendileri de efendi ve köle sömürücüsü durumuna geçmişlerdir. Ama küçük mülk sahipleri, toplulukların içinde, her zaman bulunmuştur.

Alman İdeolojisi'nde sınıflı toplumun ve devletin oluşumu, ilkel komünal toplumun bağrında işbölümünün, özel mülkiyetin ve mübadelenin gelişmesi ve bunun sonucunda ilkel komünün çözülüp, dağılması ve komünün yerini, sınıflara göre örgütlenmiş, yeni bir toplumsal organizasyonun alması diye açıklanmıştır.³⁶ Yani ortak çalışılıp, ortak üretim aletlerinin kullanılıp, ortak bölüşümün yaşandığı toplumun, mülkiyet ve mübadelenin gelişmesiyle beraber çözüldüğü açıklanmıştır. Özel mülkiyet ve köleliğin yaygınlaşması ile beraber toplumsal sınıfların oluşmuş olduğunu ve tabakalaşmanın yaşandığını görürüz. Yani toplumsal tabakalaşmayı ve çalışma ilişkilerini ilk belirleyen üretim araç gereçleri elinde bulunduranlar ile bulunduramayanlar arasında olmuştur.

Zamanla zengin ve nüfuz sahibi olan kişiler silahlı güçleri de ele geçirmesi ile beraber toplumsal katmanlaşma meydana gelmiştir. Ancak bu kişiler toplum yararından çok şahsi menfaatlerine bakıyorlardı. Güçlerini kullanarak zenginliklerine zenginlik eklediler.

Böylelikle toplumda kölecilikle başlayan sömürgeleşme gelişmeye, toplumsal katmanlar da daha net bir biçimde şekillenmeye başlamıştır.

³⁵ Zubritski, Mitropolski ve Kerov, **İlkel Feodal Ve Köleci Toplum**, s.63

³⁶ Elif Çağlı, **Marxizim Işığında Bir Tarihsel Dönemin Sorgulanması**, 1. Basım, İstanbul: Tarih Bilinci Yayınevi, 2001, s.25.

1.5 Güç Ediniminin Etkin Aygıtı: Devlet

Toplumsal sınıfların ortaya çıkmasıyla beraber toplum yapısında çok şey değişmiştir. Zenginliklerini garanti altına almak isteyen mülk sahipleri bu garantiyi devletin çatısı altında bulundurma amacı, devletin oluşumu ve gelişimini sağlamıştır. Yani gücü elinde bulunduranlar toplumsal sınıflandırmayı yaptıktan ve yerlerini belirledikten sonra bunu muhafaza için devlet çatısı altına sığınmışlardır.

Tarih göstermektedir ki, insanları baskı altına almanın bir aygıtı olarak devlet, toplumun sınıflara bölünmesinin baş gösterdiği, yani bir kısmının başkalarının emeğine sürekli olarak el koyduğu bir duruma yükseldiği, bazı insanların ötekilerini sömürdüğü gruplara bölündüğü yerde ve zamanda ortaya çıkmıştır.³⁷

Engels de devleti şu şekilde açıklamıştır.

*“Mülkiyet edinmenin başka bir değişle zenginlikteki durmadan artışın, ard arda gelişmiş yeni biçimleri üzerine genel olarak toplum tarafından yasaya uygunluk mührünü de basan bir kurum; mülk sahibi sınıf hiçbir şeye sahip olmayan sınıfı sömürge hakkını ve onun üzerindeki egemenliği de sürdürüp götüren bir kurumdur devlet.”*³⁸

İlk olarak kölelik düzeninde sınıflara ayrılan toplum, zamanla iş bölümünün de gelişmesiyle çeşitli sınıflara ayrılmıştır. Ekonomik nedenler, zenginliği elinde bulunduranlar ve bulunduramayanlarda doğan bu ayrımcılığın sınıfları oluşturduğuna değinmiştik. İşte Engels’in değindiği gibi, zenginliği elinde bulunduranların mülklerini koruması için başvurduğu güç “devlet” olmuştur. Böylelikle özel mülkiyetin git gide gelişmesi ile birlikte devletler de kendilerini göstermişlerdir.

³⁷ Vladimir İlyiç Lenin, **Marx, Engels, Marxizm**, 3. Baskı, Ankara: Sol Yayınları, 2008, s. 287.

³⁸ Friedrich Engels, **Ailenin Özel Mülkiyetin, Devletin Kökeni**, 9.Baskı, Kenan Somer (çev.), Ankara: Sol Yayınları, 1990, s.335.

1.6 Antik Yunan: Tarih Akışı İçinde Devlet Ve Hâkim Güç İlişkilerine Bir Örnek

Tarihsel perspektif içerisinde devletin oluşumunu irdelerken, Yunan site devletine ve bu devletlerin toplumsal hayata ve çalışma ilişkilerine nasıl etkili olduğunu incelemek konunun bütünlüğü açısından geçiş niteliğinde olacaktır.

Eski Yunan'da üretim ilişkileri ve çalışma üzerindeki etkili güçler site-devlet sistemine bağlı olmuştur. Antik Yunan'da egemenliğini sürdüren köleci mülkiyet biçimi de yine eski site-devletine dayanmıştır. Ama artık Doğuda olduğu gibi emekçilerin bir birliği değil, köle sahiplerinin topluluğu olmuştur. Bütün yurttaşlık haklarına sahip olan bu topluluk üyeleri, ayrıcalıklı bir azınlık oluşturmuşlardır. Onların dışında kalanlar, yalnızca köleler değil, aynı zamanda, haklardan yararlanamayan özgür halktı. Bunlar arasında, her şeyden önce, başka bölge ya da sitelerden gelmiş olan yabancılar varlığını sürdürmüşlerdir.

M.Ö 2000'li yılların sonu ile 1000'li yılların başı arasında Yunan topluluklarında bir değişim ortaya çıkmıştır. Servetin artması sonucu gelir dağılımının hepten değişmesi ilkel topluluklarda bir parçalanmaya neden olmuştur. Artık zenginliğin artması sonucu oluşan büyük ailelerden oluşan büyük klanlar varlık sürdürmüşlerdir.

Güç ilişkileri kabile içindeki bir konsey tarafından yönetilmiştir. Topluluk içinde bulunan yetişkinler meclisi ve yaşlılar konseyi yüksek otoriteyi oluşturmuştur.³⁹

Zamanla savaşların ve ticaretin artması toplumda git gide bazı düzenlerin yıkılmasına neden olmuştur. İpotek tefecilik gibi kavramlar bu dönemde ortaya çıkmıştır. Artık özgür insanlar da borçlarında ötürü köleleşebiliyordu. Ve bu tip toplumsal farklılaşmanın nedeni servet nedeniyle var olan güç dengesizliği idi.

Zenginliğin artması toplumda zenginler ile kölelerin arasındaki uçurumun asıl kaynağını oluşturmasından bahsetmiştik. Ancak zenginliğe sahip olan dağınık klan toplulukları güçlendirmek adına birleşmek zorunda kalmışlardır. İşte bu nedenle güçlü

³⁹ Zubritski, Mitropolski ve Kerov, **İlkel Feodal Ve Köleci Toplum**, s.100.

dağınık klanların birleşmesi ile beraber yeni büyük klanlar oluşmuştur. Halk meclisi yaşlılar konseyi artık siyasi bir kimliğe bürünmüş, aristokrat bir nitelik kazanmıştır.

1.6.1 Devlet Ve Köleci Demokrasi: Atina

1.6.1.1 Yunan Medeniyetinde Kölecilik Ve Köleciliği Belirleyen Güç İlişkileri

Köleler emek gücü yapısının önemli bir bölümünü meydana getirmiştir. Yaklaşık Atina halkının üçte birini meydana getirmiştir.⁴⁰ Köle arzını besleyen birçok temel kaynak mevcuttur. Savaş esirleri, bu ticaretle uğraşan kişilerin kaçırdığı insanlar, borcunu ödeyemeyenler ve kölelerin çocukları bu kaynaklara temel örneklerdir.

Yunan medeniyetinde kölelik tam anlamıyla bir ticari sektör haline gelmiştir. Kölelik toplumun her alanında baş göstermeye başlamıştır. Büyük toprak sahipleri, tüccarlar için kölelerin çalıştırılması çalışma düzeninin devamında vazgeçilmez birer unsur olmuştur. Hatta dönemin ünlü düşünürleri, filozoflar bile kölelerin çalıştırılmasına destek verici nitelikte fikirler beyan etmişlerdir.⁴¹ Toplumun tüccar sınıfından, düşünür sınıfına kadar herkes köleciliğe karşı olumlu bir tutum, toplumun bu kesimlerinin oynadığı bu rolü açıkça gözler önüne sermiştir. Örnek vermek gerekirse Aristo'nun "İnsanlar doğuştan köle ve hür olarak doğuyorlardı. Köleler canlı bir alet ve ruhlı bir meta idi. Bu insanların mülk iktisap etmeleri mümkün değildi. Efendilerinin sahip oldukları mülkleri kullanacak, işleyecek ve sahip çıkacak kölelere ihtiyacı vardır."⁴² Değişikliği ile köleliğin acımasız yanının birde topluma yön verecek kişilerin ağzından çıktığını görmekteyiz.

Köleler toprakta ya da tarlada gözcünün denetimi altında çalışmaktaydı. Yeteneklerine göre madende çalışabilirlerdi. Bunun yanı sıra polis, zanaatkâr, ev hizmetçisi kâtip de olabilirlerdi. Böyle bir durumda ücret alır, azatlı işçilerin yanlarında çalışabilmişlerdir.

⁴⁰ Heaton, s.33.

⁴¹ Hakan Şanlıbayrak, 3. ve 4. Yüzyıllar Arasında Avrupa'da Kölelik, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, SBE, 2007), s. 9.

⁴² *Dünyaca Ünlü Felsefe Sözleri*, (2010)

www.aofdestek.net/felsefe/48914dunyaca.unlu.felsefe.sozleri.html (10 Ağustos 2010).

1.7 Tarih Akışı İçinde Devlet Güç ilişkilerine Bir Başka Örnek: Roma Dünyası

1.7.1 Roma Topluluğunun İlk Aşaması, Güç İlişkilerinin Belirlediği Sınıfların Oluşumu Ve Etkili Aktörleri

Romalılar ilk kez M.Ö 800’lerde, İtalya’nın batı kıyısının ortalarında bir bataklık ova ve tepeler karmaşası olan Latium bölgesinde yaşayan çiftçiler olarak belirmişleridir.⁴³ Bu bölgede var olan Latium topluluğu birçok medeniyete göre daha az gelişmiştir. Bu bölgede hâkim olan kral ve “askeri patrici” sınıfı savaş ve yönetim dışında toprakları işletmekle uğraşmışlardır. Pleb sınıfı ise ekonomik ve siyasal açıdan alt sınıfı olarak karşımıza çıkar. Küçük toprak sahipleri, kiracı çiftçiler ve tüccarlardan meydana gelmiştir. Onların bir alt sınıfını da köleler oluşturmuşlardır.

Romalılar gelişen 250 yıl boyunca egemenliğini kuzey ve güney bölgelerinde yaymışlardır. Bu süreç içerisinde İtalyan topraklarının 100.000 kilometre karesini ele geçiren Romalılar, esas olarak çiftçilikle uğraşmışlardır. İtalyan topraklarında önemli bir güç haline gelen Romalılar, dönemin önemli güçleri haline gelmişlerdir. İlerlemeci yayılımcı politikaları nedeni ile üretim araçları da politikalarına uygun olarak gelişmiştir. Bu nedenle gemi yapımı, silah malzemesi vb. Roma Dünyasının önemli ürünleri haline gelmiştir.

Askeri patrici hala ekonominin ve çalışma düzenine etkili olan bir kurum olmuştur. Ve yeni üretim sınıfları, iş alanları ve çalıştırılacak kişiler askeri patricinin kararları doğrultusunda belirlenmiştir. Ekonominin ve çalışma gidişatının baş aktörü askeri patrici olarak karşımıza çıkar.⁴⁴

Ancak M.Ö 230 yılında başlayan Pön savaşlarıyla toplum çok büyük bir değişim içerisine girmiştir. Askeri seferlere katılan köylülerin topraklarını ele geçiren zenginler, bu toprakları “lâtifundia” denen topraklarına katmışlardır.⁴⁵ Bu işletmelerde kar amacı

⁴³ Heaton, s. 39.

⁴⁴ Bülent İplikçioğlu, **Hellen Ve Roma Tarihinin Anahtarı**, 1. Basım, İstanbul: Arkeoloji Ve Sanat Yayınları, 2007, s. 69.

⁴⁵ Burhan Erdem, **İktisat Tarihi**, 1. Baskı, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2004, s 19.

güdülüyor ve piyasaya yönelik çalışılıyordu. İş gücünün büyük çoğunluğu kölelerden oluşmuştur.

Savaşlardan ve bu dönüşümden sonra Roma devleti büyük bir imparatorluğa dönüşmüştür.

1.7.2 Roma Köleci Toplumu İle Hâkim Devlet Yapısının Birleşmesi İle Gelişen Güç İlişkileri

Roma'da köleci toplum ile devlet yapısının birleşmesi sonucu, devlet içi güç ilişkilerini belirleyen pek çok aktörün varlığını görürüz. Roma'da devlet yapısının gelişmesi ile beraber, krallar, yargıçlar, devlet adamları gibi pek çok rütbenin önem taşımışlardır. Devlet adamlarının belirleyici iktidar faaliyetleri senatodan aldığı güçle şekillenmiştir.

Senato, Roma Cumhuriyetinde en yüksek kurum olmuştur. ⁴⁶Bütün alınan kararlar senatodan geçme zorunluluğuna tabi tutulmuştur. Bu nedenle senato bütün ilişkileri belirleyen en önemli kurum olmuştur. Güç ilişkileri çoğunlukla senatodaki kararlara bağlı olarak alınmıştır. Krallık iktidarı, yerini, önceleri Pretörler (eski Roma yargıçları), sonraları da konsüller denen iki Majistranın (yüksek görevlinin) iktidarına bırakmıştır. ⁴⁷Bu majistralar, senatoya başkanlık ve askerî birliklere de komutanlık ediyorlardı. Yavaş yavaş daha aşağı kademede majistralık görevleri, meclislerde idare amirlikleri, belediye meclis üyelikleri kurulmuştur. Bu görevler, ücret karşılığında olmadığı için gene varlıklı sınıfın temsilcilerine düşüyordu. Yüksek görevler gibi senatoya seçilmek hakkı da patrisyenlere özgü bir ayrıcalıktı olmuştur. Yani bu dönemde güç ilişkilerinin belirlenmesi tamamıyla zengin sınıfların elindeydi.

Patriciler, Roma topraklarına göçler olmadan önce bu topraklarda yaşayan asıl Romalılarıdır. ⁴⁸Patriciler gens(birçok aile), koria(otuz aile), ve kabileler olarak yaşıyorlardı. Patriciler bütün vatandaşlık haklarına sahiptiler. ⁴⁹Patriciler devleti

⁴⁶ Zubritski, Mitropolski ve Kerov, **İlkel Feodal Ve Köleci Toplum**,s131.

⁴⁷ Zubritski, Mitropolski ve Kerov, **İlkel Feodal Ve Köleci Toplum**, s.131.

⁴⁸ *Roma Medeniyeti*, Türk Ve Dünya Tarihi, 2008, <http://www.turkvedunyatarihi.com/kategorisiz/roma-medeniyeti.html>, (10 Aralık 2010).

⁴⁹ Hasan Karaköse, **Ortaçağ Tarihi Ve Uygarlıkları**, 2. Baskı, Ankara: Nobel Yayınları, 2004, s. 219.

yönetmiş, askerlik yapabilmiş ve memur olabilmışlardır. Yani toplum içindeki nüfuzu ve saygınlığı her zaman yüksek olmuştur.

Plebler ise patricilerden farklı olarak Roma'ya sonradan gelen topluluklardır. Patriciler gibi vatandaşlık hakları yoktu. Toplumun çoğunu oluşturmalarına rağmen askerlik yapamıyorlar ve devlet görevlerinde çalışamamışlardır. Eğer askere alınırlarsa en alt görevler veriliyordu. Yani plebler toplumun alt kademelerinde bulunuyor ve çoğu haktan maruz kalıyordu. Bu dönemde her alanda etkili olan patrisyenler güç ilişkilerini elinde tutan en önemli sınıftır.

Sonunda, plebyenler, en başta, borç yüzünden köleleştirmenin yasaklanması olan çeşitli ödünler elde etmişlerdir. Kendilerine yüksek görevlerin kapısını açtırmışlar ve halk mahkemelerinin kurulmasını elde etmişlerdir. Halk mahkemeleri, patrisyen majistraların kararlarını, eğer halkın çıkarlarına aykırı ise ertelemek hakkına sahip bulunmuşlardır.⁵⁰

Patrisyenler ile plebyenler arasındaki savaşım, toplumun servete göre bölünmesini tamamlamıştır. Eski patrisyen ailelerin ve zenginleşmiş plebyenlerin çocukları, birbirinden ayrılmamacasına kaynaştılar, yeni bir ayrıcalıklı kastı, yani soyluluğu oluşturdular. Pleb (halk) terimi, ilk anlamını yitirdi ve nüfusun sömürülen aşağı tabakalarını belirtmeye başlamıştır.

1.7.3 Tarihsel Süreçte Ezilen Halkların Mücadelesine Bir Örnek: “Spartaküs Ayaklanması”

Roma döneminde kölelerin aşırı derecede sömürülmesi, köle sahipleri ile üretimi asıl gerçekleştiren köleler arasındaki çelişkilerin artmasına neden olmuştur. Bu dönem ayrıca devlet eliyle desteklenen köleliğin yani sıra, çeşitli alanlarda yetiştirilen kölelik okullarının da mevcut olduğu bir dönem olmuştur. Gladyatör okulları da bunlardan biridir.

Roma toplumunda ezenler ile ezilenler arasındaki uçurumun gün geçtikçe artması toplumda şiddetin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu dönemde meydana gelen tarihin ilk en büyük köle ayaklanması olan M.Ö 73 yılında olan Spartaküs Ayaklanması da

⁵⁰ Zubritski, Mitropolski ve Kerov, **İlkel Feodal Ve Köleci Toplum**, s.131.

ezilen haklar ve hâkim devlet anlayışı ile birlikte hareket eden dönemin köle sömürme mekanizmasını sağlayan kurumlar arasındaki mücadeleyi gözler önüne serer.⁵¹

Roma döneminde gladyatör olan Spartaküs, devlet eliyle de desteklenen gladyatör okulunun zulümleri ve baskıcı sitemine karşı gelmiş ve kendisi gibi siteme karşı gelen 77 arkadaşı ile beraber Vezüv Yanardağı'na sığınmışlardır.⁵²Böylelikle mücadelenin ilk adımı atılmıştır. Roma'nın 3000 kişilik ordusu bu dağda yok edilmiş, zaferleri duyan diğer kölelerde silahlanıp, Spartaküs'ün ordusuna katılmışlardır.

Spartaküs'ün Roma ordusunun peş peşe mağlup etmesi sonucu, Thuriun Şehri'ni ele geçirilmiştir. Bu şehri merkez yapmış ve yıllarca tasarladıklarını uygulamaya başlamıştır. Esas önemli nokta da budur. Eşitsizliğin, baskının ve zulmün duvarlarına yıkan bu direniş meyvelerini vermeye başlamıştır. Spartaküs önderliğindeki yeni düzende, köleliğin yasak olduğu ve herkesin birbirine eşit olduğu bir dünya tasarlanır. Altın ve gümüş biriktirme ve yüksek fiyata mal satmayı yasaklanmış adaletli ve güzel bir dünyanın temelleri atılmaya çalışılmıştır.⁵³ Fakat M.Ö 71 yılında komutanlar arasındaki fikir çatışmasından faydalanan Roma ordusu binlerce sayıdaki ordusu ile Spartaküs ordusunu mağlup etmiştir. Ancak bu ayaklanma ve direniş köleliğe acımasızlığa ve zulme karşı tarihteki önemli örneklerden biri olmuştur.

1.7.4 Roma'da Güç İlişkileri Değişiyor: Büyük İşletmelerin Çöküşü

M.S birinci ve ikinci yüzyıllarda köleler üretim sisteminin değişmesine neden olmuştur. Kölelerin ayaklanmaları, sisteme karşı çıkışları latifundium(eski Roma'daki büyük çiftliklerdir)⁵⁴ sahiplerine başka çözüm üretmesine neden olmuştur. Latifundium sahipleri köleleri gözetlemek ve çalıştırmak için lâtifundia çevresindeki özel işletmeleri kullanmışlardır.

⁵¹ Hasan Tahsin Fendoğlu, **İslam Ve Osmanlı Hukukunda Kölelik Ve Cariyelik**, İstanbul: Beyan Yayınları, 1996, s. 51.

⁵² *Spartaküs'ün Hayatı, Kölelerin Sömürücülere Karşı İlk Ayaklanması*, 19 Temmuz 2008, <http://www.insanokur.org/?p=671>, (10 Aralık 2010).

⁵³ *Spartaküs'ün Hayatı, Kölelerin Sömürücülere Karşı İlk Ayaklanması*,

⁵⁴ Fatma Sevinç, "Hitit'lerin Anadolu'da Kurdukları Ekonomik Ve Sosyal Sistem", **SDÜ Fen Bilimleri Fakültesi Sosyal Bilimleri Dergisi**, Sayı.17, (Mayıs 2008), s.19.

Ana malzemeyi latifundium sahiplerinde alan köleler, çevre civarlarda kurulan küçük işletmelerde üretimi yapmış, emek karşılığında üründen çok küçük bir parça almışlardır. Bu dönemde ayrıca kolon adı verilen özgür yarıcılar da görmekteyiz. Bazıları ürünün büyük bir bölümünü veriyor bazıları ise latifundium sahiplerine kira vermişlerdir.

Kısaca toplumsal ve çalışma ilişkilerinin Roma'nın çöküşünü hızlandığını gözlemlemekteyiz. Artık büyük işletmeler yerini küçük işletmelere bırakmış ve parçalanmalar yaşanmaya başlamıştır.

1.7.5 Köleci Sistemin Çöküşü

Köle emeğinin üretkenliğinin düşüşü köle sahiplerine onları azat etmeye itmiştir. Kölelerin çalışmasını sağlamak amacıyla köleye ikramiye verilmesi (yani topraktan bir pay) yeni bir çözüm yöntemi olmuştur. Yani üretimin devamlılığını arttırmak ve emeğin verimliliğini arttırmak için başka çare kalmamıştır.⁵⁵ Bu da yeni bir üretim ilişkisi demektir. Yani güç ilişkilerinde bir dönüşüm sürecine girilmiştir.

Bunun yanı sıra kölelerini çalıştırmak için daha küçük parçalara bölünen toprağın merkezi otoriteden uzaklaşması birliğin yıkılmasına neden olmuştur. Küçük ve orta büyüklükteki toprak sahipleri mahalli himayeye ihtiyaç duymaya başlamışlardır.⁵⁶

Dördüncü yüzyılda Konstantin zamanında kolonlar toprağa bağlanmışlardır.⁵⁷ Artık topraklarından başka bir yere ayrılmamış, toprak sahibinin ona verdiği toprağın dışına çıkamamıştır. Ona verilen toprak parçasını sürekli işlemek zorunda kalmıştır.

Kolonların şartları giderek kölelerinkini yaklaştı. Daha önceden öldürülmesi yasaklanan köleler, yeniden öldürülme tehdidi ile karşı karşıya kalmışlardı.

Toprağa bağlanan sadece kolonlar olmamıştır. Zanaatkâr üreticilere kadar değişim yayılmıştır. Loncalar devlete karşı sorumlu olmuşlardır. Bir loncanın üyesinin başka biriyle evlenmesine hakkı yoktu. Ayrıca zanaatkâr loncalardan alınan vergiler de

⁵⁵ Haluk Yurtsever, **Tarihten Güncelliğe Sınıf Savaşları Ve Devlet**, 1. Baskı, İstanbul: Yordam Kitapevi, 2006, s.33.

⁵⁶ Halil Bertay, **Kabileden Feodalizme**, 1. Baskı, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1983, s.239.

⁵⁷ Zubritski Mitropolski ve Kerov, **İlkel Feodal Ve Köleci Toplum**, s.139.

arttırılmıştı. Vergilerin ağırlaştırılması ve toprakların özel kişiler tarafından aşırılması yoksullaşmayı arttırmıştır.

Bu dönem sonunda kölecilik ömrünü tamamlamıştır. Artık kırdan, kente ya da yapımevlerinde olsun kölecilik zahmete değer bir ilişki olmaktan çıkmıştır.⁵⁸ Ayrıca bunun için pazarlar da ortadan kalkmıştır. Artık sadece ev hizmetlerinde ya da zenginlerin lüksü için çalışan köleler mevcuttu.

Güçlü halk ayaklanmaları, kölecilik yapıyı gittikçe daha çok sarsmaya başlamıştır. Artık, siyasal bunalım ile toplumsal bunalım, bir tek bunalım halinde birleşmiştir. Bu bunalımın belirtilerinden biri, Roma İmparatorluğunun, 385'te İmparator Teodosius'un ölümünden sonra, resmî olarak onaylanan Doğu Roma İmparatorluğu ve Batı Roma İmparatorluğu biçiminde ikiye bölünmesiydi. Daha sonraları Bizans adı ile tanınan Doğu Roma İmparatorluğu, karışık bir süreç sonunda, 15. yüzyılın yarısına değin varlığını sürdüren feodal bir devlete dönüşmüştür.

1.8 Feodalizm Ve Çalışma İlişkileri

1.8.1 Kölecilik Toplum İçerisinden Feodalizmin Doğuşu

“Ortaçağ düzeninin sosyal organizasyonu olan Feodalizm bütün ilişkilerin ve çatışmaların çerçevesini ve her şeyin meşruiyet kaynağını oluşturan, tek bütün ve bölünmez bir Hristiyan ülkesinin varlığı; iktidarın hiyerarşik olarak bir çok yönetim bilimleri arasında dağılımı ve parsellenmesi, kralın dünyevi sahada evrensel nüfuz iddiası, kral ve kilise arasında Hristiyan dünyası ve toplumu üzerinde üstünlük mücadelesi şeklinde ifade edilmiştir.”⁵⁹

Feodalizmin ortaya çıkışı kölelik düzeninin ortasındaki gelişmelerle yaşanmıştır. Büyük toprak mülkiyeti küçük sermayeyi ortadan kaldırmıştır. Köleler ve kolonlar tarafından işletilen büyük yerler gelecekteki ekonomik sistemin parçalarını işaret etmiştir. Sistemin değişeceği o anki üretim sisteminin çıkmazlarından da kendisini belli etmiştir. Mesela o dönemde uygulanan doğal üretim tarzına bakacak olursak, kolonların

⁵⁸ Engels, s. 377.

⁵⁹ Halis Çetin, “Liberalizmin Tarihsel Kökenleri”, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt.3, Sayı.1, (2002),s. 81,(Wright 1997,s.26’dan aktarma).

ve köylülerin biçtikleri karşılığında kendilerinin topraktan belli başlı ürünler aldığını görürüz. Ancak yeni üretim biçiminin öğelerinin serbestçe gelişmemiştir. Çünkü köleci ilişkiler bunu engellemiştir.

1.8.2 Batı Avrupa’da Yükselen Feodalizm Süreci Bu Sürece Dâhil Oluşu

Roma imparatorluğunun parçalanması ve yıkılması hakkında barbar kavimlerin oldukça büyük etkisi mevcut olmuştur. Roma İmparatorluğunun son yüzyılları ve barbar fetihleri bir üretici gücü tahrip etmiştir.⁶⁰ Tarım gerilemiştir. Pazarların kıtlığı sanayiye de geriletmiştir. Ve nüfus kırdan kentte de giderek azalmaya başlamıştır. Bu durumdan ileri gelen üretim tarzı cermenlerin askeri örgütleniş biçimi altında feodalizmi doğurmuştur.

Feodalizmin unsurları daha köleci toplumun bağrında koloni biçiminde ortaya çıkmıştır.⁶¹ Kolonlar efendilerinin, büyük toprak sahiplerinin topraklarını işlemek, ona belli ölçüde ödemek ve ürünlerinin büyük bir bölümünü efendilerine vermek zorunda bırakılmıştır. Kolonlar, kölelere göre işlerine daha büyük sevgi ve bağlılık duymuşlardır. Çünkü kolonlar kendi topraklarına sahip olmuşlardır, her ne kadar özgür davranmış olsalar da kölelere göre daha özgür olmuşlardır.

Cermen kabileleri ve Slavları, Batı İmparatorluğuna ve Bizans'a akın yaptıkları zaman, köleler ve kolonlar kendilerini desteklemişlerdi. Çünkü Cermen ve Slavlar yaptıkları akınlarla kölelerin şartlarını değiştirmişlerdi. Köleler kurtuluş çaresi olarak bu akınları görmüşlerdi. Nedeni ise, Cermen ve Slav kavimler yanlarında bulundukları yerlerin töre ve yasalarında beraberinde getirmiş olmalarıydı. Ve bunları ilkin geldikleri yerlerdeki özgür köylülere yayıyorlardı. Böylelikle ilk defa onların durumlarında düzelmeler olmuştur.⁶²

Roma imparatorluğunun Cermen, Slav ve diğer kabileler tarafından yıkılması sonucu, Kölelerin iktidarının devrilmesi ile kölelik sahneden ayrılmıştır. Köle emeğine dayanan büyük lâtifundialar ve zanaat atölyeleri küçük parçalara bölünmüşlerdir.

⁶⁰ Karl Marx ve Friedrich Engels, **Kapitalizm Öncesi Üretim Biçimleri**, Mihri Belli(çev), Geliştirilmiş 2. Baskı, Ankara: Sol Yayınları, 1992, s. 82.

⁶¹ Yarkın, s.32.

⁶² Zubritski, Mitropolski ve Kerov, **İlkel Feodal Ve Köleci Toplum**, s. 153.

.Parçalanın Roma İmparatorluğunun nüfusu, büyük toprak sahipleri (koloni sistemine geçmiş olan eski köle sahipleri), özgür bırakılmış köleler, kolonlar, küçük köylüler ve zanaatkârlardan oluşmuştur.⁶³

Feodalizm de diğer örgütlenmeler gibi ortaklığa dayanmıştır. Ama bu sistemde köleler yoktur. Daha doğrusu köleleştirilmiş küçük köylüler mevcuttur. Bu sistemde hiyerarşinin sertliği gözümüze çarpar. Güç ilişkilerine bakacak olursak bu dönemde de toprağa dayalı bir güç ilişkisinin varlığından söz edebiliriz. Ancak komünal ilkel toplumlardan farklı olarak üretim sisteminin ve bazı hiyerarşik düzenin değiştiğini gözlemlemekteyiz. Askeri sistem ve onunla birlikte gelen hiyerarşi soylulara serfler üzerinde tam yetki tanınmışlardır.

Kentlerde ise feodal sisteme denk düşen meslek örgütleri olmuştur. Burada mülkiyet esas olarak her bireyin emeğinden meydana gelmiştir. Zanaatçılar tarafından azar azar biriktirilen sermaye ve artan nüfus içinde bunlardaki sayıların değişmezliği kalfalık çıraklık kurumunu oluşturmuştur.⁶⁴ Kırdan yaşanan hiyerarşi kentte de kendini bu şekilde göstermiştir.

Bu dönemdeki mülkiyet ve üretim bağlarını kırlar ve kentler olarak değerlendirecek olursak iki farklı güç ilişkisinin görürüz. Birincisi serfler ile toprak sahipleri arasındaki ilişkisi; öbürü ise kentlerde yaşanan çıraklık, kalfalık ilişkisi. Ancak güç ilişkilerine ve toplumun kademelerine bakacak olursak, kırdan etkili olan prens, soylular, din adamları kentlerde ise usta çırak kalfa ilişkisi dışında toplumsal iş bölümü olmadığını görürüz.

1.8.3 Güç İlişkilerini Belirleyen Unsurlarla Feodalizm

Sabanın ve belli başlı başka üretim aletlerinin gelişmesi, üreticiliği de etkilemiştir. Tarım çeşitli alanlara yayılmış, tarım alanları genişlemiş, tarımcılık ilerlemiştir. Bunun bir önceki döneme göre gözle görülür bir biçimde teknolojik artılarla kendini göstermiştir. Örneğin kölelik dönemine ait bir su değirmeni kanatlı çark eklenerek

⁶³ Yarkın, s.33.

⁶⁴ Marx ve Engels, **Kapitalizm Öncesi Üretim Biçimleri**, s.83.

yetkinleştirilmiştir. Bunun yanı sıra ağır tekerlekli pulluğun yaygın bir biçimde kullanılması Orta Çağ'daki bu değişikliğin esas nedenlerinden biri olmuştur.⁶⁵

Her dönemde olduğu gibi bu çağdaki üretim ilişkileri güç ilişkilerini belirlemiştir. Toprağın mülkiyetini elinde bulunduran senyörler tüm güç ilişkilerini de elinde bulunduran en belirgin sınıf olarak gözümüze çarpmaktadır. Bu dönemde toprak yalnızca senyörlere aitti. Özgür köylülerin elinde işlenen parçalar çok istisna durumlarda karşımıza çıkmıştır.⁶⁶

Senyörlere ait feodal işletmelerde üretilen her şey köylünün emeği olmuştur. Elde edilen ürünler de elbette güç ilişkisine bağlı olarak pay edilmiştir. Yani, ürünün çok büyük bir bölümünü senyör elde etmiş, küçük bir kısmı köylü ve ailesinin geçimi için bırakılmış ve de bugünkü prim sistemine uygun bir sistem uygulanmıştır. Eğer emek üretkenliği artar ise asgari miktardan fazla olarak köylünün elde edebileceği bir ürün parçası söz konusu olmuştur.

Bu ürünlerden birincisi artı ürün olmuştur. Senyörün gerekli olandan fazlasını servet biriktirmek için elde etmeye çalıştığı bu artı ürün, toplumsal güç ilişkilerini belirleyen en önemli kısım olmuştur. Güç ilişkileri bu servet ilişkilerine dayanarak oluşmuştur.

1.8.4 Feodalizm Döneminde Zanaat İlişkilerinin Gelişmesi: Yeni Çalışma İlişkileri Ve Güç Birliklerine Doğru

Feodalizm döneminde tarımdaki gelişmelerin yanı sıra zanaat alanında da önemli gelişmeler yaşanmıştır. Tarımsal aletlerin gelişmesi aynı zamanda kentlerde de pek çok ürünün gelişmesiyle bir birlerini tamamlamıştır.

Bu dönemde köylü senyöre olan rant borcunu yalnızca tarım ürünleri ile değil aynı zamanda zanaat eşyası olarak ödemiştir. En önemli gelişmeler demircilik ve

⁶⁵ Jean Gimpel, **Ortaçağ'da Endüstri Devrimi**, 1. Basım, Nazım Özüaydın (çev), Ankara: Tübitak Yayınları, 1976, s.40.

⁶⁶ Zubritski Mitropolski ve Kerov, **İlkel Feodal Ve Köleci Toplum**, s.158.

çömlekçilik alanında yapılmıştır. Su değirmenlerinin de gelişmesi üretimin artmasında çok büyük etkisi olan bir olgu olmuştur.⁶⁷

Bu dönemde zanaatçı ile pazar arasında ilişki artmıştır. Yani daha önceden senyörlerin izni ile yaptıkları zanaat eşyasını şato ya da manastır dibinde satan köylünün durumu daha sonraları değişmeye başlamıştır. Zanaatçı ürettiği her ürünü satmak için Pazar yolunu tutmuş yani zanaatçı meta üreticisi haline gelmiştir.

1.8.5 Feodalizm Ve Endüstri İlişkilerinde Değişme: Örgütlenmeler

Ortaçağ döneminde makineleşme ile var olan değişmeler, gelişmeler, buluşlar, dönemin ekonomik özelliklerini, buna bağlı olarak çalışma yaşamını, çalışma yaşamında söz sahibi olanları belirlemiştir.

Endüstrileşme için pek çok olgudan söz edebiliriz. Hammadde önemli unsurların başında gelmiştir. Bunun yanı sıra, ikinci unsur aletleri kullanma becerisi, yani hammaddeyi bir araç getirebilme becerisidir. Diğer bir unsur teçhizat olmuştur. Dokuma tezgâhları, üretim araç gereçleri gibi. Başka bir unsur bilek gücüdür. Her ne kadar makineleşmenin bir avantajı olarak insan gücünün azaldığını görsek de emek gücünün gerekliliğinden her zamana söz edebilmekteyiz. Makinelerin işleyebilmesinin başka bir unsuru onları çalıştırmak için gerekli olan yakıttır.

Üretim sürecinin bağlı olduğu belli başlı aktörleri bu dönemde oldukça etkili bir şekilde görmekteyiz. Heaton'un üretim sürecinde faaliyette bulunanları çeşitli sınıflandırmaya tabi tutmuştur. Örneğin baker(fırıncı), tailor(terzi), smith(demirci), cooper(tamirci) gibi uzayan bir listeye beceri kazanmış, üretimde faal olan bu kişileri sınıflandırmıştır.⁶⁸Bu kişiler teçhizatların bulunduğu yerde çalışmışlardır. Burada önemli bir detay gözümüze çarpmaktadır. Üretimde etkili olan yerel müşterileri görmekteyiz⁶⁹. Bu müşteriler üretim için gerekli malzemeyi demirci ya da değirmenciye sağlar bunun karşılığında ürün almışlardır.

⁶⁷ Gimpel, s. 10.

⁶⁸ Heaton, s.122.

⁶⁹ Heaton, s.122.

1.8.5.1 Dokuma Endüstrisi Ve Örgütlenme

Kumaş yapımı ortaçağ da önemli gelişmeler kaydetmiştir. Ev üretimi olmasına rağmen gelişmiş ve pek çok pazara açılmıştır. Floransa ve Flandre üretimin ev sahipliğini yapmasıyla beraber dünyanın pek çok yerine yansımıştır. Floransa aynı zamanda zanaatkârlar için güçlü bir lonca haline gelmiştir. Alışlagelmiş loncalar yerine burada hayat bulana loncalar zanaatkârları korumak yerine yabancı pazarlara ve yabancı arza bir endüstriyi savunmakta ve ilerletme konusunda çaba sarf etmektedir. Yani bu dönemde loncalar üretim şeklini belirlemekte, yön vermektedir. Ancak on üçüncü yüzyılda üretim sürecini etkileyen yeni bir kurumla karşı karşıya gelmekteyiz. “Humuliati” denen el emeğine önem veren ve bu şekilde üretimi savunan bir dinsel tarikat üretim özelliklerini değiştirmiştir. Ham ürün ithaline ve bunların kent içi ve dışı ithaline önem veren üretimin yönünü değiştiren bu gruptur diyebiliriz. Bu grup Floransa’ya 1239’da gelmişlerdir. Dokuma endüstrisinin etkinliğinde önemli bir role sahip olmuşlardır.

1.8.5.2 Diğer Endüstrilerde Örgütlenme

Eğer bir üretim süreci parçalarının birleştirme süreciyle sona eriyorsa her parçanın yapılması için genel malzeme bu alanda uzmanlaşmış işçilere verilerek üretilmekte ve elde edilen parçalar merkezi atölyelerde birleştirilmektedir. Eve iş verme üretimin bu şekilde yapıldığı koşullarda kendine yaşam imkânı bulmuştur.

Bu dönemde imalat sektöründe önde gelen isimler olarak hammadde sağlayan tüccarları görmekteyiz. Üretime yön veren bu tüccarlar, örneğin bir kumaş boyacısı, boya malzemeleri dıştan getirdiği sürece anahtar kişi olmuştur. Kumaş boyacıları kendi atölyelerinde kumaşı boyayan ve ezen hammadde sağlayan yünü dışarıdan eğirten en önemlisi dokumacılar ve temizleyiciler istihdam eden ve bu insanlar üzerinde denetim uygulayan onlara kendi tarafından saptanan ücretler ödeyen ve bitmiş kumaşları pazarlayan kapitalist girişimci kişilerdir. Yani bu dönemde ücretlere yön veren ve istihdamı sağlayan kitle olarak kendi atölyelerinde anahtar kişi olarak mevcut bulunan kişileri görmekteyiz. Bu kapitalist girişimci kişileri örgütlenmede, istihdamda ve mevcut bulunan üretim organizasyonlarında faal bir şekilde görmekteyiz.

Madencilik bu dönemde önemli bir yatırım kaynağı olarak karşımıza çıkar. Madenler yüzeye yakın yerden çıkarılmış ve işlenmesi için önemli bir sermayeye ihtiyaç duyulmamıştır. Madencilik önemli bir yatırım kaynağı olduğu için insanlar madenlerin yoğun olduğu bölgelere yerleşmeye başlamışlardır. Madenlerin bulunduğu arsaların hakkı bölünerek satılmıştı bu dönemde. Bu hisselerin çoğu işlenme faaliyetine katılmayan insanların elindeydi. Bunlar bir kraliyet memuru ya da kral olmak üzere ülkenin önde gelenlerinden oluşmaktaydı. Yani madenleri çıkama işleme ve bu faaliyete yön verme tamamen bu kişilerin ellerinde idi.

İnşaat sektörüne gelince madencilik ve imalattan çok yönüyle farklı ancak istihdam çalışma koşullarını belirleme yönüyle aynı yönlerinin bulunduğunu görürüz. Kiliseye mensup kişiler, katedraller, saraylar, belediye binaları gibi yapıda çalışacak kişileri istihdam edecek ve bunların işçilik ücretini ödeyecek güce sahiplerdir. İşçiler belli bir ücret karşılığında ve bir ustabaşının denetimi altında çalışıyorlardı. Bu işçilerden bazıları uzun yıllar sürecektir işler bulurken bazıları da iş peşinde koşuyorlardı. Yine işçiler kralları şerefine başka bir inşaatta toplanmaları gerektiğinde çok uzaklara gidebiliyorlardı. Yani krallar, hükümdarların çalışma şartlarını belirlediğini tekrar olarak bu şekilde dile getirebiliriz.

1.9. Güç Birlikleri: Loncalar

Zanaat ortaçağın sınaî temelini oluşturmuştur.⁷⁰ Kırdan olduğu kadar kentte de üretim devam etmiş, küçük üretici kendisini ve ailesini geçindirmek adına bu sistemin bir parçası olmuştur.

Daha önceden de belirttiğimiz gibi bu dönem birçok gelişmeyi beraberinde getirmiştir. Birçok tarım ve sınaî alanda gelişme toplumsal güç ilişkilerini belirlemiştir. Loncalar işte bu dönemde, aynı meslekte çalışan zanaatçıları bir araya getiren kurum olmuştur. Lonca sisteminde baş ustalar, ustalar ve çıraklar bulunmuşlardır.⁷¹

Orta Çağa özgü bir kurum olarak, değişik adlar altında birçok toplumda rastlanan ve farklı örgütlenme biçimleri gösteren loncaların, en tipik ve gelişmiş örneğini

⁷⁰ Zubritski Mitropolski ve Kerov, **İlkel Feodal Ve Köleci Toplum**, s.188.

⁷¹ Akın Ergüden, **Yüksek Uygarlık Tarihi**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2001 s. 58.

Avrupa'daki birlikler oluşturmıştır. Ticaret odalarında üyelik aynı şehirde oturanlarla sınırlı olup ve genellikle giriş ücretleri yüksek olmuştur. On ikinci ve on üçüncü yüzyıllarda soyluların elinde bulunan siyasal ve ekonomik güç, zanaat loncalarının eline geçti ve 15. yüzyıl başlarında birçok ticaret loncası ortadan kalkmıştır.

Loncalar mesleki birlikler olarak toplumda yerini almışlardır. Bunun yanı sıra dinsel kimlik taşıyan loncaların dini günleri, bayramları da mevcuttu. Ayrıca loncalar askeri anlamda taşımışlar ve loncalar şefleri komutası altında silahlanmışlardır.

Kentlerin çoğu için loncalar vazgeçilmez bir unsur taşımıştır. O kadar ki kişi eğer bir lonca üyesi değilse her hangi bir mesleğe sahip olamamıştır. Bunun yanı sıra loncalarda belirlenmiş bir iş bölümü yoktur. Teknik ilerlemeler olsa dahi, iş bölümümü aynı kalmıştır. Gelişme ve uzmanlaşma sadece kendini yeni bir zanaat loncasında göstermiştir.

1.9.1 Güç İlişkisi Bakımından Batı Avrupa'da Loncalar

Ortaçağ Avrupa'sındaki lonca tipi örgütlenmeler, kentlerde yaşayan zanaatçıların ve tüccarların yağmacı feodal soylulara karşı birlik olma ihtiyacından doğmuştur. “Birleşmiş yağmacı soylulara karşı birlik zorunluluğu, sanayicinin kendisine ikinci bir tacirlik niteliği kattığı bir zamanda kapalı ortak pazarlara olan bir gereksinme, yığın halinde, refah içindeki kentlere kaçan serflerin gittikçe artan rekabeti, bütün ülkenin feodal yapısı, *loncaları* doğurdu⁷² Ve böylece, feodal Avrupa'da kır-kent karşıtlığını yansıtan ayrıcalıklı *lonca kasabaları* (Corporate Towns) oluşmaya başladı.

Batı'da feodalizm daha kuruluşundan itibaren, bu kır-kent karşıtlığını temel bir çelişki olarak içinde taşımış ve gelişmesinin ileri aşamalarında da bu karşıtlığı alabildiğine derinleştirmişti. İşte feodalizmin bağrındaki bu kır-kent karşıtlığı nedeniyledir ki, Batı'daki kentler, soylu feodal beylere ve onların devletine karşı sürekli bağımsızlıklarını koruma çabası içinde olmuşlar ve neticede görece bir bağımsızlık elde edebilmişlerdi. Batı Avrupa kentlerindeki bu lonca tipi örgütlenmeler, “iş kollarının özelleşmesine, birbirinden ayrılıp bağımsızlaşmasına ve mükemmelleşmesine” yol

⁷² Karl Marx ve Friedrich Engels, **Seçme Yapıtlar, Cilt.1**, Muzaffer Ardos, Sevim Belli, Ahmet Kardam ve Kenan Somer, (çev.), Ankara: Sol Yayınları, 1976, s.24.

açarak, ortaçağın en yüksek ilerlemesini meydana getirmişlerdi. Devletten bağımsız olmaları, kabul edilmiş bir tüzel kişiliğe sahip bulunmaları, beledî (komünsel) işlevler yerine getirmeleri, kentin yaşamında önemli bir politik rol oynamaları gibi yönleriyle Batı'daki lonca örgütlenmeleri, Osmanlı toplumundaki loncalardan çok farklı bir konumda bulunmuşlardır.

1.9.2 Bir Güç Aracı Olarak Osmanlı'da Loncalar: Ahi Teşkilatlanmaları

Osmanlı Devleti'nde her zaman hâkim olan üretim, tarımsal ağırlıklı olup, üretilen ürünler kentlere, yerel pazarlarda halklara ve yabancılara aktarılmıştır. Loncalarda birlikler içerisinde faaliyet gösteren esnaflar, gelen ürünleri satma işlevini üstlenmiştir. Yani loncalar bu dönem içerisinde, ticaret alanında çok önemli bir güç unsuru olmuştur. Loncalar Osmanlı sanayi ve ticaretin gelişmesi için, önemi güç odağı olmuşlardır.

Osmanlı Devleti'nin etik yapısının da çeşitliliği loncaların da çeşitliliğine neden olmuştur. Sadece Müslümanlardan ya da yerel halktan oluşan teşkilatlar yerine, örgütler çeşitlenmeler göstermiş, dış ülkelerle bağlantılı olan gayri müslimlerde toplulukların içerisinde yer almıştır. İşte günümüze bile etkili olan dış ülke bağlantılarını bu dönemde de rahatlıkla görürüz.⁷³ Yani gerek müslimler gerekse gayri müslimlerin katılmış olduğu bu birlikler her zaman bağımsız olmamışlardır, yabancı ülkelerin etkisi altında kalmışlardır. İşte bu nedenle devlet loncaları hem desteklemiştir hem de kurallar koymuştur. Hem Osmanlı Devleti tarafından konulan kurallar hem de yabancı ülkelerin etkisi özgür bir örgütlenmeden mahrum bırakmıştır. Bununla beraber, devletin kontrolleri de pek çok unsuru bünyesinde barındırmıştır. Alınan vergiler de önemli bir gelir kaynağı oluşturmuştur.

Loncaların devlet tarafından konulmuş belirli kurallara göre denetlenmesi yani sıra kendi içerisinde de hiyerarşik bir denetlemeyle karşı karşıya kalmıştır.⁷⁴

⁷³ Ferhat Başgan Özgen, "Osmanlı Devleti'nin Diğer Devletlerle İktisadi İlişkileri", **Yeni Türkiye Dergisi**, 701 Osmanlı Özel Sayısı 2, Yıl.6, Sayı.32, (Mart- Nisan 2000),S 103.

⁷⁴ Bülent Çelik, "Osmanlı Lonca Sistemi İçinde Yamaklık Olgusu", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt.26, Sayı.41, s.62.

1.9.3 Dönem İçi Güç İlişkilerinde Etkin Bir Yapı: Tüccar Birlikleri

Tüccar birliği üyeleri mensupları bulundukları kentte birbirlerini korumayı amaçlayan bir birlik olarak kurulmuşlardır. Alışılmamış rekabet yöntemlerini yasaklamışlar, mal elde eden üyelerin diğerlerinin istemesi dâhilinde paylaşmasını zorunlu kılmıştır. Böylelikle zengin tüccarların tekelleşmesine karşı önlem alınmış olunuyordu. İhtiyaç sahiplerine de gerekli olanlar veriliyordu.

Tüccar loncaları diğer loncalar gibi yardımlaşma örgütlü idi. Üyelerinden biri hastalanırsa ve ya kötü günler geçirirse yardım edilir, ihtiyaç halinde ise ihtiyaçlarına cevap verilmeye çalışılmıştır.

1.9.4 Kalfalık Çıraklık Arası Güç İlişkileri ve Etkin Faktörler

Bu dönemde oluşmuş feodal hiyerarşi neticesinde bazı kurumlar oluşmuştur. Bunlar ustalık, çıraklık ve kalfalık olmak üzere sınıflanmıştır. Herkes usta olamıyordu. Usta belirli bir yetenek sahibi olması gerekiyordu, hatta bir şaheser ortaya çıkarmak zorundaydı.

Eğer özel bir kurul, bu nesnenin kurallara tümüyle uygun olduğuna karar verirse, ancak bundan sonra işçi, ustalığa kabul edilebilirdi. Her zanaatkâr ve tüccarın loncaya üye olması bazı prosedürlere bağlıydı. Üye olmak isteyen kişinin yetişkin beceri ve karaktere sahip olması gerekmekte ve bunu ispatlamak zorunluluğu içerisinde idi.

Çıraklık bu noktada kendini göstermiştir. Bir çalışma faaliyetine katılmak isteyen genç öncelikle çıraklık devresine girmek zorunda idi. Çalışkan, titiz, itaatli olacağına dair imzalanan “ çıraklık sözleşmesi” bu dönemde usta çırak ilişkilerini düzenleyen en önemli belge niteliğindedir. ⁷⁵Bu sözleşmede ustanın emir ve isteklerine karşı gelmeyecek, evlilik sözleşmesi yapmayacak, onun mallarını hırsızlığa ve kayba karşı koruyacak meyhane ve oyun salonlarına gitmeyecektir. Buna karşı usta mesleğe ve sanata ilişkin her şeyi çırağına öğretecek, beslenmesi sağlanacak ve çoğu zaman barındırılacaktır.

⁷⁵ Heaton 188.

Eğitimin süresi elde edilmesi istenen becerinin niteliğine göre değişmektedir. Çıraklık eğitimi biten genç kalfalık eğitimine başlamıştır. Aynı zamanda çıraklık zamanı dolduğunda zanaatkâr olmayı talep edebilmişti. Bu süreçten geçtikten sonra kentli ve lonca üyesi haline gelmesinin ücretini öder. Beceri sınavlarından geçilir, iş yeri teftiş edilir gerekli sermayesi olduğu ispat edilirse artık mesleğini icra edebilir. Ancak bütün eski çırakların usta olması söz konusu değildir. Daha öncede belirttiğimiz gibi beceri ve sermaye koşullarının varlığı çok önemlidir.

1.10. Kapitalizmin Yaygınlaşması Ve Üretici Güçlerin Değişmesi

On ikinci yüzyıldan itibaren değişen ticaret ve kent yaşamı, çeşitli birlikleri, örgütlenmeleri, vb gelişmeleri de beraberinde getirmiş bununla beraber de yeni sosyal ve siyasal yapılar kurulmaya başlanmıştır. Böylelikle bu kent dâhilinde yaşayan ve ortak çıkarlara sahip olan bireyler, bu ortak çıkarlara bağlı bir nitelik taşıyan hakları olduğunu ileri sürmüşler ve bunu diğer toplumsal tabakalara ve krallara kabul ettirmeye çalışmışlardır.⁷⁶

Bu gelişmelerle birlikte eski düzen feodalizmin yavaş yavaş temellerinin sarsılmış, yeni aktörler sisteme dâhil olmuştur. Feodal yönetim mekanizmasının temelini oluşturan yönetim ilişkilerinin değişime uğramış olması öbür taraftan da, feodal düzenin tabakalaşmış yapısının değişime uğraması ile yapıdaki temeller sarsılmıştır.

Kentlerde ve toplum yapısındaki gelişme ile kentler içindeki ortak anlayış da değişmeye başlamıştır. Bu anlayış içinde kentler bir ülke ya da toprak üzerinde yaşayanların ortak çıkarlarını temsil edilmesi anlayışında ortak bir örgütlenmeye yol açmıştır. Feodal yapının değişmesi ile akrabalık, kişisel, kan bağı gibi olgularının dışında kişiselikten uzak, temsil hakkına sahip ve hukuk kuralları dâhilinde varlık gösteren toplum yapısı oluşmaya başlamıştır.

On üçüncü yüzyıldan sonra ise toplum yapısında başka değişikliklerin yaşanmış olduğunu görürüz. Ekilen alanların gelişmeye başlaması, nüfusun giderek atması sonucu

⁷⁶ Gianfranco Poggi, **The Development Of Modern State**, Hutchinson: London, 1978,s. 57.

toplumsal değişme yaşanmaya başlamıştır.⁷⁷ Öncelikle toplumda büyük bir güç haline gelmiş olan kilise, var olan gücünü kaybetmeye başlamıştır. Çünkü nüfus artışının da etkisi ile toplumsal gelişme yaşanmış ve insanların düşünmeye başlamış olduğu bir dönemin başlamış olduğunu söylemek yanlış olmaz. Üniversitelerin sayılarındaki hızlı artış, felsefî alanlarındaki derin çalışmalar ile aklın önündeki engeller ortadan kalkmış ve düşünsel çalışmalar hız kazanmaya başlamıştır.

On üçüncü yüzyıldan sonra ticaretin daha da gelişmeye başlaması ile birlikte, kır ile kent arası iş bölüşümü doğmaya başlamış olduğunu görürüz. Ticaretle uğraşan kesim, dışında kalan kentte yaşayan kesim, kendi besini dışında, fazla tarımsal ürün yetiştirme amacı ile çalışmışlardır. Daha fazla ürün için, bataklıklar kurutulmuş, ormanlar açılmış ve tarım bu yolla gelişmeye başlamıştır.⁷⁸

Bu dönemde gelişen güç ilişkileri içerisinde en önemi sayılabilecek gelişmelerden biri de köylüler ve serflerin mücadelesi olmuştur. Serbest emek üzerinden para kazanmak, köle üzerinden para kazanmaktan daha karlı olduğunu idrak eden lordlar pek çok serfe toprak verip, bunun üzerinden kazanmaya başlamışlardır. Serfler, işledikleri topraktan vergi verip, angaryalardan kurtulabilmişlerdir. Ancak bu dönem içerisinde eski yöntemleri benimseyen lordlar da mevcuttur. Bununla beraber, kiliseler de çalışma ilişkileri üzerinde bu denli baskıcı bir sistem uygulamışlardır. Bu yüzden haklarını savunmaya çalışan köylüler sık sık kiliseye ve kilisenin topraklarına saldırmışları ve özgürlük verilmeyince zorla almışlardır. Artık özgürlük kapılarına kadar gelmişti. Bunda o dönemde ortaya çıkan salgın hastalıklar emek talebini belirleyen önemli unsurlar içinde yer almıştır.⁷⁹

15.yy ile beraber orta sınıfların gelişme gösterdiklerini görürüz. Orta sınıf gelişmeye ve zenginleşmeye başladıkça düzen ve güvenlik ihtiyacı baş göstermiştir. Kral ile kentliler arasındaki güven ve iyi ilişkileri, kentlilerin krala borç para verip, kralın kentliler için düzenli ordu kurması ile başlamıştır. Bununla beraber gelişen bu

⁷⁷ George Duby, **Ortaçağ İnsanları Ve Kültürü**, Mehmet Ali Kılıçbay (çev.), Ankara: İmge Yayınları, 1991, s.158.

⁷⁸ Leo Huberman, **Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla**, Murat Belge (çev.), 4. Basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s.36.

yeni ekonomik sistem kilisenin hiç hoşuna gitmemiştir, çünkü bütün yetkiler elinden çıkıp, kralların ellerine geçmiştir. Eğitim eskiden kilisenin elinde iken, bu güç tüccarların eline geçmiş ve kilise yasaları yerini Roma Hukuku almıştır. İşte orta sınıfın gelişme önündeki en büyük engel olarak gördüğü kiliseye yönelik açtığı savaş aynı zamanda feodalizme karşı açılan savaşlardan biri olmuştur.

1.10.1 Ulus Devlet Ve Milliyetçilik

Ulus kavramının ortaya çıkması, toprak temelli ekonomik ve kültürel ilişkiler ağı olan feodalizmin her türlü yönetim erkini başka bir sosyal ve ekonomik sisteme - *kapitalizme*- devretmesinden önceki dönemde hüküm sürmüş hâkim idari yapı olan monarşik krallıklar dönemine denk gelmiştir.

Feodalizmin mutlakîyetçi devlet anlayışı, feodal toplumsal ilişkileri ve üretim ilişkilerini yönetmek için gereken siyasi biçim olarak görülmüştür. Feodalizm, tanrıların temsilcisi devleti yönetmiş olduğuna inanılan teokratik sistem olmuştur. Halktan krala ve yöneticilere tam desteğin istenmesi ilkel sermaye birikim süreçleri ile birlikte değişime başlamıştır.⁸⁰ Ekonomik ilişkilerin değişmeye başlamasıyla birlikte artık kralın ve soyluların ilahi karakterleri yerine burjuvaların emekçiler, yoksul halk ve kölelerle kurduğu ittifakın sosyal bir söylemi haline gelen ulus kimliği yönetime ortak olma çabasına girmeye başlamışlardır.

Modern ulus kavramı ve milliyetçilik, kapitalist üretim ilişkilerini hayata geçirecek, ittifak kurduğu toplumsal sınıfları ayakta tutmaya yarayacak, bir kavram olarak karşımıza çıkmıştır.⁸¹ Yani kısaca milliyetçilik bu boyutta, toplumsal sınıfları baskı altında tutmaya yarayacak bir ideolojik aygıt olarak görülmüştür diyebiliriz.

1.10.2 Kentte Yükselen Yeni Bir Güç: Feodalitenin Çöküşü Ve Burjuvazinin Yükselişi

Ortaçağda, egemen feodal soyluluğun savaşları devam ederken, gözden kaçırılan önemli bir nokta bu sistemin sonunu getirmiştir: Avrupa'da ezilen halkların sessiz

⁸⁰ Çağhan Kızıl, "Ulus Devlet Ve Milliyetçilik", Birikim Dergisi, (2007), <http://www.birikimdergisi.com/birikim/makale.aspx?mid=314>, (1 Aralık 2010).

⁸¹ Kızıl, "Ulus Devlet Ve Milliyetçilik".

sedasız çalışmaları... Bu dönemde Batı Avrupa’da pek çok haktan halkın düşünceleri ve isyanı, feodal beylere gitgide daha az koşullar tanımıştır. Feodal beylerin hükümdarlığı devam etmekte iken, kentlerin yükselişi göz ardı edilmiştir. Büyük şehirlerde yapılan büyük kaleler, surlar aslında tehdidin ta kendisi idi. Bu kentler ve surlar içinde loncalarda, zanaatlar yapılmış, ilk sermaye filizleri elde edilmiş ve ticaret günden güne büyüyen bir olgu olmuştur.

On beşinci yüzyıldan bu yana tarım tüm toplum için vazgeçilmez bir üretim biçimi olmuşsa da yine de bu dönemde ticaret feodal soyluluktan daha vazgeçilmez bir konuma oturmuştur.⁸² Kentler burjuvazisi aynı zamanda feodaliteye karşı güçlü bir silaha da sahip olmuştur. Bu silah paradır. Feodal dönemde bahsetmiş olduğumuz gibi, senyörlerin bünyesinde çalışan köylüler, toprak sahibinin tüm ihtiyaçlarını topraktan edinip, senyöre veriyordu. Yani feodal egemenlik kendine yetiyordu. Kendi içinde geçinenen bir ekonomiden bahsedebiliriz. Bu nedenle para gereksizdi. Ama kentlerin yükselişi ardından ticaretin gelişmesi para olgusunun önemini arttırmıştır. Para artık çok büyük bir değişim aracı haline gelmiştir. Hatta burjuvazi için bile vazgeçilmez bir unsur olmuştur.

Böylelikle on beşinci sonlarına doğru feodalite tüm batı’da çöküş dönemi yaşamıştır. Anti feodal çıkarlara sahip kentler silahlanmış bir biçimde, feodal topraklar içine sokulmuş bulunuyorlardı.

Çalışmamızın bu bölümünde, Marx’ın diyalektiği ışığı altında, belli bir dönemi içeren -ilk çağlardan burjuvazinin gelişimine kadar- gelişen çalışma ilişkileri belirli önemli olaylar eşliğinde incelenmeye çalışılmıştır. İlk çağlarda henüz gelişmemiş güç ilişkilerinin temelinde yatan unsurun, yani özel mülkiyet anlayışının zamanla gelişme göstermiş olduğunu ve daha sonraki dönemlerde toplumsal tabaklaşmaları ve sınıfsal farklılaşmayı oluşturmuş olduğu görüşlerini elimdeki bilgiler ışığında desteklenmiştir. Bunlarla beraber, güç farklılıkları oluştuğça, sistemi devam ettirebilmek için bu farklılıkları koruyan mekanizmaların gelişmiş olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Güç ve çalışma farklılıklarının temelinde yatan unsurun, özel mülkiyet kavramına

⁸² Friedrich Engels, **Feodaliteniz Çöküşü Ve Burjuvazinin Yükselişi**, 2. Baskı, Ankara: Sol Yayınları, 1977, s.597.

dayanmıştır. Madenin ilk işletilmesi ve takas gereğlerinin ilk kullanılması ile başlayan g farklılıklarını, kentlerin oluşumu, devletlerin oluşumu, toprak mlkiyeti sonucu klelik, daha sonraları feodal toplum ve gelişmeleri izlemiş ve toplumsal g ilişkileri ve buna bağlı çalışma ilişkileri bu gelişmelere bağlı olarak şekillenmiştir.

Çalışmamızın ikinci blmnde ise, burjuvazinin feodal sistem içersinde nasıl doğup geliştiğini ve kapitalist üretim ilişkisinin de gelişmesi ile beraber byk bir g haline gelişi irdelenmeye çalışılacaktır.

*Amerikalı gazeteci Afrikalıya sorar:
"Siz niye bu kadar aç ve
yoksulsunuz? "Gazetecinin garip,
biraz da naif sorusu, Afrikalı
tarafından şöyle cevaplanır: "Siz bu
kadar tok ve zengin olduğunuz
için..!"⁸³*

BÖLÜM II: 17.YÜZYIL'DAN 21.YÜZYIL BAŞLARINA GEÇEN SÜREDEKİ ÇALIŞMA İLİŞKİLERİ

2. Burjuvanın Yükselişi ve Güç İlişkilerinde Değişim

2.1.1 Burjuvazinin Feodal Sistemin Yerini Alması: Fransız İhtilaline Doğru

Feodal sistemin bağrında gelişmeye başlayan kapitalist üretim ilişkileri ve bu ilişkilerin belirlemiş olduğu güçler, bu süreçten sonra yeni gelişmelerin yaşanmasına sebep olmuştur. Üretim güçlerinin sürekli olarak artması sonucu yaşanan bu gelişmeler toplumda bir sınıfın ortaya çıkmasına neden olmuştur: "Burjuvazi".

Üretici güçlerdeki ilerleme, var olan güçlerle çatışmayı doğurmuştur.⁸⁴ Çünkü yeni üretici güçlerin sistemde yerini alması, var olan güçlerin ortadan kalkması dahilinde meydana gelir. Bu anlamda çatışma eskimiş üretim ilişkilerini savunan gerici sınıflar ile yeni üretim tekniklerini savunan ilerici sınıfları, en başta sürekli evrim halinde üretici güçlerin başlıca unsurları olan işçileri karşı karşıya getiren bir savaşımlı konu almıştır. Gelişmenin belli bir aşamasında savaşım devrimle sonuçlanmıştır.

Feodal toplumun içinde ortaya çıkmış olan yeni üretici güçler ve eski üretim ilişkileri arasındaki çatışma burjuva devriminin temelini oluşturmuştur. Kölelik dönemi üretim biçiminin ardından gelen feodal üretim biçimi, iktisadi evrimin bir üst derecesini

⁸³ Anonim

⁸⁴ Zubritski Mitropolski Ve Kerov, **Kapitalist Toplum**, Sevim Belli,(çev), 7. Baskı, Ankara: Sol Yayınları, 1995, s.27.

temsil etmiştir. Kölelik içinde gelişen serflik ise, köleliğe göre daha verimli bulunmuştur. Serfin elde ettiği toprak, teçhizat sayesinde üretim yapabilen ve yaptığı ürünü vergi olarak lorduna ödeyen bir sistem, köleliğe göre daha çok zenginlik arttırmıştır. Ancak üretici güçler ilerledikçe, sistem tarım ve sanayinin gelişmesine bir engel teşkil etmeye başlamıştır.

On altıncı yüzyılın sonlarına doğru üretici güçler arasında yaşanan değişme toplumsal güç ilişkilerini de etkileyen bir olgu olarak karşımıza çıkmıştır. Feodal beyler ile burjuvalar arasındaki mücadelede gücü elinde bulunduran “burjuva”nın iktidarı ele geçirmesi, üretim ilişkilerini kökten değiştirmiştir. Üretici güçlerin sürekli olarak artması önündeki engellerin ortadan kaldırılması anlamına gelir. Bu durum modası geçmiş eski üretim ilişkilerinin kaldırılmasına neden olur. Bu devrime yeni üretici güçler ile eski üretici güçler arasındaki çatışma neden olmuştur. Feodal düzenin bağrında doğmuş yeni üretim güçleri yani burjuvazi, devrimin toplumsal ve iktisadi temeli olmuştur. Eski düzenin devrilmesi ve yeni düzenin örgütlenmesi siyasal devrimin içeriğini oluşturur.

Burjuva devrimleri Avrupa’da birçok ülkede feodalitenin ortadan kalkmasıyla sonuçlanmıştır. Artık hâkim olan sistem burjuvazi olmuştur. Böylelikle kapitalizm sistemin varlığını ve gelişmesini engelleyen durumlardan kurtulmuştur. Burjuvazinin pek çok ülkede yayılması(İngiltere, Fransa..) kapitalizmin temel basamağını oluşturmuştur.

2.1.2 Fransız Devrimin Gölgesinde Güç Mücadeleleri

Burjuva devrimi, devrim hareketinin tabana yayılması ve “kafalarda devrimin” oluşmasını gerçekleştirmesi ile gerçekleştirmiştir. Yani yeni tabakanın önde gelenleri, feodalizmin yöntemini eleştirmiş, feodalizmin ağır yükünün halkı ezdiğini ve yıkılması gereken bir yapı olduğunu göstermişlerdir. Hatta bu dönemde filozofların da devrime büyük katkısı olduğunu görürüz. Voltaire, Montesquieu ve Jean Jacques Rousseau kilise ve devleti zaman zaman eleştirmiş ve işleyişini sorgulamışlardır.⁸⁵ Montesquieu ve

⁸⁵ Ertuğrul İşler, “Voltaire Ve Rousseau Etrafında Aydınlanma Çağı Fransız Yazınına Bir Bakış”, **Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**,(1999), Sayı.5, s.49.

diğerlerinin hakla yaymaya çalıştığı mutlak eşitlik ve özgürlükten kastı aslında yalnızca soyluların ve burjuvanın eşitliği ve özgürlüğünden ibaret olmuştur.

Kısaca devrimin tabana yayılmasında, üçüncü tabakanın ileri gelenlerinin oldukça büyük etkisi olmuştur. Özellikle filozof ve yazarların mutlak krallığı, soyluların ayrıcalıklarını, katolik kilisesinin faaliyetleri eleştirmiş ve tabana yaymıştır.

2.1.3 Fransız Devrimi: Yeni Sistemde Yeni Bir Güç Olan Burjuva Sınıfı Doğuyor

“Ekmek bulamıyorlarsa pasta yesinler”⁸⁶

Fransız devrimi başlamadan önce, üçüncü tabakanın önde gelenleri ve yazarlar filozofların da etkisi ile etkilenmiş bir halkın varlığından söz ederiz. Yani devrim patlamadan önce, devrimci bir ortamın var oluşundan bahsederiz.⁸⁷ Tabi ki sadece yeni burjuvaların önde gelenlerinin salt çalışmalarının devrimle sonuçlandığını söyleyemeyiz. Çünkü bu dönemde devrimi hazırlayan koşullar yani eldeki veriler de devrimi hazırlayan önemli etkenler arasına girmiştir. Yoksulluğun, sefaletin ve yıkımların altında ezilen halkın, kendi haklarını dile getirmek amacı ile çıkarmış olduğu ses altında devrimin önemli etkenleri arasındadır. Kral 16. Louis'in eşi Marie Antoinette de söylemiş olduğu rivayet edilen sözünde de açıkça görülebileceği gibi, Fransız hükümeti ve Fransız zenginlerinin git gide zenginleştiği ancak halkın sefalet çektiği bir dönem olarak Fransız Devrimi tarih sayfalarına geçmiştir.

On sekizinci yüzyılın ikinci yarısı, sarayın ahlak bozukluğu ve halkı düşünmeden kendilerine ve zengin kesime yönelik israfî tutumları nedeni ile mevcut düzene başkaldırıcı nitelikte ayaklanmalara sahne olmuştur. Sabrı tükenen halk- başta yoksul işçiler-, devrimi ateşleyen 14 Temmuz günü Bastille hapishanesini basmışlardır. Ve devrim süreci başlamıştır.

Bastille' in alınması, feodal hakların kaldırılmasını isteyen köylülerin başkaldırmalarına işaret olmuştur. İsyancıları yenmek adına birlikler düzenlenmiş, isyanlar bastırılmaya çalışılmıştır. Devrimin yükselişinden korkan Kurucu Meclis 11 Ağustos'ta senyörlük haklarının kaldırılması için yasa çıkarmıştır. Bu yasa ile kişilerin

⁸⁶ 1774- 1793 Fransa Kraliçesi **Marie Antoinette**'nin söylediği iddia edilen ve dönemin acımasız şartlarını anlatan kalıplaşmış cümledir.

⁸⁷ Zubritski Mitropolski Ve Kerov, **Kapitalist Toplum**, s. 34.

angaryaları, ürün vergileri kaldırılmıştır. Bununla beraber toplumsal güç niteliğinde olan rahipler sınıfı, soylular sınıfı, vergi yükümlülükleri altına girmiştir.⁸⁸

Burjuvazinin ve feodal zümrelerin eşitliğini onaylamak amacıyla, Kurucu Meclis, 26 Ağustos 1789'da, "Yurttaş ve İnsan Hakları Bildirisi"ni kabul etmiştir.⁸⁹ Bildiri eşitlikten bağımsızlıktan, direnişin doğal bir hak olduğundan bahsetmiştir. Bununla beraber ulusun egemenliği ilkesini kabul etmiş, mülkiyetin dokunulmaz ve kutsal bir hak olduğunu ileri sürmüştür. Mülkiyetin dokunulmaz ve kutsal bir hak olarak tanınması bildirinin, yurttaşlığı yalnız mülk sahiplerine tanıyan burjuva niteliğini, sınıf niteliğini açıkça ortaya koymutur. Yani kısaca, bildiri ile feodal eşitsizliğin yerini burjuva eşitsizliği almıştır. Yani Huberman'ın da dediği gibi devrimi yapan ve de devrimden kazançlı çıkan "burjuvazi olmuştur".⁹⁰ Yeni güç ilişkileri sahnesinde feodaller yerini burjuvalara bırakmışlardır.

Burjuva devrimi, üretici güçlerin önündeki engelleri ortadan kaldırmıştır. Üretici güçlerin gelişmesini çok büyük hızla arttırmıştır. İşte tam bu dönemde makinenin birçok şeyi kökten değiştiren bir buluş olarak tarih sayfalarına adını yazdırmıştır. Kapitalizmin zanaatçılığa bağlı tekniği ile kol emeğinin makineye döndüğü bu süreç sanayi devrimi adını alır.⁹¹

2.2 Kapitalizmin Burjuvaların Elllerinden Yükselişe Geçmesi: Fransız Devriminden Sanayi Devrimine...

Burjuvaların geniş halk kesimlerini de kullanarak kazanmış olduğu zafer neticesinde en büyük değişim var olan güçler olmuştur. Elbette bununla beraber, feodalizm sona ermiş yeni üretim ilişkileri başlamıştır.

Fransız devrimi ile birlikte güç ilişkileri değişime girmiştir. Ancak, emekçinin sömürülmesi sona ermemiş, sadece sömürü mekanizması değişmiş olmuştur.

⁸⁸ Zeki Duman, "Fransız Devriminin Politik Sonuçları Ve Tocqueville'nin Devrime İlişkin Görüşleri", **Sosyoloji Dergisi**, Yıl.19,(2008), s.109.

⁸⁹ Bengül Salman Bolat, "Fransız İnkılâbının Türk Modernleşme Sürecine Etkileri", **Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt.6, Sayı.1, (2005), s.151.

⁹⁰ Huberman, s.169.

⁹¹ Zubritski, Mitropolski ve Kerov, **Kapitalist Toplum**, s.47.

Kıta Avrupası üzerinde gelişen pek çok burjuva devrimi ile kapitalist üretim ilişkileri, kendilerini engelleyen kösteklerden kurtulmuşlar, hızla gelişecekleri bir yol açmışlardır. İlk olarak burjuva devrimlerinin gerçekleşmiş olduğu ülkelerde, daha sonra çevre ülkelerinde gelişmeye başlayan kapitalizm süreci ilişkiler geliştikçe hızla yayılan bir süreç halini almıştır. Burjuva devrimleri, üretici güçlerin ilerlemelerinin engellerini ortadan kaldırmış ve bu güçlerin gelişmesini büyük ölçüde hızlandırmışlardır. Özellikle teknolojinin ilerlemesi ile üretim ilişkileri değişmiş, sermaye birikimi artmış, pazara yönelik manüfaktür ilişkileri yaygınlaşmış ve yeni bir mülkiyet ticaret ilişkileri yaygınlaşmaya başlamıştır.⁹²

Toplumsal kargaşalıklar içerisinde kapitalist üretim ilişkilerini derinlemesine değiştiren bir yenilik icat edildi: Makine... Makineleşmenin gelişmesi, kapitalist sanayinin yayılması, kapitalist manüfaktürlerde var olan kol emeğinin yerini makinelerin alması anlamına gelmiştir. Kapitalizmin zanaatçılığa bağlı tekniğiyle birlikte manüfaktür aşamasından makineli sanayiye geçiş, “sanayi devrimi” adını almıştır.

2.2.1 Makineleşme, Sanayi Devrimi Ve Çalışma İlişkileri

Sanayi devrimi, insanlık tarihinde yeni bir toplumsal düzenin doğuşuna yol açan, ekonomik ve sosyal yaşamda derin ve köklü değişimleri simgeleyen büyük bir dönüşümün adı olmuştur.⁹³ Büyük dönüşümle beraber buhar makinesinin demir yolları ve deniz yollarında uygulamaya girilmesi ile birlikte on dokuzuncu yüzyılın ortasında dünya pazarının oluşmasını sağlamıştır.⁹⁴

Köleliğin erken tasfiyesi, köylü nüfusunun üstte belirttiğimiz nedenlerden ötürü mülksüzleştirilmesi, bu nüfusun kente geçip kol emeği ile üretim sistemine katılması ve aynı zamanda tarım yöntemindeki kapitalist yayılımlar, sanayi devriminin İngiltere’de başlamasına zemin oluşturmuştur. İngiltere ile başlayan, sonrasında diğer Avrupa ülkelerine yayılan sanayi devrimi büyük dönüşümün başlangıcı olmuştur. Kapitalizmin

⁹² Murat Sarıca, **100 Soruda Fransız İhtilali**, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1970, s. 9.

⁹³ Ülkü Hatman, “Esnek Çalışma Ve Endüstri İlişkilerine Etkisi” (**Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003), s.8.

⁹⁴ Gülten Kazgan, **Küreselleşme Ve Ulus Devlet Yeni Ekonomik Düzen**, 3. Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları, 1997, s. 25.

gelişmesi, hız kazanması, sanayi devrimi ve sonrasında gelişen teknolojik ve ekonomik gelişmeler ışığında gerçekleşmiştir. Büyük dönüşüm, gerek teknolojik etkileri, gerek toplumsal boyutları ile Fransız devriminden sonra bir döneme damgasını vurmuş ve insanlık tarihinde yeni bir devrin başlangıcı olmuştur.⁹⁵

James Watt'ın 1765 yılında buhar makinesini icat etmesi ile başlayan bu süreç beraberinde diğer ara veya ana malların üretimini getirmiştir. Bununla beraber yine makinenin icadı üretim mallarının icadı ile başlamıştır. Mesela makinenin icadı iplikçilikle başlamıştır.⁹⁶ Pamuk ipliğindeki bu değişimlerden sonra pamuk iplik evleri kurulmaya başlanmıştır. Bundan sonra çırçır makinesi, motorlu dokuma tezgâhı icat edilmiştir. En sonunda James Watt'ın 1765'te icat ettiği ve 1785'ten itibaren hareket ettirici enerjiyi sağlayan buhar motoru bu makineleri bir kat daha önemli hale getirdi.⁹⁷

Makinelerin gelişmesi ve fabrika sisteminin doğması ile beraber tüm kapitalist ilişkilerin bu dönemde gelişmiş olduğunu görmekteyiz. Makinelerin gelişmesi, sayıca artması, fabrikalaşmanın gelişmesi, üretim gücünü arttırmış, önceki çağın küçük atölye ve zanaat üretimi yerine teknik makineler almış ve fabrikalaşma gelişmiştir. Kapitalist yapının ortaya çıkması ile birlikte, çok sayıda işçi aynı çatı altında aynı cinsten malı üretmek için aynı anda çalışmasını doğurmuştur.⁹⁸ Böylelikle bu dönemde ortaya çıkan yeni bir üretim sistemi olan “manüfaktür üretim biçimi”, basit iş birliğine dayanan çeşitli bağımsız üreticinin birleşmesinden oluşan bir örgütlenme olarak karşımıza çıkmıştır.⁹⁹ Manüfaktür üretimde üretim zamanla küçük parçalara ayrılmış, her bir işçinin kendi işinde uzmanlaştığı iş bölümünün güçlü bir şekilde ortaya çıktığı üretim tipi oluşmuştur. İkinci örgütlenme tipi de benzer işleri yapan küçük üreticilerin bir kapitalist denetiminde tek bir çatı altında çalıştırılması olarak karşımıza çıkmıştır.¹⁰⁰

⁹⁵ Nusret Ekin, **Endüstri İlişkileri**, 6. Baskı, İstanbul: Beta Yayınları, 1994, s.9.

⁹⁶ Zubritski, Mitropolski ve Kerov, **Kapitalist Toplum**, s. 48.

⁹⁷ Friedrich Engels, **İngiltere’de İşçi Sınıfının Durumu**, Yurdakul Fincancıoğlu (çev.), 1. Baskı, Ankara: Sol Yayınları, 25. Yayınları, 1997, s.35.

⁹⁸ İsa Cem Sezer, “Endüstri İlişkileri Ve Yabancılaşma”, (**Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,2007),s.34.

⁹⁹ Sezer, s. 34.

¹⁰⁰ Berna Güler Müftüoğlu, **Fason Ekonomisi Gedikgedikpaşa’da Ayakkabı Üretimi**, 1. Basım, İstanbul: Bağlam Yayınları, **Fason Ekonomisi Gedikgedikpaşa’da Ayakkabı Üretimi**. s.22.

Manüfaktür döneminin temel özelliği olan üretimin elle yapılması olmakla beraber, manüfaktür örgütlenmenin iki değişik türü karşımıza çıkmıştır. ¹⁰¹ Homojen ve heterojen olmak üzere, manüfaktür örgütlenmesi iki temel biçimi mevcut olmuştur. Heterojen manüfaktür örgütlenmesi, nihai malın bağımsız olarak yapılan parça ürünlerinin, yalnız mekanik birleştirme ile ortaya çıkması biçiminde olmuştur. Homojen manüfaktür de işe nihai mal son şeklini birbiri ile ilişkili bir dizi işlemden sonra almıştır. Bu dönemde, fabrika tipi üretim ile heterojen üretim devam etmiştir. Küçük üreticiler, bireysel tüketicilerden çok mağazalar ve manüfaktürler için çalışmış ve ev sanayi gelişmiştir. Ev sanayi üretimi, talebe ve mevsimsel dalgalanmalara göre şekillenmiştir. ¹⁰²

Bu dönemde çalışma ilişkilerini inceleyecek olursak; koşulların son derece ağır olduğunu görürüz. ¹⁰³ Sağlıksız çalışma koşulları, düşük ücretler, uzun süreli çalışma saatleri emek sınıfına güç ilişkileri neticesinde dayatılan çalışma koşulları olarak karşımıza çıkmıştır. Çalışma sürelerinin, ücretlerin herhangi bir güvenceye dayatılmaması sonucu yaşanan ağır koşullardaki bir emekçi 20 saat çalışsa dahi kendi ve ailesini geçimini sağlayacak kadar gelir elde edememiştir.

Bu dönemde “özgür” işçinin işverenle yaptığı antlaşma, çalışma koşullarını belirleyen önemli bir araç olmuştur. ¹⁰⁴ Devlet herhangi bir şekilde çalışma ilişkilerine müdahale etmemiş, çalışanlarını koruyucu haklar sunmamıştır. Bununla beraber çalışanlar, çeşitli yasaklarla kendilerini koruyan örgütlenmelerden de uzak tutulmuşlardır. Bu koşullara çare bulunmadığı halde üretim ve sermaye birikimi hızla artmaya devam etmiştir.

¹⁰¹ Marx, Kapital, aktaran: Güler Müftüoğlu, **Fason Ekonomisi Gedikgedikpaşa’da Ayakkabı Üretimi** s.22.

¹⁰² Marx, Kapital, aktaran: Güler Müftüoğlu, **Fason Ekonomisi Gedikgedikpaşa’da Ayakkabı Üretimi** s.22.

¹⁰³ Hatman, s.12.

¹⁰⁴ Hatman s. 12.

2.3 On Dokuzuncu Yüzyıl'daki Toplumsal Hareketlerin Güç Mücadelelerine Etkileri

On dokuzuncu yüzyılın sonu ile yirminci yüzyılın başı arasındaki dönem, Avrupa'da pek çok ulusal ve toplumsal hareketin gerçekleşmiş olduğu dönemdir. Kapitalizmin yaygınlaşması ve hâkim bir konuma gelmesi ile birlikte, kapitalizmin kazanımlarına açık ya da örtülü bir şekilde meydan okuyan güçlü toplumsal hareketlenmelerin ortaya çıkmış olduğu görülür. Sisteme tepki neticesinde gerçekleşen bu faaliyetler, toplumsal hareket ve ulusal hareket olarak gruplandırılır.¹⁰⁵ Toplumsal hareketler ile uluslar hareketler sorunları farklı bakış açılarından izler. Örneğin toplumsal hareketler baskıyı, işverenin ücretliler, burjuvanın ise proletarya üzerindeki baskısı olarak tanımlamışlardır. Ulusal harekete göre baskı ise, bir etnik grubun diğeri üzerindeki baskısı olarak tanımlanmıştır.

19.yy'ın sonu ve 20.yy'ın başı olarak değindiğimiz bu dönem içerisinde, kapitalizmin kazanımlarına karşı toplumsal hareketlenmeler ortaya çıkmış olduğunu görürüz. Bu ilk hareketlenmeler ve mücadeleler, kendinden sonraki mücadele hareketlerine öncü nitelikte ve bazı hakların kazanımı için başlangıç niteliğinde gerçekleşmiştir. Ancak ileriki bölümlerde de değineceğimiz üzere, daha sonraki hareketlerin, on dokuzuncu yüzyılın toplumsal yapısı tarafından şekillendirilmiş ve yirminci yüzyıl boyunca dönüşüme uğramış ve daha sonraki hareketlerin de bu dönüşümün unsuru olmuştur.

Toplumsal hareketlere değinmeden önce bir güç unsuru olarak bu dönemde işçi sendikalarının faaliyetlerini, çalışma ilişkilerindeki etkilerini ve daha sonraki toplumsal hareketlerle ilişkilerini irdelemeye çalışalım.

2.3.1 On Dokuzuncu Yüzyılda Avrupa'da Sendikalar Hareketlenmeler

İngiltere'de on sekizinci yüzyılın son çeyreğine kadar loncalar tarafından düzenlenen çalışma hayatı, kapitalist merkezileşme süreçlerinin yoğunlaşmaya başlaması ile birlikte, ticari hayatta, ulaşım ve yerleşmede gelişmelerle birlikte değişik

¹⁰⁵ Giovanni Arrighi, Terence Hopkins ve Immanuel Wallerstein, **Sistem Karşıtı Hareketler**, 2. Basım, İstanbul: Metis Yayınları, 2004, s. 36.

örgütlenmelere ihtiyaç duymaya başlamıştır. Makineleşmesinin gelişmesi, kapitalist sürecin hız kazanması ile birlikte zamanla ustalar ve kalfalar arasında çatışmalar yaygınlaşmıştır. Böylelikle ustalar ve kalfalar yeni örgütlenme arayışlarına girmişlerdir.¹⁰⁶

1800’lerde işçi hareketlerinin çoğalması ve yaygınlaşması ile birlikte birleşme yasaları ortaya çıkmıştır. ¹⁰⁷Yasalar her türlü örgütlenmeyi yasaklamış, örgütlenmeye katılanlara ise üç ay hapis cezasına ve ağır işte çalışma cezası öngörülmüştür. Yasalara karşın 1800’lü yılların başında örgütlenmenin hızla devam etmiş olduğunu görürüz.¹⁰⁸

İngiliz sendikacılık hareketi 1830’larda gelişmelere sahne olmuştur. Bu dönemde önemli sosyal akımların öncüsü olan sosyalist Robert Owen’ın geliştirmiş olduğu fikir akımları bu dönemi yönlendiren önemli gelişmelerin kaynağı olmuştur. Emekçinin emeğinin karşılığını ancak barışçı bir genel grevle gerçekleştireceğini savunmuş ve Üretici Sınıfların Büyük Manevi Birliği adında bir örgütlenme kurmuştur.¹⁰⁹

1834’da kurulmuş olan bu örgüt, kısa zamanda çok sayıda işçi bünyesine katmış olmasına rağmen, devletin baskıları neticesinde dağılmıştır. 1837 ve 1948 yılları arasında işçiler arasında, eşitlik, işgücü sürelerinin düşmesi, oy hakkı ve oylamanın gizli yapılması esasına dayanan yeni hareket esasları ortaya çıkmıştır.

Kapitalizmin hızlanması, İngiltere’ye göre daha geç bir tarihe denk gelen Almanya’da ise, örgütlenmeler de daha geç dönemlere denk gelmiştir. Bir sonraki konuda da değinileceğimiz gibi, 1848 sonrası işçi hareketleri neticesinde Almanya’da direnişler gerçekleşmiş ve sendikal hareketin canlanmasında temel rolü oynamıştır. 31 işçi örgütü ile 3 işçi komitesi delegesinin katıldığı bir işçi komitesi toplanmış ve “İşçi Kardeşliği” örgütü oluşturulmuştur. Ancak 1848 olaylarından sonra kapatılmıştır.¹¹⁰

¹⁰⁶ Ahmet Özkiraz ve Nuray Talu, “Sendikaların Doğuşu: Türkiye Ve Batı Avrupa Ülkelerinin Karşılaştırılması”, *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, Sayı.2, 2008,s. 109.

¹⁰⁷ Özkiraz ve Talu, s.110.

¹⁰⁸ Asım Yücel, *Emek Ekonomisi Ve Endüstri İlişkileri*, 1. Basım, Ankara: Kalite Matbaası, 1980, s.96.

¹⁰⁹ Yüksel Işıklı, *Osmanlıdan Günümüze İşçi Hareketlerinin Evrimi (1976-1994)*, Ankara: Öteki Yayınevi, 1995,s.19.

¹¹⁰ Aysen Tokol, *Avrupa Birliğine Üye Ülkelerde Sendikal Hareket*, Bursa: Vipaş Yayınları, 2002, s. 221.

1830 yılında bağımsızlığına kavuşan Belçika’da ise, ülkede sendikalaşmayı yasaklayan kanunlar nedeni ile bu dönemde örgütlenmeleri dostluk ve yardımlaşma dernekleri ile sınırlı kalmıştır.

2.3.1.1 1848 Devrimi Ve Güç İlişkileri

On dokuzu yüzyılın ilk çeyreğinden 1948 yılına kadar geçen süreç, işçi sınıfının git gide örgütlenmesinin hızlanmasına ve burjuvaziden bağımsızlaşmasına sahne olmuştur.

Bu dönemde bir önceki bölümde de değinmiş olduğumuz üzere, Owen gibi ünlü düşünürler, kapitalist sistemi açıklamaya ve yarattığı adaletsizlikleri düzeltmeye yönelik çalışmalar yapmışlardır. Bu düşünürlerin düşünce akımlarının da etkisi ile gerçekleşen işçi ayaklanmaları, 1948 Şubat’ında önce Fransa’da “cumhuriyet” ve “çalışma hakkı” talepleri ile başlamış ve tüm Kıta Avrupa’sına yayılmıştır.¹¹¹

İşçi hareketlerinin Fransa’da yayılmasının karşısında, cumhuriyete geçmiş olmasına rağmen, iktidarını korumaya kararlı burjuvazi, ayaklanmalara karşı uygulamalara girişmiştir. Aynı senenin Haziran’ında Paris proletaryası bu defa sermaye ve devletin her kesiminden ayrı olarak politik talepler için ayaklanmıştır. Yani işçi sınıfının on dokuzuncu yüzyılda sisteme karşı olan ilk toplu hareketi, ilk bağımsız ayaklanması 1848 Paris işçi ayaklanması ile gerçekleşmiş oldu. Böylece kapitalist toplumu burjuvazi ve proletarya olarak bölen en büyük iç savaş yaşanmış oldu

1848 ayaklanması, işçi sınıfı mücadele tarihinde çok önemli bir yer taşır. Bu devrimle, proletarya toplum içinde azınlık oluşturmaya rağmen etkin bir güç olduğunu ispatlamıştır. Dünya sisteminin politik kuralları, devrimin sonucunda geri çevrilmez bir biçimde şekillenmeye başlamıştır. 1848 eski solu kurumsallaştıran bir devrim niteliğinde adını tarih sayfalarına yazdırmıştır.¹¹²

¹¹¹ Murat Çakır, “Toplumsal Hareket Sendikacılığı Tartışması İçin Zorunlu Bir Ön Ek: İşçi Sınıfı Mücadelesine Tarihsel Olarak Değinmenin Gerekliliği”, 2010, http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=31397, (22 Aralık 2010).

¹¹² Arrighi, Hopkins ve Wallerstein, s.96.

Ayrıca bu devrim ile mücadelenin geniş bir tabana yayılması gerekliliği görülmüştür. 1848’de Fransa’da yaşanan devrimci süreç, burjuvazinin siyasal gericiliğini, proletaryanın bağımsız devrimci gücünü ve proletaryanın köylülerin desteğini alması gerekliliği derslerini öğretmiştir. Bununla beraber devlet başkaldırıları ezmek için de işlev görecekt mekanizmalar şeklinde sistemleştiği ve zaman zaman savaşlar ve güçlü katmanlar arasındaki sorunlar nedeni ile tökezleyebileceği ve devrimin gerçekleşebileceği ancak, devletin varsayılan devrimi ezmeye yetecek hızla toparlayabileceği sonucu ortaya çıkmıştır.

Devletler kitleleri, büyük kitleler de devletleri denetleyebileceği gerçeği, örgütlenme gerekliliğini ortaya koymuştur. Bürokratik şekilde örgütlenmiş sistem karşısında mücadele eden anlayışı temsil eden toplumsal ve ulusal hareketleri, bu anlayışla 1848’den sonra görülmeye başlanmış ve ileriki yüzyılda da sürekli biçimde artmıştır.¹¹³

Bu nedenle 1848 ezilen sınıfın mücadelesinin hız kazanması için önemli bir dönüm noktası olmuştur. Fransa’da 24 Şubat’ta geçici hükümetin kurulması ile birlikte, çalışma hakkı, devlet kurma özgürlüğü tanınmıştır. Ancak ilerleyen yıllarda kurucu meclis tarafından tümüyle ortadan kaldırılmıştır.¹¹⁴

1848 Devrimi sistem karşıtı hareketlerin temel bir politik stratejiye yani toplumu ve dünyayı dönüştürme yolundaki vazgeçilmez ana durak olarak devlet iktidarını ele geçirme şeklindeki dolaysız amaca ulaşma stratejisine doğru tarihsel dönüşü olmuştur. 1948 devrimlerinin değişik ülkelerdeki etkilerine geçmeden önce 1. Enternasyonal’in kuruluşuna değinelim.

2.3.1.2 Birinci Enternasyonal Ve Çalışma İlişkileri

Bütün Dünya İşçileri Birleşiniz!

1848 devriminden sonra, 1850’li ve 1860’lı yıllarla beraber ABD’den, Rusya’ya, Almanya’dan İngiltere’ye kadar çeşitli işçi eylemleri yapılmış ve işçi örgütlenmeleri

¹¹³ Arrighi, Hopkins ve Wallerstein, s.97.

¹¹⁴ Özkiraz ve Talu, s.114.

pratikleri vermiştir. 1951 yılında İngiltere’de Birleşik Makine Ustaları Sendikası kurulmuş. 1860’larda ise Birleşik Makine İşçileri Sendikası modeli diğer iş kollarında da yaygınlaşmaya başlamıştır. Öte yandan 1868’de İşçi Sendikaları Kongresi 118.000 işçiyi temsil eden 34 sendika temsilcisi bir araya gelmesi ile kurulmuştur.

Almanya’da ise, 1848’in başarısızlığa uğramasıyla 1854 yılında tüm sosyalist ve komünist görüşlü sendikaların kapatıldığı 1860’lardan sonra hareketlenmenin olduğu görülmüştür.

Ulusal mücadeleyi ve uluslararası mücadeleyi birleştirme gereğinin sonucu olarak 1864’te birinci enternasyonal kurulmuştur.¹¹⁵ Birinci Enternasyonal’in yani Uluslararası İşçi Birliği’nin İngiltere’deki tarihsel kökleri, 1857-58’deki ekonomik krize karşı Londra işçilerinin 1859’daki genel grevinde ve bu dönemde ortaya çıkan sendikacılıktır.¹¹⁶

Emekçilerin, uluslararası benzersiz bir harekette birleşmesi emek mücadelesi için önemli bir dönüm noktası olmuştur. Polonya’daki Rus İmparatorluğu’na karşı çıkan ayaklanmalar, enternasyonalin oluşumunun kıvılcımını yakmıştır. İngiliz işçiler, Paris’teki işçilere dayanışma çağrısı yapmış, Fransa’dan bir delegasyon Londra’ya gitmiştir. İlk buluşma gerçekleştiğinde, Polonyalı, Alman ve İtalyan işçiler de hazır bulunmuşlardır.¹¹⁷

Enternasyonalin ilk birkaç yılı etkileyici başarılarla tanıklık etmiştir. Paris’e greve giden tunç işçileri İngiliz emekçilerinin desteğini alarak, başarıya ulaşmışlardır. Ayrıca işverenlerin grevi durdurmaya yönelik türlü faaliyetlerinin 1866 ve 1868 yıllarında engellenmesi ve başarıya ulaşmaması enternasyonalin başarıları arasında gösterilmiştir.

Bununla beraber İngiltere’de 1871 yılında sendikaların faaliyetlerini düzenleyen pek çok yasa çıkarılmıştır. Bu yasalar; sendikalara tüzel kişilik kazandırma hakkı, sendika fonlarının yasal olarak korunmasını ve şiddete başvurmada uyumsuzluğun çözülmesini öngören haklar olmuştur.¹¹⁸

İngiltere 1876 yılından 1888’e kadar geçen dönem içinde yaşadığı büyük kriz hem vasıfsız işçileri hem vasıflı işçileri derinlemesine etkilemiş, grev hareketleri

¹¹⁵ John Bellamy Foster, “Marx Ve Enternasyonalizm”, 2005, http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=1581, (21 Aralık 2010).

¹¹⁶ Foster, “Marx Ve Enternasyonalizm”.

¹¹⁷ Enternasyonalizmin Tarihi, 21 Eylül 2010, <http://www.marxist.org/dosyalar/1935-enternasyonalizmin-tarihi?start=1>, (21 Aralık 2010).

¹¹⁸ Cahit Talas, **Sosyal Ekonomi**, Ankara: S Yayınları, 1976, s.188.

yaygınlaşmış ancak bunlar olumsuzlukla sonuçlanmıştır. 1880'lerin sonunda ülkede Marxist görüşün hakim olmuş böylelikle, yeni fikir akımı ile uzun dönemde ülkenin servetinden eşit pay alınmasını, işçilerin iktidarı ele geçirerek üretim araçları mülkiyetini topluma mâl etmesi görüşü yaygınlaşmıştır. Bu görüş doğrultusunda yapılan grevlerin başarıya ulaşması, ülkede vasıfsız işçilerin örgütlenmesini destekleyen yeni hareketin ortaya çıkışını sağlamıştır. Yani İngiltere'de 1890'larda işçi hareketi yeni bir şekil almıştır.¹¹⁹

Almanya'da ise bu dönemde Karl Marx'ın görüşleri doğrultusunda işçi hareketlerinin şekillenmiş olduğunu görürüz. 1861 yılında, peş peşe açılan sendikaların yanı sıra, Alman İşçileri Genel Birliği ve İşçi Eğitim Birlikleri yoğun çaba harcamışlardır. Bununla beraber Alman İmparatorluğu'na Bismark'la çıkarılmış olan "Sosyalizm Yasası"nın sendikalaşmaya önemli etkisi olduğunu görürüz. Her ne kadar Bismark sendikaları hedef göstermese dahi, sendikalar yasadaki büyük ölçüde etkilenmiştir. 17 Konfederasyon 39 yerel sendika, 3 sendika genel fonu, yerel sendikalar kapatılmış ve grevler yasaklanmıştır. Tüm bu yasaklara rağmen işçiler, 1889 yılında yine bir araya gelerek greve gitmişler ve bu hareket Almanya'nın diğer bölgelerinde de desteklenmiştir.¹²⁰

Fransa'da 1871 Paris Komünü enternasyonal'in en büyük mücadelelerinden bir sayılır. Paris Komünü, hedefini "emeği, sınıf karşıtlığını ortadan kaldıracak ve toplumsal eşitliği sağlayacak yeni temeller üzerinde yeniden örgütlemek" olarak tanımış ve uygulamaya koyulmuştur. Emekçi sınıfının iktidarı ele geçirerek 72 gün boyunca hâkimiyet kurmuş olması enternasyonalin büyük bir mücadelesi olarak tarih sayfalarına geçmiştir. Ancak komün deneyimi, Fransız ve Prusya burjuvazisinin şiddetli saldırısı sonucu dağılmıştır. Paris komünü, merkez bankasının kamulaştırılmasının zorunluluğu, köylülerin desteğinin alınması, proletaryanın bağımsız bir çoğunluk partisi şeklinde örgütlenmesi ve burjuva devlet mekanizmasının kırılması gibi meselelere değinmiştir. Komün ve Enternasyonalin bu mücadelesi olumsuz sonuçlanmıştır ancak gerisinde

¹¹⁹ Yücel, s. 106.

¹²⁰ Tokol, s. 51.

önemli bir deneyim ve güç mücadelesi bırakmıştır. Böylelikle Marxizm de proleter-sosyalist hareket içinde yetişen bir ideoloji haline gelmiştir.¹²¹

Fransa’da 1860’larla beraber sendikalaşma faaliyetleri diğer ülkelerde olduğu gibi hız kazanmıştır. 1864 yılında çıkarılan yasa ile sendikalar izin alınmaya gerek duymadan serbestçe açılabilme, bununla beraber bireysel sendika özgürlüğü kabul edilmiş, sendika çokluğu ilkesi benimsenmiştir. Yasal düzenlemelerin ardından ülkede sendikal işçi sayısı artmış, sendikal birlikteliği sağlamak amacı ile yerel ve mesleki örgütlenmelere ağırlık verilmiştir.¹²²

1848 Hem Fransız Devrim’inin umutlarını yerine getirme hem de onun sınırlarının üstesinden gelme çabasının bir göstergesi olmuştur.¹²³

2.3.1.3 İkinci Enternasyonal Ve Çalışma İlişkileri

On dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde sendikalaşma ve örgütlenmeler artmış, buna bağlı olarak da işçi hareketleri hızlanmıştır. Avrupa’nın tamamında görülen kitlesel işçi partilerinin ve kitlesel işçi sendikalarının çalışma saatinin düşürmesi ve işçi sınıfının parlamentoda desteklenmesi yönünde faaliyetleri on dokuzuncu yüzyıl proletaryasının özgün politik gelişiminin ürünü olmuştur.¹²⁴

İkinci enternasyonal, serbest rekabetçi kapitalizmden serbest kapitalizme geçişte ortaya çıkmıştır. Sekiz saatlik çalışma talebinin hızlandırmış olduğu süreç, birinci Enternasyonal’in maddi ve manevi gücünün mirası ile birlikte, genel eşit oy hakkı, parlamentoda temsil talebi ve kitlesel işçi sınıfları dalgası ile birlikte İkinci Enternasyonal’in çıkış koşullarını oluşturmuştur.¹²⁵

İkinci enternasyonal önderlerinin büyük çoğunluğu siyasal iktidarın işçi sınıfı tarafından fethi ve üretim araçlarının kamulaşmasına karşılık işçilerin devlet yönetimine

¹²¹ A.g.e. Çakır , “Toplumsal Hareket Sendikacılığı Tartışması İçin Zorunlu Bir Ön Ek: İşçi Sınıfı Mücadelesine Tarihsel Olarak Değinmenin Gerekliliği”,
http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=31397.

¹²² Talas, **Sosyal Ekonomi**, s. 246.

¹²³ Arrighi, Hopkins ve Wallerstein, s.95.

¹²⁴ A.g.e. Çakır , “Toplumsal Hareket Sendikacılığı Tartışması İçin Zorunlu Bir Ön Ek: İşçi Sınıfı Mücadelesine Tarihsel Olarak Değinmenin Gerekliliği”,
http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=31397.

¹²⁵ A.g.e. Çakır , “Toplumsal Hareket Sendikacılığı Tartışması İçin Zorunlu Bir Ön Ek: İşçi Sınıfı Mücadelesine Tarihsel Olarak Değinmenin Gerekliliği”,
http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=31397.

katılma fikrini benimsemiş ve savunmuştur. Alman Sosyal Demokrat Parti bu dönemde, kapitalizmle sosyalizmin barışçıl bir biçimde bütünleşmesini hedefleyerek, bu yolda mücadele vermiştir. Ayrıca, SDP işçi hayatının her yönüne faaliyet göstererek (mesela, sosyalist korolar, spor merkezleri gibi) işçi sınıfı içinde varlığını arttırmıştır.

Kapitalizm ikinci enternasyonal döneminde yani on dokuzuncu yüzyıl sonu ve yirminci yüzyıl başında, ikinci enternasyonal partilerin yasal olarak tanınmış olduğu ve bazı temel reformları kazanmış olduğunu görürüz. Bunun sonucunda kapitalizmin işçi sınıfının yararında reforme edilebileceği sonucuna varılmıştır. Bu durumun açıklaması şu yönde olmuştur: Ücretli emek gücünün azınlık olma durumu ve aynı zamanda kendi içinde bölünmüş olması, ekonomik faaliyetlerin kapitalist birikimle ilişkili bir şekilde giderek daha da merkezileşmesi halledilecek bir sorun olarak görülmüştür. Yani önderliğin görevi hareketle, sıkı bağlar kurmak ve parlamenter iktidar yolunda mücadele vermek olmuştur. Ancak bu görüşe göre, işçi sınıfının kademe kademe iktidara ulaşmasını gerektirecek elverişli koşulların gelişmesi gibi bir güvence olmamıştır. Kapitalizmin temel mantığı içersinde, burjuvaların ya da müttefiklerin kendi iktidarlarını barışçıl bir biçimde teslim edeceği beklenen bir gelişme değildir. Bununla birlikte bu dönemde sonra kapitalizmin en yüksek aşaması diye adlandırılan emperyalist döneme girilmesi ve hegemonik rekabetler, reformistleri hayal kırıklığına uğratan bir gelişme olarak karşımıza çıkmıştır.¹²⁶

Birinci Dünya Savaşı'nın çıkışına kadar süren ikinci enternasyonal dönemde sendikalar ve faaliyetleri konusunda pek çok çalışmalar yapılmıştır. 8 Mart Dünya Emekçi Kadınlar Gününün ve 1 Mayıs İşçi Bayramının İkinci enternasyonalin yapmış olduğu çağrılar olmuştur. 1 Mayıs, sekiz saatlik iş günü için uluslararası kampanyanın parçası olarak başlamıştır.¹²⁷ Bununla beraber, 1891 Brüksel Kongresi'nde sendikal faaliyet ve sendikalar arasındaki iletişim konuları ele alınmış, her ülkede bir sendikal sekreteryaya kurulması benimsenmiştir. Sendikal sekreteryaya fikri ile bir ülkede emek ile sermaye arasında çıkan anlaşmazlık uluslararası dayanışma yolu ile çözümlenebilecekti. Sendikal sekreteryanın yanı sıra Uluslararası meslek sekreteryalrı

¹²⁶ Arrighi, Hopkins ve Wallerstein, s.82.

¹²⁷ Aziz Çelik ve Zafer Aydın, "Gelenekten Geleceğe 1 Mayıs 1882-2007 www.sosyalkoruma.net/pdf/mayis.pdf, 24 Aralık 2010, s.1.

kurulmuştur. Tekellerin bu dönemde her sektöre hızla hâkim olması, sendikaları meslek ve işkolu düzeyinde güçlendirme zorunluluğunu ortaya çıkarmış olmasından yola çıkılarak kurulan bu yeni kurumlar 1903 yılında sendika kuruluşları inşaat, madencilik, grafik sanatlar, taşımacılık, metalürji ve dokumacılık işkolları dâhil olmak üzere 17 işkolunu kapsamıştır.

1907 yılında yapılan kongrelerde sosyalistler tümüyle savaş fikrine karşı çıkmışlardır. Kapitalizmin rekabetçi doğasından kaynaklanan savaşı engellemek için yapılan tartışmalarda asıl mesele bu mücadelenin nasıl yapılacağı yönünde olmuştur. Birçok kişi kitle grevlerini ve ayaklanmaları savunmuş, bazıları yasal statülerinin etkileneceği yönünde endişeler içerisine girmişlerdir. Sonuçta uzlaşa sağlanarak, savaş çıktığı takdirde sosyalistlerin görevi savaşın hızlı bir biçimde durdurulmasını sağlamak ve savaşın ekonomik ve siyasi sonuçlarının etkisi ile emek hareketlerini canlandırmak ve kapitalizmin çözülüşümü hızlandırmak olmuştur. Fakat Birinci Dünya Savaşı'nın çıkması ve SDP'nin oylarını savaş lehine kullanması ve diğer enternasyonal partilerin de bu yolu izlemesi, savaşa karşı duruşta bir dengesizlik ve belirsizlik ortamı yaratmış ve ikinci enternasyonalı parçalamıştır.

2.4 Emek Sürecinin Örgütlenmesinde Bilimsel Dönem

2.4.1 Taylorizm ve Çalışma İlişkileri

Taylorizm, 20 yy başlarında hızla büyüyen kapitalist işletmelerde giderek karmaşılaşan emeğin kontrolünü sağlamak için, kullanılan üretim tekniğinden bağımsız, bilimsel fikirler ışığında yeni yöntemler geliştirme çabasıdır.¹²⁸

Yeni yöntemler uygulanma çabası, emeğin kontrolünü gerçekleştirip, daha çok verim alma ve büyüme stratejisi sonucu oluşturulmuştur. Yeni bilimsel yöntemlerle, emeğin kontrol edilmesi ve böylelikle verimin sağlanma çabası işçinin doğuştan aptal ve günahkâr olduğu görüşüne dayanmıştır.¹²⁹ İnsanın doğal güdülerini çalışma yerine kaytarma yolunu seçeceğinden, işçinin de kaytarmasına engel olmak ve denetimini hiç aksatmadan sağlamak için bilimsel yöntemlere ihtiyaç duyulması şeklinde yeni bilimsel

¹²⁸ Sezer, s. 36.

¹²⁹ Sezer, s. 36.

alışmalar oluşturulmuştur. Herhangi bir yönetici ya da denetleyici olmasa dahi, işçilerin işlerini hiç aksatmadan yapması şart olmuştur. Işilerin denetimi sağlayacak hiyerarşik bir denetleme kontrol mekanizmasının önemli bir unsuru olmuřtur¹³⁰

Taylorizm retim sisteminde ilk önce, tüm bilgilerin işletme yöneticileri tarafından sistematikleştirilmiş olduğunu görmekteyiz. Işletme yöneticileri bilgileri sistematikleştirerek, tüm bilgileri toplamış, sınıflamış ve tablolar haline getirdikten sonra kurallar üretmişlerdir.¹³¹ Böylece iş süreci, her türlü iş becerisi ve işçilerin bilgilerinden bağımsız işler haline getirilmiştir. Emek süreci, işçinin sahip olduğu beceriler çevresinde değil, işletme yönetiminin koyduğu kurallar neticesinde ilerlemiştir. Emek sürecinde tüm hareketler incelenmiş, gereksiz olanlar çıkarılmış, tüm işlemler belli bir süreyle sınırlandırılmış ve bunlara uymayan işçiler cezalandırılmıştır.

Taylorizm emek sürecinde kafa ile kol emeğinde bir ayrılma yaşandığını görmekteyiz. Bir yandan niteliklilik gerektirmeyen, tek düze hareketlere indirgenmiş emek diğer yandan süreci kontrol eden, denetleyen bir uzman kadronun varlığı söz konusu olmuştur. Işveren üretime geçmeden önce yapacağı işi bütünsel olarak planlamış, her aşamaya ayrılacak zaman belirlenmiş ve sonunda bunu kol kuvveti ile yapacak emek tarafından üretime geişmesi sağlanmıştır.

Yani sonuç olarak Taylorizm ile birlikte işçinin iş sürecinden kopması gerçekleşmiştir. Emek süreci içerisinde işçinin vasıfsızlaştırılması sonucu her türlü beceriden uzaklaştırılmıştır, vasıfları yaptığı işi açmasına rağmen, yaptığı iş küçük parçalardan öteye geçmemiştir. Yani işçinin iş sürecinden kopması, emek süreci içersinde vasıfsızlaşmayı ve kendi işine yabancılaşmasını beraberinde getirmiştir. Beceriden uzaklaşan işçinin yaptığı yeni iş vasıfsız hale gelmiştir.

¹³⁰ Ekin, s.76.

¹³¹ Hatman, s. 14.

2.4.2 Fordizm Üretim Sistemi Ve Çalışma İlişkileri

1914 yılında, Henry Ford'un ilk defa kendi fabrikasında uygulamış olduğu montaj bandı sayesinde ismi ile özdeşleşen Fordizm, standart malların yerine teknik ve iş bölümünü kapsayan bir üretim biçimi olarak ortaya çıkmıştır.¹³²

Henry Ford tarafından geliştirilmeye başlayan bu sistem, öncelikle Ford otomobil fabrikalarında uygulanmaya başlamıştır. Taylorist çalışma ilişkilerinden tamamen bağımsız bir üretim organizasyonu olmayıp, onun birikimi üzerinde inşa edilmiş bir örgütlenme biçimi olarak gelişmiştir.¹³³

Fordist üretim sistemi, Taylorist iş bölümü esasına göre örgütlenmiş her işçinin tamamlanmış rutin bir işi sürekli olarak yaptığı bir işleyiş ile verimlilik artışına sağlamaya yöneltmiştir.¹³⁴ Üretimin tek amaçlı makineler ve niteliksiz iş gücü kullanılarak sürekli kayan bant üzerinde yapıldığı işçi ve makine arasında sabit bir ilişkinin kullanılması üzerinde yapılan bu çalışma hattı çıktının standartlaşmasını sağlamıştır.

Kayan bant sistemi ile işçilerin makineler arasında doğan zaman kayıplarının engellenmek istenmiş, üretim hızı ayarlanmak istenmiştir. Bununla beraber işçilerin konumlarının makine ve bant düzeneklerine göre yapılması üretimin sürekliliğinin sağlanması, ürünün standartlaşması kitlesel üretim yapılması sağlanmıştır.¹³⁵

Üretimin hareket halindeki bir bant üzerinde yapılması sonucu gelişen seri üretimin gelişmesine neden olmuştur. Seri üretimin bu şekilde gelişmesi çalışma ilişkilerini de etkilemiştir. Seri bant sayesinde iş çevrim süresi kısalmış, üretim büyük ölçüde artmış ve kontrol süresinin de ortadan kalkması ile büyük bir hıza ulaşmıştır.¹³⁶ Yani Fordizm çalışma ilişkilerinde temel hedef seri hareket ve süreklilik olmuştur.

¹³² Sezer, s.41.

¹³³ Osman Şimşek, "Zihniyet Kavramı Ekseninde Batı Medeniyeti Ve Antroposentrik Liberalist Girişimcilik," *Kamu İş*, C:8, S.3,(2005),s.20.

¹³⁴ Burcu Çalışır, "Neoliberal Politikaların İşsizlik Sorunsalı Ve Çözüm Stratejileri" (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007),s.34.

¹³⁵ Çalışır, s. 34.

¹³⁶ Hatman s. 17

Ford fabrikasında geliştirilen yeni üretim teknikleri ile beraber vasıflı işçiye ihtiyaç giderek azalmıştır. Yani ile sermaye vasıflı işçiye olan ihtiyacı ortadan kaldırmış emek sürecinde tüm kontrolü ele geçirerek üretimin hızını belirleyebilmiş ve büyük bir üretkenlik artışı sağlamıştır.¹³⁷

Ancak yaşanan bu gelişmeler ve emek sınıfının zayıf hakları işçilerin direnişine neden olmuştur. Özellikle bu yıllarda Fordizmin fabrikada yani tek çatı altında örgütlenen işçilerden oluşması sonucu örgütlenme daha kolay sağlanmış ve direniş gerçekleşmiştir. Bunun engellenmesi için işçilik ücretleri günlük 2.34 dolardan günde 5 dolar gibi büyük bir rakama ulaşmış, ancak bu şekilde işçilerin elde tutulması sağlanmıştır. Ayrıca Fordizmle beraber sendikal mücadelelerin de gelişmiş olduğunu görürüz. Bunun sebebi ise, işçinin sesinin yürümesi, işlemesi zorunlu montaj hattını durdurma gücünü elinde bulundurması ile birlikte açıklarız. Fordizmin karakteristik özelliği olan seri montaj hattının durdurulması işin yarıda kalması ve üretimin durdurulması anlamına gelmiştir.¹³⁸

2.5 Dünya Güç İlişkilerinde Yeni Bir Düzlem: Sosyalist Devrim

2.5.1 Sosyalist Devrimi Oluşturan Koşullar Ve Güç Mücadeleleri

Sanayi devrimin etkileri Rusya'ya da sıçramış, Rusya'da makineleşme artmış, pek çok işletme kurulmuş ve sanayi hareketleri hızlanmıştır. Yirminci yüzyılın başında kapitalizmin en yüksek seviyesine ulaşan Rusya emperyalizme doğru gitmiştir. Tekelci kapitalizmin de yaşandığı Rusya, tekelci kapitalizmi destekleyen örgütlerle iç içe bir siyasi yaşam sürdürmüştür.¹³⁹

Ancak Rusya'da yaşanan teknik ve iktisadi gecikme Rusya'yı önde gelen kapitalist ülkelere bağımlı kılmıştır. Aynı zamanda sermayenin kıtlığı Rusya'yı Batı Avrupa'ya bağımlı kılıyordu. Bu nedenle bu ülkeler arası sermaye ihracı yaşanmıştır. Zamanla sermaye ihracı meta ihracına dönüşünce Rusya egemen güçlerin içerisinde yer almıştır.

¹³⁷ Şimşek, s.21.

¹³⁸ Hacer Ansal, "Esnek Üretimde İşçiler Ve Sendikalar", **Birleşik Metal İş Sendikası Yayınları**,(Kasım 1996),s.11.

¹³⁹ Zubritski Mitropolski ve Kerov, **Kapitalist Toplum**, s.72.

Gelişen meta para ilişkileri çerçevesinde köylü işletmelerinin gün geçtikçe pazarın yörüngesine daha çok girmiştir. Köylü işletmelerinin gelişmesi ile beraber yeni tarım yöntemleri ve makineleri uygulayan toprak sahipleri güçlenmiş, bu sefer köylerdeki küçük soylular güç kaybetmeye başlamıştır. Diğer toprak sahipleri ise kapitalist girişimlerde bulunmuşlardır. Genelde topraklarını genişleterek ve topraklar üzerindeki angaryaları arttırarak genişleme politikası izleyen köylüler serflerin emeğinden yararlanarak kendilerini geliştirme imkânına sahip olmuşlardır. Ancak bazı işletmeler de ise, serf emeği yerine ilerici tarım yöntemlerine ve makinelere başvurulmuş ve bu şekilde tarımı geliştirme yolunu seçmişlerdir. Ancak tarımda serflik yöntemi, üretici güçlerin önünde engel teşkil etmiştir. Üretici güçlerin sürekli gelişmesi serflik yönteminin ortadan kaldırılmasını ve yeni üretim biçimleri kurmasını gerektirmiştir.¹⁴⁰

Artan feodal angaryalar, köy ürünlerinin kötüleşmesi, salgın hayvan hastalıkları gerçekleşen ortak açlık halkın isyanını şiddetlendiren sebepler içerisine girmiştir. Köylünün bu durumu artan salgın hastalıklara, doğum oranlarının azalmasına, hastalanma ve ölüm oranlarının artmasına sebep olmuştur. Ağırlaşan koşullar ile köylünün toprak sahiplerine savaşı şiddetlenmeye başlamıştır.

Ancak köylünün tek başına mücadelesi o dönem içinde yetmemiştir. Yani köylü isyan ettikçe karşılarında her türlü isyanını acımasızca bastıran bir hükümetle karşı karşıya kalmıştır. Bu dönemde gelişkin bir işçi sınıfının da olmayışı, köylüleri bu mücadelede yalnız bırakmıştır. Ancak bu dönemde Avrupa'da gelişen proletarya ayaklanmalarından korkan Rus burjuvazisi, kapitalizme ödünler vermeye, devrimden sakınmak için köylüleri "bağımlılıktan kurtarmaya", toprak mülkiyetinin kaldırılmasına ve çarlık otokrasisinin kaldırılmasına razı etmeye çalışmıştır.

Serflik düzeninde şiddetli bunalım devrimci hareketi ilerici aydınların desteğine bırakmıştır. Devrimci demokratik düşünceleri öğreten devrimci aydınlar, toprak köleliğinin barbarlık olduğunu belirtmiş ve toplumu aydınlatmışlardır.

Yaşanan bu gelişmeler neticesinde, soylular ve toprak sahiplerinin ayakta tutmaya çalıştıkları sistemin çökmeye başladığını fark ettikleri andan itibaren, sorunu çıkarlarına en uygun biçimde çözmeye çalışmışlardır. Bununla beraber araya giren savaş, devletin aslında askeri bakımdan güçsüzlüğünü gözler önüne sermiştir. Savaşla beraber

¹⁴⁰ Zubritski Mitropolski Ve Kerov, **Kapitalist Toplum**, s.73.

çetinleşen toplumsal çatışma, 1861 reformunu beraberinde getirmiştir.¹⁴¹ Bu reformlar köylüler özgürlüklerine kavuşmuş ve yurttaşlık hakları kendilerine verilmiştir.

2.5.2 Sistemi Etkileyen En Önemli Ulusal Aktörler

Ekim 1917 Rus Devrimi modern dünya sisteminin politik tarihinde önemli bir dönüm noktası olarak karşımıza çıkmıştır. Bolşevikler kendilerini, on dokuzuncu yüzyılın toplumsal hareketinin bir uzantısı olarak işçi sınıfının komünizm mücadelesinin öncüleri olarak sunmuşlardır.¹⁴²

Rusya’da proletarya, sanayinin gelişmesi ile başlamıştır. On dokuzuncu yüzyılın sonunda doğru gelişen sanayileşme ve yeni uygulanan üretim sistemleri sayesinde işçi sınıfı bilincinin oluşması giderek tüm sisteme yayılmıştır. Bunun yanı sıra üretimin Fordizm, Taylorizm gibi üretim sistemlerinin getirileriyle birlikte kapalı alanlarda toplu bir biçimde yapılması toplu olarak işçi hareketlerini güçlendirmiştir.

Nesnel koşullar Rusya’da devrimci bir sınıfın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu nesnel nedenler arasında çalışma ilişkileri olduğu kadar, işçi sınıfının bulunduğu zor yaşam koşulları da mevcuttur. Bu dönemde yaşana çalışma sürelerinin uzunluğu en başta olmak üzere pek çok faktör, işçi sınıfının sesini yükseltmesine neden olmuştur. 12- 13 saatlik çalışma süreleri, hatta tekstilde bu sürenin 15- 16 saate kadar çıkması, kadın erkek çocukların bu fabrikalarda aç, yaşamsal tehdit altında çalışmaları, işçilerin en temel hakkından yani ücretten bile alı konması işçi sınıfının var oluşunun sisteme yönelik nedenlerinden olmuştur. Bunun yanı sıra şehirlerin aşırı büyümesinin sonucu olarak buralarda yaşamın zorlaşması, sağlıksız gecekondulaşma gibi başka nedenler de emek sınıfının birleşip tek ses olmasına neden olmuşlardır.¹⁴³

Bu dönem işçiler için haklı bir serzeniş dönemi olarak adlandırabiliriz. Ücretlerinden, tüm çalışma haklarından yoksun işçiler elde ettikleri ücretin çoğunu da

¹⁴¹ Ulus Baker, “Büyük Rusya Ve Dünya Pazarı”, **Birikim Dergisi**, Sayı.50. (2010).

¹⁴² Arrighi, Hopkins ve Wallerstein, s.58.

¹⁴³ Tony Cliff, **Rusya’da Devlet Kapitalizmi**, Ali Saffet(çev), 1. Basım, İstanbul: Tank Kaya Metis Yayınları, 1990,s. 9.

ceza olarak ödemişlerdir. Hatta devrimci işçi Piyotr Moysenko anılarında şunları yazıyor:

*“Her şeye ceza. Başındaki bereyi çıkarmadan müdürün penceresinin altında geçtin diye bir ceza. Koğuştta fazla yüksek sesle konuştun diye bir ceza. Yolda akordeon çaldın diye bir ceza. Karın ikiz doğurdu diye bir ceza. En iyisi git yat aşağı, ölümü bekle.”*¹⁴⁴

Köylü sınıfı bu dönemde en önemli faktörlerden biri olarak karşımıza çıkar. Çarlık hükümetinin köylüler üzerindeki büyük baskısı köylülerde direniş duygusunu harekete geçirmiştir.

Bu dönemde köylüler, sırtlarına yüklenen ağır vergilerle yoksulluğa ve yıkıma sürüklenmişlerdir. Köylü, ordunun polisin ve öteki iktidar organlarının devamlılığını sağlamak adına ağır vergiler ödemiş, borcunu geç ödemediği takdirde ağır kırbaç cezaları ile cezalandırılmışlardır.¹⁴⁵

Kapitalizmin gelişmesi ile de köylü sınıfında bir farklılaşma getirmiştir. Bir kısım köylü zenginleşirken, on binlerce köylü de açlık ve hastalıktan ötürü ölüme mahkûm edilmiştir.

İşte bu gelişmeler köylüyü mülk savaşına itmişti. Ayaklanmalar çarlık tarafından acımasızca bastırılmasına karşın devam etmiştir. İşçi ve köylüyü ortak noktada buluşturan kötü yaşam koşulları ortak mücadeleyi de beraberinde getirmiştir.

2.6 Üçüncü Enternasyonal Ve Çalışma İlişkileri

Birinci Dünya Savaşı'nın çıkması ile beraber, savaş yanlısı oy kullanan bazı Enternasyonal partiler karşısında, savaş karşıtı pek çok sosyalist ne yapması konusunda kararsız kalmıştır. Ancak daha önceki başlıkta da değinmiş olduğumuz Sosyalist Devrim milyonlara ilham veren çok önemli bir umut ışığı olmuştur.

¹⁴⁴ Murat Uz, “Rusya’da Sosyalist Devrimi Hazırlayan Siyasi Ve İktisadi Ön koşullar”, *Uz-net Sanal Dünya*, 12 Mart 2010 Cuma.

¹⁴⁵ Zubritski, Mitropolski ve Kerov, **Kapitalist Toplum**, s.161.

İktidarın fabrika ve halk temelli işçi konseylerinin yani Sovyetlerin eline geçmesiyle Bolşevik Parti işçi devleti oluşturulmasını savunmuştur. Bolşeviklerin Rusya'yı savaştan çekmesi ile birlikte, komünist partiler yaygınlaşmış ve bu partiler Avrupa'da komünist partilerin kurulmasına ilham kaynağı olmuştur.

Ekim devriminin etkileri Avrupa'da işçi sınıfı içersinde hızla yayılmaya başlaması ile beraber, Avusturya Macaristan ve İtalya'da pek çok işçi konseyleri oluşturulmuş ve iktidar organları olarak benimsenmiştir. Bütün örgütler 1919'da üçüncü enternasyonal olarak bilinen komünist enternasyonal de birleşmişlerdir. Avrupa'nın her yerinde kitlesel grevler yapılmış, dönem büyük toplumsal patlamalara şahit olmuştur.

Rusya'da yayılan hızla sistemin vücut bulması için gerekli koşul diğer ülkelere yayılması gerekliliği olmuştur. Diğer ülkelere baktığımızda en büyük işçi sınıfına sahip ülke olarak gördüğümüz Almanya sistemin yayılması için en önemli potansiyele sahip olan ülke durumunda idi. Ancak, komünist partilerin daha çok genç olması ve SDP'den ayrılışın çok yeni olması durumu engelleyen faktörler arasına girmiştir.

1919 ve 1923 yılları arası, Almanya Komünist Parti'nin liderlerinin yapmış olduğu taktik hataları sistemin ülkede tıkanmasına neden olmuştur. Alman devrim yenilgisinin ardından 1924 yılında çıkan iç savaş ve Lenin'in ölümü bürokrasinin gücü elinde topladığı bir ortam yaratmıştır

Bu dönemde sendikal hareketleri incelediğimize üç ana akım görürüz. Birincisi, 1919 yılında faaliyete geçen Uluslararası İşçi Federasyonu'dur (USF). Amerika ve Avrupa'da 17,7 milyon kişiyi temsil eden bu federasyon, müttefik ve bazı tarafsız ülkeler tarafından kurulmuştur. İleriki konularda da değineceğimiz üzere, 1919 yılında şimdiki Birleşmiş Milletlerin kökeni olan Milletler Cemiyeti ve ona bağlı Uluslararası Çalışma Örgütü kurulmuştur. İkinci ana akım ise, çeşitli ülkelerde Hristiyan sendikalarının birleşerek 1920'lerde kurmuş olduğu Uluslararası Hristiyan Sendikalar Konfederasyonu'nu görürüz. Bu sendika daha çok dini akım doğrultusunda misyon edinerek, Hristiyanlıkta sınıf savaşımı reddetmiş ve sınıflar arası sistematik iş birliğini savunmuştur. Üçüncü olarak da 1921'de Kızıl Sendikalar Enternasyonalinin kurulmuş olduğunu görürüz. Temel ilke olarak kapitalizmin yıkılması ve sosyalizmin benimseyen

Enternasyonal sendikaların sermayeye karşı doğrudan eylemi olarak boykot, grev ve fabrika işgallerini desteklemiştir.¹⁴⁶

2.7 Aşırı Birikim Krizi 1929 ve Çalışma İlişkileri

1929 bunalımı kapitalizmin içsel çelişkisinin neden olduğu, aşırı üretimin yaratmış olduğu ilk krizdir. Sermayeler arası güç savaşının getirmiş olduğu evreden doğan aşırı üretim, sistemin çelişkisinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Bu kriz, üretimin büyük ölçeklere ulaştığı fakat alıcısının bulunmadığı dönemde var olmuştur. Üretim kapitalist çevrelerce gerçekleşmiş, üretim olağan üstü çaplarda büyüme göstermiş, sermayenin de aşırı derecede artmasıyla beraber birbirini izleyen süreçlerce kriz kaçınılmaz olmuştur. Ancak bununla beraber kitlesel talepteki büyümeye oranla üretimdeki büyüme çok daha baskın olunca, üretilenler satılmamaya, tüketilmemeye başlamıştır. Böylelikle de aşırı üretim krizi patlak vermiştir.

A.B.D.’de Ekim 1929 ile beraber başlayan çöküşün ana nedeni, borsanın çöküşü ile başlayan ekonomik bunalımın kredi sistemini bununla beraber küçük tasarruf sahiplerinin top yekûn yıkıma uğraması olmuştur. Bunun yanı sıra kırsal alanda yaşayan üreticinin kredi borçları ve bu borçları ödeyememesi de kentlere göçü hızlandırmış ve küçük üreticiyi mülksüzleştirmiştir.

2.7.1 1929 Bunalımı Ve Emek Sınıfına Ve Sermaye Sınıfına Etkisi

1930’lar sadece ekonomik krizden ibaret olmamıştır. Aynı zamanda yaşanan siyasal, politik kriz toplumun tüm tabakalarını etkilemiştir. Bu dönemde politik alanda büyük istikrarsızlıklara şahit olmaktayız. Ayrıca bu dönemde etkili bir güç olarak işçi sınıfını görmekteyiz.

Bu krizle beraber milyonlarca işçi işinden atılmış, büyük bir işsizlik sorunuyla baş başa kalınmıştır. Hatta krizin iş gücü üzerindeki önemini anlamak adına veri verecek olursak şöyle bir istatistik karşımıza çıkar: 1929-38 arasında Amerika’da sanayi

¹⁴⁶ A.g.e, Çakır , “Toplumsal Hareket Sendikacılığı Tartışması İçin Zorunlu Bir Ön Ek: İşçi Sınıfı Mücadelesine Tarihsel Olarak Değinmenin Gerekliği”,http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=31397.

üretimi %28 düşmüş olduğunu hemen hemen her üç kişiden biri de işsiz kaldığını görürüz. Bununla beraber Almanya’da sanayi üretimi üçte bir oranında düşmüş olduğunu ve yine her üç işçiden birisi işini kaybetmiş olduğunu görürüz. Fabrikalarda amelelerinden ustalarından, doktorlara terzilere kısacası tüm meslek gruplarına dayanan yüksek bir işsizlik hâkim olmuştur. 1932’lere kadar süren bu işsizlik 7,5 milyonu bulmuştur. Milyonerler bile kriz sonrası fakirleşmiş, bir dilim ekmeğe muhtaç yaşamaya başlamıştır. ¹⁴⁷ Toplu yürüyüşler başlamış, halk ayaklanmalarla seslerini duyurmaya çalışmıştı.

1929 krizinin sadece işçi sınıfına ya da mal varlığını kaybeden eski sermayedar kesime etkisi yoktur. Aynı zamanda bu krizin siyasal çevreye de etkisi olmuştur. Bu dönemde egemen sınıf tepeden tırnağa bölünmüştür. Geleneksel partiler erirken toplum aşırı sağ ve sol taraflara doğru kutuplaştı. Aynı zamanda bu dönemde devletlerin kaderini etkileyen önemli bir güç olarak faşizmi görürüz. 1929 bunalımının en büyük etkilerinin yaşandığı Almanya’da, yaşanan kriz sonucu halk kendini Nazilerin boyunduruğunda bulmuştur. Aslında bu dönemde işçi sınıfı partisi olan Alman SDP’nin ve Alman komünist partisinin oyları yüksek olmuştur. İşçiler Hitler’e karşı mücadele etmesine rağmen, sosyalist partilerin eylem birliği yapamaması sonucu dünyanın en güçlü işçi sınıfı yenilgisi yaşanmıştır. ¹⁴⁸

1930’larda kitlesel işsizlik milyonlarca işçiyi sefalete sürüklerken onlar bunu bir kader olarak kabul etmemişlerdir. 1932’de işsizlere yardım derneklerinin artmış ve çeşitli faaliyetlere girişmişlerdir. Bunlar yüzlerce kentte işsizliğe karşı gösteriler düzenlemişleridir. New York sokaklarında işsizliğe karşı büyük ayaklanmalar yaşanmış, bu dayanışma gruplarının büyük çoğunluğu sosyalistler tarafından kurulmuştur. Grevler işçilerin önemli bir kısmının durumunu düzeltirken, Amerikan patronlarının işçilerin yaşam standartlarına yeniden saldırması önünde engel olmuştur

Bu dönemde meydana gelen kriz, ekonomik çöküntü, baskılar sınıfı içinde yeni bir birlik ruhunun gelişmesine neden olmuştur.

¹⁴⁷ Ali Çimen, **Tarihi Değiştiren Olaylar**, 8. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları, 2007,s.90.

¹⁴⁸ Peter Schwarz, ”Alman SDP’sinin Savaş Lehide Oy Kullanışının Doksanıncı Yıldönümü”, *World Socialist Website*, 2004, <http://www.wsws.org/tr/2004/aug2004/spd-a20.shtml>, (17 .Kasım.2010).

2.8 İkinci Dünya Savaşı Öncesi Uluslararası Kurumlar

2.8.1 Milletler Cemiyetinin Kurulması

Birinci Dünya Savaşının hemen ardından kurulan Milletler cemiyeti güç mücadelelerinin oluşturduğu bir kurum olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri başkanı Wilson ‘un barışın korunması adına ortaya attığı bu kurum, birinci dünya savaşının hemen sonrasında kurulmuş ve barış antlaşmalarında yer alması da kararlaştırılmıştır.

Milletler cemiyetinin en önemli amacı, dünya barışını korumak ve milletler arası anlaşmazlıklara çözüm bulmaktır. Uluslararası ilişkilere yeni bir düzen getirmek amacıyla kurulmuş olan Milletler Cemiyeti, milletler arası barışı kurmak ve uluslararası ilişkilere yeni bir boyut getirmek amacıyla kurulmuştur.¹⁴⁹

1930’lar Milletler cemiyetinin uluslararası ciddi sorunlarla yüz yüze geldiği yıllar olmuştur. 1931’de Japonya ile Çin arasındaki savaşa etkisiz olarak yer alması milletler cemiyetinin hâkimiyet alanının çok güçlü olmadığını bize göstermiştir. Güçlü devletler üzerindeki hâkimiyetsizliği, barışı koruyamaması, güç mücadelelerinde yeteri kadar söz sahibi olamaması, milletler cemiyetinin gücünü azaltmış, taraf ülkeler arasındaki iradesizliğini de ortaya çıkarmıştır.

Bu dönemde İtalya ile Etiyopyalılar arasında geçen çatışmalar milletler cemiyetinin uluslararası çözüm getiremediği sorunlardan biri olmuştur. İtalya’nın Etiyopya topraklarına saldırması, bunun karşılığında Musollini’yi karşılama almak istemeyen Avrupa devletlerinin de suskunluğu ile beraber yaşanan kaos, İtalya’nın Etiyopya’ya saldırmasıyla sonuç bulur.

Milletler cemiyeti İtalya’nın bu saldırılarına ambargo ile karşılık vermiştir.¹⁵⁰ Musollini’nin tehditlerine rağmen askeri, ekonomik ambargo, İtalya’nın savaşı kazanması ev Musollini’nin kendisini Etiyopya İmparatoru ilan etmesine kadar sürmüştür.

İtalya’nın galibiyeti sonucunda hem faşist Musollini’nin korkusu aynı zamanda Hitler ancak Mussolini’nin durdurulabileceği düşüncesi hızla yaygınlaşmış ve ülkeler

¹⁴⁹ Paul Wilkinson, **İnternational Relations Very Short Introduction**, First Published, Newyork: Oxford University Press, 2007,s.91.

¹⁵⁰ Abdullah Kıran, “ Milletler Cemiyeti Ve Önlenemeyen Savaş”, **GAU. J.Soc &Appl. Sci.** ,Cilt No:3, Sayı No: 6, (2008), s.29.

arası güç politikalarını da etkilemiştir. Bu fikri ortaya atan İngiltere, 1933’de hızla silahlanıp ciddi bir güç haline gelen Hitlerin varlığından habersizdi. Almanya’nın bu dönemde Milletler Cemiyeti ile yaptığı anlaşmayı göz ardı ederek, anlaşmada geçen toprakları silahlandırması ve bunun sonucunda Milletler Cemiyetinin yaptırımının kalmaması, bu kurumun otoritesinin bozulması anlamına gelmiştir. Barışı sağlamak ve ülkeler arası söz sahibi olmak adına kurulan bu cemiyet yaptırımını kaybetmiş, üstüne üstlük verdiği kararları uygulamada kati olamamıştır. İtalya’ya uygulanan ambargo İngiltere’nin de baskısıyla kaldırılınca Milletler Cemiyeti git gide amacının dışına çıkmıştır.

Milletler Cemiyetinin silahsızlandırma çabalarına karşılık Ekim 1933’de Almanya Milletler cemiyetinden ayrılmıştır. Silahlanma konusunda bağımsızlığının ele geçiren Almanya, silah üretimi ve asker alma konusunda yoğun bir program hayata geçirmiştir. Bu süreci Milletler Cemiyeti sadece protesto ederek izlemiştir. Ve Almanya’nın silahlanmasının tamamladıktan sonraki saldırılarına sadece seyirci kalmıştır.

1920’lerde yaşanana sorunları çözmede başarılı olan Milletler Cemiyeti 1930’larda ekonomik krizin de baş göstermesiyle beraber, toprak paylaşımına giren devletler durdurmaya yeterli olamamıştır. Bu dönemde devletler için barıştan daha çok ekonomik savaş önemli olmuştur. İkinci paylaşım savaşı süresince de Milletler Cemiyeti toplanamamıştı. Zaten anti hegemonya düşüncesi ile kurulmuş olan bu kuruluş giderek hegemonik bir hal almış, işlevlerini yerine getirememiştir. 1946’da Milletler Cemiyeti örgütüne son verilmiştir.¹⁵¹

2.9 Refah Devleti Uygulamalarıda Aktörlerle Çalışma Yaşamı(1945-1960)

İkinci Dünya Savaşı’nın kötü etkileri, insanları güvenli ve sosyal yaralara sağlayacak hükümetleri seçmeye zorlamış böylece, ulusal ve toplumsal dayanışmaya yönelik politik taahhüt ortaya çıkmıştır. Özellikle vergiler, transfer harcamaları ve çeşitli yasal düzenlemelerle vatandaşların sosyal hakkını sağlayan mekanizmalar oluşturulmuş, sonucunda da tam istihdamı sağlayıcı ekonomik ve sosyal faktörler belirginleştirilmiştir.¹⁵²

¹⁵¹ Kıran, s. 34.

¹⁵² Ramazan Gökbnar, Harun Özdemir ve Alparslan Uğur, “Küreselleşme Sürecindeki Refah Devletinde Sosyal Refah Harcamaları”, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, Cilt.9, Sayı.2, 2008, s.159.

Yaşanan demokratik ortam, sendikacılıkta da kendini göstermiş, yaşanan savaş ve kötü koşulları sendikalaşma eğilimini arttırmış, işçileri pek çok alanda direnişe götürmüştür. Ayrıca örgütlenme hakkının evrensel ilkeleri gelişmiştir. ILO konferanslarında kabul edilen sözleşmelere bağlı olarak gerçekleştirilen yasal düzenlemeler, pek çok ülkede yaşama geçirilmiştir.¹⁵³

İkinci Dünya savaşı ile birlikte yaygınlaşan Fordizm ve talep yönlü ekonomi politikaları gelişmişlik düzeyi ve sınıflar arası güç ilişkilerinin durumuna göre farklılaşan işçi sınıfının üretim sürecine müdahalesini arttırmıştır. Sendikalar ve toplu pazarlık sistemi aracılığı ile yürütülen bu süreçte sınıflar arası çelişkiler ve güç mücadeleleri görünmez hale gelmiştir.¹⁵⁴

Hatta emekçi haklarının gelişmesine dair verilebilecek en somut örneklerden biri de; 1945'te Paris'te 56 ülkeden 64 milyon emekçi adına toplanan 272 sendikacı Dünya Sendikalar Federasyonu'nu kurulması olmuştur.(DSF-WFTU) Dünya Sendikalar Federasyonunun amacı, paylaşım savaşlarının nedeni olan büyük tekellere karşı direniş, eşit işe eşit ücret ilkesi ve daha geniş sendikal haklar, sömürgeciliğin ortadan kaldırılması ve eşit haklar için sendikal direniş biçiminde özetlenebilir.

1945- 1960 döneminde sanayi işçi sınıfının tamamen örgütlü hale gelmesi ve yaşam standartlarında hatırı sayılır bir yükselmenin yaşanması ve devletin politik yapı içerisinde bir yerlere gelmesi ile birlikte Batı Avrupa'da sosyal demokrat partilerin kendi dolaysız amaçlarının pek çoğunu elde etmiş olduğu görülür.¹⁵⁵

Kapitalist sistemin ikinci dünya savaşı sonrası girmiş olduğu bunalımdan çıkışı ancak 1945 sonrasında uygulamış olduğu politikalarla gerçekleşmiştir. Klasik iktisat anlayışından vazgeçilip keynesyen görüşü benimseyen politikaların uygulanması ile toplam sunum ve toplam isteği yani arz ve talebi dengeye getirmek, işsizlik sorununa çözüm bulmak için devletin bazı müdahalelerini gerekli bunla bir anlayışın ürünü olan keynesyen akım, klasik liberalizmin ilkelerini arka plana itmiştir.¹⁵⁶

¹⁵³ Faruk Eskioglu, "Örgütlü Emek Mücadelesi", *Açık gazete*, 2010, <http://www.acikgazete.com/ozel-dosyalar/2009/03/23/orgutlu-emek-mucadelesi.htm>, ,(23-03-2010).

¹⁵⁴ Özgür Müftüoğlu, "Esnekleşmenin Uluslararası Dayanakları", **Toplum Ve Hekim**, Cilt. 23, Sayı. 4., (Temmuz Ağustos 2008), s. 2.

¹⁵⁵ Arrighi, Hopkins ve Wallerstein, s.86.

¹⁵⁶ Cahit Talas, **Liberalciliğin Geri Dönüşümü**, İstanbul: Alan Yayıncılık, 1996, s.91.

Keynesyen anlayış refah politikaları uygulamalarına şekil verirken, aynı zamanda dünyada hâkim sosyalist uygulamalardan da etkilenmiştir. Aynı zamanda yakın bir zamanda gerçekleşmiş olan Sosyalist Devrimin izlerinden de etkilenip daha doğrusu tehdit olarak görüp şekillenmeye başlayan bu politikalar, piyasaların kendi kendine dengeye giremeyeceğini, devletin müdahalesinin gerekliliğini benimseyen bir anlayış içerisinde şekillenmiştir.

Daha önceki dönemde “bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” görüşünü terk eden devlet, başta eğitim, sağlık sosyal güvenlik olmak üzere, çeşitli alanlarda kamu hizmetlerini arttırarak bireyin kişisel gelişimini ve yaşam düzeyini yükseltecek yatırımlara gitmiştir. ¹⁵⁷Bu anlayışın benimsenmiş olduğu gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ise, devletin yatırımlardaki payı yükselmiş, hem de kamu harcamalarında sosyal harcamaların payı artmıştır.

2.9.1 Refah Devleti Uygulamaları İçerisinde Bir Güç Olarak İşçi Sendikaları

Sendikaların tarihi, kapitalizmin gelişmesi ile kendini göstermiştir. On sekizinci yüzyılda ağır olan çalışma koşulları, on sekiz saatle yakın çalışma ve çok az bir ücretle çalışma neticesinde çalışanlar arasında meslek hastalıkları ve iş kazaları oldukça yaygınlaşmıştır. İşçilerin güvensiz çalışma koşullarına karşı olarak yaptıkları bu ilk örgütlenmeler, on sekizinci yüzyılda İngiltere’de dayanışma bilincini getirmiştir. ¹⁵⁸

Sanayi devrimi ile birlikte başkasının adına ve başkasına bağımlı olarak ücret karşılığı çalışma yaygınlaşmış ve kapitalist düzenle beraber, toplumun büyük bir kesiminin ücrete bağlı hale gelmiştir. Sanayi devriminin ilk yılları ile birlikte, işçilerin haklarının belirlenmesinde işverenin insafı ön planda kalmıştır. ¹⁵⁹Kar hırsı ile hareket eden işverenin koyduğu kurallar neticesinde bir politika izlenmesi sonucu, düşük ücret, uzun çalışma saatleri güvensiz çalışma koşulları sonucu düzensiz tepkiler meydana gelmiştir. İngiltere’de 1972’de bir ayakkabıcının “Londra Yazışma Derneği” adını taşıyan örgütü kurması, çalışma koşullarına tepkinin ilk ortaya çıkışı olmuştur.

¹⁵⁷ Meryem Koray, **Sosyal Politika**, 3. Baskı, Ankara: İmge Kitapevi, 2008, s.80.

¹⁵⁸ Faruk Eskioğlu, “Örgütlü Emek Mücadelesi”.

¹⁵⁹ Betül Urhan, “Geçmişten Geleceğe Sendikal Güç Ve Dayanışma”, **Petrol İş Kadın Dergisi**, Sayı.18, (Mart 2006), s.1.

Derneğin yayılması, tehdit olarak algılanmış 1799’da dernek kapatılmış ve 1780 yılında da her türlü örgütlenmeyi yasaklayan “Birleşme Yasası” çıkarılmıştır.¹⁶⁰ Ancak daha önceki bölümlerde de değinmiş olduğum gibi emekçi kesimin uzun süreli mücadeleleri ve eylemleri sonucu pek çok hak elde etmiştir.

Sendikaların gelişmesi ile beraber, toplu temsil hakkının mücadeleler karşılığında tanınması beraberinde, çalışma koşullarının düzenlenmesini getirmiştir. Kapitalizmin maksimumum kârı hedefleyen işverenin karşısına, çalışma kurallarının belirlenmesi amacı ile çıkan sendikalar sayesinde, emek kesimi haklarını savunabilecek güç dengesizliğini dengeleyecek bir mekanizmanın varlığı kendini hissettirmeye başlamıştır.

Sendikaların güç kazanması ile beraber, mücadele ekseninin değişmiş olduğunu görebilmekteyiz. Zengin ile yoksul arasındaki güç mücadelesi, emek sermaye arasındaki mücadeleye geçiş yapmıştır. İşte bu mücadele de emeğin yanındaki aktif rolü sendikalar üstlenmiştir.

İşçinin birliğini etkin bir güce dönüştüren sendikalar, toplumdan elde ettikleri güç oranında misyonlarını gerçekleştirme gücünü kendilerinde bulmuşlardır. Yani sendikal güç, bir baskı mekanizması olarak iş görerek, işverenin gücünü dengeleyen bir kurum olarak işlev görür. Yani kısaca sendikal güç, sendikaların toplumda bir baskı grubu oluşturarak ve işverenin gücünü dengeleyecek kolektif bir güç sağlayarak işçileri koruma ve destekleme kapasitesine sahip olmasıdır.¹⁶¹

Altın çağ yani refah devleti döneminde de sendikaların etkin bir güce sahip olduğunu görürüz.

¹⁶⁰ Koray, **Sosyal Politika**, s.89.

¹⁶¹ Urhan, s.2.

Tablo 1: 1950-1980 Yılları Arasında Bazı Ülkelerde Ücretliler İçinde Sendika Üyeliği (%)

Ülkeler	1955	1960	1965	1970	1975	1980
Avusturya	60	60	60	63	67	65
Belçika	60	60	60	65	70	73
Kanada	30	30	28	30	35	35
Danimarka	60	62	62	64	70	72
Almanya	38	37	36	36	39	41
İngiltere	44	44	44	40	53	56
Hollanda	44	43	41	50	42	41
Norveç	62	62	63	63	61	62
İsveç	62	65	68	73	80	87
ABD	32	31	28	27	25	25

Kaynak: John P. Windmuller, “Collective Bargaining”, ILO, 1987, s.19.

Tabloda açık bir şekilde görülmüş olduğu gibi, refah devleti politikaların uygulanmış olduğu, 1950 ve 1975 arası dönem, sendika üyeliğinde bir artışın söz konusu olduğunu görürüz. Sayıca artan ve güçlü örgütler aracılığı ile toplumsal konumu güçlendirme olanağı bulan ücretli ve örgütlüler, bu dönemde sosyal politika haklarını geliştirme olanağı da bulmuşlardır. Sosyal politika alanları, ücretlilerin güç kazanması

ile birlikte genişlemiş ve daha geniş sosyal hakların ortaya çıkmasına yardımcı olmuştur.¹⁶²

Sosyal politika ve refah devleti uygulamalarının yaygın olduğu bu dönemde yüksek istihdam düzeyi sağlanmış, ücretlilerin çalışma koşulları yükselmiş, sosyal güvenlik uygulamaları zenginleşmiş ve gelişmiştir.¹⁶³

2.10 1945 SONRASI ÇALIŞMA İLİŞKİLERİNİ BELİRLEYEN YENİ KURUMLAR

2.10.1 Güç İlişkilerinde Önemli Bir Ses: Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)

Uluslararası çalışma örgütü 1919 yılında dünya barışını sağlamak amacıyla Versailles anlaşmasıyla kurulmuştur. Kuruluşundan itibaren milletler cemiyeti ile faaliyette bulunan örgüt 2. Dünya savaşı sonrası Milletler Cemiyeti'nin ortadan kalkmış olmasına rağmen varlığını devam ettirmiştir.

1944 yılında toplanan uluslararası çalışma konferansında kabul edilen ILO ana sözleşmesine eklenen “Philedelphia Bildirisi” ile ILO’ nun temel prensipleri ve amaçları daha güçlü bir biçimde belirtilmiş, özellikle ücretlilerin sorunlarına çözüm yaklaşımı irdelenmiştir.¹⁶⁴

ILO, çalışma yaşamına ilişkin temel haklar, örgütlenme özgürlüğü, toplu pazarlık zorla çalıştırılmanın engellenmesi, fırsat ve muamele eşitliği gibi çalışma ilişkilerini düzenleyici standartlar oluşturmayı hedeflemiştir.

2.10.2 ILO ve Güç Ve Çalışma İlişkilerindeki Yeri

ILO ‘nun 1944 yılında imzaladığı Philedelphia Bildirgesi” ışığında alınan kararlar ILO’ nun prensiplerini oluşturmuştur. 2. Dünya Savaşının bitimiyle beraber dünyada gelişen yeni üretim sistemi olan Fordizmin yarattığı ortam ve sermaye birikiminin gereği ile oluşturulan demokratik ortam, emek sermaye arasında uzlaşmayı da

¹⁶² Koray, **Sosyal Politika**, s.90.

¹⁶³ Koray, **Sosyal Politika**, s.97.

¹⁶⁴ Burçin Başaran, “Uluslararası Çalışma Örgütü(ILO)’nın Yeni Kooperatif Standartları Ve Ülkemiz Kooperatiflerinin Uyum: Trakya Bölgesi Tarım Kooperatifleri Örneği”, (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Marmara Üniversitesi SBE, 2003), s. 62.

beraberinde getirmiştir. Devlet ve emek arasındaki uzlaşma kendisini sosyal harcamalardaki artışta göstermiştir.

1919 yılında kurulmuş olan uluslararası çalışma örgütü, işlevselliğini BM çatısı altına alındıktan sonra sürdürmeye başlamıştır. Ve sosyal devlet anlayışının sürdürülmesine aynı zamanda yaygınlaşmasına olanak sağlayan sosyal hakların gelişmesine katkı sağlamıştır.¹⁶⁵

Bu süreçte içerisinde sendikaların varlığını arttırdığına değinmiştik. Sendikalar, gerek üyeleri gerek se konumları ile bu dönemde etkinliklerini arttırmış, faaliyet alanını genişletmiştir. 1919 yılında kurulan ve 1944 yılında da hedefleri kesin çizgileriyle belirtilen uluslararası çalışma örgütü (ILO) da, 1945 sonrası dönemde yeni sanayileşen ülkelere sendikaların faaliyetini taşımıştır.¹⁶⁶

İşçi sınıfı ve reel sosyalizmin tehdidi altında gelişen yeni sosyal haklar, 1929 büyük bunalımın da etkisi ile farklı bir boyuta taşınmıştır. Klasik liberal anlayışın getirdiği yüksek sömürü ve bunun yansıdığı düşük ücretler, artan üretime talep oluşturmamasından kaynaklanan ekonomik kriz yeni politikaların oluşmasına neden olmuştur.¹⁶⁷ Yeni uygulanan talep yönlü keynesyen politikalar, merkez kapital ülkelerde çalışma yaşamına ilişkin standart politikalar sunan maddeler içermiştir. Bu sosyal politika uygulamaları da Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) sayesinde diğer kapitalist ülkelere de yayılmıştır.

ILO çalışma standartlarını, tüm ülkelere sözleşmeler ve hükümler ile belirtir. Bu sözleşmeler, toplu sözleşme hakkı, istihdamda ayrımcılığın önlenmesi, örgütlenme özgürlüğü gibi maddeleri içerir.

1989 yılında doğu bloğunun yıkılmasına kadar, merkez kapitalist ülkelere karşı önlem niteliğinde kurallar koyan ILO uluslararası çalışma standartlarındaki farklılığı engellemek amacıyla bu normları hayata geçirmiştir. Uluslararasıındaki farklı çalışma

¹⁶⁵ Berna Güler Müftüoğlu, “Küresel Ve Yerel Aktörlerin Sosyal Güvenlik Sisteminin Dönüşümüne Etkileri”, İktisat Dergisi, Sayı.478, s.42.

¹⁶⁶ *GATS Ve Türkiye’de Çalışma Yaşamının Dönüşümü*, 2007, <http://www.emekdunyasi.net/ed/arastirmalar/453-gats-ve-turkiye-de-calisma-yasaminin-donusumu>(2 Temmuz 2010).

¹⁶⁷ Özgür Müftüoğlu, “Kent Ve Güvencesiz Çalışma”, 2008, <http://ozgurmuftuoglu.blogspot.com/2008/09/kent-ve-gvencesiz-alima.html>(2 Temmuz 2010).

standartları uluslararası ticaret ve rekabet ortamında bazı ülkeler aleyhine haksız rekabetin yaşanmasına yol açmıştır. ¹⁶⁸Örneğin çalışma standartları, çevre faktörleri ve yaşam standartları düşün olan ülkelere karşı yüksek standartları olan ülkeler büyük bir maliyet avantajı yakalamışlardı. Düşük standartlı ülkelerin emek faktörünü kullanmak isteyen merkez kapitalist ülkelere karşı uygulanan standartlar aradaki haksızlık unsurunu dengelemek amacıyla uygulanmıştı.

2.11 1945-1970 Aarası Güç İlişkilerini Bekirleyen İkiz Kardeşler: Dünya Bankası ve IMF

2.11.1 Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund)

1929 aşırı birikim krizinin yaratmış olduğu bunalımın ardından gündeme gelen Keynesyen politikaların yaşama geçirilmesinin ancak İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki dönemde denk gelişine değinmiştik. 1944 yılında BM tarafından Bretton Woods kasabasında düzenlenen uluslararası para ve finans konferansında bunalımın aşılması için Keynesyen politikaların yaşama geçirilmesi kararlaştırılmıştır. Ve bu konferansta, dünya kapitalizminin yeniden düzenlenmesini sağlayıcı kuruluşların, IMF ve DB' sının kurulması kararı alınmıştır. ¹⁶⁹ Çalışmamamızın bu bölümünde ilk önce IMF'nin kuruluşundan, 1980 öncesine kadar takip ettiği gelişmeleri, daha sonraki konu başlığında ise DB faaliyetlerini aktarılacaktır.

IMF, 1947 yılında uluslararası para sisteminin yaşama geçirilmesi, dolara endeksli sabit kur sistemine işlerlik kazandırılması ve ödemeler dengesi sorunu yaşayan ülkelere bu sorunu aşması amacı ile kurulmuştur.

1947 yılında dünya çapında faaliyetlerine başlayan IMF, 1969 yılında uygulamış olduğu SDR(özel çekme hakları) ile uygulamada "Kağıt Altın" olarak da bilinene bu

¹⁶⁸ Banu Uçkan, "Küreselleşme ve Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)", **Çimento İşveren Dergisi**, Cilt 16, Sayı: 6 (2002), s.6.

¹⁶⁹ Emine Tahsin, "Dünya Ekonomisinde Üç Aktör", **İktisat Dergisi**, Sayı.216, (Ağustos 2001), s. 48.

fona IMF kararı ile yatırılan karşılığı olmayan, üye ülkelerin de bunu kabul etmesi ile geçerlilik kazanan uluslararası bir likidite aracı olarak karşımıza çıkmıştır.¹⁷⁰

Nisan 1978’de imzalanan düzenlemede de, altının fon içindeki azaltılarak, SDR’nin önemli bir rezerv kaynağı olması sağlanmıştır.

IMF’nin kuruluşundaki 6 temel amaç; uluslararası parasal işbirliğin teşvik edilmesi, Uluslararası ticaretin teşvik edilmesi, Döviz kurlarındaki istikrarın teşvik edilmesi ve üyelerin rekabetçi devalüasyonlara başvurmalarının engellenmesi, Üye ülkelerin ödemeler bilançosunda yer alan cari işlemler kalemlerine uygulanan döviz kontrollerinin kaldırılması ve üyeler arasında çok taraflı bir ödemeler sisteminin oluşturulması, Dış ödeme güçlükleri ile karşılaşan üye ülkelere gerekli kaynak yardımlarında bulunulması, Üye ülkelerin ödemeler bilançosu açıklarının azaltılmasına yardımcı olunması.¹⁷¹

IMF kuruluş amaçlarında da net bir şekilde görebileceğimiz gibi önceleri Avrupa ülkelerine mali yardım sağlamıştır. Ancak daha sonraları az gelişmiş ülkelere kredi desteği sağlayan, yapısal uyum ve istikrar amacı ile borçlandırıran bir yapıya bürünmüştür. IMF’nin az gelişmiş ülkelere yönelik önermeleri, istikrar ve uyum başlıkları altında toplanmıştı, 1950’li yıllarda bu daha çok ödemeler dengesi güçlüğü çeken ülkelere yardım etme, döviz kuru sistemi ve uluslararası koordinasyon sağlam işlevi olarak üstlenmiştir. 1950’li yıllardan sonra ise gelişmiş kapitalist ülkeler açısından uluslararası rezerv yönetimi ve kambiyo uygulamaları arasında eşgüdümü kolaylaştıran bir kurum olmuştur.¹⁷²

Kısaca bu dönemde IMF’nin üye ülkelere borç verilerek, borç batağına itilmesi gerçekleşmiş ve dünyada, IMF’ye dolayısıyla ABD’ye olan bağımlılığın arttırılması sağlanmıştır. Üye ülkelerin bağıllığını sağlayarak kendi ekonomik gücünü arttırma çalışmaları sonucu elbette bağlı bulunan ülkelerin ekonomilerinde herhangi bir gelişme yaşanmamıştır. Hatta IMF reçeteleri öncesi var olan dengelerin bile altüst oldu

¹⁷⁰ Gaye Yılmaz, “Kapitalizmin Kaleleri-1”, Türkiye MAI Ve Küreselleşme Karşıtı Çalışma Grubu, Mayıs 2000, s.8.

¹⁷¹ Yılmaz, “Kapitalizmin Kaleleri-1”, s.9.

¹⁷² Tahsin, s.49.

gözlemlenmiş, birçok ülkede ne ekonomik istikrar sağlanmış ne de olumlu gelişmeler yaşanmıştır. ¹⁷³ Daha sonraki bölümlerde de (1980 sonrası dönemde)IMF destekli finansal serbestleşme hareketlerinin Latin Amerika ülkelerindeki krizlerden başlayarak Meksika, Güney Doğu Asya ve son olarak Türkiye’de finansal krizlere neden olması politikalarının somut başarısızlığını oluşturmuştur.

2.11.2 Bir Güç İlişkisi Bakımından Dünya Bankası Ve Çalışma İlişkileri

2.11.2.1 Dünya Bankası

1945 yılında ABD önderliğinde Bretton Woods’ta kapitalist sistemin devamlılığını korumak ve aynı zamanda ilerlemesini sağlamak amacıyla daha sonrada Bretton Woods kuruluşu olarak adlandırılan iki önemli finansal kurum kurulmuştur.

Bunlardan biri, dünya ölçeğinde finans sermayeyi kontrol altına almaya yönelik olan IMF yani Uluslararası Para Fonu, diğeri ise üretken sermayeyi kontrol etmeye dönük Dünya Bankası’dır. ¹⁷⁴

1944 yılında kurulan, 1946’de ise ilk ticaret işlemi yapan Dünya Bankası’nın kuruluş amacı, dünya ölçeğinde pek çok ülkenin yeniden yapılanma ve kalkınma ihtiyaçları için gerekli kaynaktan mahrum olması görüşü ile, bu ülkelere kendi ticari bankalarından daha ucuz kredi sağlamak olmuştur. ¹⁷⁵ Bu amaçla bankaya uluslararası finans kurumlarından borçlanarak üyelerine kredi sağlama yetkisi tanınmıştır.

Pek çok alanda karar mekanizması niteliğinde yer alan IMF ile beraber Dünya Bankası da bu anlaşmada alınan kararlarla kurulmuştur. Dünya Bankası 2. Dünya Savaşı sonrası savaştan yenik durumda çıkan ülkelerin kalkınmalarına yardımcı olacak kaynakları temin etme misyonu ile kurulmuştur. ¹⁷⁶ Savaşta yıkıma uğramış ülkeler ile, az gelişmiş ülkeleri kalkındırmak için kredi sağlayarak yardım etmek, dünya genelinde yaşam kalitesini arttırmak ve fakirliği azaltmak olmuştur.

¹⁷³ Yılmaz, “Kapitalizmin Kaleleri-1”, s.9.

¹⁷⁴ Güler-Müftüoğlu, ”Küresel Ve Yerel Aktörlerin Sosyal Güvenlik Sisteminin Dönüşümüne Etkileri” s.42.

¹⁷⁵ Yılmaz, “Kapitalizmin Kaleleri-1”, s.16.

¹⁷⁶ İlhan Öztürk, “Dünya Bankası Politikaları”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt.3,Sayı.1, (Haziran 2006),s.36.

Ancak yaşanan gelişmeler politikalarıyla daha doğrusu misyonlarıyla ters düşmektedir. Dünya’da yoksulluğu yok etmek ve yaşam kalitesini yükseltmek amacıyla kurulan Dünya Bankası’nın yoksulluğu daha çok körüklediği görülmüştür. 1970’lerde sonra neoliberal politikalara entegre olmayı kolaylaştıran kurumlardan biri olan Dünya Bankası, az gelişmiş ülkeler için çok önemli bir konum olmuştur.

2.Dünya Savaşı sonucu ABD tarafından tesis edilen ve dünyanın kaderini belirleyen kurumlardan biri olan Dünya Bankası’nın, küreselleşme sürecinin hızlanmasında çok büyük etkisi olmuştur.¹⁷⁷1950 ve 1960’lı yıllarda dünyada bazı şeylerin değiştiğini gözlemliyoruz. Küresel üretim ve küresel ticaret hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde büyük artış içerisine girmiştir. ABD ve Japonya Avrupa’nın başlı gelişmiş ülkeleri ile ticareti arttırmıştır. Bu da küresel sistem için de gelişmekte olan ülkelerin ticaret finans ve üretim sürecine girişini kolaylaştırmıştır.¹⁷⁸Gelişmiş ülkelerde iletişim teknolojisinde yaşanan gelişmeler hem bu ülkelerin hem de gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinde yapısal değişimleri yol açmıştır.

İşte bu küreselleşme ortamında Dünya Bankası, diğer değindiğimiz uluslararası kuruluşlar ve çok uluslu şirketlerin teknolojik devrimleriyle beslenen bu süreç dünya ekonomisini tek bir bütün olmaya yöneltmektedir. Benimsedikleri ve uyguladıkları politikalar ile bu küreselleşme sürecini etkilemişlerdir. Bu politikalar ile mal ve faktör fiyatlarına müdahaleler ortadan kaldırılmış, KİT’ler özelleştirilmiş, dış ticaret ve finans piyasalarının liberalizasyonu sağlanmış, iş gücü piyasaları esnekleştirilmiştir.¹⁷⁹

Yani Dünya Bankası üstlendiği misyon ve uyguladığı politikalarla çalışma yaşamının kurallarını belirlemiştir. Şimdi DB’nın politikalarını genel hatlarıyla inceleyelim:

2.11.2.2 Dünya Bankası Faaliyetleri, Üye Ülkeler Ve Etkileri

¹⁷⁷ Coşkun Can Aktan ve Hüseyin Şen, **Globalleşme, Ekonomik Kriz Ve Türkiye**, Birinci Baskı Ankara: Tosyöv Yayınları, s.14.

¹⁷⁸ Aktan, s.14.

¹⁷⁹ Fikret Şenses, **Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk**, 1.Baskı İstanbul: İletişim Yayınları, 2001, s.23.

Dünya Bankasına üyelik öncelikle IMF’ye olan üyeliği zorunlu kılmıştır. ¹⁸⁰Üye olma amaçları da gelişmişlik düzeylerine göre değişmiştir. Az gelişmiş ülkeler, kurumdan finansal yardımlar beklemiştir. Yani az gelişmiş ülkelerin beklentileri maddi sebeplere dayanmıştır. Ancak, gelişmiş ülkeler bu kurumların yardımıyla dünya politikasında etkili olmayı hedeflemişlerdir. Aynı zamanda kurumun finansmanını sağladığı yatırım projelerinin uygulanmasında kendi şirketlerinin iş almasını temin etmeyi hedeflemek olmuştur.

Dünya Bankasının esas hedefi özel kesimi geliştirmektir. ¹⁸¹ Dünya Bankasının asıl hedefi olarak tüzükte belirtildiğine göre, dünya üzerinde temel açlık ve yoksulluğun önlenmesi olduğu yazılmıştır. Ancak insanı korumak yerine sistemin doğal koruma dinamiklerini pekiştirecek olan küresel para ve sermaye piyasalarını geliştirmek ve yaygınlaştırmak olduğunu görebilmekteyiz.

Yani Dünya Bankası üyelikleri, fakirin umudu, zenginin gücünü arttırma yolu olmuştur. Zaten gelişmekte olan ülkeler, o dönemde hala sömürge durumunda olduğu için, kendi kararlarını verecek durumda değillerdi. ¹⁸²Ekonomik kalkınma için harcanılacak ya da harcanılamayacak karar “Avrupalı Efendilerinin “sorumluluğunda olmuştur.

Dünya Bankasına üyelik IMF ‘ye üyeliğe bağlıdır. IMF ile Dünya Bankası görev dağılımı ise, Dünya Bankası’nın ekonomik reformları, IMF’nin ise yapısal reformları üstlenmesinden ileri gelmiştir. Yani Dünya Bankası’nın temel sorumluluk alanı ticari liberalizasyonlar bankacılık sektörünün kuralsızlaşması, devlet işletmelerinin özelleştirilmesi, tarım alanlarının özelleştirilmesi şeklinde sayılabilir.

Bununla beraber Dünya Bankası’nın diğer bir politikası, “Vergi Reformu” dur. KDV gibi toplumun her kesimini etkileyen dolaylı vergilerin yaygınlaştırıp arttırmak, servet üzerinden alınmış olan vergileri de azaltıp yok etmektir. ¹⁸³ Yani toplumun

¹⁸⁰ Öztürk, s.23.

¹⁸¹ Yılmaz, “Kapitalizmin Kaleleri-1”, s.18.

¹⁸² Joseph Eugene Stiglitz, **Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı**, Birinci Baskı, Arzu Taşçıoğlu (çev.). İstanbul: Plan B Yayınları, 2002, s. 33.

¹⁸³ Yılmaz, “Kapitalizmin Kaleleri-1”, s.18.

eşitliği açısından çok önemli bir değer taşıyan “doğrudan vergiler” in azaltılması demek, fakirin daha fakir, zenginin ise daha zengin olması demektir.

2.11.2.3 Dünya Bankası Reformlarının (Makro Ekonomik Reformların) Toplumsal Etkisi ve Çalışma İlişkilerine Etkileri

Dünya Bankası reformları sonucu, özelleştirmeler hız kazanmıştır. Devlet kurumları yine devlet eli ile özelleştirilmiş, sosyal devlet gereği olan sosyal hizmetler boyut değiştirip satın alınan metalar haline gelmişlerdir.

Özelleştirmeler ivme kazanıp her geçen gün artan kurumlar haline gelseler dahi, kanımızca sözde “kaynak yetersizliği” nedeni ile eğitim kurumları kapanmış ya da özelleştirilmiş, öğretmen kadroları işsizleştirilmiş, koruyucu ve iyileştirici sağlık hizmetlerinde çöküş yaşanmaya başlamıştır.¹⁸⁴

Makro ekonomik reformların gizli bir gündemi, Üçüncü Dünya ve Doğu Avrupa ülkelerinde ücretlerin düşürülmesi, ekonomik etkinliklerin zengin ülkelere taşınmasına yardım eder şeklindedir. Ancak fakir ülkelere işsizliği azaltıcı etki, zengin ülkelere işsizliği arttırıcı ve standartları düşürücü bir önem arz eder. Bu nedenlerle de ucuz işçi kitlesinden ötürü, üretim imkânları artmıştır.

Dünya Bankası reformlarının önemli sonuçlarından bir de hizmet sektörünün artan bir şekilde pay almasıdır. Böylelikle özellikle gelişmiş ülkelerde, işgücü’ nün %70’den fazlasının hizmet sektöründe bulunması, çalışma alanlarını da en etkin şekilde ortaya koymuştur. Bununla beraber özelleştirmelerin de arştı bu alanda çalışacak işgücünün yapısı hakkında bize ipucu verir.

2.12 Çok Uluslu İşletmelerin Çalışma İlişkileri Üzerindeki Etkileri

Çok uluslu şirketler, yatırım faaliyetlerini birden fazla ülkede sürdüren, üretimle ilgili kararların bir merkezden alındığı, çeşitli yollarla bağlı şirketlerin kararlarını etkileyebilen şirketlerdir.¹⁸⁵ Genel merkezi bir ülkede olduğu halde etkinliklerini bir ya

¹⁸⁴ Yılmaz, “Kapitalizmin Kaleleri-1”, s.20.

¹⁸⁵ Öznur Yüksel, **Uluslararası İşletme Yönetimi Ve Türkiye Uygulamaları**, Ankara: Gazi Büro Kitapevi, 1999, s.112.

da birden fazla ülkede kendisi tarafından koordine edilen şubeler, merkez tarafından karar verilen kurallar tarafından yönlendirilirler.

Ortak girişim ise, çok uluslu şirketlerin menşei olduğu ülkelerde bulunan yerel aktör olarak adlandırdığımız yerel girişimcilerinin amaçlarının uluslararası şirketlerin amaçları ile tek bir noktada birleşmesi sonucu oluşan yeni birleşmeler olarak karşımıza çıkar. Çok uluslu şirketler ile menşei olduğu ülkelerdeki yerel şirketlerin kaynaklarının bir araya getirerek oluşturduğu mülkiyet, sorumluluklar ve finansal riskler ile oluşturulan üçüncü bir şirket, ülkedeki politik ve sosyal istikrar, yabancı yatırımlara ilişkin uluslararası antlaşmalar, vergi, ticaret, özelleştirme politikası, piyasanın yapısına ve işleyişine ilişkin politikaları etkiler. Uluslararası işletmelerin bu anlamda menşei oldukları ülkelerde ortak girişim oluşturma nedenleri, para, yetenek ve işgücü elde etme ihtiyacından doğmuştur.¹⁸⁶

Özellikle 1960 sonrası hız kazanan küreselleşme kavramı, uluslararası ticaretin geliştiği bir dönemi kapsamıştır.¹⁸⁷ Bu dönemde uluslararası ticaret gelişmekle beraber, çok uluslu şirketler de yaygınlaşmaya başlamıştır. İşte tam bu noktada yani uluslararası ticaretin gelişip, çok uluslu şirketlerin pek çok ülkede faaliyet göstermesi ile beraber mal ve hizmetler de dünya geneline yayılmaya başlamıştır. Mal ve hizmetler bir emek hareketinin sonucu olduğundan üretimin ve pazarlamanın küreselleşmesi üretim ilişkileri ile yakından ilgilidir.

Rekabet olgusunun artması, maliyetlerin artması, rekabetin emek maliyeti ile ölçülür hale gelmesi, üretimin artması artan üretim için pazar arayışları şirketleri çok uluslu hale getirmede önemli faktörler olmuşlardır.

Seymen ve Çeken'e göre uluslararası şirketlerin çalışma ilişkilerine etkisi 4 boyutta izlenir.¹⁸⁸ Bunlar ulusal çalışma ilişkilerinin dönüşümü, sendikacılığın güç kaybetmesi, toplu iş sözleşmelerinin yapısal değişime uğraması ve iş yapısı ve tarzının

¹⁸⁶ Dilber Ulaş, "Çok Uluslu Şirketlerin Ortak Girişim Stratejisini Kullanma Ve Sonlandırma Nedenleri", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Sayı.59, Cilt.2, s.154.

¹⁸⁷ Lubber Ruud, *The Dinamic Of Globalization*, http://www.itcilo.it/english/actrav/telearn/global/ilo/globe/new_page.htm, (9 Mart 2010).

¹⁸⁸ Oya Aytemiz Seymen ve Hüseyin Çeken, "Küreselleşme Ve Çok Uluslu İşletmelerin Çalışma İlişkileri Üzerindeki Etkileri: Makro ve Mikro Boyutta Bir Değerlendirme", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt. 9, Sayı. 2, (2004), s.57.

değişime uğraması şeklinde sıralanmıştır. Aşağıdaki bölümlerde bu sınıflandırmanın ışığında çok uluslu şirketlerin çalışma yaşamına ilişkin etkisini anlatılacaktır.

2.12.1 Ulusal Çalışma İlişkileri Sisteminin Dönüşümü: Çok Uluslu Şirketlerin Çalışma İlişkilerine Direk Etkileri

Üretim sisteminin organizasyonu ülke sınırını aştıkça buna bağlı olarak emek piyasa sisteminin düzenlenmesi ile ilgili ulusal sistemler de aşınmaya başlamıştır.¹⁸⁹ Sebebi ise kendi çıkarlarına yakın olan kuralla etrafında döndürme isteği olmuştur. Böylelikle farklı ülkelerin sistemlerini birbirlerine yaklaştırmış ve çok uluslu işletmelerin çalışma sistemlerini şekillendirmiştir. 1945 sonrasına bazı çok uluslu şirketlerin çalışma ilişkilerini yönlendirdiğini açıkça görebiliriz. Mesela yine aynı dönemde ABD’ nin önde gelen şirketlerinden Ford ya da General Motors, toplu sözleşme ve günlük çalışma gibi konuların belirleyicisi olmuşlardır. Yine “sendikasız insan kaynakları yönetim modeli” toplu pazarlık için önemli bir alternatif olarak sunulmuştur. Yani bu önde gelen şirketler, çalışma yaşamının şekillendirici en önemli öğeleri haline gelmişlerdir.¹⁹⁰

Çok uluslu şirketler üretim ve pazarlama süreçlerini ve yöntemlerini standartlaştırmaya çalışmışlardır. Bunun yanı sıra standartlaştırmaya çalıştıkları başka bir alanı daha görmekteyiz. ÇUŞ’ lar ulusal çalışma ilişkileri sistemini etkileyerek, ortak bir çalışma standardı yakalamaya çalışmışlardır. Bir örnek verecek olursak Avrupa İş Konseyi, çok uluslu şirketler tarafından desteklenmiştir.¹⁹¹ Örneğin Kutsal ve Büyüksü’ nün verdiği bir örnekle konuya açıklık getirelim: Volkswagen bildiğimiz gibi çok uluslu bir şirkettir. Alman kökenli bu çok uluslu şirket öncülüğünde işyeri konseylerinin yaygınlaşması gündeme gelmiştir.¹⁹² Avrupa Birliği tarafından zaten uygulanmakta olan işyeri konseyleri, çok uluslu şirketlerin de desteği ile diğer ülkelerde uygulanması dile getirilmiştir.

¹⁸⁹ Aytemiz ve Seymen, s. 58.

¹⁹⁰ Fethi Gürün, **Globalleşme Ve Çok Uluslu Şirketlerin İnsan Kaynaklarına Etkisi**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2001, s.178.

¹⁹¹ Gülten Kutsal ve Ali Rıza Büyüksü, **Endüstri İlişkileri Boyutunda Çok Uluslu Şirketler ve İnsan Kaynakları Yönetimi Teori Ve Uygulama**, İstanbul: Der Yayınları; 1996, s. 84.

¹⁹² Kutsal, s.84.

2.12.2 Sendikacılığın Güç Kaybetmesi

1945- 1970 yılları sendikacılığın diğer dönemle göre nispeten daha iyi durumda olduğu bir dönemdir. Bu dönemde artan sosyal haklar ile beraber sendikacılık da gelişmiş pek çok alanda haklar kazanılmıştır. Ancak küreselleşme dediğimiz olgunun yaygınlaşması ve çok uluslu şirketlerin devreye girmesi ile beraber bu kazanılan haklar belirli ölçülerde kaybedilmiş ve emek sermaye ilişkilerinde emek cephesi güç kaybetmiştir. Artan iş gücüne rağmen sendikasızlaşma 1980'lerle beraber had safhaya çıkmış ve işçi sınıfı pek çok hakkını yitirmiştir. Sosyal politika alanında gerilemenin yaşandığı bir dönemdir. 1980 sonrası çalışmamın üçüncü bölümünde incelenecektir. Ancak genel anlamda ÇUŞ' ların sendikacılığa etkisine bu alt başlıkta değinilecektir.

Sendikal hareket 1960'larla başlayan bir süreç içerisinde zayıflama eğilimine girmiş, 80'lerden sonra iyice güç kaybetmiştir. Bunun başlıca sebebi işsizliktir. ¹⁹³Tabiki işsizliğin temeline indiğimizde değişen üretim sistemlerini görürüz. Bu döneme kadar üretim fordist ve taylorist üretim teknikleriyle fabrika sistemi çerçevesinde ilerlemişti. Fakat bu 1960'larla beraber teknolojinin artması ve bilgi üretim sürecine girilmesi pek çok alanda değişime neden olmuştur.

Üretim yapısının emek yoğun teknolojiden ileri teknolojiye yönelmesi, kalifiye iş gücüne olan talebi arttırmıştır. Böylelikle yüksek verimlilik sağlanır. Yüksek verimlilik sağlanınca da belirli bir emek talebine olan ihtiyacı daraltır böylelikle kalifiye olmayan emek gücüne talep azalır. ¹⁹⁴

Üretim sistemindeki bu değişiklik sadece üretimi değil emeğin yapısını da değiştirmiştir. Değişen emek yapısı emekçiler arasındaki tabakalaşmaya neden olmuştur. İşçiler arasında mavi yakalı- beyaz yakalı ayrımı başlamıştır. Emek gücü arasındaki bu nitelik-nicelik ayrım sendikal örgütlenmeyi olumsuz hale getirmiştir. ¹⁹⁵

¹⁹³ Seymen, s.58.

¹⁹⁴ Osman Şimşek, "Endüstriyel İlişkiler Sistemindeki Değişmeler", **Kamu İş Hukuk Ve İktisat Dergisi**, Cilt.4, Sayı.4 (Ocak 99), s.257

¹⁹⁵ Özgür Müftüoğlu, "Tarihsel Süreçte Bir Parantez: Sosyal Güvenli Hakkı ", **Toplum ve Hekim Dergisi**, Cilt.20, Sayı.2, (Mart- Nisan 2005), s. 84.

Emek gücü birlik olma özelliğini yitirmiş, işçiler arasında özellik farkı ve aynı zamanda mekânsal farklılıklar belirlemiştir. Böylelikle sendikal güç zayıflamıştır.

Çok uluslu şirketlerin de bu rekabet ve işsizlik ortamından yararlanması işçiler arası rekabet ve yarışın artmasına neden olmuştur. Çalışanların çıkarlarını farklılaştırması, ücret farklarıyla işçileri tek güç haline gelmesini engellemesi, işlerindeki gizli rekabeti arttırmak amacıyla yaptıkları işe göre ücret verilmesi gibi nedenler sendikacılığın güç kaybetmesine neden olmuştur.¹⁹⁶Bunun yanı sıra işsizlik korkusu ve işini kaybetmeme isteği çalışanları sendikalardan uzaklaştırmıştır.

Yani ÇUŞ' ların uyguladığı çalışma ilişkilerine yönelik politikalar sendikaların güçsüzleşmesine neden olmuştur.

2.12.3 Bir Güç Aracılığı Olan “Toplu İş Sözleşmelerinin” Yapısal Değişime Uğraması

Sermaye ile emek arasındaki önemli bir güç aracı niteliğinde olan “Toplu İş Sözleşmeleri”, ücretli olarak çalışanların temel ekonomik, demokratik, sosyal ve kültürel taleplerin elde edilmesi kullanılması ve geliştirilmesi için sendikaları vasıtası ile işveren ya da işveren temsilcileri ile yaptıkları görüşmeler sonucunun bir akitle bağlanarak uygulanmasıdır.¹⁹⁷Yani kısaca emek ve sermaye arasındaki çıkarları, hakları düzenleyen bir politika aracı da diyebiliriz. Sermaye ve emek bu toplu sözleşmelerle masaya oturur ve uzlaşma yapılmaya çalışılır. Bu aracın kullanımında etkin rolü olan sendikalar, temsil ettikleri grubun gücünü simgeler.

Çok uluslu şirketler diğer ülkelerin mevzuatlarını yatırım yapmaları için bir engel olacağını tespit etmişlerdir.¹⁹⁸Ve yatırım yapmak istedikleri ülkenin çalışma ilişkileri mevzuatları kendilerine uygun değilse kendi insan gücü sendika ve çalışma ilişkileri

¹⁹⁶ İlyas Köstekli, “Bütünsel Kalite Yönetiminin İşçi, İşveren İlişki Üzerine Etkileri” , **Petrol İş Yıllığı**, 97-99, No. 58 ,(2000),s.856.

¹⁹⁷ *Toplu İş Sözleşmesi Nedir?*, Emek-sen Haber Bülteni, Yıl.1, Sayı.2, s.3.

¹⁹⁸ Seymen, s.60.

anlayışlarını dayatmaya çalışmıştır.¹⁹⁹ Aynı şekilde yapılan bu baskıdan toplu pazarlık süreci de etkilenmiştir.

Çok uluslu şirketler, demokratik kurum ve kuralların gerçekçilik kazanmadığı toplumlarda sendikalaşmayı ekarte etmeyi başarmışlardır. Sendikaları devre dışı bırakarak, işçilerle direk anlaşmaya geçerek kendi yöntem ve uygulamalarını hayata geçirmişlerdir. Demokratik kurum kuruluşları daha güçlü olan ülkelerle ise durum daha farklılaşmış. Bu sefer ÇUŞ'lar sendikalar ile anlaşmalar yapmışlar ya da toplu iş sözleşmesine karşılıklı anlaşma ile maddeler eklemişlerdir. ÇUŞ'lar toplu pazarlık düzeyi olarak işyerini tercih etmişlerdir.²⁰⁰

Çok uluslu şirketler tarihse süreç içerisinde hem hakların artmasında hem reel ücretlerin yükselmesinde büyük bir etkisi olan sendikaların etkisizleşmesine neden olmuş, böylece gelir dağılımında uçurumlar yaşanmış ve yoksulluk giderek artan bir sorun olarak karşımıza çıkmıştır.²⁰¹

2.12. 4 Çok Uluslu Şirketler, IMF, DB Güç İlişkileri Ve Bir Değerlendirme

En son olarak da Dünya Bankası IMF ve bir önceki bölümde bahsettiğimiz uluslararası şirketlerin yoksullaşma ve emek üzerindeki etkisine kısaca değineceğiz. Dünya ekonomisinin yöneten kurumlar (IMF, DB ,DTÖ..)verdiği kredilerle gelişmekte olan ya da gelişmemiş ülkelerin ekonomilerini eline alıp, ülkenin tüm politikalarında söz sahibi olmuşlardır. Gelişmekte olan ülkelerde bu borçlarla bu kurumlara ve bu kurumların kurucularına köle olmuş ve tüm politikalarında başrolü vermiştir. Ve bu ülkeler, borçları nedeniyle bu kuruluşların dayattığı ekonomik planları ve uluslararası ilişkileri kabul etmek zorunda kalmışlardır. Çok uluslu şirketler de bu kuruluşları kontrol etmek için finanse ederler. Yani büyük güçler ve uluslararası şirketler bu kuruluşları kendi menfaatleri doğrultusunda harekete geçirirler.

¹⁹⁹ Kutal, s. 98.

²⁰⁰ Aysen Tokol, "Çok Uluslu Şirketler Ve Endüstri İlişkilerine Etkileri", **Endüstri İlişkileri Ve İnsan Kaynakları Dergisi**, Cilt.3, Sayı.2,(2001).

²⁰¹ Yüksel Akkaya,"Küreselleşme Sendikasızlaşma Ve Yoksullaştırma",**Gazi Üniversitesi Ekonomik Yaklaşım Dergisi**, Cilt. 14, Sayı.49, (2003), s.104.

Gelişmekte olan ülkeler ve 3. Dünya ülkeleri uluslararası kurumlara mahkûm oldukça kurumların dayattığı politikaları da benimsemek zorunda kalmışlardır. Bu politikalar öncelikle emek kesiminin etkilenmesine neden olmuştur. Ücretlerin düşürülmesi, işten çıkarmalar, emekli ve sosyal haklarda kesintiye gidilmesi, iş yasalarının değiştirilmesi, kamunun özelleştirilmesi gibi yeni politikalar ile yoksulluk küresel hale getirilmiştir. Ve en yoksul ülkelerde bu politikaların daha hızlı uygulanmış olduğunu görürüz.

2.13 Bir Güç İlişkisi Olarak Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Antlaşması (GATT)

2.13.1 Genel Çerçeve Güç İlişkilerinde Etkin Bir Anlaşma: GATT

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ülkeler kendi ekonomilerinin yanı sıra dünya ekonomilerinin de gelişmesinin önemli olduğu kanısına varmışlardır. Bu tutum dünya ticaretini çok taraflı anlaşmalara mahkûm bırakmıştır. Böylelikle 1947 yılında İsviçre'de 23 ülkenin katılımı ile Gümrük Tarifeleri Ve Ticaret Genel Anlaşması(GATT) ortaya çıkarılmıştır.²⁰²Ve 1948' de yürürlüğe girmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından, 1946 ve 1948 yılları arası yaklaşık elli ülkenin yöneticileri aralarında çeşitli müzakerelerde bulunarak, uluslararası ticaret örgütünün kurulması ve böylece Bretton Woods' un üçüncü ayağının tamamlanması için uğraşmışlardır.²⁰³

GATT anlaşmasını tarife indirim süreci olarak da adlandırabiliriz.²⁰⁴Gümrük tarifelerinin ticarete engel olduğu düşüncesi, bu tarifeleri mümkün olduğunca azaltmaya yönelik çalışmaların başlamasına neden olmuştur işte bu tarifeleri indirim süreci 1947 yılında Cenevre'de başlayıp 1994 yılında sonuçlanan Uruguay Round' u görüşmelerine kadar sürmüştür.

²⁰² Nazire Özlem Pakhuy, “Küreselleşen Dünyada Güçlü Devletlerin Müdahale Aracı Olarak DTÖ” , (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi SBE, 2005), s.19.

²⁰³ Gaye Yılmaz, **Kapitalizmin kaleleri 2: WTO- Dünya Ticaret Örgütü**, Türkiye MAI Ve Küreselleşme Karşıtı Çalışma Grubu, İstanbul: Özdil Basımevi, (2001), s. 10.

²⁰⁴Adnan Faruk, “Global Sarmal: IMF-Dünya Bankası,Dünya Ticaret Örgütü”, 2005, <http://www.haber10.com/makale/212/>, 10 Ocak, 2010.

İkinci Dünya savaşı sonrası küreselleşmenin ticari politikaları kapsamında dünyayı yönlendiren IMF ve Dünya Bankasının yanı sıra GATT'tır. Bu global sarmal aynı hedefe hizmet etmektedir. Uluslara arası para fonu IMF'nin asli görevi üye ülkelerin ödemeler dengesi sorunlarını aşmasını sağlamak, bütçe açıklarını önlemek, uluslararası kredi kuruluşlarının üye ülkeler açtığı kredilerin geri ödemesinde sıkışıklık yaşanmasını önlemektir. Dünya Bankası ise kredi veren kurum vazifesindedir. Diğer ülkelerin imar ve kalkınmaları için kredi veren bir kuruluş olarak işlemiştir. Bu bağlamda global sarmalın üçüncü ayağı olarak GATT' ı görürüz. Bir kısmı değişikliğe uğrayıp DTÖ'ne dönüşen GATT'ın görevi ise küresel ticareti serbestleştirmektir.²⁰⁵ Amaç, pazar odaklı ekonomik politika uygulamak ve ülke ekonomisini uluslararası rekabete açmaktır.

2.13.2 Çalışma İlişkilerinde Bir Güç unsuru Olarak GATT

IMD, DB ve GATT özelleştirme, devletin küçülmesi, yasal ve kurumsal serbestleştirme gibi politikalarla yasal ve kurumsal serbestleşme gibi politikalarla sermayenin sınırsızca dolaşımı ve büyümesinin sağlayarak küreselleşmenin yolunu açmışlardır.²⁰⁶ Küresel sermayenin iş gücüne engel olacak kurumlarını ortadan kaldırma faaliyetlerini bu kurumlar üstlenmiştir.

Ticaretin önündeki pek çok engelin ortadan kaldırılması amacı ile yapılmış olan GATT pek çok ülkede endüstri ilişkilerini büyük ölçüde etkilemiştir.²⁰⁷ Etkilerine özellikle 1980'den itibaren rastlayacağımız endüstriyel ilişkiler, GATT'ta alınan kararlarla büyük değişime uğramıştır. Emekçi kesiminin 1960'larla beraber edindiği haklar bu dönemle beraber tamamen sekteye uğramıştır.

Hem sendikaların üye sayılarında, hem niteliğinde yaşanan büyük değişim güç ilişkilerinde emekçi kesimin büyük darbe almasına neden olmuştur. Bununla beraber,

²⁰⁵ Pakhuy, s.20.

²⁰⁶ Kemal Cebeci, "Küreselleşme Bağlamında Ulus Devlet Egemenlik Gücünün Dönüşümü", **Sayıştay Dergisi**, Sayı.21,(Ekim Aralık 2008), s.31.

²⁰⁷ Abdülkadir Şenkal, "Endüstri İlişkilerinde Yeni Paradigmalar: Mobilizasyon Kolektivizm Ve Esneklik Tartışmaları", **Çalışma Ve Toplum**, Sayı.1(16),(2008), s.123.

çok sayıda sendika yöneticisinin elinden alınan sosyal ve politik güçler, işçi kesimine güç kaybını yaşattı.²⁰⁸

Kamu kesiminde değişen roller de güç ilişkilerini önemli ölçüde değiştirmiştir. Kamu kesimindeki özelleştirmeler, sendikaların git gide kan kaybetmesine neden olmuştur. Özelleştirmeler işçilerin sendikalaşmasına darbe niteliğinde yaşanan bir değişim olarak karşımıza çıkar.

2.14 Refah Devleti Uygulamalarının Sonu ve İşçi Sınıfının Tepkisi

Bu dönemin sonuna bakacak olursak, özellikle 70'lerin sonuna kadar geçen dönemde meydana gelen teknolojik, ekonomik ve siyasi değişikliklerin bazı şeyleri değiştirdiğini görürüz. Değişen dengeler ile iki kutuplu dünya düzeninin ortadan kalkmasına yol açmış ve ulus devletlerin etkinlik alanları azalmıştır. Bizi asıl ilgilendiren mesele olarak yerel ve ulusal sendikaların etki alanının daraldığını gözleriz. Buna bağlı olarak uluslararası sendikal kuruluşların da etkilerini yitirdiklerini gözlemliyoruz.

1970'lerle başlayan kriz, sebep olarak talep yönlü politikaları ve Fordist üretim sürecini görmüştür. Krize en güzel çözüm olarak da talep yönlü politikalar yerini serbest yönlü politikalara çevirmiş, Fordist politikaların da esnekleşmesi gerçekleşmiştir. Bununla beraber, kriz içerisinde bir maliyet olarak görülen toplu pazarlık ve sendikalaşma gibi emekçi hakları zayıflatılmaya başlanmıştır. Yani 1970'li yıllarla belirginleşen kriz emek ve sermaye sınıfları arasında 1960'ların sonuna kadar gelen görece uzlaşma döneminin sonu olmuştur.

Sosyal adaletsizlik gitgide göze çarpan bir unsur olmakla beraber, sendikalar güçlerini git gide yitirerek bu dönemde çalışma ve güç ilişkilerinde etkisiz hale gelmeye başlamışlardır.

²⁰⁸ Şenkal, s.124.

2.14.1 Bir Güç Olarak 1968 Hareketi Ve Emek Sermaye Mücadelesindeki Rolü

Sömürü ve haksızlıklara karşı işçi sınıfının 1880'lerin ortasında başlayan mücadelesi, 1968 hareketi ile yeni bir boyut kazanmıştır. ABD'nin 1945 itibariyle dünya hegemonyasını örgütlenmesini temsil ettiği karşı devrime karşı bir devrim niteliğinde olan 1968 hareketi, bir yandan Rus Devriminin özgün amaçlarını yerine getirme girişimini öbür yandan devrimin sınırlarının üstesinden gelme çabası olmuştur.²⁰⁹

1960'lı yıllarda yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıkması geleneksel eski sol hareketlerin güçlüğüne engel olmuştur. Dünya sistemine hâkim olan güçlerin kudreti ve hayatta kalma gücü yeni hareketleri kaygılandırmıştır. Yeni hareketlerin eski sol hareketlerinin gücünü yetersiz bulmakla beraber var olan tarafların kötülüğü esas düşünce merkezinde bulunmuştur.

Yeni sol hareketler eski hareketleri zayıflık, yozlaşma, suç ortaklığı, ihmal ve kibir ile suçlamıştır.²¹⁰Eski solun dünya güçlerinin sömürüsü karşısında başarılı olamamasını zayıflık olarak değerlendirmişlerdir. 1963-1973 yılları arasında yapılmış olan Vietnam savaşındaki mağlubiyet de eski solun zayıflık yönünde suçlanma sebeplerinden biri olmuştur. Belirli katmanların daha önceki eylemleri ile belli ödünler kazanmış olmaları ve onların militanlığında gevşemeye yol açması yozlaşma, sistem içi sömürüden maddi çıkar sağlanmış olmasını da suç ortaklığı olarak belirtmişlerdir. İhmal gerçekten mülksüz olanların çıkarlarının göz ardı edilmesi, kibir suçlamasıyla da, alt katmanların gerçek hareketlerinin sorunlarının eski sol önderleri tarafında küçümsenmiş olması dile getirilmiştir.

Emperyalizm, 68 hareketlerinin odak noktasında bulunmuştur. Her ne kadar emperyalist yayılımcılık üçüncü dünya ülkelerini sarmış olsa dahi, özellikle Vietnam Savaşı öğrencileri bir arada tutan sebep olmuştur. Almanya'daki Kızıl Ordu Fraksiyonu da, Latin Amerika gerilla grupları da, Türkiye Halk Kurtuluşu Ordusu da öncelikli askeri hedef olarak Amerikan üslerini seçmiş ve Amerikan emperyalizminin gerilemesinin, kurtuluş olarak ön şart saymıştır.²¹¹

²⁰⁹ Arrighi, Hopkins ve Wallerstein, s.96.

²¹⁰ Arrighi, Hopkins ve Wallerstein, s.99.

²¹¹ Emin Alper, "Küresel mi Yerel mi?", **Red Thread**, Sayı.2, s.3.

1968'in patlaması tüm dünya çapında olmuştur. Paris'te, Prag'da (Prag Baharı), Mexico City'de, Tokya'da, İtalya'da gerçek patlama yaşanmıştır. 3 Mayıs günü Paris'te öğrencilerin, Nanterre Üniversitesi Dekanı'nın üniversiteyi kapatma kararını protesto etmek istemeleri sonucu düzenlemiş oldukları ayaklanmalar sonucu polis ve öğrenciler arasında yaşanan büyük mücadele tutuklanmalar ve üniversitenin kapanmasıyla sonuçlanmıştır. Bunun üzerine öğrenci sendikası UNEF'in sessiz yürüyüşü ve almış olduğu grev kararı ayaklanmaların hız kazanmasına olanak sağlamıştır.²¹²

Türkiye'de Menderes hükümetine isyan eden öğrencilerin acısı daha henüz tazeyken, 1965'de Türkiye İşçi Partisi'nin oyların %3'ünü alarak Türkiye tarihinde ilk defa sosyalizm adı altına girmesi heyecan yaratmış, bu gelişmelerle gençlik hareketlerinin temelleri atılmıştır.

Türkiye'de mücadele Fransa'dan bir ay sonra gerçekleşmeye başlamıştır. Başta İstanbul Üniversitesi ve İstanbul Teknik Üniversitesi olmak üzere çok sayıda okul, Haziran ayında boykot ve işgal dalgası yaşamıştır. Bu hareketleri Temmuz ayında ABD donanmasının 6. Filosuna bağlı askerlerinin denize dökülme protestosu izlemiştir. Bu hareketler 12 Mart askeri müdahalesine kadar sürmüştür.²¹³

1968'in sonuçlarına değinecek olursak ilk önce ABD'nin Vietnam'dan çekilmek zorunda kalmış olduğunu ve kuzey güney ilişkilerinde yeni bir evrenin başlamış olduğunu görürüz. Bununla beraber, yaş grupları, cinsler ve etnik gruplar gibi statü gruplarının arasındaki güç ilişkilerinde ortaya çıkan değişimlerin onların dünyanın gündemine sokan, hareketlerinin kendilerinden çok daha kalıcı olduklarını kanıtlamıştır. Başka bir sonucu ise, sermaye ile emek arasındaki 1968 öncesi güç ilişkilerinin bir daha eski haline dönemeyeceğidir. 1968'den bu yana işçi huzursuzluklarının yükselmiş olduğu Portekiz, İspanya, Brezilya gibi bölgelerde yaşanan coğrafi hareketlilik sermaye görevlilerinin terk ettikleri yerlerde emeğin itaatsizliğini azaltma eğilimindeyken, yerleştikleri yerlerde tam tersi bir etki yaratmıştır. Diğer bir sonucu ise, 1970'lerle

²¹² Mayıs 1968, 2008, <http://www.sinifmucadelesi.net/spip.php?article93&lang=fr>, 27 Aralık 2010.

²¹³ 40. Yılında Türkiye'de 1968, 2008, http://www.iscimucadelesi.net/index.php?option=com_content&task=view&id=327&Itemid=94, 27 Aralık 2010.

birlikte, Doğu Asya, Güney Avrupa, Latin Amerika gibi ülkelerde burjuva diktatörlüklerinin yerini demokratik rejimlerin almış olmasıdır.²¹⁴

1968'in kültürel gündelik hayatta ve kültürdeki izleri çok kalıcı olmuştur. Ancak üçüncü dünya 68'i öncülüğünü yapmış olduğu sosyal hareketlerin askeri darbeler ve otoriter rejimlerle bastırılışını izlemiştir. Buralarda 68'in politik izleri gerici rejimler tarafından silinmiştir.

2.15 Uluslararası Para Sisteminin Çöküşü ve Petrol Krizi

İkinci Dünya Savaşı sonrası uygulanan refah politikaları 1970'lerle beraber, kapitalizmin içsel çelişkilerinin neden olduğu kriz neticesinde uygulama alanını yitirmiştir. İkinci Dünya Savaş'ının bitiminden sonraki yirmi beş yıllık süre içerisinde gerçekleşmiş olan, emek sermaye arasında kitlesel üretim ve tüketime dayalı anlaşmanın sembolü olan "altın çağ" olarak adlandırılan bu dönem, piyasaların doygunluğa ulaşması ve aşırı karlılık krizleri ile yerini refah devleti sonrası uygulamalara bırakmıştır. 1970'lerden sonra da üçüncü bölümde değineceğimiz üzere, krizden çıkış yolu olarak, sosyal adaleti sağlayıcı mekanizmalardan vazgeçmesi savunulmuştur.

İkinci Dünya Savaş'ından sonra ABD dolarına, Sterlin'den sonra ikinci konvertibl olma özelliğini getirmiş olan Bretton Woods para sistemi, savaş sonrası ABD'nin rezerv para ve uluslararası ödemelere aracılık etmesi açısından tam bir konvertibl paranın özelliklerine sahip olmuştur.²¹⁵ Yani 1 ons(altın birimi) karşılığı 35 Dolar olup, temel parite kabul edilmiş, IMF ve DB gibi uluslararası kurumların temelleri atılmıştır.

Sistemde ödemeler bilançosu açık veren ülkelerde, IMF'ye danışarak %10 devalüasyon yapma serbestisi tanınmıştır. Böylece açık veren ülke ihracat fiyatlarını azaltıp, ithalat fiyatlarını arttırarak bu cari açığı kapama imkânına sahip olmuştur. Ülke yöneticileri, cari işlem fazlası olduğunda bir yaptırımla karşılamayacaklarını, bununla beraber cari işlem fazlasının kapatılması yönünde kur ayarlamasının diğer fiyatlarla uyarlama sürecini başlatacağını ve bu sabit kurlarında da sermaye akımlarına düzen getirileceği belirtilmiştir.

²¹⁴ Arrighi, Hopkins ve Wallerstein, s.102.

²¹⁵ Mehmet Şişman, "İkinci Bretton Woods Çökerken, Dünya Ekonomisi Ve Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Değerlendirmeler", **Marmara Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Dergisi**, Sayı.1, Cilt.24, (2008),s.67.

1945’de ABD ve Kanada dolarının tam konvertibilitieye geçmesinin ardında, Almanya Fransa ve İtalya’nın 1958’de geçmesi, Japonya’nın 1964’te geçmesi ve diğer pek çok ülkenin ekonomik sorunlara bağlı olarak konvertibilitieye geçememeleri Bretton Woods sisteminin 1960’lara doğru büyük çıkmazların yaşanmasına sebep olmuştur. Bununla beraber cari işlem fazlası veren ülkelerin cari işlem açığı veren ülkelerin aleyhinde genişlemeleri dengesizlikleri daha da arttırmıştır. Ayrıca, ABD ekonomisindeki sorunlara rağmen, doların rezerv para olması, ABD ülkesindeki gelişmelerden diğer ülkelerin de olumsuz olarak etkilenmesine neden olmuştur²¹⁶

1970’lerde Japon yeninin ve Alman markının da rezerv para olarak ortaya çıkışından sonra, bu paralar karşısında değer kaybetmeye başlayan doların 1973’den itibaren dalgalanmaya bırakılmasına neden olmuştur. Uluslararası sıcak para ve para akımlarını ve spekülative para akımlarını kontrol altına almak amacı ile kurulan bu sistem, ABD’nin hegemonyasının tüm ağırlığı ile hissedilmesine neden olmuştur. Ancak ABD’nin altına konvertibilitesinin alt üst oluşu, Vietnam Savaşı’nın getirdiği ağır ekonomik şartlarla birleşince 1973’de Bretton Woods para sistemi çökmüştür.²¹⁷

Dünya ekonomilerinde petrole bağımlı ve petrol ithalatçısı ülkelere başlayıp tüm dünya ekonomisini saran petrol şokunun gündeme geldiği ortamda dünya ekonomisi stagflasyon ortamına girmiştir. OPEC ülkelerinin petrol fiyatlarını dört kata kadar arttırması ile yaşanan durgunluk ve fiyatların yükselişi yani stagflasyon ortamına girişin nedenleri arasındadır.²¹⁸

Krizden çıkma yolu ise, yeni bir ekonomik politika çevresinde şekillenmiştir. Yeni düzen serbest piyasa, özelleştirme ve küreselleşmeyi öngörmüştür. Amaç, tüm devletlerin serbest piyasa ilkesini benimseyerek, tek Pazar oluşturmak üzere tüm dünyayla bütünleşmesi ve mal, hizmet, sermaye işgücü hareketlerinin tam serbestleşmesi ile küreselleşmenin gerçekleştirilmesidir.

Üçüncü bölümde de değineceğimiz gibi, bu dönemde tüm sosyal haklar, yük olarak görülmüş, sosyal harcamalar kaynakları heba eden bir maliyet olarak görülmüştür. Bununla beraber bu dönemde uluslararası şirketlerin sayıları ve güçleri artmaya başlamış, çoğu ulus devletin bütçesini aşan bütçelere sahip olan bu şirketler

²¹⁶ Şişman, s.68.

²¹⁷ Şişman, s.69.

²¹⁸ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Baskı, İstanbul: İTO Yayınları, s.262.

dönemin karakteristik belirleyicilerinden olmuştur. Aynı zamanda mali kurumlar git gide daha küresel bir boyut kazanmış, uluslararası kredi piyasaları genişlemiş, bilişim teknolojisinin gelişmesi ile de sermayenin dünya üzerindeki dolaşım miktarı artmıştır.

Çalışmamızın ikinci bölümü, tarihsel süreç çerçevesinde, çalışma ilişkilerini etkileyen önemli faktörlerin anlatımını içermiştir. Tarihi etkileyen önemli olaylarla birlikte harmanlanıp aktarılmış olan sermaye emek güç mücadeleleri, burjuvazinin yükselişinden itibaren daha değişik bir boyut almış, üretim sistemlerinin gelişip yaygınlaşması ile birlikte de çetin mücadelelere sahne olmuştur. Enternasyonaller sayesinde işçi sınıfı tek bir güç olmuş ve bu etkin güçle beraber, sermayeye ve iktidarlara karşı emek hakları savunulmuştur. Sosyalist devrimin de etkin bir güç birliği yaratması, refah devleti uygulamalarını kapıları açmıştır. Bu dönemde ABD'nin etkin bir güç olması, uluslararası para kurumlarında ve dünyanın politikasında söz sahibi olması ile sonuçlanmış, bu kurumlar ve yardımlar dünyanın kaderini belirleyen unsurlar haline gelmişlerdir. Çalışma yaşamı ve dünya politığını oldukça ciddi bir biçimde etkileyen bu kurumlar, ABD'nin hegemonyasını güçlendirmiştir. Bu sisteme dur demek isteyen binlerce kişi, 1968 döneminde mücadeleye girişmişler, çeşitli ülkelerde çeşitli ayaklanmalarla seslerini duyurmaya çalışmışlardır. Ancak, yine uluslararası politikalara neticesinde para sisteminin çökmesi, ardından petrol fiyatlarındaki ani yükseliş emek mücadelelerine darbe vurmuş, çeşitli ülkelerdeki çeşitli baskılanmalar sonucu emek hareketleri kesintiye uğramıştır. Kapitalizmin şekil değiştirip, sömürünün artması ile birlikte de uluslararası kurumların hareket alanı genişlemiş, menşei olduğu devletlerin yerel aktörleri ile birlikte pek çok alanda etkili olmuşlardır. Önümüzdeki bölümde, uluslararası kurumların 1980 sonrası genişletmiş olduğu etki alanı, yerel aktörlerle ortak girişimleri sonucu gelişmekte olan ülkelerdeki etkileri tartışılacaktır. En son olarak da, uluslararası aktörlerin her alanda etkisini net bir biçimde görebileceğimiz Türkiye örneği ile neo-liberalizmin başladığı yıllardan bugüne çalışma ilişkilerine değineceğiz.

*İnsanlar kendi tarihlerini
kendileri yaparlar, ama kendi
keyiflerine göre, kendi seçtikleri
koşullar içinde yapmazlar,
doğrudan veri olan ve geçmişten
kalan koşullar içinde yaparlar*²¹⁹

BÖLÜM III: 1980 SONRASI ÇALIŞMA YAŞAMINI ETKİLEYEN ULUSLARARASI VE TÜRKİYE ÖRNEKLİ YEREL AKTÖRLER

3.1 Değişim Ve Farklılaşmanın Yeni Adı: Küreselleşme ve Çalışma İlişkileri

1944 yılında Bretton Woods'ta alınan kararlar sonucu uygulanan uluslararası para sisteminin 1971'deki çöküşü, 1969-70 yılında ABD'de çıkan stagflasyon çöküşün nedenleri arasında sayılır. Bunun yanı sıra iç pazarın doyması, tüketicinin seri mamul ürünleri yerine kişiler ürünler olan talebi, hammadde fiyatlarının aşırı yükselmesi keynesyen uygulamaların sonunu getirmiştir.²²⁰

Aynı zamanda gitgide büyüyen sermayenin, teknolojik gelişmelerin de etkisiyle ulus ötesi bir nitelik kazanması, ulus devlet yapılarının da zamanla güç kaybetmesine neden olmuştur.

Kapitalizmin içsel çelişkilerinden doğan bu kriz petrol krizi ile simgeleşmiştir.²²¹ Temel enerji kaynağı olan petrol fiyatlarındaki hızlı artış diğer etkenlerle birleşince kapitalizmin çelişkisinin neticesi olan kriz kaçınılmaz olmuştur.

Kriz öncelikle gelişmiş kapitalist ülkelerdeki, üretim ve üretkenlik artışındaki düşüş ile göstermiştir. Üretim oranları düşmüş, dünyadaki güç merkezleri değişmiştir. Sermaye birikimi yavaşlamış, kar oranları düşmüş, durgunluk yaşanmıştır. İşsizlik artmış, fiyatlar ve ücretler düşüş eğilimine girmiştir.²²²

²¹⁹ Karl Marx, 18 Bromür.

²²⁰ Veysel Bozkurt, **Küreselleşmenin İnsani Yüzü**, 1. Basım, İzmir: Alfa Yayınları, 2000, s.12.

²²¹ Faruk Sapançalı, "Yeni Dünya Düzeni Ve Küresel Yoksulluk", **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt.3, Sayı.2, (2001), s.115

²²² Sapançalı, s.116.

Bu dönemde içe dönük sanayileşme stratejileri uygulayan ülkeler kriz nedeni ile finansman arayışı içine girmişlerdir. Finansman arayışını da, fonlar ve rezervler yolu ile petrol ihracatçısı ülkelere temin etmişlerdir. Böylelikle uluslararası finansal kurumların önemi artmış ve gelişmekte olan ülkeler içe dönük sanayi politikasını bir müddet daha uygulama alanı içine yerleştirmiştir.²²³ Böylelikle neoliberal politikalar, az gelişmiş ülkeleri kapsayacak bir biçimde yaygınlaşmıştır.

Krizden çıkma yolu yeni liberal akım ile şekillenmiştir. Kriz, keynesyen ekonomi politikasının krizi olarak adlandırılmıştır. Yeni liberal akıma göre, sermaye birikim sürecinin yeniden canlanması için, üretim süreçleri ve devletin ekonomideki işlevinin yeniden canlandırılması gerekiyordu. Kapitalizmin düştüğü yerden tekrar kalkması için hedefte emek vardı. Sermaye üzerinde yük olarak görülen unsurları ortadan kaldırmak ve maliyetleri minimuma indirmek temel hedef alınmıştı. Uluslararası rekabet için birim iş gücü maliyetinin düşürülmesi, yeni iş gücü piyasalarının kuralılaşması yeni denemin özellikleri arasına girer.²²⁴

Bunun yanı sıra, kamunun işlevinin değişmesi yani özelleştirilip devlete açılması, ticaretleştirilmesi, ticari serbestlik, emeğin esnekleştirilmesi diğer uygulanan liberal politikalar içerisindedir.²²⁵

1970'lerle beraber refah devleti uygulamalarından, rekabet devleti uygulamalarına geçiş, çalışma ilişkilerini de derinden etkilemiştir. İş gücü piyasalarında, yeni istihdam biçimlerinin doğuşu, böylelikle işgücünün farklılaşması, iş gücünün nitelik farkının keskin çizgilerle belirtilmesi, esnek uygulamaların yaygınlaşması iş gücü piyasasını olumsuz etkilemiştir.²²⁶ Ve emeğin bütünlüğüne darbe vurmuştur.

1970'lerden itibaren dünya politikasını etkileyen bir dizi gelişme, sosyal politika alanında bazı yaklaşımların da gündeme gelmesine neden olmuştur. Söz konusu gelişmelerin önemi gelişmiş ülkelerde "refah uygulamaları", gelişmekte olan ülkelerde

²²³ Yücel Uyanık, "Neoliberal Küreselleşme Sürecinde İşgücü Piyasaları", **Gazi Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt.10, Sayı.2 ,(2008), s.212.

²²⁴ Çağla Ünlütürk Ulutaş, "Yoksulluğun Kadınlaşması Ve Görünmeyen Emek", **Çalışma Ve Toplum Dergisi**, Sayı 2(2009), s.29.

²²⁵ Güler-Müftüoğlu, "Küresel Ve Yerel Aktörlerin Sosyal Güvenlik Sisteminin Dönüşümüne Etkileri",s.43.

²²⁶ Uyanık,213.

ise, “ulusal kalkınmacı politikaların temelini oluşturan varsayımları temelden sarsmıştır.”²²⁷

Bu dönemde önemli bir değişimin yaşandığını görmekteyiz. Endüstri sektörünün yoğunluğunun azalması, bilgi ve teknolojinin çokça kullanıldığı bilgiye dayanan hizmet sektörünün faaliyet çerçevesinin hızla artması iş gücü piyasalarının yön değiştirmesinin en büyük etkeni olmuştur. Bu nedenle tasarım, proje, teknik araştırma ve geliştirme aşamalarında nitelikli ve yüksek ücretli iş gücü alımı yapılmıştır. Ancak, bazı temel ihtiyaçların üretimi gelişmekte olan ülkelere kaydırılmıştır. Üretimin sıradan aşamalı ise az gelişmiş ülkelere transfer edilmiştir.

Üretim sistemi fordist üretim sisteminden farklılaşmıştır. Üretimin tek çatı altında yapılması, yerini parçalanarak çeşitli aşamalara ve fabrika dışında üretime bırakmıştır. Yani fabrika içi üretim fabrika dışına kaymıştır böylelikle emeğin örgütlenmesi zorlaşmıştır. Çünkü fordist üretim sisteminde pek çok işçi aynı çatı altında çok daha kolay örgütlenebilmiş ve çalışma şartları standartlaşmıştı.

Ancak üretimin fabrika dışına kayması neticesinde emek gücü parçalanmış, işgücünde uygulanan standartlar yerini esnekleşmeye bırakmıştır. Örgütlü güç şeklinde bulunana emek, çok daha kolay mücadele edebilmiştir, ücretler düzeyini yükselterek toplam hâsıla içerisinde emeğin payını arttırabilmiştir.²²⁸ Üretimin parçalanması ve başka alanlara yönelmesi mücadelenin zayıflaması anlamına gelmiştir.

Üretim sürecinin parçalanması ve parçaların sermayedar eli ile uygun yerde konumlandırılması sermayeye en uygun alanı yaratmıştır. Yani sermayeye en uygun alan, maliyetin en düşük olduğu alan olduğuna göre, üretim maliyetlerin minimum olduğu yerlerde örgütlenmiştir. Böylece üretim bir ülkeden bir ülkeye, aynı ülke içerisinde bir bölgeden diğer bölgeye, fabrikalardan sokaklara ve evlere taşınmıştır.²²⁹ Amaç emek maliyetini minimuma getirmek olduğunda ötürü emeğin şekli de değişmeye başlamıştır. Üretim sürecine atan oranda kadın ve çocuk emeği de dâhil

²²⁷ Ayşe Buğra ve Çağlar Keyder, “Yeni Yoksulluk Ve Türkiye’nin Değişen Refah Rejimi”, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İçin Hazırlanan Proje Sunumu: **UNDP**, 2003, s. 12.

²²⁸ Müftüoğlu, “Tarihsel Süreçte Bir Parantez: Sosyal Güvenli Hakkı, s.84.

²²⁹ Şemsa Özar ve Fuat Ercan, “Emek Piyasaları Uyumsuzluk mu Bütünleşme mi?”, **Neoliberalizmin Tahribatı**, Neşe Balkan, Sungur Savran(haz), İstanbul: Metis Yayınları,2004, s.191.

olmuştur. Yarı nitelikli düşük ücretli işlerde kadın emeğine çokça rastlayabilmemiz mümkündür bu dönemde. ²³⁰Aynı zamanda yeni piyasalar eklendi: çocuk emeği piyasası kadın piyasası, kaçak göçmen piyasaları gibi yeni adlandırılan piyasalar var olmaya başladı. ²³¹

3.1.2 Üretimin Kaydırılması Ve Kaydırıldığı Yerlerdeki Yerel Aktörler Ve Çalışma İlişkileri

Sermaye üzerinde yük sayılacak her türlü maliyetin kısıtlanması, rekabetin temel koşulu olmuştur. Bu nedenle bu dönemde emek maliyetinin düşürülmesi, sosyal hakların kısıtlanması, sendikacılığın güç kaybetmesi gibi yeni politikalarla kar maksimizasyonu sağlanmaya çalışılmıştır.

Sermaye, maliyetin düşürülmesi amacı ile sermaye ucuz alanlara kaydırılmıştır. Ucuz emek, bölgeden bölgeye, ülkeden ülkeye, emeğin maliyetinin düşük olduğu her yerde kullanılmaya başlanmıştır. Sermayenin kaydırıldığı bu alanların başında küçük ve orta ölçekli işletmeler gelmiştir. Küçük ve orta büyüklükteki bu işletmelerde sermayenin galibiyeti çok daha kolay olmuştur. Öncelikle çalışan sayısının çok az olması çok önemli bir unsurdur. Çalışan sayısı az olduğunda ötürü direnme gücü de nicelik olarak düşük olmuştur. Emek tek bir kuvvet haline gelememiş, zaten fasonlara ayrılmış olan diğer üretim bölümlerinden bağımsız kalmıştır. Bu nedenle emeğin gücü giderek zayıflamıştır.

3.1.2.1 Dönüşen Sosyal Haklar

İkinci Dünya Savaşı sonrası geçen 35 yıllık süreç kapitalizmin altın çağı olara nitelendirilmiştir. Kanımca bu dönemde emek sınıfının kazandığı haklar, dönemin koşullarından ya da uygulanan siyasi politikadan çok bu dönemden önce, yapılan

²³⁰ Ulutaş, s.29.

²³¹ Bülent Gülçubuk, Küreselleşme Sürecinin Emek Piyasaları Üzerindeki Etkisi, www.zmo.org.tr/resimler/ekler/2c409f1571f500e_ek.pdf?tipi, s.2, 5 Temmuz 2010.

girişimlerle ilintilidir. Yani Korkut Boratav' ın da dediği gibi bu dönemde kazanılan haklar geçmişteki mücadelelerin bütününe sonuçlarıdır.²³²

Geçmişte yaşanan müdahalenin yanı sıra sosyalizmin de tehdit etmesiyle beraber kazanılan haklar, 1970'lerin orasından itibaren güçlünün güçsüzü ezmesi sonucu kaybedilmiştir. Yaşanan kriz neticesinde çıkış yolunu maliyetleri düşürmekle gerçekleşeceğini benimseyen yeni politika, maliyetlerle birlikte tüm sosyal hakları da derinden etkilemiştir.

Bu bölümde küreselleşme ve sosyal haklar götürüsüne değineceğiz.

3.1.2.2 Sosyal Devlet Anlayışının Kaybedilmesi, Kamu Mücadelesinin Güç Kaybı Ve Uluslararası Ve Yerel Kurumlar

1970'lerin ortasından itibaren küreselleşme sürecine yardımda bulunan önemli bir gelişme ulus devletlerin güç kaybıdır.²³³Ulus devletin güç kaybı iki şekilde gerçekleşmiştir. Birincisi ulusal ekonomi yetkilerinin uluslararası kurumlara devredilmesi ile gerçekleşmiştir. Daha önceden de değindiğim gibi IMF, DB ve DTÖ'den oluşan küresel sarmal bu süreçte oldukça etkili olan kurumlar içerisine girmişlerdir.

Ulus devletin güç kaybı ikinci şekli yerel yönetimlerin özerklik kazanmasıdır. Yerel yönetimlerin güçlendirilerek merkezi devlet olanaklarının yetki ve sorumlulukların kendi içindeki alt birimlere devredilmesi şeklinde olmuştur.²³⁴Böylelikle yerel yönetimler özerkleşmeye başlayıp, devletten bağımsız bir konum haline gelmiştir. Yerel yönetimlerin devlete olan bağımlılıklar azalmış ve devletin sadece ara örgüt olarak faaliyette bulunmasına neden olmuştur.

²³² Korkut Boratav, "Kapitalizmin Altın Çağı Bitti", *Kemalist Politika*, <http://www.kemalistpolitika.com/index.php/dosyalar/ic-politika/-252-kapitalizmin-altin-cagi-bitti>, 3 Eylül 2010.

²³³ Gülten Kazgan, "Küreselleşme Ve Ulus Devlet Yeni Ekonomik Düzen", **İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları**, No.5,(2000),s.34.

²³⁴ Mehmet Merve Özaydın, "Küresel Etkilerle Şekillenen Sosyal Politika Anlayışı Ekseninde Sosyal Politikaların Geleceğini Tartışmak" ,**Gazi Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt.10, Sayı.1 (2008),s.168.

Küreselleşen piyasalarda devletin tüm ekonomik yetkileri kısıtlanmıştır. Bütün ekonomik faaliyetler uluslararası kurum ve kuruluşlar ile bunlarla yapılan antlaşmalar sonucu belirlenmeye başlanmıştır. Ve aksi bir halde ise cezalandırma yolu seçilmiştir.²³⁵

Yani kısaca ulus devlet artık kendi iradesiyle yöneten kontrol eden bir güç olmaktan çıkıp, uluslararası kurumların dayatmalarıyla meşrulaştırılarak yönetilen bir kurum haline gelmiştir.

3.1.2.3 Kendi Kendine Yardım Mekanizmasının İşlev Kaybı

Sosyal devlet anlayışı, demokratik sistemin olmasa olmalarından çalışanların haklarını korumayı ifade eder. İşte emekçi kesimin haklarını korumaya yönelik olan bu kurumlar kendi kendine yardım mekanizması içerisinde değerlendirilmiştir.

1970'lerin ortasında itibaren emek maliyetini kısmak amacıyla yapılan yeni politikalara neticesinde sendikacılık önemli bir şekilde güç kaybetmiştir. Sermaye piyasası, işgücü piyasalarının katılığını gerekçe göstererek işçi sınıfının mücadelesini sonucu kazanılan haklara karşı bir tutum sergilemiştir.²³⁶Böylelikle sermaye piyasası geçici ve belirli sürelerin yaygınlaşması, yarım gün çalışmanın getirilmesi gibi uygulamalarla sendikal faaliyetlerin zayıflamasına neden olmuştur. Aynı şekilde organizasyon yapısının da değişmesi, işçilerin tek çatı altında çalışmaması, işin bölünmesi, gibi etmenler de sendikacılığın güç kaybına neden olmuştur.

Sendikaların bu dönemde işlev kaybetmesinin temelinde, sendikaların örgütlenme sorunu yatar. Ve aynı zaman da devletin küçülmesi sendikasızlaştırmanın önemli nedenlerindendir. Özelleştirme yolu kamu işletmelerinin birçoğunda istihdam kayıplarına neden olmuştur.

Emek yanlısı bir güç olan sendikaların, 70'ler sonrası güç kaybı, azalan faaliyetleri, üçüncü bölümde detaylı bir biçimde işlenecektir.

3.1.2.4 İşgücü Piyasasında Esnekleşme

²³⁵ Özeydin, s.169.

²³⁶ Müftüoğlu, "Kapitalizmde Dönüşüm Dinamikleri Ve Sendikal Kriz", **TMMOB Sanayi Kongresi 2001 Bildiriler Kitabı**, Yayın No: E/2001/291, S.264.

1970'lerle başlayan ekonomik krizin faturası, talep yönlü ekonomik uygulamalar ve Fordist üretim süreci olmuştur. Krize çözüm olarak, talep yönlü politikalar yerini serbest piyasayı hedefleyen arz yönlü politikalara bırakmış, Fordist sistemin hem mutlak hem nispi artı değer bir arada geçerli olacağı biçimde esnekleştirilmesi hedeflenmiştir.²³⁷ Bu amaçla da mutlak art değeri, sağlamak üzere çalışma saatleri ve ücretlerin bütünüyle işin gereklerine uygun bir biçimde esnekleştirilmesi çalışılırken, bir yandan nispi artı değer yani emek verimliliğini en üst düzeye çıkaracak üretim ve yönetim teknikleri uygulanmaya konulmuştur.²³⁸

İşçilerin vasıfsal olarak farklılığının önem kazanması, kalifiye olan işçilere ihtiyacın artması, üretimin kol gücünden bilgi yoğun sektöre kaydırılması emekçi gücünün farklılaşmasına yol açmıştır.

Yeni sına yapı ile hızlı üretim gerçekleşmiş, ürün kalitesinin yükseldiği son teknolojiler kullanılmış, değişen talebe en kısa sürede cevap verebilecek sistem yerleştirilmiş, ürün çeşitliliğinin olduğu sıfır stokla çalışan tam zamanında işlemlerin yapıldığı bir üretim sistemine geçilmiştir.²³⁹

Esnek üretim dediğimiz yeni üretim tarzında, sadece sermayeden tasarruf sağlayan, yeni donanımlı araçlar değil, aynı zaman da iş gücünden tasarrufu sağlayan yeni iş gücü sistemini de beraberinde getirmiştir. Yani işgücü süreci değişmiştir. İşgücü üretim araçlarıyla, bir birleriyle, iş gücünü denetleyenlerle bir farklılaşma içerisine girmiştir.²⁴⁰

Yeni uygulamalar, işgücü sürecini de değiştirmiştir. Artık tam süreli ve belirli süreli istihdama ihtiyaç kalmamıştır. Üretim fordist sistemdeki gibi tek çatı altında büyük bir işgücü ile yapılmaktan çıkmış, üretim esnekleştirilerek, yer ve zaman bağlamında işçileri tek güç olmaktan ayırmıştır. Kısmi süreli çalışma, esnek zamanlı

²³⁷ Müftüoğlu, "Esnekleşmenin Uluslararası Dayanakları", s.271.

²³⁸ Müftüoğlu, "Esnekleşmenin Uluslararası Dayanakları", s.272.

²³⁹ Jale Yalınpala, Küreselleşmenin Emek Piyasası Ve İstihdam Üzerindeki Etkileri, **Küreselleşme İktisadi Yöntemler Ve Sosyopolitik Karşıtlıklar**, Alkan Soyak(drl), İstanbul: Om Yayın Evi, 2002,s.276

²⁴⁰ Kurtar Tanyılmaz, "87 Kriz Ve Post Fordizm Teorileri: İstikarlı Bir Kapitalizm Mümkün müdür? Karşılaştırmalı Eleştirel Bir Değerlendirme", Sayı. 403,(2000), **İktisat Dergisi**, s.87.

çalışma, geçici çalışma, evde çalışma, tele çalışma gibi çalışma biçimleri yeni üretim sistemi içerisinde yer almıştır.²⁴¹

Yeni uygulamalar, işgücünde çekirdek işgücü ve çevre işgücü kavramlarında beraberinde getirmiştir. Çekirdek işgücü firma bünyesinde her zaman ihtiyaç duyulan işgücünü sembolize ederken, çevre iş gücü sadece ihtiyaç anında istihdam edilecek olan ikincil işgücü piyasasını ifade etmiştir.²⁴²

Çekirdek işçiler sürekli istihdam edilecek olan, yeni üretim tekniği ile ilgili tüm süreçlerden haberdar olacak olan ve devamlı o firma bünyesinde çalışacak olan işgücüdür. Ancak çevre işgücü ise firmanın ihtiyacı olduğu zaman istihdam edeceği iş gücüdür. Çekirdek iş gücü nisbeten ücretleri ve çalışma koşulları yüksek, üretim süreci hakkında detayları bilen bilgi yoğun sektörlerde yer bulurken, çevre iş gücü gelişmekte olan ya da gelişmemiş ülkelerde üretim ve hizmet sektöründe çalışan vasıfsız işgücü olarak karşımıza çıkar.²⁴³

Üretim sürecinin dönüşmesi ile beraber karşımıza iki önemli kavram daha çıkar: taşeronluk ve fasonluk. :

3.1.2.5 Esnekleşme İle Birlikte Gelişen Yeni Üretim Sistemleri: Yeni Sömürü Alanlarında Güç Mücadeleleri

Kapitalist örgütlenmesinde değişim süreci incelendiğinde, üretim örgütlenmesinin farkı yönlerde geliştiği gözlemlenir. Örneğin, on dokuzuncu yüzyılın başlarıyla beraber gelişen Fordist üretim teknikleri içerisinde, üretimin fabrikada tek çatı altında yapılmış olması üretim örgütlenmesine bir örnektir. Üretim fabrikalarda, belirli kurallar dâhilinde, seri bant esas merkezli, işçilerin bir arada bulunması ile gerçekleştirilmiştir. Bir başka üretim örgütlenmesi ise, temeli 16. Yy' a dayanan eve iş verme sisteminin uzantısı olan, üretimin firma dışında gerçekleşme sürecine dayan ve yirminci yüzyılın başında da firmanın uzantısı olan küçük üretimin gelişme göstermiş olduğunu görürüz.

²⁴¹ Müftüoğlu, “Kapitalizmde Dönüşüm Dinamikleri Ve Sendikal Kriz”, s. 265.

²⁴² Uyanık, s. 215.

²⁴³ Uyanık, s. 216.

1970' lerde sanayinin yeniden yapılandırılması ile birlikte, merkez kapitalist ülkeler özelinde yapılan araştırmalarda, üretim tarzında bir dönüşüme dikkat çekilmiş ve bu dönüşüm “esnek üretim” olarak adlandırılmıştır. Esnek üretim olgusu çerçevesinde, farklı adlar altında, yeni modeller ortaya konulmuştur. Ve bu modellere, kaynaklık eden oluşumların belirleyicileri olarak küçük üretim tarzda örgütlenin ivme kazanması, yeni teknolojik ve bilimsel yöne tim tekniklerinin gelişimi olmuştur. ²⁴⁴ Bu öğelerin birbirleriyle buluşması ve uyumlaşması sanayide farklı bir yapılanmayı getirdiği ortaya konulmuştur.

Sermaye ve işgücü maliyetini an asgariye indirmek amacı ile uygulamaya konan yeni politikalar, beraberinde taşeron ve fason ilişkisi getirmiştir. Taşeronluk bir firmanın başka bir firmaya bağlı ek işçi kullanması ayada işin bir bölümünün özel ya da tüzel kişiye ihale edilmesidir. ²⁴⁵Böylelikle üretim aşama ve bölgesel olarak parçalanır ve bölümlere ayrılır. Bu uygulama ise işverene düşük maliyetle işgücü çalıştırma imkânı verir.

3.2 1970 Sonrası 1980 Başı Dünya Ölçeğinde Çalışma İlişkilerinin Tarihsel Planı

İkinci Dünya Savaşı sonrası, paylaşımın biraz da olsa durduğu bir dönem olmuştur. Bu paylaşımı “şimdilik” erteleyen kapitalizm, devletin düzenleyici ve ekonomideki etkinliğini arttırıcı iktisat politikalar benimsemiştir. Keynesyen politikalar olarak adlandırılan bu politikalar talep yetersizliği sorunsalı başlığı altında pek çok konuya egemen olmuştur.

Bu dönemde keynesyen iktisat politikaları ve fordist üretim sistemi geçerli olmuştur. Fordist dönemde özel tarihsel koşullar çerçevesinde, gerçekleşen büyüme beraberinde refah arştı ve büyümeyi de getirmiştir. ²⁴⁶Bu dönemin önemli bir özelliği, emekçi sınıfının seneler boyunca haklarını elde etmek için mücadelenin, ses getirip güç

²⁴⁴ Berna Güler Müftüoğlu, “İstanbul Gedikpaşa’da Ayakkabı Üretiminin Değişen Yapısı Ve Farklılaşan İşgücü”, **Toplum Ve Bilim Dergisi**, Sayı. 86, 2000, s. 118.

²⁴⁵ Nevra Akdemir, “Enformel Ağlar Ve Mekanizmalar: Tuzla Tersaneler Bölgesinde Taşeronlaşma”, **Tes-İş Dergisi**, (Haziran 2006), s.6.

²⁴⁶ Korkut Boratav ve. Ergun Türkcan, **İktisat Politikası Ve Seçenekleri 1, Türkiye’de Sanayileşmenin Yeni Boyutları Ve KİT’ler**, Birinci Basım, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994,s.191.

dengeşinin -gergin-olsa da kurulmaya başlamış olmadı idi. Bu dönemde refah devleti kurumları yani sendikalar, toplu pazarlık mekanizması gibi.. ile sosyal dengesizlikler bir nebze azaltılmış, sınıf mücadelesinin kurumsallaşması sağlanmıştır.

Ancak bunlarla beraber, yeni kurumlar kapitalizmi devamlılığı için var olmaya başlanmıştır. İkinci dünya savaşı sonrası yeniden yapılanmanın başladığı dönemde, reel sosyalizmin git gide genişleyen bir hal alması ile beraber, kapitalist ekonomiler kendilerini koruma ve genişleme politikaları üretmişlerdir.²⁴⁷Ve böylelikle başta IMF ve DB olmak üzere pek çok uluslararası kurum dünya ölçeğinde çalışma ilişkilerini etkilemiştir.

Krizin aşılması ve talebin arttırılması için uygulamalara konulan keynesyen politikalarla beraber 1950 -1960 arası dönem sosyal devlet ve ya refah devleti olarak adlandırılmıştır. Ancak 1970’li yıllara gelindiğinde bu altın çağ olarak adlandırılan dönemin sona erdiğini görmekteyiz. Teknolojilerin yenilenmesi, yeni üretim tekniklerinin uygulamaya geçilmesi, tüketicinin arzının değişmesi, mal ve hizmet piyasasında çeşitliğe gidilmesi, hızlı haberleşme ve ulaşım kolaylığı küresel rekabete hız kazandırmaya başlamıştır.²⁴⁸Kar oranlarındaki düşüş de eski düzenin yetmediğini, yeni yapılanmanın gerekliliğini göstermişti. Böylelikle liberal düşüncenin güçlü bir şekilde geri dönüşü²⁴⁹olarak benimsenen yeni neoliberal politikalar uygulamaya geçiliyor.

1980’lerle beraber uygulanan neoliberal politikalara bakacak olursak, devletin gücünün zayıflatıldığını görürüz. Ununla beraber, devletin etki alanı daralmış, özelleştirmeler artmış kamu mal ve hizmet sunumu piyasaya devredilmiştir. Toplumsal ve ekonomik ilişkilerin düzenlenmesinde devlet ve siyasi irade devreden çıkarılarak önemli rolün serbest piyasa ilişkilerine ve özel girişimciye verilmesine inanan neoliberal anlayış bu dönemde getirilmiş ve hâkim olmuştur.²⁵⁰Küresel çapta gelişen krizin neticesinde belirlenen kurallar devletler içerisinde başta önde gelen elit tabakalara

²⁴⁷ Berna Güler Müftüoğlu, “AB’de Ve Türkiye’de Kadın Olmak, Eşitsizliğin Gölgesinde Eşitlik!”, **İktisat Dergisi**, (Ekim 2006), Sayı.469, s.40.

²⁴⁸ Güler-Müftüoğlu, “AB’de Ve Türkiye’de Kadın Olmak, Eşitsizliğin Gölgesinde Eşitlik!”, s.41.

²⁴⁹ Eric Toussaint, **Ya Paramı Ya Canımı**, Maral Berberyan (çev.), İstanbul: Yazın Yayıncılık, 1999, s.215.

²⁵⁰ Sapançalı, s.11.

ve iktidarlarca hemen benimsenmiş ve haberleşmenin gelişmesi ile beraber de tüm dünyaya yayılmıştır. Artık hakların geniş olduğu, devletin düzenleyici rol üstlendiği sosyal devlet yerinde bütün faaliyetlerinin özel kurumlara geçilmesi bu dönemin belirleyicilerinden olmuştur.

Devlet artık hedefleri ve etkinlikleri sınırlandırılmış bir kurum olarak karşımıza çıkmaktadır. Devletin görev ve hedefleri sadece adaleti ve iç düzeni sağlamak ve piyasa düzenini güçlendirmek olmuştur.²⁵¹Devletin rolü giderek azalmış devlet küçülme süreci içerisine girmiştir. Devlet artan bir pasif rota çizmiş, bu rotası piyasa düzenini korumakla sınırlandırılmıştır.

Bu yeni uygulanan politikalar krizden çıkma reçetesi olarak görülmüştür. Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler anlayışı klasik iktisadın temel anlayışıdır.²⁵²Yani devletin hiçbir şekilde ekonomiye müdahale etmemesidir. İşte bu dönemde bu anlayışla devletin ekonomiden ve birçok işlevinden uzak durduğu bir dönemdir. Devletin ekonomik faaliyetlere katılmaması özel sektörün piyasayı yönettiğini bize göstermektedir. Devletin ekonomik yeri ile beraber toplumsal işlevi de azalmıştır. Zaten özelleştirme devletin küçültülmesi, serbest piyasasının işlevlerinin arttırılması için bir araç niteliğinde olmuştur. Kamu varlıklarının da satışı kamu yayarına gelir sağlamanın başlıca yolu olmuştur.²⁵³Böylelikle kamu finansman açığını kapatmanın yolu da sağlanmış olmuştur. Bunun yanı sıra dış borç krizine girmiş olan 3.dünya ülkelerinin de kamu varlıklarını yabancı sermayeye satmak gibi düşünceler özelleştirmeyi çok kısa bir süre içerisinde yaygınlaştırmıştır. İşte burada Dünya Bankası ve IMF gibi kurumların devreye girdiğini görmekteyiz.

1970'lerde kapitalist ekonominin krizi ile birlikte sermayenin kendi ihtiyaçları doğrultusunda yeniden yapılanması uluslararası kurumların (WTO, IMF, DB, BM, OECD, AB, NAFTA..gibi) da yeniden yapılanmasını gerektirmiştir.²⁵⁴Yeni liberal

²⁵¹ Korkut Boratav, “**Ekonomi Ve Küreselleşme Emperyalizmin Yeni Masalı: Küreselleşme**”,Işık Kansı(drl). Ankara: İmge Kitap Evi,1997, s.96.

²⁵² *Liberalizm*, Genbilim, [http://www.genbilim.com/content/view/1242/90/, \(10](http://www.genbilim.com/content/view/1242/90/, (10) Ağustos 2010)

²⁵³ Sapançalı, s.117

²⁵⁴ Güler-Müftüoğlu , “AB’de Ve Türkiye’de Kadın Olmak, Eşitsizliğin Gölgesinde Eşitlik!”s.41.

politikalara ekseninde yeniden biçimlenen bu kurumlar, az gelişmiş ülkelere borçlarını ödeyebilmek adına yapısal programları uygulama aracı olmuşlardır.

Özelleştirme politikaları öncelikle devletin ekonomik faaliyet alanını daraltmak adına uygulanmıştı. Ancak daha sonraları zaman içerisinde genişlik kazanmıştır. Kriz nedeni olarak gösterilen sosyal harcamaların kısıtlanmaya gidilmesi, eğitim, sosyal, sağlık, güvenlik hizmetlerinin özelleştirilmesi yaygınlık kazanmıştır. Devlet vatandaşının hakkı olan eğitim, güvenlik, sağlık gibi sosyal hakları özelleştirerek, “yurttaş” kavramının yerini “müşteri” kavramı almasını sağlamıştır.²⁵⁵ Ve ayrıca bu haklar yine hizmeti talep edenlere maddi olanakları dâhilinde sunulacak olmasıdır. Yani gelir düzeyi yüksek olanı sağlık, sosyal, eğitim, güvenlik haklarından yararlanabilmesi, gelir düzeyinin düşük olanların ise bu hizmetlerden yararlanamayacak olmasıdır.

3.3 Güç Mücadelesinde “Koruyucu Güç” İşçi Sendikalarının 1980 Sonrası Etkinlik Alanları

3.3.1 1980 Sonrası Sendikacılık Ve Güç İlişkilerindeki Yeri

1945 ile 1970’lerin ortasına kadar geçen sürede sendikacılığın gelişmiş ülkelerde ve ILO’nun etkisiyle pek çok gelişmekte olan ülkede güçlü durumda olduğunu görmekteyiz.²⁵⁶ İşçi sınıfının seneler içerisinde kazanmaya çalıştığı hakların bu dönemle birlikte elde ettiği ancak 1970’lerin ikinci yarısından itibaren elinden aldığını görmekteyiz.

1970’lerle birlikte mutlak artı değerın yükseltilmesi amaçlanması ile beraber, özellikle merkez kapitalist ülkelerde emekçi sınıfların ve sendikaların tepkileri önemli bir sorun olarak görülmüştür. Yani küreselleşme ile beraber, uluslararası rekabete katılabilmek ve sermaye birikimlerini çoğaltmak amacı, emekçi kesimin haklarının kısıtlanmasına neden olmuştur. Oluşturulan yeni rekabet ortamı, sermayeyi etkileyecek her türlü maliyeti düşürmeyi hedeflemiştir. Küreselleşme, uygulanan neoliberal

²⁵⁵ Müftüoğlu, “Üretim Süreçlerinde Değişim, Çalışma Hayatı Ve Sendikalar” ,KESK Değişim Sürecinde Kamu Hizmetleri Ve Sendikal Politikalar Sempozyumu, Ankara, 1-2 Şubat 2003 s.10.

²⁵⁶ Müftüoğlu, “Üretim Süreçlerinde Değişim, Çalışma Hayatı Ve Sendikalar” ,s.10.

politikalar, iş piyasasında değişen tanımlar, yeni tanımlanan esnek faaliyetler nedeni ile sendikacılığa bu dönemin darbe vurduğunu görmüş olmaktadır.

Fordist üretim tarzı ile birlikte istihdam biçimleri, çalışma koşulları, ücretler standartlaşmış, çalışanların refahtan önemli bir pay almasını sağlayan güç unsuru sendikalar faaliyetleri sayesinde bu dönemde etkin bir rol oynamıştır. Ancak emekçinin haklarının maliyet olarak görülmesi ile beraber, mevcut çalışma saatlerinin uzatılması ücretlerin düşürülmesi anlamına gelen mutlak art değer arttırılması sonucu ortaya çıkmıştır.

Standart olamayan çalışma ilişkileri bu dönemde gelişmiştir. Eve iş verme, yarı zamanlı işler, geçici istihdam, tele çalışma, taşeronluk gibi... Mümkün olduğunca esneklik, olabildiğince az kural bu dönemin temel kuralı olmuştur.²⁵⁷

3.3.2 İşçi Sınıfının Güç Kaybetmesi

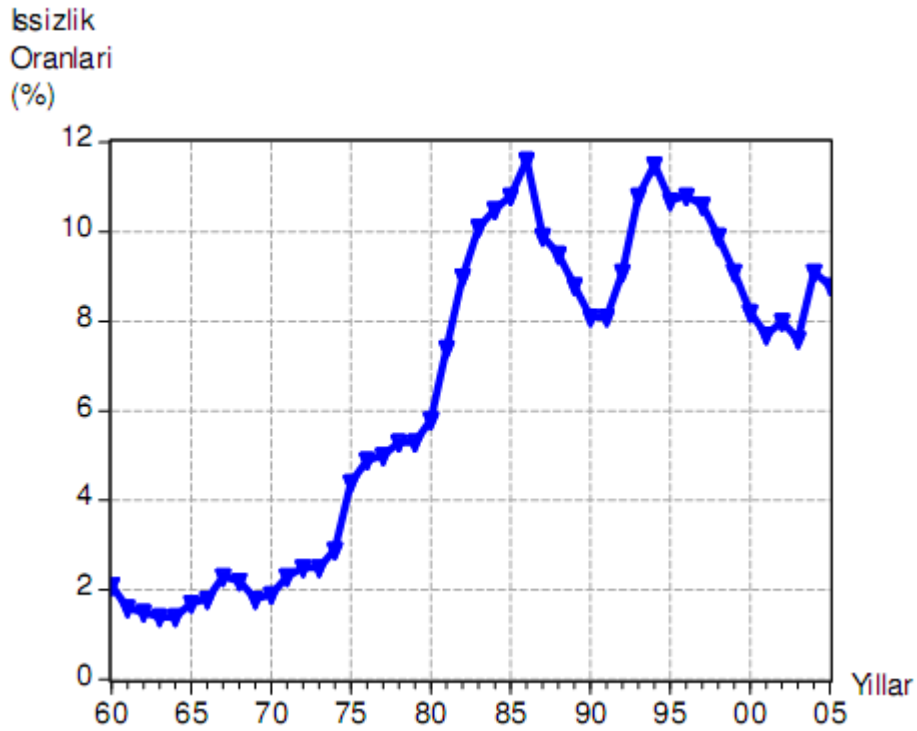
Üretimin esnek uzmanlaşma adı altında yeniden şekillenmesi, Fordizm döneminde standartlaşmış olan emek sürecinin yasalarla ve temsil gücü yüksek sendikalarca korundu merkez ülkelerde hemen şekillenmesi pek mümkün olmamıştır. Bu nedenle bu aşamada üretimin önemli bir kısmı, işçi sınıfının bilincinin örgütlü olduğu merkez ülkeler yerine, örgütlenmenin düşük, emek maliyetinin ucuz olduğu çevre ülkelerde gelişmeye başlamıştır.²⁵⁸

Üretimin küreselleşmesi ile gelişmiş merkez ülkelerde ortaya çıkan ilk sonuç işsizlik olmuştur. Üretimin küreselleşmesi sonucu, üretimin ucuz iş alanlarına kaydırılması, merkez ülkelerde işsizlik sorunsalını yaratmıştır.

²⁵⁷ Aziz Çelik, “Avrupa Sendikalarının Düşüşü Ve Yükselişi Üstüne”, **Birikim Dergisi**, Sayı.200, (Aralık 2005)s.57.

²⁵⁸ Müftüoğlu, Esnekleşmenin Uluslararası Dayanakları, s.271.

Grafik 1: Avrupa Birliğinde İşsizliğin Gelişmesi

Kaynak: Sezen Yıldırım, “Avrupa Birliği’nde İstihdam Politikaları Ve İşsizlik; Euro Alanında Gelişmeler”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi SBE,2006), s.25.

Grafik 1'den açıkça görüleceği gibi, Avrupa Birliği’nde 1980 ve 85 yılları arası başlayan işsizlik, yükselen bir ivme ile ilerlemiş olduğunu görürüz. Bununla beraber genel olarak gelişmiş ülkelerin işsizlik oranlarını incelersek; ABD ve Kanada gibi ülkelerde de bu dönemde işsizliğin ciddi boyutlara ulaşmış olduğunu söyleyebiliriz.

Sermaye, merkez ülkedeki işçileri, çevre ülkenin işçileri ile rakip haline getirmeye başlamıştır. ²⁵⁹ Yani üretimi çevre ülkelere kaydırma tehdidi ile işverenlerin sendikalara karşı kullandıkları en etkili silah haline gelmiştir. Artık sermaye, uyguladığı tehdit taktiği ile, ücret ve sosyal hakları çevre ülke işçileri ile eşit hale gelmesini sağlamıştır. Böylelikle merkez ülkelerde, on dokuzuncu yüzyıl sonlarından beri mücadeleler ile elde edilen haklar ortadan kaldırılmaya başlanmıştır.

²⁵⁹ Müftüoğlu, ” Esnekleşmenin Uluslararası Dayanakları, s, 270.

Tablo 2: 1986- 1996 Döneminde Seçili OECD Ülkelerinde İşsizlik Oranları

Ülkeler	1968	1976	1984	1992	1996
ABD	3,6	7,6	7,4	7,5	5,4
Japonya	1,2	2	2,7	2,2	3,4
Almanya	1,2	3,7	7,1	4,6	9
Fransa	2,6	4,4	9,7	10,3	12,4
İtalya	5,3	6,6	9,4	10,5	12
İngiltere	2,3	5,6	11,7	10,1	8,2
Kanada	4,5	7,1	11,2	11,3	9,7
Avustralya	1,8	4,7	8,9	10,7	8,6
Belçika	2,9	6,4	12,1	7,7	9,8
Finlandiya	4	3,8	5,2	13	15,7
İrlanda	5,3	..	15,5	15,5	12,3

Kaynak: Robinson Rojas, Basic Knowledge Of Economics,
<http://www.rrojasdatabank.info/macro07.htm>, (6 Aralık 2010)

Bu dönemde var olan önemli bir gelişme de, yeni teknolojik uygulamaların, işçinin vasıflı ve vasıfsız olarak ayrılmasına neden olmasıdır. Böylelikle işçinin niteliği değişince işçiler arasındaki farklılaşma nedeniyle, emek birliğinde bölünmeler yaşanmıştır. Birey olarak pazarlık gücü, sendikanın geleneksel işlevini kaybetmesine neden olmuştur.²⁶⁰

Ve sendikaların en önemlisi de toplu hareket bilinci zayıflaması olmuştur. Daha önce kolektif şekilde hareket eden emekçi sınıfı düşünsel ve kültürel olarak değişmeye başlamıştır. Rekabetin sermaye kesiminden sonra emek kesimine yaygınlaşması ile birlikte, bireysel beklentilerin kolektif beklentilerin üstüne çıkmasına neden olmuştur.

Yeni uygulanan politikalar ve teknolojik gelişmeler sektörel dağılımın değişmesine neden olmuştur. 1979’le beraber baca endüstrisi yenini hizmet sektörüne bırakmıştır. Bacalar yerini bürolara bırakmış, sanayi proletarya giderek

²⁶⁰ Banu Uçkan, “Sendikalar Arasında Rekabet Politikalarında Yeni Anlayışlar”, 6. Baskı, fProf. Dr. Nusret Ekin’e Armağandır, **Türk Ağır Sanayi Ve Hizmet Sektörü Kamu İşverenleri Sendikası Yayını**, no.33, 2000, s.755.

heterojenleşmeye başlamıştır. Aynı zamanda emek sürecinin heterojenleşmesini yanı sıra bölünmesi ile birlikte emek sürecindeki bireysellik kendisini göstermiş ve parçalanmaya gidilmiştir.

3.3.3 Sendikaların Çalışma İlişkilerinde Güç Kaybının Sonuçları

İkinci dünya savaşından sonra gerek Sovyet tehdidi gerekse devletin sendika ile uzlaşmacı tavrı neticesinde gerçekleşen sendikal uzlaşmanın 1970’lerle beraber çökmesi sendikaların ciddi güç kaybına neden olmuştur. Esnek uygulamaların yaygınlaşması, kursalsız çalışma, ekonomide devletin gücünün azalması gibi daha önceden de belirttiğimiz faktörler 1980’lerden bu yana sendikal gücün ve sendikanın üye sayının azalmasına neden olmuştur.

Tablo 3: Batı Avrupa Ülkelerinde Sendikalaşma Oranları (1900-2000)

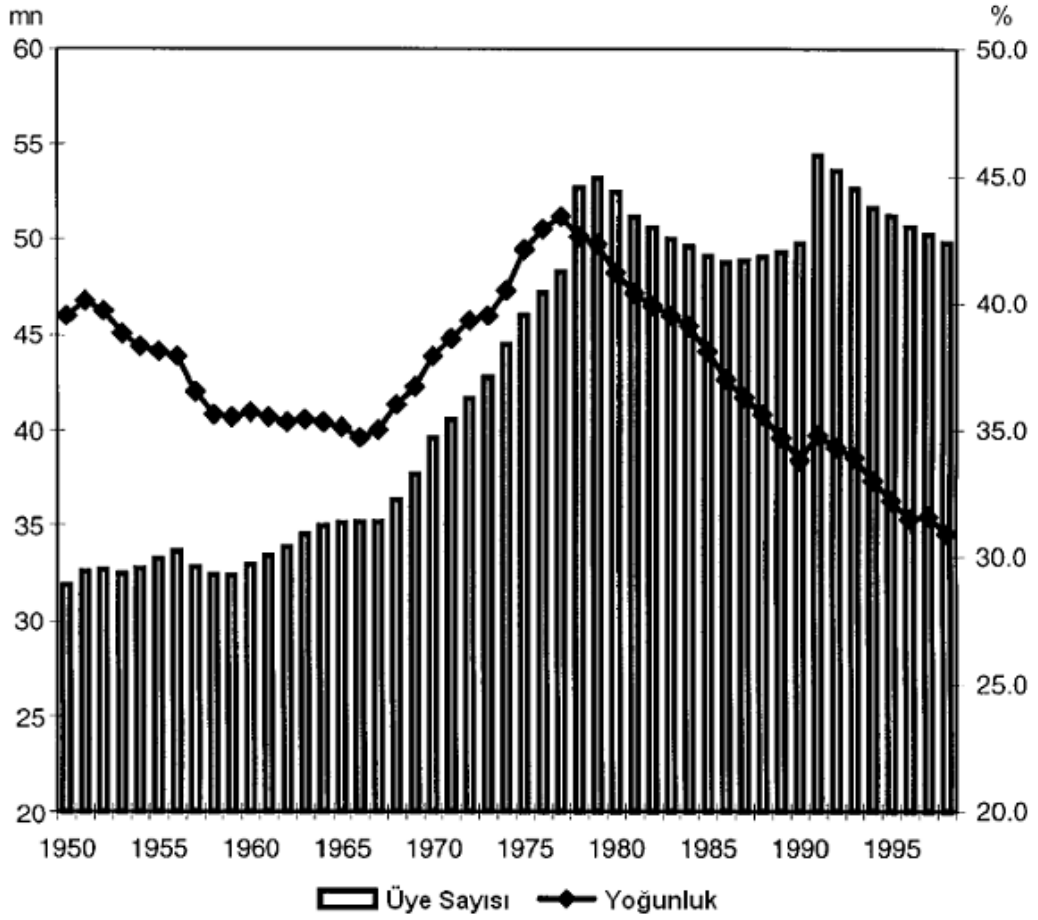
<i>İsveç</i>	<i>Avusturya</i>	<i>Almanya</i>	<i>Danimarka</i>	<i>İngiltere</i>	<i>Hollanda</i>	<i>Fransa</i>
1900 5	4	5	13	12	5	5
1910 9	15	17	17	15	12	10
1920 28	43	54	33	45	32	11
1930 35	45	33	37	26	28	9
1940 54	45	33	40	32	30	23
1950 68	50	33	48	40	42	31
1960 72	48	35	58	40	39	18
1970 68	45	32	56	45	35	22
1980 78	47	35	75	47	32	18
1990 82	45	30	76	38	25	11
1995 91	41	29	80	33	26	9
2000 79	40	30	87	29	27	9

Kaynak: Aziz çelik Avrupa sendikalarının yükselişi ve düşüşü üzerine 2005 birikim dergisi sayı 200

Tablo 3'ü incelersek, sendikalaşmanın çoğu ülkede güç kaybettiğini görürüz. Avrupa ülkelerindeki azalış kayda değer bir azalış olarak karşımız çıkar. Bazı istisnalar hariç pek çok ülkede gelişen bu azalmaların önemli bir bölümüne Orta ve Doğu Avrupa'da görürüz. Bu dönem Sovyet sosyalist bloğunun da çökmesi ile beraber sendikacılık diğer ülkelere nazaran daha büyük bir düşüş yaşamıştır. ILO verisine göre sendikacılık 1980'ler itibaren tersine döndüğü ve 1990'lar boyunca da devam ettiği yolundadır.

1990'larda yüzde 5-10 arasında seyreden sendikacılık 1920 ve 1930'larla beraber %30'lara gelmiştir. 1950 ve 1960'lara bakarsak sendikacılığın ciddi bir sıçrama yaşamış olduğunu görürüz. Bu dönemde uygulanan politikalar, Sovyet tehdidi, devlet sermaye birlikteliği gibi sebepler bu dönemde sendikalaşmaya altın çağını yaşatmıştır. 1970 ve 1980'lerde ise tablodan da göreceğimiz gibi sendikalaşma bir durgunluk evresine girmiştir. Daha önce 1960'lardaki yaşanan sıçrama yerini bir durgunluğa ve geriliğe bırakmıştır.

Grafik 2: Avrupa Ülkelerinde Sendikal Yoğunluklar

Grafik 2’de de sendikal yoğunlukların Avrupa ülkelerindeki yeri gösterilmektedir. Daha önceki tablo ile birlikte aynı sonuçları içeren grafik de göstermektedir ki; 1950’lerle birlikte yükselişe geçen sendikalcık ve sendikal faaliyetler önemli bir güç olma etkisini 1980’lerle beraber kaybetmiştir. Sendikaların çalışma ilişkilerinde oldukça önemli bir güç olması ve bu gücün yeni politikalarla beraber devre dışı kalması, çalışma ilişkilerindeki güç dengesizliğini meydana getirmiştir. Sosyal politikalar ve hak sermaye sınıfı üzerine gelişme göstermiş, emek sınıfı yıllarca mücadele edip edindiği hakları bir kriz ile kaybetmiştir.

1980’ler sadece sendikaların nicelik olarak güç kaybettiği dönem olarak algılamak yanlış olur. Sendikalar kaybettikleri sayısal çoğunluğun yanı sıra siyaset alanında da

güç kaybetmişlerdir. Yani sendikaların güçlü bağlarla bağlı olduğu sol ve sosyal demokrat partiler ile bağlarının iyice zayıfladığını görüyoruz.²⁶¹

Örneğin 1974 yılında İngiliz Kömür Madencileri Sendikası Muhafazakâr hükümeti devrilmiştir. 1985’de de Muhafazakâr Margaret Thatcher hükümeti madencilerin grevini kırdı.²⁶² Yani 1970’ler sonrası sendika ve siyaset bağının gitgide azaldığını görüyoruz. Bu durum emek gücünün güç mücadelesi içerisindeki yerinin zayıfladığını bize göstermektedir.

Üretimin küresel düzeyde gerçekleşmesinin az gelişmiş ülkelerde sendikaların ve işçi sınıfının sert tepkilerine neden olmuştur. Ancak bu tepkilere karşı işçi sınıfının ve sendikaların baskılanması meydana gelmiştir. Şili, Arjantin, Türkiye gibi ülkelerde bu baskılanma askeri darbeler şeklinde meydana gelmiştir.²⁶³

İşte teknolojik gelişmeler, yeni politikalar, uluslararası düzeyde rekabetin gelişmesi, emek gücünün yönetimdeki söz hakkının elinden alınması, vb nedenlerden ötürü sendikalar hem uluslararası arenada hem de ulusal düzeyde güç kaybetmişlerdir. Gerek işyeri ya da işletme düzeyindeki sözleşmelerde gerekse uluslararası düzeyde ekonomik ve sosyal politikaların belirlenmesinde etkinliklerini büyük bir ölçüde kaybetmişlerdir. Ve ayrıca sendikalar bir dönüşüm içerisine girmişlerdir. Sendikalar artık temsil ettiği sınıfın menfaatlerini savunma amaçlı değil, işçi sınıfını uyumlaştırmak ve kontrol altına almak için işleyen “tampon mekanizmalar” haline gelmişlerdir.²⁶⁴

3.4 Çalışma İlişkilerinde Yeni Bir Kavram: İnsan Kaynakları Yönetimi

Sendikaların artık boyut değiştirip, işlevini kaybetmesiyle beraber çalışma ilişkilerinde bireysel pazarlık dönemi başlamıştır. Endüstri ilişkilerinde sendikasızlaşmanın başladığı ve firmaların sendikasız bir endüstri ilişkileri sistemi ile

²⁶¹ David Coates, Matthew Bodah and Steve Ludlam, **Trade Unions and Third Way in Britain and The United States**, London: Paper for the Political Studies Association, 2000 s.28-29

²⁶² Aziz Çelik, “Türkiye’de Sendika Üyeliği Ve Sendikalaşma İstatistikleri” , **İş Güç Endüstri İlişkileri Ve İnsan Kaynakları Dergisi**, Cilt.6, Sayı.2, Sıra.1, No.211, 2004, s.12.

²⁶³ Müftüoğlu, “Esnekleşmenin Uluslararası Dayanakları, s.271.

²⁶⁴ Müftüoğlu, “Esnekleşmenin Uluslararası Dayanakları, s.271.

başarıya ulaşacağı fikri yaygınlık kazanmaya başlamıştır.²⁶⁵ Sendikaların firmalar için maliyet olması ve emeğin güç olarak karşılarında bulunmasından huzursuzluk duyan firma kesimi sendikaların işlevsizleşmesi için bireysel pazarlık yöntemini uygulamaya koymuşlardır. İşçilerin ücretlerinin arttırılması, kısa vadede yarar sağlayacağı ancak toplum için uzun vadede zarar sağlayacağı görüşü ortaya konulmuştur. Hatta işçiler için sendikaların yararının olmayacağı da şöyle vurgulanmıştır: Balıklar bisiklete ne kadar ihtiyaç duyarlarsa, işçilerin de o kadar sendikaya ihtiyaç duyacağı belirtilmiştir.²⁶⁶

*“İnsan kaynakları yönetimi, esnekleşen üretim sürecinde emekçiler arasında rekabet yaratarak, dayanışma yerine emeğin birey haline dönüşmesini sağlamaya yönelik bir sistem olarak ortaya çıkartılmıştır. İnsan kaynakları yönetimi ile hedeflenen, emekçilerin üretim sürecinde örgütlü olarak mücadele edebilmesini engellemek ve sermaye karşısında bireyler olarak etkisizleşmelerini sağlamaktır.”*²⁶⁷

Sendikaların işlevlerini yitirip boyut değiştirmesi, toplu pazarlığın yerine bireysel pazarlığın almasına ve böylelikle insan kaynakları yönetiminin çıkmasına neden olmuştur. İşçiler arasında rekabete yol açan bu yeni sistemde dayanışma kavramı ortadan kaybolmuş yerini bireysel menfaatlere bırakmıştır. Böylelikle emeğin bir güç olarak birlikte hareket etmesini engelleyen ve sermaye karşısında bireyin tüm kontrolünü eline geçiren bir sistemin varlığı ortaya çıkmıştır.

3.5 Güç İlişkilerinde Önemli Bir Aktör Olan Uluslararası Çalışma Örgütü’nün 1980 Sonrası Faaliyetleri

Uluslararası Çalışma Örgütü, çalışma ve sosyal normların belli standartlar içerisinde, yerleştirilmesini sağlayarak temel olarak, çalışanların çalışma koşullarını,

²⁶⁵ Çelik, Avrupa Sendikalarının Düşüşü Ve Yükselişi Üstüne, s.58.

²⁶⁶ Jason Evans and Walter Block, “Labour Policies: Gains Or Pains? “**Labour Economics From A Free Market Perspective, Employing The Employable**, London: World Scientific Publishing, Co. Pte. Ltd., 2008 s.72.

²⁶⁷ Özgür Müftüoğlu, “İnsan Kaynakları Yönetiminin Emeği Örgütsüzleştirme Stratejisi Olarak İnsan Kaynakları Yönetimi”, **10.Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi**, Ankara: ODTÜ, 29 Kasım 2007, 44.oturum.

sosyal güvenlik ve çalışma hayatı standardını iyileştirmeyi amaç edinen bir kurum olmuştur.²⁶⁸

ILO ikinci bölümde de değindiğimiz üzere 1919 yılında Versay antlaşma sonucu, dünya barışın sağlanması, sosyal adalet ilkelerine uyulması amacı ile kurulmuştur. Yani 1. Dünya savaşının harap edici etkileri neticesinde kurulmuştur. Sosyalizmin de Rusya’da devlet şekline bürünmesi, devrimci hareketlerin sarstığı endüstri toplumlarında stabil bir barış anlayış anlayışına olan ihtiyacı gerekli kılmıştır.²⁶⁹ Sosyal adalet isteyenlerin ve isteklerini dile getirenlerin tepkileri yardımı ile kurulan ILO, tüm tarafları memnun eden bir anlayış isteği ile kurulmuştur.

Sürekli barışın ancak sosyal adalet temeli çerçevesinde kurulabileceği noktasından hareket eden ILO tüm dünyada çalışanların çalışma koşullarının düzeltilmesi, küreselleşme nedeniyle ortaya çıkan haksızlıkların kaldırılması, emek sermaye güç ilişkilerinde emek üzerine yaratılan çifte standardın ortadan kaldırılması amacı ile faaliyet göstermiştir.

ILO kuruluşundan bu yana pek çok sözleşmeler ve tavsiye kararları ile ülke mevzuatlarına önderlik etmiştir. Ve ILO dünya genelinde çalışma ilişkilerinde yürüttüğü faaliyetlerle birlikte iyileştirici düzenlemelerde bulunmuştur.²⁷⁰ Ancak düşük gelirli ülkelerde halen kabul edilmeyecek çalışma koşulları görülmektedir. Çocuk işçi çalıştırma, zorla çalıştırma, işe alma ve çıkarmada mevzuatlara uymama ve ayrımcılık gibi pek çok sorunla karşı karşıya kalınmaktadır.

Çalışmamın bu kısmında ILO’nun 1980’den sonraki faaliyetleri karşılaştırmalı sonuçlarla incelenecek ve amaçlarına uyulup uyulmadığı ve uluslararası bir aktör olarak ILO’nun yeri anlatılacaktır.

3.5.1 1980 Sonrası Çalışma İlişkilerinde Genel Maddeleri ve Misyonu ile ILO

²⁶⁸ Hakkı Büyükbaş, Kenan Ören, ”Küreselleşme BM Ve Uluslararası Sosyal Düzen Arayışı”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı.13,(2005), s.112.

²⁶⁹ Ören, s.113.

²⁷⁰ Uçkan, s.9.

1980’li yılların başlarında hız kazanan küreselleşme, yeni sorunları da beraberinde getirmiştir. Pek çok ülkede işsizlik yapısal ve sürekli hale gelmiştir. İşsizlik sorunu sadece gelişmemiş ya da gelişmekte olan ülkelerde değil, bünyesinde yüksek çalışma standartları yaratan ve senelerce tam istihdam politikası izlemiş olan ülkelerde çarpıcı bir biçimde hissedilmiştir.²⁷¹

Küreselleşmenin meydana getirdiği işsizliğin yapısal sorun haline gelip çarpıcı bir problem halini almasından sonra ILO ilk faaliyetini 1991 yılı 75. Oturumunda, 168 sayılı “istihdamın geliştirilmesi ve işsizliğe karşı koruma” sözleşmesi ve 176 sayılı tasfiye kararını kabul etmiştir.²⁷² Bu sözleşmede, gelişmişlik düzeyi her ne olursa olsun eksik istihdamın ve işsizliğin bir ülkede tüm iş gücünü özellikle işgücü piyasasına yeni atılan gençleri etkilediği belirtilmiştir. Üye olan her ülkenin işsizliğe karşı koruma sistemini ve istihdam politikasını koordine etmek için uygun adımlar atılması gerektiğini belirtmiştir. Ancak sözleşmede işsizliğe karşı koruma sisteminin tam üretken ve gönüllü istihdamın ikame edilmesinin sağlanması, işveren ile işçinin cesaretinin kırılmaması gerektiği de belirtilmektedir.

Küreselleşme ile beraber artan rekabet ortamının uyum sağlayabilmek amacı ile iş gücü piyasalarındaki değişimine daha önceden değinmiştik. Esnek çalışma, eve iş verme, part time çalışma, tele çalışma gibi küreselleşme ile beraber doğan iş gücü piyasaları var oluşmaya başlamıştır. ILO’nun “175 sayılı Kısmi Zamanlı Çalışma Sözleşmesi” ve 182 sayılı tavsiye kararı ile 177 sayılı Evde Çalışma Sözleşmesi ve 181 sayılı tavsiye kararını kabul etmiştir.²⁷³ Bu sözleşmede kısmi süreli işçi tanımlaması yapılmıştır. ILO’nun 175 sayılı sözleşmesine göre, kısmi süreli işçi karşılaştırılabilir tam süreli işçilere göre normal çalışma saatleri olarak daha az sürede çalışan işçi olarak tanımlanmıştır.²⁷⁴ Bu sözleşmede kısmi süreli işlerin ek iş olanaklarını yaratmaya yönelik bir rol oynadığı belirtilmiştir. Yani kısaca bu sözleşmenin amacı kısmi süreli iş ve işçi gereksinimini karşılamak olmuştur ancak tam gün süreli işlerle aynı düzeyde koruma

²⁷¹ Meryem Koray, **Değişen Koşullarda Sendikacılık**, 1.Baskı, İstanbul: Tüses Yayınları, 1994, s.78.

²⁷² Uçkan, s.10.

²⁷³ Berrin Ceylan Ataman, “Esnek Çalışmada Uzlaşma Arayışları”, **Mülkiye Dergisi**, Cilt.29, Sayı.225, (2000), s.139.

²⁷⁴ Can Tuncay, “ İş Sözleşmesinin Türleri Ve Yeni İstihdam Biçimleri, Yeni İş Yasası Sempozyumu, İstanbul Barosu Çalışma Hukuku Komisyonu, İş Hukuku ve Sosyal Güvenlik Hukukuna İlişkin Sorunlar ve Çözüm Önerileri 2003 Yılı Toplantısı: 2”, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul 2003, s. 134.

altına alınmasını sağlayacak düzenlemeler yapmak olmuştur. Koruma toplu pazarlık, sendikalaşma ve işçi sağlığı güvenliği konusunda farklı uygulamalara tabi olunmayacağı ile ilgilidir.²⁷⁵ Aynı zamanda, analık, ücretli izin gibi konularda da karşılaştırılabilir tam zamanlı işçilerde eşit koşula sahip olmaları hükme bağlanmıştır.

1996 yılının 177 sayılı evde çalışma sözleşmesi de ILO'nun esnek uygulamaları kâğıda geçirdiği sözleşmelerden biri olmuştur.

Bu sözleşmeye, “evde çalışma, bağlı olduğu işverene ait işyerinde veya tesis dışında, evde, ücret karşılığı işverenin belirlediği bir malı veya hizmeti üreten kişinin çalışması olarak tanımlanmaktadır.”²⁷⁶ Yani bu sözleşme ev işçilerine iş sağlığı, iş güvenliği, ücret, sosyal güvenlik gibi konularda eşit haklara tabi tutma amacı taşır.

1997 yılı 181 sayılı özel istihdam büroları sözleşmesinde ise, özel istihdam büroları vasıtası ile istihdam edilen işçileri koruma adına düzenlenen sözleşmelerden ibaret olmuştur.²⁷⁷

3.5.2 1980 Sonrası, ILO'nun Çalışma Yaşamını Etkileyen Temel Haklar Ve İlkeler Bildirgesi(1998)

Küreselleşme yaygınlaştıktan sonra bazı temel kavramlar üzerinde durmak gerekir. Temel haklar bu dönemle beraber özel bir önem ve anlam kazanmıştır. Philedelphia Bildirgesinden sonra yeni bir dönüşüm olarak addedebileceğimiz Çalışmaya İlişkin Temel Haklar Bildirgesini kabul etmiştir.²⁷⁸

İlkelere kısaca bir değindikten sonra çalışma yaşamına yönelik etkisini irdeleyelim:

Örgütlenme özgürlüğü ve toplu pazarlık hakkı, zorla çalıştırılmanın önlenmesi, çocuk işgücünün önlenmesi ve istihdamda ayrıcalığın önlenmesi olarak maddeleyebiliriz. Bu bildirgede dikkat çeken en önemli nokta, serbest piyasa

²⁷⁵ Ataman, s.119.

²⁷⁶ Ataman, s.139.

²⁷⁷ Uçkan, s.11.

²⁷⁸ Recep Kapar, Adil Bir Küreselleşeme İçin Sosyal Adalet Uluslararası Çalışma Örgütü Bildirgesi, **Çalışma Ve Toplum Dergisi**, Sayı.23(4), 2009 s. 61.

ekonomisinin ve demokrasisinin evrensel kabulü olmuştur. Yani ekonominin küreselleşmesi ve serbest piyasa ekonomisinin yaygınlaşması ve kabul edilmesi bu bildirgenin yayımlanmasında etkili olmuştur.²⁷⁹

Bildirgeye göre, çalışma yaşamına ilişkin temel haklar, ekonomik gelişmenin genel çerçevesini, değerlerini ve kurallarını oluşturmakta, yedi sözleşmeye ait temel ilke ve hakkı içermektedir. Bu yedi temel sözleşme hatta çocuk işçisini de engellemeye çalışan 8. maddeyle beraber kısaca özetlersek,

Amaç; çocuk işçiliğinin sonuç alıcı bir biçimde ortadan kaldırılması, çocuk işçiliğinin getireceği olumsuz koşullardan çocukların uzak tutulmasına çalışılması, zorla ve zorunlu olarak çalıştırmanın engellenmesine yönelik faaliyetler, örgütlenme özgürlüğü toplu pazarlık gibi çalışma yaşamının temel haklarına getirilen tanınma şartı, istihdam ve meslekte ayrımcılığın ortadan kaldırılması olarak özetleyebiliriz.²⁸⁰

3.5.3 80’ler Sonrası Çalışma İlişkilerinde Sosyal Etiket Kavramı

ILO uyguladığı normlar ve sözleşmelerin ülkelerde ne kadar uygulandığı sorusuna cevabı yeni bir uygulama olan “sosyal etiket” ile cevaplıyor. Yani klasik denetlemenin yeterli olmadığı fikri yerini değişik bir denetleme mekanizmasına bırakıyor. Eğer ki bu normlar gelişmekte olan ülkelerde ya da gelişmemiş ülkelerde uygulanmıyorsa çocuk ve kadın istismarları başta olmak üzere pek çok alanda sömürü devam edecektir.

Sosyal etiket uygulaması, bir yaptırım biçimidir. Uluslararası çalışma standartlarına uygun olan ortamlarda üretildiğini belgeleyemeyecek olan ürünlerin uluslararası ticarete dezavantajlı duruma düşeceği öngörülmüştür.²⁸¹

Çocuk emeğinin sömürüsü yazılı ve görsel boyutlarla tüketicinin karşısına çıkarılmıştır. Özellikle bilinçli tüketiciler çocuk emeğinin sömürülmesi karşısında sessiz kalmayarak, tepkilerini beli etmişlerdir. Bu tepkiler boykot niteliğinde olup, sosyal

²⁷⁹ Uçkan, s.12.

²⁸⁰ Özlem Işığışık, Küreselleşme Sürecinde İnsana Yakışır İş, s.321.

²⁸¹ Derya Alımanoğlu Yemişçi, ” Sosyal Sorumluluk Araçlarından Biri Olarak Sosyal Etiket”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, cilt.11, Sayı.2,(2009), s. 28.

etiket uygulamalarını kullanmayan ürünler için geçerli olmuştur. Böylelikle tüketicilerden gelen baskılar, sosyal etiketin kapılarını işletmelere açmıştır.²⁸²

3.5.4. ILO, Firmalar Arası Değişim İlişkisi: Fasonlaşma, Taşeronlaşma

ILO' nun temel faaliyetlerini ve çalışmalarını değerlendirdiğim kısımda uygulanmış olan “175 sayılı Kısmi Zamanlı Çalışma Sözleşmesi” ve 182 sayılı tavsiye kararı ile 177 sayılı Evde Çalışma Sözleşmesi ve 181 sayılı tavsiye kararını kabul etmiş olduğundan bahsetmiştim. Burada ILO' nun emek sınıfı açısından haklarında ciddi bir gerileme yaşatan ve sosyal güvenceden yoksun bir yapı olan “esnek yapıyı” kabul etmiş ve yani istihdam olanaklarını sağlama açısından olumlu dahi görmüştür.

Bununla beraber, çalışmamın firmalar arası ilişki bölümünde de değinmiş olduğum uluslararası alt sözleşme ilişkisinin geç kapitalist ülkelerde özendirici uygulamalarına dâhil olurken destek programları da oluşturmuş olduğunu görürüz. Bununla beraber ILO dünya ölçeğinde fasonlaşma ve taşeronlaşma ilişkisinin asimetrik güç ilişkisini içerdiği gerçeği görmezden gelmiştir. Ve bu güç ilişkisinin temel kaygısının maliyeti düşürmek olduğunu ve bunun için de ulusal ve yerel düzeyde emek maliyetinin en az olma çabasının zorlandığı gerçeğini hiçe saymış emek standartlarına uyma çabası sadece suyun görünen yüzünden ibaret olmuştur.²⁸³

3.6 1980 Sonrası Emek Ve Çalışma İlişkilerinde Bir Güç Olarak İkiz Kardeşler (IMF Ve DB)

İkinci bölümde de değinmiş olduğumuz gibi, Bretton Woods kuruluşları ekonomik yapılanma ve sürecinde anahtar rol oynamıştır. 1980'lerin başlarından bu yana IMF ve DB tarafından gelişmekte olan ülkelere dayatılan makro ekonomik istikrar ve yapısal uyum programları yüz milyonlarca insanın yoksulluğuna yol açmış, ulusal paraların istikrarsızlaşmasına ve gelişmekte olan ülke ekonomilerinin batışına katkıda bulunmuştur.

²⁸² Faruk Sapançalı, Küreselleşme Bağlamında Çocuk İstihdamı Ve Önlenmesine Yönelik Çalışmaları, www.ceis.org.tr/dergiDocs/makale229.pdf, (25 Eylül 2010), s.34.

²⁸³ Güler-Müftüoğlu, “Firmalar Arası Değişim İlişkisi: Fasonlaşma Ve Taşeronlaşma”, s.249.

Gelişmekte olan ülkelerin borç yükü 1980'lerle birlikte düzenli bir şekilde artmıştır. IMF ve DB'nin uygulanan krediler çerçevesinde verdiği kredilerle birleştğinde faizlerin zamanında ödenmesi güvence altına alınırken, gelişmekte olan ülkelerin ödenmemiş borçlarının büyümesine yol açmıştır.

DB ve IMF'nin borç yönetim politikaları ve makroekonomik reform arasında ortak yaşamsal bir ilişki mevcuttur.²⁸⁴ Faizlerin ödemeleri zorlanırken anaparaların ödemeleri ertelenir, borç içinde iflasın eşiğinde olan ülkelere eski borçlarının gecikmiş ödemelerini yapabilmeleri için yeni borçlar verilir ve bu çark bu şekilde döner. Burada amaçlanan bu ülkelerin ekonomik bağımsız politikalara başvurmalarını engellemek olmuştur. Bu krediler, ülkelere uyum sağlayabilmelerinde yardımcı olmak için verilmiştir. Krediler yalnızca, hükümetlerin yapısal uyum programlarını kabul etme ve aynı zamanda hayata geçirilmesi için konan belirli sürede uygulanma şartını içermiştir.

Kredilerin veriliş şartı, uluslararası kurumların belirlemiş olduğu kapsamlı makro ekonomik istikrar programını ve yapısal uyum reformunun benimsenmesi olmuştur. Krediler politika değişikliklerini desteklemeye yönelik olmuştur. Yani eğer kredi anlaşması imzalanmış ancak hükümet anlaşmaya uymamışsa ödemeler kara listeye alınması tehlikesini doğuracak şekilde durdurulabilmiştir. Yani hükümet IMF'ye reformlara kendisini ciddi bir şekilde adanmış olduğunu kanıtlamak zorundadır.²⁸⁵

3.6.1 1980 Sonrası İkiz Kardeşlerin Politikalarının Evreleri Hedefleri

IMF ve DB istikrar önlemleri hem bütçe açığını hem de ödemeler dengesini hedef alır. Dünya Bankası'na göre bütçe açığını küçük tutmak enflasyonu kontrol altına alır ve ödemeler dengesi sorunlarının önüne geçer²⁸⁶

IMF'nin ekonomik istikrara giden yollar arasında en önemli politikalarından biri ulusal paranın ortadan kaldırılması yönündeki çalışmalarıdır. IMF'ye göre, ulusal para aşırı değerlidir. Ani ve beklenmedik fiyat artışı ile sonuçlanan büyük bir devalüasyon,

²⁸⁴ Michel Chossudovsky, **Yoksulluğun Küreselleşmesi**, Neşenur Domaniç (çev.), Birici Basım, İstanbul: Çivi Yazıları Yayınevi, 1999, s.59.

²⁸⁵ Chossudovsky, s.62.

²⁸⁶ Duygu Evirgen, "Arjantin Krizlerinin Nedenleri Sonuçları Ve Türkiye İle Karşılaştırılması", **Mevzuat Dergisi**, Yıl.7, Sayı.77, (Mayıs 2004).

gerçek gelirde ciddi bir azalmaya ve aynı zamanda paranın nominal eğer cinsinden emek maliyetlerinin de düşmesine neden olur.²⁸⁷

Devalüasyonların toplumsal etkileri yıkıcı ve ani gelişir. Gıda maddelerinin, hayati önem taşıyan ilaçlarının, akaryakıtın ve kamu hizmetlerinin ve yurt içi fiyatlarının ani bir biçimde yükselmesi gibi sonuçlar doğurabilmiştir. Bununla birlikte IMF, hükümetleri anti-enflasyonist davranmaya zorlar. Kamu çalışanlarının işten çıkarılmasını, sosyal programlarda büyük kesintileri ve ücretlerle enflasyon arasındaki bağı koparılmasını gerektiren talep daraltmaya dayanmıştır. Örneğin, 1994 yılında Aşağı Sahra Afrika'sında Orta ve Batı Afrika Frangının IMF ve bunun yanı sıra Fransız hazinesi tarafından yaptırılan devalüasyonu neticesinde ücretlerin ve devlet harcamalarının gerçek değerini % 50 oranında düşürmüştür.²⁸⁸ İleriki konularda IMF programlarının çalışma yaşamı üzerine direk etkilerini değinirken de tekrar gözlemleyeceğimiz üzere, devalüasyonların direk etkileri hem emek sınıfı üzerinde, hem ülke içinde yaşayan bireylerin toplumsal yaşamları üzerinde direk etkileri mevcut olmuştur.

Devalüasyonu ve fiyat istikrarlarını anlatırken önemli bir noktaya da değinmek gerekir. O da yurt içi fiyatlarının Dolarizasyon'u dur. Gıda maddeleri, dayanıklı tüketim malları, benzin, yakıt gibi malların yanı sıra, tüketimde kullanılan girdi ve hammaddelerin yurtiçi fiyatlarında ani fiyat artışları nedeni ile yurt içi fiyatları dünya piyasasındaki düzeylere göre ayarlanır.²⁸⁹

IMF'nin ekonomik istikrar programlarının bir uzantısı olarak merkez bankasını yeniden yapılandırmasını görürüz. Hükümetlerin enflasyonist eğilimlerine bir çare olarak yapılan bu uygulamalar, merkez bankasının hükümetten bağımsız bir hale gelmesini sağlayıcı uygulamalardır. Aslında durum şundan ibarettir: "Merkez bankasının para arzı sayesinde kamu harcamalarını finanse edebilmesi sonucu, kamu harcamalarını finanse edebilir, kredi sağlayabilir, piyasaya direk para arzı gerçekleştirilebilir. İşte bu nedenle enflasyon oluşur." Bu nedenler IMF merkez bankası üst düzey yöneticilerini bir kez atandıktan sonra ne hükümete ne meclise karşı sorumlu

²⁸⁷ Chossudovsky, s.65.

²⁸⁸ Chossudovsky, s.66.

²⁸⁹ Chossudovsky, s.67

olmalarını istemez. ²⁹⁰IMF programlarının çalışma yaşamına direk etkilerine değindiğimizde bu konuda merkez bankası çalışanları ile ilgili ufak bir bilgi verilecektir.

IMF politikalarında önemli bir hedef daha vardır: Bütçe açığı. 1990'larla birlikte hareketli hedef olarak tanımlanmaya başlamıştır. IMF'nin koyduğu hedefler sonucu bütçe açığı belirlenir, hükümetler bu hedefleri tutturmaya çalışır. Örneğin, GSMH' nın %5'i olarak hedeflenen bütçe açığı, hükümetin hedefe ulaşması sonucu, %3,5'a düşürülür, %3,5 hedef gerçekleştirildikten sonra da %1,5'a düşürülmesi hedeflenir. Böylelikle devlet programlarının çöküşüne neden olunur. ²⁹¹

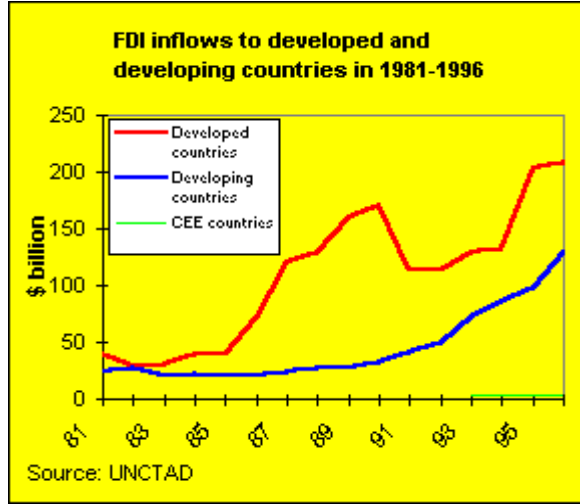
1980 sonrası uygulamalarda fiyat liberalizasyonu da oldukça önemli bir yer kaplar. IMF'nin amacı bu programlarla tüm fiyat kontrollerinin kaldırılmasıdır. Liberalizasyon programı girdi ve hammadde fiyatlarını ilgilendirir. Petrol ürünlerinin fiyatları da IMF ve DB'nın bu dönemdeki uygulamalarını kapsar. Petrol fiyatları, DB denetiminde devlet tarafından belirlenir. Akaryakıt ve kamu hizmetleri fiyatlarındaki artış, yurt içi üretimini etkiler. Yurt içi sanayi ve tarımın yapısını vurur. Bununla beraber petrol ürünleri fiyatlarında DB tarafından gerçekleştirilen artışlar mal ithalatının serbestleşmesiyle aynı anda meydana gelir. Yani, aşırı yüksek petrol, dizel fiyatları, ulaşım, köprü ve bu geçiş yollarından alınan ücretler neticesindeki maliyetler, ülkedeki maliyet yapısını ithal mallar lehine çevirir. Örneğin, 1970'lerin ortalarından itibaren, petrol fiyatlarının ithalat maliyetinde yarattığı baskılar, bu dönemde uluslararası finans sermayesinin sağladığı olanaklarla aşılmış, ancak 1978-79 yıllarında kredi sağlamada karşılaşılan zorluklar, üretimi durma noktalarına getirmiştir. IMF ile imzalanan iki adet istikrar anlaşması, boyutları giderek büyüyen sorunlara cevap vermekten uzak kalmıştır. 24 Ocak 1980 kararları diye bilinen istikrar önlemleri paketi ve onu izleyen süreçte Dünya Bankası ile imzalanan yapısal uyum kredileri doğrultusunda, ekonominin yönü, ithal ikameci sanayileşmeden, ihracata yönelik stratejiye döndürülmüştür. ²⁹²

²⁹⁰ Bartu Soral, Ekonomik Krizlerde Ve Türkiye'nin Ekonomik Dönüşümünde Dünya Bankası Ve IMF'nin Rolü 1, www.bartusoral.com.tr/PDF/ekonomik_krizlerde.pdf, 30 Aralık 2010.

²⁹¹ Chossudovsky, s.70.

²⁹² Nursel Öztürk, Değişen Devlet Anlayışı Ve Özelleştirme, www.ydk.gov.tr/egitim_notlari/ozellestirme.htm, 20 Aralık 2010).

Grafik 3: 1981 ve 1996 Yılları Arası Gelişmiş Olan Ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Yabancı Sermaye Girişi

Kaynak: <http://actrav.etcilo.org>(6 Aralık 2010)

Not: Developed countries: Gelişmiş ülkeler

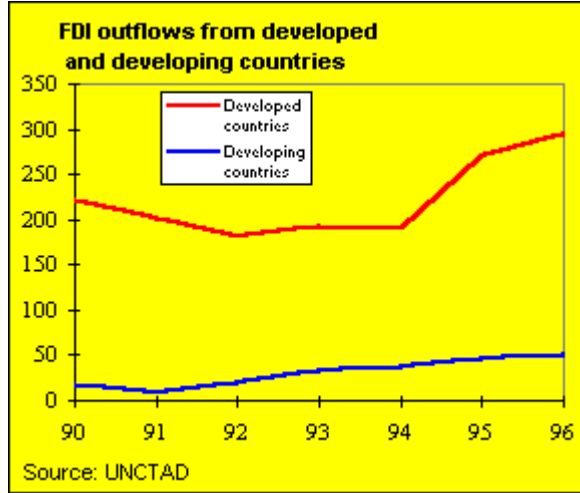
Developing countries: Gelişmekte olan ülkeler

FDI: Yabancı sermaye direk girişi(Foreign Direct Investment)

Grafikte, gelişmiş olan ve gelişmekte olan ülkelerin yabancı sermaye akışları gösterilmiştir. Diğer tablo ve grafiklerden farklı olarak, bu grafikte gelişmiş ülkelerin sermaye akışlarında göze çarpan bir artışın olmadığını söyleyebiliriz. Yeni politikaların gelişmekte olan ülkelere dayatılması sonucu, grafikte de görmüş olduğumuz gibi 1980'lerle birlikte yabancı sermaye akışındaki artıştan bahsedebiliriz.

Sermaye girişlerinin yanı sıra sermaye çıkışlarından da bahsedelim:

Grafik 4: 90-91 Yılları Arası Gelişmiş Ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Sermaye Çıkışları²⁹³

Kaynak: http://actrav.itcilo.org/actravenglish/telearn/global/ilo/globe/new_page.html

1990'larla birlikte gelişmiş olan ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler arası sermaye çıkışlarını değerlendirmek gerekirse, gelişmekte olan ülkelerin(mavi çizgi ile belirtilmiş olan) dış ülkelere sermaye yatırımlarının yok denecek kadar az olmuş olduğunu görürüz. Bununla beraber, gelişmiş ülkelerin (kırmızıçizgi ile belirtilmiş olan) dış yatırımlarının 1990'larla beraber sabit olmakla beraber yüksek meblağları bulmuş olduğunu ve 1994'ten sonra yine yüksek rakamlar çevresinde yükselişe geçtiği gözlemlenmiştir. 1996'dan itibaren gelişmiş olan ülkelerin yabancı sermaye yatırımlarında %15'e yakın bir gelişme kaydedildiği tespit edilmiştir.

²⁹³ FDI: Foreign Direct Investment: Direk Yabancı Sermaye Yatırımı

Tablo 4: Gelişmekte Olan Ülkelere Doğrudan Yabancı Sermaye Akımları

Dönemler & Bölgeler	1973-76	1977-82	1983-89	1990-93	1998
Afrika	1,1	0,8	1,1	1,4	5
Asya	1,3	2,7	5,2	19,8	65
Orta Doğu ve Doğu Avrupa	1,0	2,5	2,6	1,6	25
Latin Amerika	2,2	5,3	4,4	11,0	70
Toplam	3,7	11,2	13,3	34,2	165

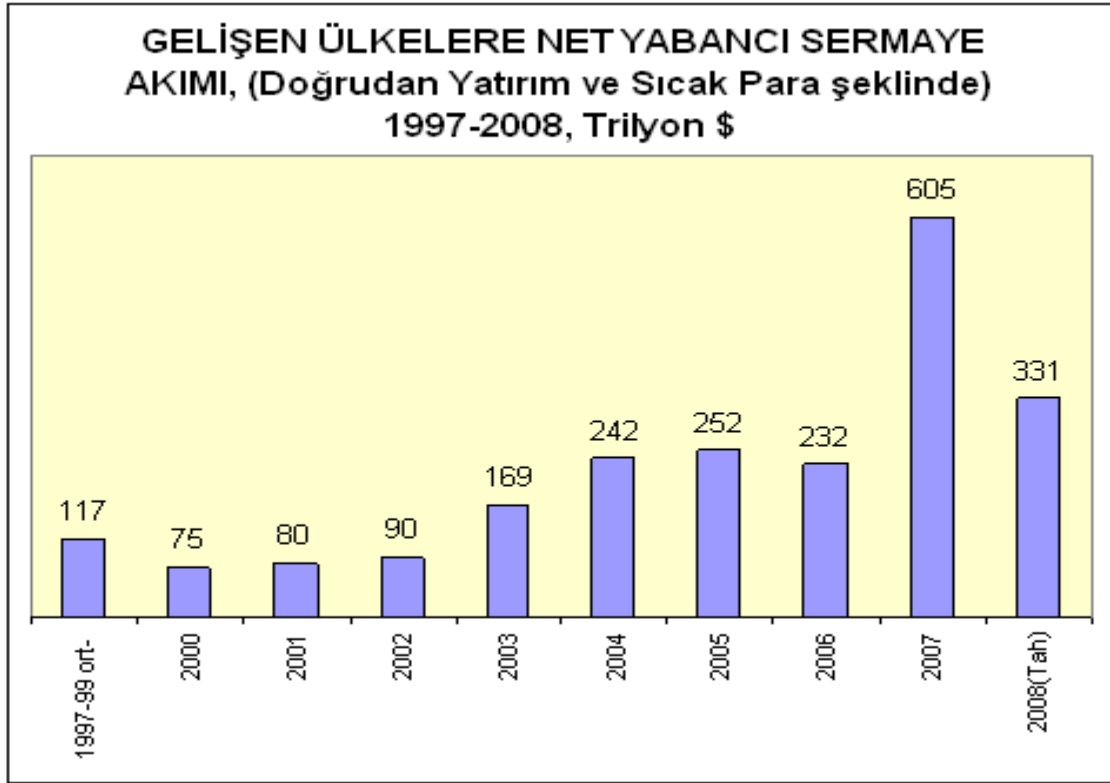
KAYNAK: P. Hirst. and G. Thompson, **Küreselleşme Sorgulanıyor**, Ankara: Dost Kitabevi, 1998, s.95. 1998 yılı verileri Business Week, November 2000.

Gelişmekte olan ve az gelişmiş olan ülkelerin borç krizi ile beraber borçlarını ödemeyince, IMF ödemenin baş koşulu olarak liberalizasyonu sunmuştur.²⁹⁴ Liberalizasyonu gerçekleştirmek de yapısal uyum programları ile sağlanmıştır.

1980 sonrası yabancı sermaye yatırımları yapısal uyum programlarıyla artmaya başlamıştır. Tablo dan da görülmüş olduğu gibi gelişmekte olan ülkeler IMF'nin dayatmış olduğu yapısal reformlarla ihracata dayalı sanayi politikası ile birlikte sanayileşmiş ülkelere kaynak olmuşlardır. Doğrudan yapılan bu yatırımlar, işgününün yaygın olarak kullanıldığı, üretimde mal farklılaşması yapabilen kimya, lastik, makine dayanıklı tüketim malları sanayinde kendisini göstermiştir.²⁹⁵

²⁹⁴ İlhan Dağdelen, "Liberalizasyon", **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, ISSN:1303-5134, (2004), s,21.

Grafik 5: Gelişen Ülkelere Net Yabancı Sermaye Akımı

1980'lerle beraber az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerin içerisine düştüğü borç krizinden çıkmak için kurtuluş, IMF ve DB tarafından verilen yapısal uyum programları olmuştur. İkiz kardeş olarak adlandırılan IMF ve DB, dayattığı politikalarla gelişmekte olan ülkelere kredi olanaklarını sunarak, uyum politikalarına entegre olmasını sağlamıştır.

1979'da uygulamaya konulan yapısal uyum kredileri şartlılık maddesi ile verilmişti. Yalnız IMF'ye üye ülkelerin alacağı bu krediler, borç sarmalına girmiş olan ülkelerin bu durumlarından çıkmak için dayatılmış olan programlar bütünü olmuştur.

Yapısal uyum programları ekonomide büyük bir dönüşüm yapmayı amaçlamıştır. IMF eşliğinde gerçekleştirilen bu programlar ile dünya çapında ekonomik büyümenin

gerçekleşeceği ve yoksulluğun azaltılacağı savunulmuştu.²⁹⁶ Dünya Bankası liderliğinde faaliyete konan bu programlar, özelleştirme, devletin küçülmesi, liberalizasyon, iş gücü piyasasının esnekleştirilmesi gibi konuları içermiştir. Yani kapitalist sistemin küresel piyasaları entegre etme amacı ile uygulanmıştır.

IMF ve DB yapısal uyum programları ile birlikte gelişmekte olan ülkelerin çalışma ilişkilerini büyük ölçüde etkilemiştir. Özelleştirmeleri hızlandırarak, KİT'lerin özelleştirmesini sağlayarak ve en önemlisi iş gücü piyasalarının serbestleşmesini sağlayarak, esneklik adı altında emek gücünün sömürülmesini sağlamak gibi önemli kararlarla çalışma ilişkilerini şekillendirmişlerdir. Üretim süreci enformelleşmiş, iş piyasası esnekleşmiş, emek gücü parçalanmış ve nihai sonuç olarak iş gücü tek bir ses olmaktan çıkmıştır. İş gücünün esnek yapıya vardırma isteği ise, iş gücünün önündeki engelleri ortadan kaldırma ile meşrulaştırılmıştır. Yani emek piyasası kuralılaştırılacak ve “iş gücünün önündeki tüm engeller kaldırılarak, kaynaklar etkin kullanılacak ve istihdam olanakları arttırılacak” sloganı ile yeni programlar uygulanmaya başlanmıştır. Ayrıca pek çok gelişmekte olan ülkelerde eksik istihdam edilen ya da işsizler için de umut olmuş üstü kapalı bir biçimde desteklenmiştir.²⁹⁷

3.7 Bir Müdahale aracı olarak Washington Uzlaşmasından POST WASHINGTON'A (IMF-DB kardeşliği)

Serbest piyasa ekonomisinin temel alındığı, devletin müdahalesinin azaltıldığı, ithal ikameci anlayıştan ihracata dayalı sanayileşmenin esas alındığı bu anlayış Washington Uzlaşması çerçevesinde gerçekleşmiştir.²⁹⁸

Washington uzlaşmasının ortaya koyduğu kalkınma anlayışı özelleştirmenin kapılarını açmak ve devletin küçülmesini sağlamak adına oluşturulmuş yeni kuralları bünyesinde barındırmıştır. Mali disiplin, kamu harcamalarının düzenlenmesi, finans

²⁹⁶ Özlem Uzuner, “Dünya Bankası Ve Yoksullukla Mücadele”,(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi Kocaeli Üniversitesi SBE, 2007) ,s.56.

²⁹⁷ Tijen Erdut, “İş Gücü Piyasasında Enformelleşme Ve Kadın İşgücü”, **Çalışma Ve Toplum** Sayı.3, (2005), s.13.

²⁹⁸ Albayrak, s.49.

piyasalarında serbestlik, ticari alanda serbestlik, yabancı yatırımların serbestleşmesi, özelleştirmeler ve mülkiyet hakkının korunması yer almıştır.²⁹⁹

İşte bu politikaların az gelişmiş ülkeler üzerinde uygulanmasında IMF sorumlulu olmuştur. 1980 sonrasında ise ikiz kardeş olarak anılan IMF-DB, birbirini tamamlayıcı çalışmalar sürdürmüşlerdir.³⁰⁰

IMF ve DB bu süreçte krize giren ülkeler ile uygulanması gereken politikaların üzerinde çalışmaya başlamıştır. Bu programlar stand-by olarak adlandırılan anlaşmalar ve uyum programlarını kapsayan özellikle finans sektör ve ekonomik yönetim konularına ağırlık veren programlar olmuştur.³⁰¹

1990'ların ortasında IMF ile DB arasında sağlanmış olan kararlar ikinci kuşak yapısal reformları oluşturmuştur.³⁰² Post Washington en önemli özelliği o tarihe kadar süregelen serbest piyasa modelini sorgusuz bir biçimde benimseyen anlayışın terk edilerek piyasa aksaklıklarının tedavisi için, devlete yeni görevler verilmesidir.³⁰³ Buna göre rekabetçi olmayan piyasaların, sistem için eksiklikleri dikkate alınarak, devletin etkin rekabet piyasalarını oluşturabilmesi için yapılması gerekenleri içermiştir. Yeni Washington Mutabakatı'nda piyasalar ve devlet birbirlerini tamamlayan birer unsur olarak düşünülür hale gelmiştir. Bu yeni mutabakatta “devlet, piyasaların işlemesi için doğru yönetim sonuçları üretmelidir. Piyasalar ise, kısa vadeli çıkarlar uğruna, devletin doğru yönetim sonuçları üretmesinin önüne geçmemelidir” anlayışı hakimdir.³⁰⁴ Bir yandan dünya ile bütünleşmek, sistemin derinleşmesinin de devamlılığın sağlanması, bir yandan da yoksullukla mücadeleye yönelik bir anlaşma söz konusu olmuştur.

²⁹⁹ Berna Güler Müftüoğlu, “Küresel Rekabetin Cazibe Merkezi: Yerel Ve Bölgesel Dinamikler”, Bölgesel Kalkınma Politikaları Ve Yeni Dinamikler, Aylan Arı (der.), İstanbul: Derin Yayınları, 2006, s.127.

³⁰⁰ Berna Müftüoğlu, “AB’de Ve Türkiye’de Kadın Olmak, Eşitsizliğin Gölgesinde Eşitlik!”, s.41.

³⁰¹ Merih Paya, “1998 Krizi Uzakdoğu Ve Türkiye”, **İso Dergisi**, Sayı.324,1998, s.21.

³⁰² Faruk Atalay, “İkinci Kuşak Yapısal Reformlarda Kaynak Arayışları”, **Memleket Siyaset Yönetim Dergisi**, Cilt.3, Sayı.6, (Haziran 2008), s.23.

³⁰³ Atalay, s.23.

³⁰⁴ Ahmet Faruk Aysan, “Yönetişim Ve Kurumlar Kavramlarının İktisat Literatüründeki Yükselişi Üzerine Bir Değerlendirme”, **Uluslararası Ekonomi Ve Dış Ticaret Politikaları Dergisi**, Cilt.1, Sayı.2, (2007), s.42.

3.8 IMF Politikalarının 1980 Sonrası Çalışma İlişkileri Üzerinde Etkileri

3.8.1 Küresel Ucuz Emek Ekonomisi

1970'lerin sonu ve 80'ler enflasyonun ve durgunluğun yaşandığı gelişmekte olan ülkelerin ciddi derecede kalkınma sorunu yaşadığı bir dönem olması IMF'nin gibi ülkeler üzerindeki politikalarını değiştirmesine neden olmuştur. Gelişmekte olan ülkelerin borç krizine çare olabilmek adına IMF ve DB gelişmekte olan ülkelere ve az gelişmiş ülkelere dışa açık ve ihracat yönünde uyguladığı politikalar aslında, sanayileşmiş ülkelerin menfaatine hizmet etmişti. Yani gelişmekte olan ülkelerin ticaretini dışa açması ve ihracat arttırıcı politikalar benimsetmesi, ticaretin az gelişmiş ülkelere doğru kaynak transferini hızlandırmayı amaçlamıştı.³⁰⁵ Seksenlerin sonu ile beraber de ikiz kardeş olarak faaliyetlerine devam eden IMF ve DB kurmuş olunan yenedünya düzeninde ortaya çıkan tüm noksanlıkları düzeltmede önemli roller üstlenmişlerdir.³⁰⁶

İleri ülkelerin sınaî yapısının önemli bir bölümünü, gelişmekte olan ülkelerdeki ucuz emek merkezlerine kaydırılma süreci dünya ekonomisine damgasını vurmuştur. Ucuz emeğe dayalı ihracat ekonomisinin gelişimi 1960'lı ve 1970'li yıllarad Güney Doğu Asya'da ve ağırlıklı olarak emek yoğun imalat sektöründe başlamıştır. 1980'lerle birlikte hız kazanmış olan emek yoğun sektör, Güney Doğu Asya, Uzak Doğu Çin, Brezilya, Meksika, Doğu Avrupa'daki önemli büyüme merkezleri ile birlikte serbest bölgelerin gelişmesine neden olmuştur. İmalat sanayinin yeni ürünlerinin gelişmiş olduğu bu bölgeler, pek çok imalat alanını kucaklamıştır.³⁰⁷

Ucuz emek sanayinin dünya ölçeğinde gelişmesi, gelişmekte olan ülkelere iç talebin daraltılması ve ucuz, istikrarlı ve gücünün güvenli bir siyasal ortamda yerleşiklik kazanmasına dayanmıştır. 1995 yılında DTÖ'nin kurulması ile birlikte söz konusu ucuz

³⁰⁵ Fikret Başkaya, **Az Gelişmişliğin Sürekliliği**, 3. Baskı, Ankara: İmge Yayınevi, 1995, s.20.

³⁰⁶ Sinan Sönmez, **Dünya Ekonomisinde Dönüşüm Sömürgecilikten Küreselleşmeye**, 1. Baskı, Ankara: İmge Kitapevi, 1998, s.453.

³⁰⁷ Chossudovsky, s.90.

emek, serbest ticaret bölgelerinin sınırları gelişmekte olan ölkelerin topraklarını içine alacak şekilde genişlemiştir.³⁰⁸

Dünyanın pek çok ölkesi, küresel ucuz emek ekonomisine aktif bir biçimde dâhil edilmiş olmamalarına rağmen, emek maliyetinin düzenlenmesi açısından önemli bir rol oynayan “ucuz emek rezervlerini” içermiştir. Eğer üçüncü dünya ölkelerinde ya da gelişmekte olan ölkelerde düşük ücret nedeni ile işçi huzursuzluğunu belli ederse ya da ses çıkarırsa, üretim daha ucuz emek bölgelerine kayma tehlikesi ile karşılaşabilir. Yani dünyadaki diğer ucuz üretim alanları işçiler için tehdit alanı oluştururlar.

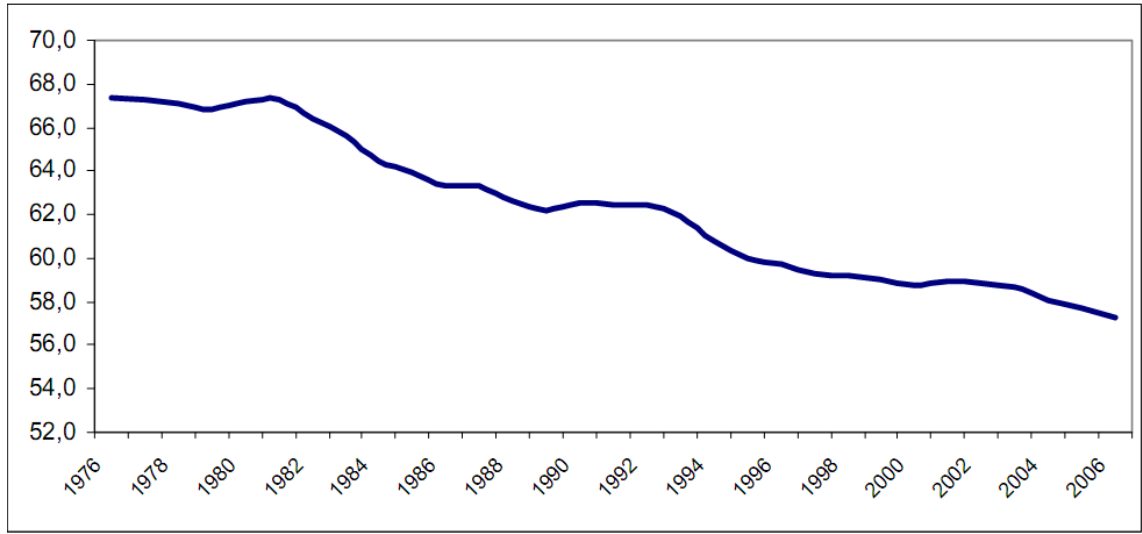
Gelişmekte olan ölkelerdeki ulusal ücret düzeyleri tek başına ulusal emek piyasası yapısına değil aynı zamanda rakip ucuz emek merkezlerindeki ücret düzeyine bağlı olmuştur. Böylece emek maliyetinin düzeyi, farklı ölkelerdeki yedek işçi ordularının oluşturduğu bir küresel ucuz emek rezervinin varlığı tarafından oluşturulmuştur.

1980’lerle birlikte küresel ucuz emek rezervinin gelişmesi ile beraber de ücretlerin ciddi bir biçimde GSYH’da düşmüş olduğunu görürüz. Tablo’da net bir biçimde görölmüş olduğu gibi OECD ölkelerinde ücretlerin 1976’da GSYİH’daki payı %70 ‘lere yakinken, 2006’da %57’ye düşmüştür. Gelişmekte olan ölkelerde durum daha vahimdir. Latin ve Güney Amerika’da bu düzey %15’lerde seyretmiştir.³⁰⁹

³⁰⁸ Chossudovsky, s.90.

³⁰⁹ Mehmet Cural, “OECD Ölkelerinde Gelir Dağılımının 1980 Sonrası Gelişimi Ve Eşitsizliği Azaltıcı Müdahaleler”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, S.4, Cilt.2, Ekim 2009, s. 80.

Grafik 6: OECD Ülkelerinde Ücretlerin Katma Değer İçindeki Yeri (1976- 2006)

Kaynak: OECD, Growing Unequal? Income Distribution and Poverty in OECD

Countries, p.35.

Ayrıca küreselleşme ile birlikte, ucuz emeğe ve ihracata dönü üretim yapan fabrikaların artması, ileri ülkelerin sanayi kentlerinde fabrika kapanmalarını da beraberinde getirmiştir. Sanayi'nin Güney'e ve Doğu'ya taşınması, gelişmiş ülkelerde ekonominin tahribatını ve işsizliğe yol açmıştır. Bu sistemin ayırt edici özelliği sınırsız üretim kapasitesidir ancak maddi üretimin yüksek ücretli ekonomilerden düşük ücretli ekonomilere yönelmesi, dünya ekonomisini küresel durgunluğa götüren harcama daralmasına yol açmasına sebep olmuştur.³¹⁰

3.8.2 İş gücü Piyasaları

Yapısal uyum programlarının getirdiği yeni iş gücü piyasaları, pek çok kişinin işsiz kalmasına neden olmuştur. İşsizlikle beraber tam yarı zamanlı işler tanımlanmaya başlanmış, yani, enformel sektör pek çok işsiz için cazip hale gelmeye başlamıştır.

³¹⁰ Chossudovsky, s. 98.

Enformel sektöre olan talep artmaya başladıkça da bu sektördeki ücretlerin daha da düşmesine neden olmuştur.³¹¹

Enformel sektörün ortaya çıkması yapısal uyum programlarının sonucu olmuştur. İşçi sağlığı ve güvenliğini sağlayacak tüm sosyal politikaların “masraf” olarak görülmesinin neticesinde sosyal hakların kısıtlanma yoluna gidilmesi IMF ve uyum politikalarının sonuçları bakımından bize yol gösteren veriler olmuşlardır. Bu nedenle yapısal uyum programları, çalışma koşullarında büyük bir değişim getirmiş, çalışanların önemli kayıp getiren günü birlik parça başı çalışma biçimini getirmiştir.³¹² Piyasaların liberalleşmesi adına emek kesimini koruyan düzenlemelerin ortadan kaldırılması ile formel kesim enformelleşme sürecine girmiştir.³¹³

Yapısal uyum programlarının uygulandığı ülkelerde kadın ve çocuk emeğinin artışı görülmektedir.³¹⁴ Kadın ve çocuğun da işgücüne dahil olması, firma maliyetlerini düşüren önemli bir strateji olmuştur. Köyden kente göç yapan bir aile, şehirde tutunabilmeyi ancak çocuk ve kadın emeğinin de desteğini alarak gerçekleştirebilmiştir.³¹⁵

Böylelikle kadın ve çocukların enformel işgücü piyasasındaki artışı, firmaların maliyetlerini düşürme konusunda bir fırsat olarak karşımıza çıkmaktadır. Yani firmalar, çalışmakla mecbur olan kadın ve çocuğu esnek işgücü kapsamında çalıştırarak emek maliyetinden kara geçmeyi hedeflemiştir. Güvencesiz piyasa koşullarında çalışan kadın ve çocuklar, yapısal uyum programlarının dayatmalarının çerçevesinde sömürülen kesimin içerisinde yer almışlardır.

Yapısal uyum programları emek piyasasında kuralsızlaştırma ile beraber, sendikacılığın da güçsüzleştirmeyi getirmiştir. Sendikalar güçsüzleştikçe, ücret

³¹¹ Neriman Açıkalın, “ Enformel Sektör Ve Yoksulluk: Kentsel İşgücü Pazarı Üzerine Etkileri, İstanbul Ve Gaziantep Örnekleri” , **Sosyoekonomi Dergisi**, Sayı.2,(Temmuz-Aralık 2007) , s. 48.

³¹² Açıkalın s,48.

³¹³ Şemsa ve Ercan, s, 206.

³¹⁴ Melda Yaman Öztürk, “Kapitalist Gelişme Ve Kriz Sürecinde Kadın Emeği: Asya Deneyiminden Çıkarılacak Dersler” , **Çalışma Ve Toplum**, Sayı.1(24), 2010, s.104

³¹⁵ Melda Baştaymaz, “Günümüzde Geleceğimizi Karartan Bir Problem: Çalışan Çocuklar” , **Mercek Dergisi**, yıl. 3, no.12,1998, s. 63.

maliyetlerinde düşürme ve iş sürecindeki kontrol de artmıştır.³¹⁶ Çalışma yaşamında kuralsızlaştırma ile beraber, örgütlenmenin işgücüne getirdiği maliyet sonucunda toplu olarak hareket etmenin çalışanların ellerinden alınması olmuştur. IMF emek piyasasının serbestleştirilmesini, toplu sözleşmelerdeki geçim harcamalarına bağlı olarak ücret ayarlanmasını öngören maddelerin iptalini ve asgari ücret yasalarının aşama aşama ortadan kaldırılmasını hedeflemiştir. Ücretlerin enflasyondan bağımsızlaştırılmasını, bunun için gerekli ses olan sendika ve toplu pazarlıkların devreden çıkmasını hedeflemiştir.³¹⁷

3.9 80 Sonrası Yapısal Uyum Programları Emek Sınıfı Açısından İşe Yarayabilmiş Mi? :İkiz Kardeşler Ve Yoksulluk

Dünya Bankasının yoksulluk üzerine etkisi konusuna öncelikle “küreselleşmeyi büyük hayal kırıklığı” olarak adlandıran Joseph E. Stiglitz’ in şu sözleriyle giriş yapmak istiyorum:

*“Küreselleşmenin gelişmekte olan ülkeler özellikle bu ülkelerde yaşayan toplumlar üzerindeki yıkıcı etkisini gözlerimle gördüm”*³¹⁸

DB ve IMF’nin uygulamaya soktuğu yapısal uyum politikaları yoksullukla mücadele, işsizliğin azaltılması, refah seviyesinin artması gibi dayanaklara dayansa da sonuçların tam tersi olduğunu görmekteyiz. Bir dönem DB’nda baş ekonomistlik yapan Stiglitz’ in de beyan ettiği gibi yıllar içerisinde yoksulluğun daha da artmış olduğunu görmekteyiz.

³¹⁶ Özsuca, s.7.

³¹⁷ Chossudovsky, s.68.

³¹⁸ TÜRK-İŞ Yayını, **IMF DB kavşağında Türkiye Sendikal Yaklaşım**, Ekim, Ankara, 2009, s.5.

Tablo 5: Gelişmekte Olan Ülkelerde 1 Doların Altında Kazanan Nüfus

	1981	1990	1996	2002	2004
Doğu Asya ve Pasifik	796,40	476,22	279,09	226,77	169,13
Çin	633,66	374,33	211,44	176,61	128,36
Avrupa/Orta Asya	3,00	2,16	20,87	6,01	4,42
Latin Amerika/Karayipler	39,35	44,60	42,96	48,13	47,02
Orta Doğu ve Kuzey Afrika	8,81	5,26	4,38	4,88	4,40
Güney Asya	455,18	479,10	452,91	496,55	446,20
Sahra Altı Afrika	363,72	240,34	286,21	296,11	298,30
Toplam	1470,28	1247,68	1087,81	1051,46	969,48
Çin hariç Toplam	836,62	873,35	876,37	874,85	841,12

Kaynak: Chen and Ravallion, “Absolute Poverty Measures for the Developing World, 1981-2004”, Development Research Group, World Bank, March 2007.

Tablo 5’de de görüldüğü üzere yapısal uyum programları amacına ulaşamamıştır. Uyum ve programlarının uygulandığı yıllarla beraber 1981’den itibaren tüm gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerde yoksul sayısının büyüdüğünü görmekteyiz.

Yapısal uyum politikaları şartlılık esasına göre verilmiş olduğundan bahsetmiştik. DB kredileri verirken sunulan uygulamaların yapılmasını şart koşmuştur. Eğer bahsedilen uygulamalar yürürlüğe konulmayacak olunursa, krediler de verilmeyecekti. Yani uyum kredisi alan bir ülke ekonomik olarak zayıf olduğundan ötürü bu kredileri almış ve uyum politikalarını da uygulamıştı.

Bu krediler, borçların düzenli olarak ödenmesini sağlamak ve bu ülkelerdeki ihrac ürün fiyatlarını düşürerek kaynak transferini geliştirmek amaçlı verilmişti.³¹⁹ Böylelikle gelişmekte olan ülkelerin kaynakları ucuzlamış, iş gücünün değeri azalmış ve yoksulluk yaygınlaşmıştır.³²⁰ Yani yapısal uyum programları ile birlikte merkez ülkelerde zenginlik artarken, kaynakları kullanılan çevre ülkelerdeki yoksulluk her geçen yıl artan bir sorun olmuştur.

³¹⁹ İlhan, s.23.

³²⁰ Uzuner, s.57.

Yapısal uyum politikaları ile ilgili enteresan veri, Brian F. Crisp and Micheal J. Kelly tarafından ortaya atılmıştır. Latin Amerika’da yapısal uyum kredisi alan ülkelerin almayanlara nazaran daha aza bir gelişme göstermesi ile ilgilidir.³²¹Yapısal uyum kredisi alan ülkeler almayanlara göre hızlı bir büyüme gerçekleştirememesi işe birlikte, daha kötü bir performans göstermeleri yapılan çalışmasının başarısızlığını kanıtlar nitelikteydi

Yapısal uyum programları sosyal hakları kısıtlayıcı yaptırımlar içermektedir. Sosyal hizmet harcamalarının kısıtlanması, sosyal devlet alanında çok ciddi gerilemelerin yaşanmasına sebep olmuştur. Bu dayatılan yapısal uyum programları, sosyal hak niteliğinde olan pek çok hakkın vatandaşın elinden alınmış olduğunu görürüz. Örneğin burada çok önemli bir kurum var ki tüm sunduğu sosyal hakları IMF’nin ve DB’nın peşine takılıp elleriyle teslim eden WHO(WORLD HEALTH ORGANIZATION).³²²Bu kurum sağlık hakkını savunmaktan vazgeçip üye ülkelere “sağlıkta dönüşüm” programları önermeye ve özel kamu ortaklığından söz etmeye başlamıştır. Çalışma ilişkileri de dâhil değişen bütün politikalarda WHO’nun etkisi var diyebiliriz bu anlamda. Çünkü bu dönemde yapılan bütün haksızlıklara, borçlandırmalara, kamusal sağlık hizmetlerinin özelleştirilmesine ses çıkarmamıştır.

Kamunun tüm sektörlerden çekilerek yerini özel sektöre bırakması, pek çok hakkın kaybedilmesine neden olmuştur. Sağlık, eğitim, güvenlik sosyal haklar, emek hakları vs pek çok hak yapısal uyum programları ile kaybedilmiştir. Ve aynı zamanda yapısal uyum programları ile birlikte de sosyal göstergelerde durumun kötüleştiğini de görürüz.

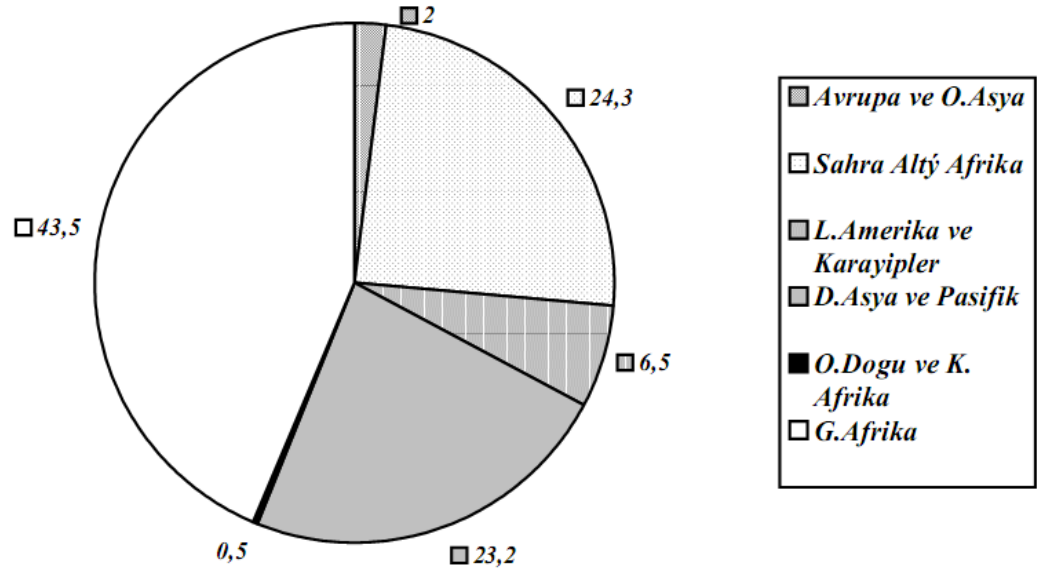
Çalışma ilişkileri bağlamında pek çok değişikliğin ortaya çıktığını gözlemlemekteyiz. Bu yapısal uyum programlarının uygulandığı ülkelerde gelişim gösterilmemesi ile birlikte işsizliğin, gelir dağılımının arttığını, yoksulluğun

³²¹ Brian F. Crisp and Micheal J. Kelly, “The Socioeconomic Impact of Striuctural Adjustment”, **International Studies Quarterly**, Vol. 43, No. 3, 1999, s. 540.

³²² TAF Prev Medicine Bulletin, **Dünya Sağlık Örgütü Sağlık Hakkı Küreselleşme**, TAF Prev Medicine Bulletin Cilt.9, Sayı.3, 2010, s. 394

derinleştğini, görürüz.³²³ Bununla beraber sosyal harcamalar kısıtlanmış, vatandaşın hakları ellerinden alınmış, emek sürecine darbe vurulmuştur. Yani afişe edilen hiçbir şey gerçekleştiremediği gibi gelişmemiş olan ülkelerde durumun daha kötüye gittiği ve yoksulluğun arttığı gözlemlenir.

Grafik 7: Dünyada Bir Günde Bir Dolardan Az Kazanan Nüfusun Coğrafi Dağılımı % (1998)

Kaynak: Sapancalı, s.132.

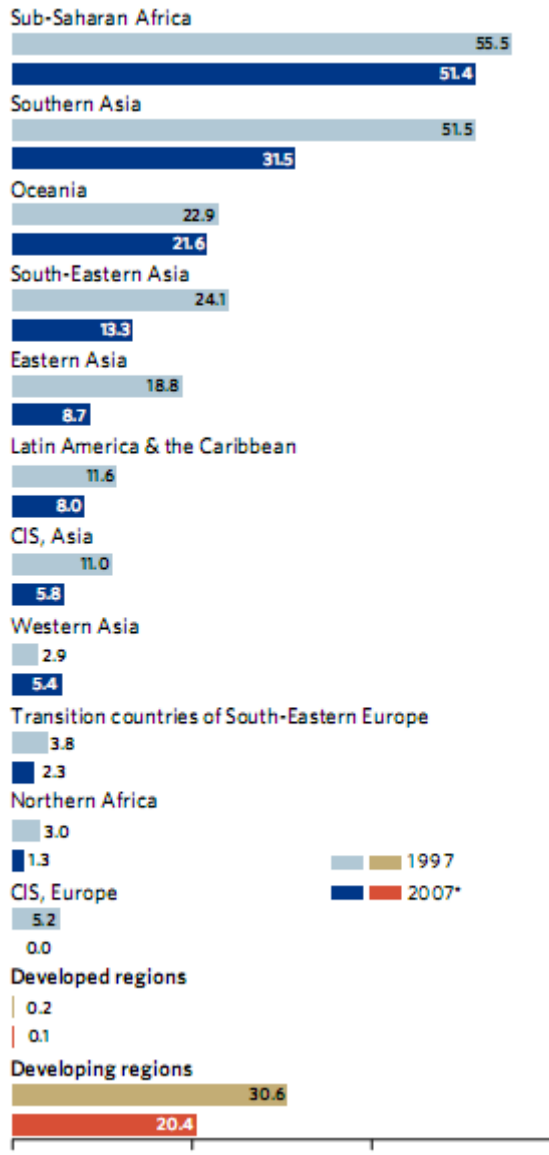
Yukarıdaki grafikte dünyada 1doların altında yaşayan nüfus gösterilmiştir. Dünyada 1,2 milyar 1 doların altında yaşadığını görmekteyiz. Bunun yaklaşık olarak dörtte üçü Afrika kıtasında yaşamaktadır. % 43,5 oranı Afrika kıtasındaki yoksulluğu temsil eder. Sahra Altı Afrika % 23,2, Latin Amerika Karayipler %23,2, Doğu Asya Ve Pasifik ise %6,5 oranını göstermektedir. Yani gelişmekte olan ülkelere uygulanan yapısal uyum programları durumu düzeltmekten çok zarar getirmiştir.

Grafik 6’da yukarıdaki çizelgeden farklı olarak 1997 ve 2007 yılları arası günde 1 doların altında kazanan ülkeler gösterilmiştir. Aynı şekilde Güney Afrika 1997’den

³²³ Fikret Başkaya, “Sermayenin Küreselleşmesi Veya Neoliberalizm Vahşeti”, **Özgür Üniversite**, 20 Temmuz,2010,http://www.ozguruniversite.org/index.php?option=com_content&view=article&id=61:sermayenn-kueresellemes-veya-neo-lberalzm-vahet-&catid=13:derslik&Itemid=19, (1 Ağustos 2010)

2007'ye çok büyük bir değişiklik yaşamadan, günde 1 doların altına çalıştırılmaya mahkûm edilmiştir. Latin Amerika ve Karayipler'de de-durumun Asya Ülkeleri kadar vahim olmamakla-birlikte, %18,8'den, günde %8,7'ye dūřuřu gözler önüne serilmektedir. En alttaki bölümde de developing regions olarak adlandırılan, gelişmekte olan bölgeleri de bir olarak almış, durumun bu ülkeler için de pek iç açıcı olmadığını verilerle belirtmiştir. (bknz. Grafik)

Grafik 8: 1997 ve 2007 Yılları Arası Günde 1 \$'ın Altında Kazanan Ülkeler

Kaynak: "The Milenium Development Goals Report 2008, United Nations, Newyork", Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı.

3.10 1980’ler Sonrası Devler Arenasına! Katılan Yepyeni Bir Aktör: GATT’tan DTÖ Geçiş

İkinci Dünya savaşı sonrası, ABD tarafından dünyanın ekonomi ve politikasına yön verme amacı ile kurulmuş bir global sarmaldan söz edebiliriz. Bunlardan ilk ikisi ikiz kardeşler olarak tanımlanan DB ve IMF diğeri ise, üçlü sacayağının son parçası olan DTÖ’ dür.³²⁴

Dünya ekonomik sistemindeki liberalleşme çalışmalarına gümrük tarifelerini indirme ile katkıda bulunan GATT, görüşmelerine ilk 1947 yılında Cenevre’de başlamış ve dış ticaretteki serbestleşme amacı ile faaliyete geçmiştir. Eylül 1986’da başlayan ve 15 Aralık 1993 tarihinde tamamlanan Uruguay Müzakereleri sonrasında varılan anlaşma sonucu kurulan ve 01.01.1995 de yürürlüğe giren Dünya Ticaret Örgütü (World Trade Organization: WTO)’nün bu dönemle birlikte güç arttırmıştır. GATT bünyesinde iken sanayi ürünleri ticareti kapsamına girmişti, DTÖ ile birlikte tarım, teksti, hizmet ve fikri mülkiyet hakları da bünyeye katılmıştır.³²⁵

1948’de yürürlüğe konmuş olan GATT, dünya ticaretinde önemli bir enstürman olarak kalmıştır. Yürürlükte olan yıllar içerisinde ticaret üzerinde hissedilir bir etki gerçekleşmiş, gelişmiş ülkelerin sanayi ürünleri için uyguladıkları gümrük vergileri %40’lardan % 4 ‘lere inmiş(1997 itibari ile), kotaların hepsi kaldırılmıştır. Dünya ticareti ciddi bir ivme kazanmış ve dünya ticaretinde ilk etapta oldukça büyük bir hızlanma görülmüştür.³²⁶

GATT ilk dönemlerinde her bir ülke belli ithal ürünlere uygulanacak gümrük vergilerini indirme ya da vergiye bir üst tabana getirmeme amacı ile diğer taraflara ayrıcalıklar tanımıştır. Bununla beraber, gümrük vergileri azaltılırken başka koruma yöntemleri uygulanmıştır. Örneğin 1973 yılında Tokyo Raund’u ile birlikte kapsam değiştiriliyor, ilk defa devlet desteklemeleri ve benzeri tarife dışı engeller gündeme dâhil olmuştur. Ayrıca 1970’li ve 1980’li yıllarda ekonomik krizler, işsizlik zamanında

³²⁴ Ahmet Şahinöz, “Dünya Ticaret Örgütü’nün Dönüşümü, Kürselleşme Ve Türkiye Tarımı”, **TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Yayını**, 2007, s.177.

³²⁵ Abdullah Savaş, Dünya Ticaret Örgütü’nün Dönüşümü, 2009, kisi.deu.edu.tr/utku.../WTO%20dönüşümü%20-%20Ahmet%20Şahinöz.pdf, (25 Ağustos 2010)

³²⁶ Gaye Yılmaz, **Kapitalizmin kaleleri 2: WTO- Dünya Ticaret Örgütü**, s.19.

bu tarz uygulamalara başvurulmuştur. Bu önlemler gelişmeye devam etmiş ve küresel ticarete artan önem teşkil etmiştir. Ve gelmiş geçmiş en büyük Raund sayılan Uruguay Raund'u 1986'da başlamıştır.³²⁷

İşte GATT'tan DTÖ'ye dönüş Uruguay Raund'unda alınan kararlar neticesinde belirlenmiştir. 7.5 yıl süren ve Marakesh antlaşması ile imzalanan Raund, hizmet ticareti gibi bankacılık, telekomünikasyon, inşaat, danışmanlık hizmetleri, turizm, eğitim gibi hizmetleri barındıran bir anlaşma ile fikri mülkiyet gibi yeni anlaşma alanlarının müzakere kapsamına aldığı Uruguay Raund'unda belli mal ve hizmet alanında vergilerin azaltılması gibi taahhütlerin yer aldığı listeler 22.500 sayfadan oluşmuştur.³²⁸

GATT'ın DTÖ'ye dönüşmesi ile beraber, yenilenen kurum devletlerin üzerinde mutabık kalınan kuralları uygulayıp, uygulamadıklarını yapma ve izleme gibi konularda daha güçlü ve nüfuzlu hale getirilmiştir. Uruguay Raund'u anlaşmalarının tamamı, DTÖ kuruluşlarından GATS, TRIPS ve GATT gibi çok taraflı anlaşmaların hepsi, üye ülkelerin parlamentoları tarafından onaylanmış, bazı sözcükler değişmiş- örneğin, anlaşma tarafları yerine üye ülkeler gibi-, GATT sekreteryası muhafaza edilmiş ancak ismi DTÖ sekreteryası olarak değişmiştir.³²⁹

³²⁷ Gaye Yılmaz, **Kapitalizmin kaleleri 2: WTO- Dünya Ticaret Örgütü**, s. 21.

³²⁸ Gaye Yılmaz, **Kapitalizmin kaleleri 2: WTO- Dünya Ticaret Örgütü**, s.21.

³²⁹ Gaye Yılmaz, **Kapitalizmin kaleleri 2: WTO- Dünya Ticaret Örgütü**, s.21

Tablo 6: GATT Raundları³³⁰

Tarih	Raund	Ülke sayısı	Önemli sonuçlar
1947	Orijinal görüşmeler Cenevre’de	23	Gümrük ayrıcalıkları (45.000 ayrıcalık; o tarihte dünya ticaret hacminin 1/5’ine tekabül ediyordu)
1949	Annecy Raundu	13	Gümrük ayrıcalıkları (5.000 ilave ayrıcalık)
1951	Torquay Raundu	38	Gümrük ayrıcalıkları (8.700 ilave ayrıcalık)
1955-1956	Cenevre Raundu	26	Gümrük ayrıcalıkları (toplamı 2.5 milyar \$)
1960-1962	Dillon Raundu	26	Gümrük ayrıcalıkları (toplamı 4.9 milyar \$)
1964-1967	Kennedy Raundu	62	Gümrük ayrıcalıkları (toplamı 40 milyar \$)
1973-1979	Tokyo Raundu	102	Gümrük ayrıcalıkları (toplamı 300 milyar \$’dan fazla), anti-dumping hükümleri, Hükümet Satın almaları anlaşması, Devlet desteklemelerinin kaldırılması
1986-1994	Uruguay Raundu	123	Gümrük ayrıcalıkları, DTÖ’nün oluşumu, GATT içersinde imzalanan tarım, tekstil ve giyim anlaşmalarına yeni ekler, GATS, TRIPS v.b. yeni anlaşmalar

Kaynak: A joint study by The Economic Policy Institut Corporate Watc The Council of Canadians, Author: Keith Ferguson

IMF, DB ve DTÖ ulusal ve uluslararası ekonomileri sermaye kesiminin istekleri doğrultusunda yapılandırmış, serbestleştirmiş ve özgürleştirmiştir. Özelleştirme, kamu iktisadi teşebbüslerin küçültülmesi, devletin küçültülmesi gibi tüm dünyayı liberalleştiren politikalar dünya ekonomik sisteminde güçlü olan ABD ve Avrupa ülkeleri eşliğinde bu üçlü global sarmal aracılığı ile uygulanmıştır. Yapısal uyum politikalarını DB projelendirilmiş, denetimi IMF tarafından gerçekleştirilmiş, uluslararası ticari ilişkileri de yönetmek DTÖ’ne verilmiştir. ³³¹Kendi ekonomilerini korumak için komşusunun ekonomisini kötüleştirme politikaları DTÖ tarafından

³³⁰ Önemli Raundlara Örnekler.

³³¹ Stiglitz, s.37.

yönetilen politikalar olmuşlardır. Ve en önemlisi bu örgüt kuralları kendisi koymamıştı. IMF ve DB’ndan farkı olarak ticaret pazarlıklarının yapılacağı bir forum oluşturulmuş ve anlaşmalara uyulması sağlanmıştır. DTÖ’ nün katılması ile beraber üç kız kardeş³³²olarak adlandırılan bu kurumlar küresel yönetim mekanizmasının araçları olmuşlardır.

3.10.1 1980 Sonrası Bir Güç Olarak DTÖ Kuruluşlarından GATS ve Çalışma İlişkileri Üzerine Etkileri

Dünya ticaretinin %90’ını kontrol eden DTÖ, bünyesinde çoğunlukla bulundurduğu az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeleri barındırmaktadır. Yaygın bir kanıya göre, bu ülkeler azınlıkta olan gelişmiş ülkelere sömürülmektedir. Çalışmanın bu bölümünde DTÖ’nün önemli kurumlarından GATS’ın yükümlülüklerinin çalışma ilişkileri üzerine etkilerine değineceğiz.

GATS, olarak adlandırılan hizmet ticareti genel anlaşması, gelişmekte olan ülkelerin yeni liberal politikalara hızlı uyum sağlayabilmesini öngören çok taraflı bir sözleşmedir. GATS’ın uygulanmasındaki amaç keynesyen politikanın uygulandığı dönemde devlet kontrolünde gerçekleşen faaliyetlerin piyasanın kontrolüne geçmesini sağlamak olmuştur. ³³³1994 yılında hazırlanan GATS’ın amacı, kamu hizmetlerinin özelleştirilmesi, piyasa eliyle denetlenmesi olmuştur. Kamu hizmetlerinin ticarileştirilmesi, kamu hizmetlerinin vergiler yerine finans şeklinde fiyatlandırılmasıdır.

GATS ile hizmet sektöründeki uluslararası rekabet ve uluslararası hizmet ticareti önünde kalan son engellerinde kaldırılması hedeflenmiştir. Ayrıca GATS tüm hizmet alanlarının serbest piyasaya açılması için düzenlemeler yapan ve bu düzenlemeleri yürürlüğe koyan çok taraflı yatırım yapan bir anlaşma olmuştur. ³³⁴

1994 yılında hazırlanan GATS, hizmetin dünya çapında yaygınlaştırılması, devletin hizmet alanında çalışmalardan elini çekmesi, hizmet üretimini yapsa bile

³³² Güler-Müftüoğlu, “Küresel Ve Yerel Aktörlerin Sosyal Güvenlik Sisteminin Dönüşümüne Etkileri”s.45.

³³³ Özgür Müftüoğlu, “GATS ve Türkiye’de Çalışma Yaşamının Dönüşümü”, **TMMOB İstanbul İl Koordinasyonu Tarafından Yayınlanan Ölçü Dergisi**, (Haziran 2004).

³³⁴ Yılmaz Arslan, “Neoliberalizm İflas Etti Özelleştirmeler Sürüyor” , **Sosyal Demokrasi Gazetesi**, 25 Şubat 2010. <http://www.sosyalistdemokrasigazete.net/arsiv.htm>, (10 Ekim 2010)

özelleştirmelerle aynı fiyatı sunması, aynı şartlarda hareket etmesi şartını barındırması yani kısaca hizmet sektörünü serbestleştirmesini taahhüt altına almıştır.³³⁵

Burada konuya GATS'ın 1984 yılındaki ilk metnindeki belirterek açıklama getirelim:

Birinci maddede hizmet sunumunun sınır ötesinde gerçekleşmesi: bu grupta hizmet çeşidinin bir ülke tarafından diğer ülkede satışa sunulması söz konusudur, telekomünikasyon ve uluslararası telefon görüşmeleri de bu gruba dahil olmuştur. İkinci maddede hizmetin yurt dışında tüketilmesi: örnek olarak turizm gösterilmiş, üçüncü maddede bir şirketin bir ülkede hizmet üretimi ve satışı yapmak amacı ile şube veya acenta açması olarak tanımlanmış, son maddede ise, gerçek kişilerin hizmet için serbest dolaşımını ele almıştır.³³⁶

Maddelerde de açıkça belirtilmiş olduğu gibi, GATS hükümleri ile birlikte, hizmetin dünya çapında yaygınlaştırılması amaçlanmıştır. Bankalar başka ülkelerde rahatça şube açabilme, acenteler kurabilme özgürlüğüne erişmişlerdir.

Bununla beraber kamu hizmetlerinde piyasa koşullarının egemen olması, kamuda istihdamın piyasa koşullarına göre belirlenmesine neden olmuştur. Kamusal alanının piyasalaştırılması, özelleştirilmesi istihdam koşullarının piyasaya göre belirlenmesi anlamına gelmiştir. Yani GATS ile kamu kapsamında değerlendirilen telekomünikasyon, eğitim, sağlık, ulaşım, enerji, bankacılık liberalleşmiştir. Ve bu anlaşma ile kamu tekelinde bulunan hizmetler çok uluslu şirketler tarafından yapılmasının önü açılmıştır.³³⁷Buradan yola çıkarak şu sonuca varabiliriz: piyasa koşulları yeni liberalizmin çerçevesinde belirlenmiş olduğundan ötürü, kamunun piyasalaştırılması, yeni liberal koşulların kamuda da geçerli olabileceği görüşünü destekler. Yani yeni liberalizmin üretim ve hizmet sürecindeki temel hedefi maliyeti en aza indirmek olduğuna daha önceden değinmiştik. Kamunun özelleştirilmesi ile beraber,

³³⁵ İngiltere, Almanya Türkiye'de Sosyal Güvenlik Sistemleri Ve Sağlık Reformları, **Emek Dünyası.Net**. 6 Eylül 2007, <http://www.emekdunyasi.net/ed/arastirmalar/450-ingiltere-almanya-ve-turkiye-de-sosyal-guvenlik-sistemleri-ve-saglik-reformlari>, (10 Ekim 2010).

³³⁶ Gaye Yılmaz, **Kapitalizmin kaleleri 2: WTO- Dünya Ticaret Örgütü**, s.35.

³³⁷ Kamu'da Esnek Çalıştırma ve Toplam Kalite Yönetimi, Kamu Emekçileri Sendikaları Konfederasyonu, 31 Mart 2010, <http://www.kesk.org.tr/node/34>, (10 Ekim 2010).

yeni liberal politikalarla teknolojinin emek gücü yerine ikame edilmesi, istihdamın esnekleştirilmesi ve performansa dayalı istihdam ve ücret politikaları uygulanmaya başlamıştır.

Teknolojinin emek gücü yerine kullanılması, emek gücüne olan ihtiyacı azaltmıştır. Teknolojik gelişmelerle beraber emek gücünde ciddi bir değişim yaşanmış, işçiler arasında nitelik farklar doğmuş ve emek gücüne eskisi kadar ihtiyaç kalmamıştır.³³⁸ Böylelikle istihdamda azalma sorunu ile karşı karşıya kalınmıştır. Teknolojinin gelişmesi sonucu, vasıflı vasıfsız işçi arasında farklılaşma meydana gelmiş, sendikalaşma azalmıştır.

Teknolojinin yaygınlaşması ve uygulanan yeni politikaların işgücü piyasasını değiştirdiğine değinmiştik. Emek piyasasının esnekleşmesi sonucu pek çok alanda yeni işler türemiştir. Yarı zamanlı çalışma, tele çalışma, fason, taşeron çalışma, geçici hizmet sözleşmelerin ve enformel sektörün yaygınlaşması da özelleştirme politikalarının sonucu olduğunu biliyoruz.

GATS hükümlerine göre yeniden şekillenen politikalar, istihdamın azalmasına neden olmakla beraber, işçi gücünün de azalmasına neden olmuştur.³³⁹ İşgünün azaltılması ve aynı zamanda işgücü arasındaki vasıf farkı nedeni ile emek gücündeki bölünme sendikacılığı hem nitelik em nicelik bakımından azalmasına neden olmuştur. Bununla beraber enformel sektördeki büyüme ile beraber sendikacılık zayıflamış, taşeron ve fason üretimin yaygınlaşması da sendikacılığın gerilemesine sebep olmuştur. Bununla beraber GATS hükümleri ile beraber reel ücretlerde de bir düşüş yaşanmıştır.

Yeni liberal politikaların yasal olarak uygulanmasında GATS'ın hükümlerini görmekteyiz. Gelişmekte olan ülkelerin liberal politikalara uyum sağlayabilmesi adına GATS özelleştirme fikriyatını içeren hükümleri ülkelere dayatma işlevine sahip olmuştur. Yani GATS bu bağlamda gelişmekte olan ülkelerin serbest piyasaya açılması

³³⁸ Aylin Aydoğan, “Teknoloji Ve Emek: Yeni İletişim Teknolojileri Ve Emek İlişkisinin Analizi İçin Kuramsal Bir Çerçeve” 03 Şubat 2010, [http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=29077,\(10](http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=29077,(10) Ekim 2010).

³³⁹ *Kamuda Esnek Çalıştırma Ve Toplam Kalite Yönetimi*, KESK, (2010), [http://www.kesk.org.tr/node/34,\(29](http://www.kesk.org.tr/node/34,(29) Ağustos 2010).

için, mevcut düzenlemeleri genişleten³⁴⁰ ve hukuki işlerlik kazandıran ticari antlaşma olması yönüyle çalışma ilişkilerine etkisini görebilmekteyiz.

3.11 1980 SONRASI BİR GÜÇ OLARAK AVRUPA BİRLİĞİ VE ÇALIŞMA İLİŞKİLERİ

3.11.1 Önemli Ticari Blok Ve Siyasal Entegrasyonlardan Biri: Avrupa Birliği

İkinci dünya savaşı pek çok ülkenin başta ekonomisi olmak üzere, pek çok alanında yıkım niteliği taşımıştır. Savaş sonrası pek çok ülkede yapılanmalar değişmiş, sıkı ekonomi politikaları kaldırılmış, korumacı ekonomilere ağırlık verilmiştir.

Sovyet rejiminin de tehdidi ile birlikte dünyada sosyal devlete dayalı düşünce sistemi gelişmiştir. İngiltere ise tarihinde ilk kez çoğunluğu arkasına alıp bir işçi partisinin iktidara geçmesine tanık olmuştur.³⁴¹

İşte bu ortamda uygulanan politikalara tamamen, kapitalist düzenin yok edilmesine önlemeye yönelik olmuştur. Sendikalar yaygınlaştırılmış, toplu pazarlıklar kabul edilmiş, sosyal devlet anlayışı gerçekleştirilmiş ve sosyal güvelik politikaları yaygınlaştırılmıştır.

İkinci dünya savaşının verdiği yıkımdan kendini kurtarmaya çalışan Avrupa ülkeleri hem durumu toparlamak hem de dünyadaki iki büyük güç olan ABD ve SSCB'ye karşı durabilmek adına bir birleşme kararı almışlardır.³⁴²Böylelikle 18 Nisan 1951 yılında Avrupa Kömür Ve Çelik Topluluğu kurulmuştur. Kuruluşundaki esas amaç, demir çelik kaynaklarındaki temel çıkarlarını birleştirerek yeni savaşların önünde geçilmesi olmuştur.³⁴³.Ve de 25 Mart 1957'de İtalya, Belçika, Lüksemburg, Hollanda,

³⁴⁰ Pınar Erol, “**Hizmet Ticareti Genel Antlaşması GATS VE Tüm Hizmetlerin Kapitalist Çevrime Dahil Edilmesi**”, Uluslararası İlişkiler Bölümünün hazırladığı Uluslararası Konferansta sunulmuştur, Ankara: ODTÜ, 3-5 Temmuz 2002,

³⁴¹Peter A. Gourevitch, “The Politics of Economic Policy Choice in the Post-War Era”, Paolo Guerrieri ve Pier Carlo Padoa-Schioppa (Ed.), **The Political Economy of European Integration: States, Markets and Institutions**, London: Harvester Wheatsheaf Press, 1989, s. 268.

³⁴² Meltem Tümerdem, “AB İstihdam Politikaları Ve Türkiye'nin AB Emek Piyasalarına Uyumuna”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, 2007), s. 32.

³⁴³ 18 Nisan 1951: Paris Antlaşması İmzalanarak, Avrupa Kömür Ve Çelik Topluluğu Kuruldu, 17 Nisan 2010, <http://www.marxist.org/tarihte-bugun/808-18-nisan-1951-paris-anlasmasi-imzalanarak-avrupa-komur-ve-celik-toplulugu-kuruldu>, (15 Ekim 2010).

Fransa ve Almanya'nın Roma Antlaşmasını imzalaması ile Avrupa Birliği'nin temelleri atılmıştır.

İngiltere Avrupa dışındaki başka ülkelerle bağını koparmak istememesi sonucu başta bu topluluğa katılmamış, kendi önderliğinde birkaç ülkenin birleşmesi ile EFTA'yı kurmuştur. Ancak AET'nin ilerleme göstermesi üzerine 1973'te başvurmuş ve kabul edilmiştir.³⁴⁴

3.11.2 Uluslararası Bir Güç Olarak Avrupa Birliği'nin İstihdam İşsizlik Politikaları İle Çalışma İlişkileri

1970'lerle birlikte yapısal ve ekonomik dönüşüm pek çok ülkede çalışma ilişkileri dâhil olmak üzere pek çok politikayı etkilenmiş, değiştirmiştir. Teknolojik gelişmeler, küreselleşmenin yaygınlaşması ve bilgi toplumuna geçiş istihdamı doğrudan etkilediğini değinmiştik. Teknolojinin gelişmeye başlaması ile birlikte kol gücüne dayalı işlerin, yüksek teknolojik aletler tarafından yapılması, emek gücünün bu aletlerle yapılması anlamına gelmiştir. Bununla beraber bu aletleri kullanacak olan işçilerin de yüksek vasıf gerektiğini belirtirsek ciddi bir istihdam kaybının yaşanmasının kaçınılmaz olduğunu söyleyebiliriz.

Kıta Avrupa'sında refah politikalarının uygulanmaya başladığı İkinci Dünya Savaşı sonrası gelişmeler Roma Antlaşması ile başlamıştır. Avrupa Birliği çalışma ilişkileri boyutunu incelerken ilk önce bakmamız gereken veri olarak Roma Antlaşmasını görürüz. Roma Antlaşması işçilerin serbest dolaşımı, göçmen işçilerin sosyal güvenliğini, kadın erkeğe eşit işe eşit ücret gibi konulara önem verilmiştir.³⁴⁵

Ancak bu hükmün sadece hatırlatma niteliğinde olmuştur.³⁴⁶ Roma Antlaşması sosyal politikadan çok ekonomik entegrasyon ve ortak pazarı geliştirme amaçlı imzalanmıştır.

³⁴⁴ Tümerdem, s.33.

³⁴⁵ *Avrupa Birliği'nin Sosyal Politikası*, <http://www.ikv.org.tr/pdfs/96b12507.pdf> 13 Ekim 2007, s. 4.

³⁴⁶ Güler Müftüoğlu, "AB'de Ve Türkiye'de Kadın Olmak, Eşitsizliğin Gölgesinde Eşitlik!", s.40.

1997 yılında imzalanan Amsterdam Antlaşmasında ise kadın erkek eşitliğinin Birliğin temel görevi olarak belirtilmiş ve bunu 119. Madde ile güvence altına almıştır.³⁴⁷

1960 yılında faaliyete geçen Avrupa Sosyal Fonu serbest dolaşım ve istihdam yaratma imkânlarının mali desteklerinin geliştirilmesini desteklemek amacı ile oluşturulmuştur.³⁴⁸ Avrupa Sosyal Fonu genellikle Avrupa genelinde geri kalmış bölgelerdeki işgücü özelliklerini iyileştirmeye yönelik programları kanalize etmiş, bu kapsamda girişimciliği de teşvik etmiştir. İşçilerin yeteneklerini ve çalışma potansiyellerini geliştirerek istihdam olanaklarını iyileştirmeye yönelik amaçlar içermiştir.³⁴⁹

1972’de yapılan Paris Zirvesinde ise sosyal politika açısından yeni bir dönem olarak addedilmiş, sosyal politikada ikinci evre olarak tanımlanmıştır.³⁵⁰ 1974 yılında kabul edilen Sosyal Eylem Planında yine Roma antlaşmasında olduğu gibi kadın erkek eşitliği önemsenmiş bununla beraber göçmen işçilerin koşullarının iyileştirilmesi, tam istihdama ulaşılması, işçilerin işletme içerisinde haklarının korunması, işçilerin yönetime katılması ve toplu işçi çıkarmalara karşı işçinin korunması gibi çalışma haklarını içermiştir.³⁵¹

1980 öncesi dönemde sosyal politika çalışmalarına önem veren AB, bu dönemden sonra çalışma işlerinde emek kesimini koruyan haklar konusunda duraklama sürecine girmiştir. 1980 sonrası çalışma ilişkilerini geliştirmeye dönük 1986 yılında Tek Avrupa Senedini görmekteyiz.

1988’de yürürlüğe giren Tek Avrupa Senedi ile Avrupa Birliğinde değişiklikler yapıldı. Ortak pazarın adı iç Pazar olarak değiştirilerek, sadece gümrük duvarları değil,

³⁴⁷ Güler Müftüoğlu, “AB’de Ve Türkiye’de Kadın Olmak, Eşitsizliğin Gölgesinde Eşitlik!”, s.40.

³⁴⁸ Şerife Türkan Özşuca, “AB Sosyal Politikası ve Sosyal Politikanın Avrupa Bütünleşme Teorisindeki Rolü: Tarihsel Gelişme Ve Geleceğe İlişkin Beklentiler”, **Mülkiye Dergisi**, Cilt. 27, Sayı. 239, s.332.

³⁴⁹ Özşuca, s.332.

³⁵⁰ Aziz Çelik, “AB Sosyal Politikası Gelişimi Kapsamı Ve Türkiye’nin Uyum Süreci 1” ,**Sendikal Notlar**, Sayı. 24 (2004), s. 3.

³⁵¹ Çelik, “AB Sosyal Politikası Gelişimi Kapsamı Ve Türkiye’nin Uyum Süreci 1”s.3.

üye ülkeler arasında bütün engellerin kaldırıldığı bir sistem gündeme gelmiştir.³⁵² Tek Avrupa Senedi ile sosyal politikalarda da büyük değişiklikler yapılmıştır. Karar alma sürecinde Avrupa parlamentosunun rolü arttırılmış, aynı zamanda da nitelikli oy çoğunluğu uygulanmaya başlanmıştır. İş sağlığı ve işçi güvenliği ile ilgili çalışma şartları konusunda oy birliği kuralı yumuşatılmıştır.

1986 Avrupa Sosyal Eylem Programı ile iş şartlarının iyileştirilmesi, esnek çalışmanın mesleki yetenek ve girişimcilikteki teşviki, uzun süre işsizlik halinin ihtiyaçları ile daha fazla ilgilenme, yeni iş alanlarının yaratılmasında teşvik ve KOBİ lerin teşviki gibi konularda çalışmalarını sürdürmüştür.³⁵³

Avrupa sosyal eylem programının yapıldığı tarihe bakacak olursak, esnek çalışmanın, enformel sektörün, yeni yapılandırmanın hız kazandığı 1980 sonrası dönemde yapılmış olduğunu görürüz. Ve sosyal eylem programının içeriğini inceleyecek olursak, esnek çalışmanın meşrulaştığı ve esnek çalışmanın teşvik edildiği kapsamı da görürüz. Yeni yapılanmanın getirileri, Avrupa ülkelerinde de hissedilmiştir. Enformelleşmenin yaygınlaşması, buna bağlı olarak KOBİ lerin hız kazanması, sosyal programlarla da desteklenmiştir. Yani bu dönemde sosyal politikaların esnekliğe yönelmiş olduğunu görürüz.

1989 yılında Avrupa Topluluğu Sosyal Şartı'nı Avrupa Birliği çalışma ilişkilerinde görmekteyiz. AT Sosyal Şartı imzalanırken ILO sözleşmelerinden ve Avrupa soysal şartından etkilenilmiştir. Avrupa topluluğu sosyal şartı hukuki bir anlam içermemekle beraber, sosyal politika alanında faaliyet programlarının oluşturulması açısından önemli bir metin olmuştur.

1992 ve 1999 yılları arasındaki sosyal politika çalışma ilişkilerine bakacak olursak, 1992 yılında sosyal politika antlaşmasının işyerinde kadınlar ve erkekler için fırsat eşitliği ve eşit muamele ile ilgili hükümlerinin kabulü kural haline gelmiş olduğunu görürüz.³⁵⁴ 1997 yılında imzalanan Maastricht anlaşması ise, esas olarak

³⁵² A. Can Tuncay, “AB Sosyal Politikasına İlişkin Düzenlemelerin Temel Yapıları”, Avrupa Birliği'nin Sosyal Politikaları ve Türkiye Semineri, Ankara: Çimento Müstahsilleri Sendikası Yayını, 1997, s.95.

³⁵³ Özşuca, s.331.

³⁵⁴ Güler-Müftüoğlu, “AB’de Ve Türkiye’de Kadın Olmak, Eşitsizliğin Gölgesinde Eşitlik!”, s.40.

sosyal konular yerine güvenlik, iç politika, dış politika gibi konuları hedef almıştır. Yine aynı şekilde belirtilen hedefler, „istihdamın geliştirilmesi, çalışma ve yaşam şartlarının iyileştirilmesi, yönetim ve işçi arasındaki güçlü diyalogun gerçekleşmesi gibi sosyal politika amaçları olmuştur.

1997 yılında Amsterdam Antlaşması’nı sosyal politika ve çalışma ilişkilerinin belirlenmesinde etkili görmekteyiz. Bu antlaşmada hedefler yine öncelikle yüksek istihdam amacına çevrilmiş ve AB’nin ortak sorunu olduğunu vurgulamıştır.³⁵⁵

Bununla beraber Amsterdam Antlaşmasında alınan kararları inceleyecek olursak, istihdam sorununun yine esnek çalışma ile halledileceği fikriyatın hakim olduğunu görmekteyiz. İstihdamın, özellikle ekonomik değişimlere uyumlu, vasıflı, eğitilmiş ve esnek emek gücünü dayalı bir piyasada gerçekleştirileceği³⁵⁶ belirtilmiştir. Antlaşma içeriğinden de anlaşılacağı gibi kısıtlayıcı herhangi bir düzenlemeden kaçınılacağı ve işgücü piyasasını esnekleştirmek amacı ile yasal düzenlemenin yapılacağı belirtilmiştir.

Bunlarla beraber Amsterdam zirvesinde önemli bir konu kadın erkek ayrımcılığına yönelik olan maddeler olmuştur. Kadın erkek eşitliği birliğin temel görevlerinden biri olarak belirtilmiş ve 119. Madde kendi hukukuna dayalı şekilde değiştirilmiştir.³⁵⁷ Amsterdam antlaşması ile kadın erkek arasındaki ayrımcılığın engellenmesi tüm alanlarda geçerli olmuştur. Yani eğitim, istihdam, öğretim gibi pek çok alanda kadın erkek ayrımcılığının önlenmesi dikkate alınmıştır. Amsterdam Antlaşması AB’de istihdamda dâhil olmak üzere her alanda kadın erkek fırsat eşitliğinin yolunu açarak topluluğun en önemli görevlerinden biri olduğunu belirtmiştir.³⁵⁸

En son olarak da Avrupa’da çalışma koşullarının iyileştirilmesi adına önemli bir konsey olan Lüksemburg Zirvesi yine istihdamın Avrupa Birliği için önemli bir sorun olduğunu yinelemiştir.³⁵⁹ Bu zirvede yeni istihdam alanları oluşturmak adına

³⁵⁵ Özce Karaduman, “Avrupa Birliği’nde Aktif İstihdam Politikaları Ve Türkiye”, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, 2006), s 61.

³⁵⁶ Ahmet Selamoğlu, “Gelişmiş Ülkelerde İstihdam Politikaları Esneklik Arayışı Ve Etkileri “, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı.4, 2002,s.41.

³⁵⁷ Gülera Müftüoğlu “AB’de Ve Türkiye’de Kadın Olmak, Eşitsizliğin Gölgesinde Eşitlik!”, s.40.

³⁵⁸ Serap Palaz, “Kadın-Erkek Eşitliği Açısından AB Ve Türkiye’nin Bir Karşılaştırılması”, *E-akademi Dergisi* ,5 Haziran 2005, sayı 40, <http://www.e-akademi.org/12>, (Ekim 2010, s.2.

³⁵⁹ Tümerdem, s.39.

girişimciliğin desteklenmesi, işçilerin yeni esnek piyasaya uyum etme yeteneklerini artırma çalışmalarının artırılması ve son olarak da kadınların işgücü piyasasına girişinin kolaylaşması için çabaların yapılması gibi sosyal politika alanlarında faaliyet göstermiştir.³⁶⁰

3.11.3 Kısa Değerlendirme: 1980’ler Sonrası AB Sosyal Politikaları Çalışma İlişkilerinde Ne Kadar Etkili Olabilmiştir? IMF, DB ve AB Destekli Neoliberal Politikaların Emek Piyasaları Ve İstihdam Açısından Sonuçları

1970’lerle beraber kapitalizmi kurtarmak amacı ile sermayenin yeniden yapılandırılma işlemine girişmesi, ticaretin yeniden liberalleşmesinde etkili kurumların varlığı ile birlikte gerçekleşmiştir. DTÖ, IMF, DB, AB.. kurumlar aracılığı ile yeniden yapılandırma diğer gelişmekte olan ülkeler çevresinde de uygulanmış ve yeni sosyal politika uygulamalarına dahil edilmiştir.

Yeni yapısal uygulamaların devreye sokulması, sosyal politika alanında da değişimi beraberinde getirmiştir. Örneğin bir üst başlıkta değinildiği gibi, iş yaşamında esneklik politikaların uygulanmasına mahal verecek uygulamalar kapsamında, çalışma yaşamı esnekleştirilmiş ve bu bağlamda emek faaliyetlerini kısıtlayıcı çalışmalara gidilmiştir.

Avrupa Birliği kurulduğundan bu yana pek çok sosyal sözleşmeler antlaşmalar içermiştir. Sözleşmelerin niteliği, içeri genellikle kadın erkek ayrımını engelleyici önlemlerin alınması, istihdamın artırılması, işsizliğin giderilmesi çerçevesinde ilerlemiştir. Ancak unutmamak gereken bir nokta şu ki, yapılan şartlar, sözleşmeler bünyesinde işsizlik sorunu barındırmış olsa da, çözüm maddelerindeki esnek politikalar, enformel kurumlar aracılığı olacağından ötürü bir gelişme sağlanamamış olduğunu daha önceki alt başlıklarla incelemiştik. Avrupa Birliği verdiği karar ve uygulamalarıyla hem esnekliği yaygınlaştırıp hem de iş güvenliğini sağlama arasındaki dengeyi oluşturmaya çalışmış.³⁶¹

³⁶⁰ Karaduman, s.65.

³⁶¹ Oğul Zengingönül, ” Sosyal Politika Esnek Çalışma Biçimleri Paradoksunda Avrupa birliği Örneği”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı.4, Cilt.5, 2003, s.160

Avrupa Birliği işsizliği düşürmeyi esnek piyasaların gelişmesine bağlamıştır. Anglo Sakson Modeli olarak da adlandıracağımız modelde işsizlik düşük ancak alınacak ücret ancak kişinin hayatını idame ettirecek miktara bağlı olması esas alınmıştır.

3.11.4 Avrupa Birliği'nin Şaşırtan Tavrı: Çalışma İlişkilerinde AB'nin Refah Çelişkisi

Küreselleşmenin hız kazandığı 1980'lerle beraber, AB yaşanan işsizliğe ve sıkıntılı istihdama çözüm üretmek adına, yeni yapılandırmaları da, politikalarının içerisine dâhil etmiştir. İstihdamı yaratmak adına geçici süreli işler, kısmi süreli işler, eve iş verme, fason üretim, taşeron üretim, tele çalışma gibi çalışma biçimlerini de uyum programları başlığı altında zirvelerine, sosyal şartlarına taşımıştır. Ancak AB'nin Avrupa'nın ekonomik bütünleşmesi ve güçlenmesinde oynadığı olumlu rol, üye ülkelerdeki sosyoekonomik sorunların düzelmesine çare olamamıştır.³⁶² Yani AB üye ülkelerin sosyal sorunlarının artmasına neden olmuştur. AB yapısal dönüşümü hedeflerken elindeki sonuç işsizlik olmuştur.

Yeniden yapılanma süreci AB'de de uygulanırken, AB bir taraftan bu politikalara uyum sağlamış diğer taraftan çevre ülkelerin bu politikalara eklemlenmesini sağlayarak uyum programlarının en büyük destekçisi olmuştur.³⁶³ Uluslararası arenada IMF, DB, DTÖ gibi kurumların kontrol altında tuttuğu ve etkilediği yeni uyum sürecinde, AB'de uygulandığı ve dayattığı politikalarla bu süreci desteklediğini göstermiştir. Bu sürecin desteklenmesinde uyguladığı AB sosyal politikaları da içerikleri ile bu yeni yapısal uyumu ne kadar desteklediğinin kanıtı olmuştur.

Ancak sosyal politika uygulamaları yeni liberal dönemi içine alan düzenlemeler getirmiş olduğundan ötürü, pek çok sosyal sorun yeni yapılandırılmaları takip etmiştir. Böylelikle işsizlik AB ülkeleri için de kaçınılmaz son olmuştur. Olumsuz gelişmeler neticesinde yaygın görüş, benimsenen liberal politikaların sosyal sorunları arttırdığı

³⁶² Koray, *Değişen Koşullarda Sendikacılık*, s.250.

³⁶³ Güler-Müftüoğlu, "AB'de Ve Türkiye'de Kadın Olmak, Eşitsizliğin Gölgesinde Eşitlik!", s.41.

yönünde oluştur. Ve üye devletler üzerindeki refah devleti anlayışının da zayıfladığı yolundaki görüşler nedeni ile AB politikalarına ilişkin hayal kırıklığı yaratmıştır.³⁶⁴

Sosyal politikalar ölçeğinde AB'nin çelişkisi sadece işsizlik alanında kendini göstermemiştir. Kadın erkek ücret farklılıkları AB üyesi olan ülkelerde ciddi boyutlara varmıştır.³⁶⁵ Roma Antlaşmasından Lüksemburg anlaşması dâhilince bütün anlaşmalarda, sözleşmelerde, şartlarda istihdam başta olmak üzere kadına yapılan eşitsizlik çözülmesi gereken bir problem olarak sosyal politika sınırlarına dâhil edilmiştir. Ancak kadın erkek arasındaki ayrımcılık çalışma saati, ücret vb konularda çözüme ulaşamamıştır.

Esnek çalışma diğer ülkelerde olduğu gibi AB'de de en çok kadınları etkilemiştir. Küreselleşmenin işveren açısından maliyetini en aza indirmenin bir yolu olan part time yani kısmi süreli çalışma kadın iş gücü arasında oldukça yaygındır. Kadın işgücünün daha çok kısmi çalışma düzeyinde yapılması aslında çok eskilere dayana bir nedensellik üzerine kurtulmuştur. Kısmi süreli yapılan işlerin nitelik olarak daha az vasıf gerektiren işler olması kadınların bu işlere layık görülmesine neden olmuştur. Kadınların yaptığı işlerin doğuştan kabul edilmesi ve vasıf olarak tanımlanmaması onları ucuz emek piyasasına itilmesinin en önemli neden olmuştur.³⁶⁶

³⁶⁴ Koray, **Değişen Koşullarda Sendikacılık** s.251.

³⁶⁵ Güler-Müftüoğlu, "AB'de Ve Türkiye'de Kadın Olmak, Eşitsizliğin Gölgesinde Eşitlik!", s. 41.

³⁶⁶ Didem Gediz Gelegen, "Çalışma Yaşamında Kadın Olmak", **Mesleki Sağlık Ve Güvenlik Dergisi**, Sayı.5, (Ocak 2001), s.3.

Tablo 7: 1992-2002 Yılları Arası Avrupa’da Kadın Erkek Part Time-Full Time Çalışma Oranları

	Erkek			Kadın			
Mesleki statü grubu	Full-time	Part-time	Hepsi	Full-time	Part-time	Hepsi	Hepsi
Beyaz yakalı yönetici işler	59	5	64	30	6	36	100
Beyaz yakalı profesyonel işler	44	7	51	29	20	49	100
Beyaz yakalı büro ve hizmet işleri	28	4	32	39	29	68	100
Mavi yakalı iş ve ilgili basit işler	79	5	84	12	4	16	100
Mavi yakalı işler	57	8	65	18	17	35	100
Hepsi	50	6	56	26	18	44	100

Kaynak: <http://www.eurofound.eu.int/publications/files/EF0441EN.pdf>

Part time çalışma özellikle kadınlar arasında yaygınlaşmasının yanı sıra, belirli meslek grupları içerisinde de varlığını göstermiştir. Tabloya göre istihdam edilenlerin %22’sı sağlık eğitim gibi hizmet kollarında yoğunlaşmıştır. Tarımda bu rakam, %16,9 tarımda %6,9’dur.³⁶⁷ Özellikle kadınların ağırlıklı olduğu part time çalışmanın da beyaz yakalı profesyonel ve büro işlerinde yaygınlaştığı gözlemlenir.

Avrupa Birliği, ücretler konusundaki uygulamaları ile çelişkisini bir kez daha göstermiştir.³⁶⁸ Sosyal hak ve adalette dünyanın geri kısmına ders veren AB kendi uygulamaları ile çelişkisini gözler önüne sermiştir. Bugün AB genelinde aynı pozisyonda olmalarına rağmen kadınlar erkeklerden yüzde 18 daha az maaş alıyor.³⁶⁹ Kadınlar erkekler arasındaki eşitlik raporu 2008 verileri eşitsizliğin birçok Avrupa ülkesindeki boyutunu ele alıyor: Rapor, AB’de istihdam artışı içerisindeki artan payı belirtiyor ancak istihdamla beraber eşitsizliğinde boyutlarının giderek arttırdığını

³⁶⁷ Ayşe Ünal, “Avrupa da Kısmi Çalışma Ve Uygulamanın Genel Özellikleri” ,**Kamu iş Dergisi**, Sayı.1, C.2 (2005), s.10.

³⁶⁸ Güler-Müftüoğlu, “AB’de Ve Türkiye’de Kadın Olmak, Eşitsizliğin Gölgesinde Eşitlik!”, s.41.

³⁶⁹ Sertaç Akdoğan, “Maaşta Kadın Erkek Ayrımı”, <http://www.cnbce.com/business/1004/konuid=4.asp>, (1 Ekim 2010)

belirtiyor.³⁷⁰ Raporda kadınların işgücü piyasasına katılımını büyük ölçüde yarı zamanlı işler çerçevesinde olduğunu da belirtmiştir. Raporda aynı zamanda ücreti ayrımcılığın başlıca sorunu olduğunu da belirtmiş olduğunu görürüz.

AB kadın erkek eşitliği raporunda Part-time işlerle ilgili veriler kadınların aleyhinde olduğu görülmektedir. Part time işlerin % 76,5'i kadınlara ait olması eşitsizliğin çarpıcı bir boyutu olmuştur. Uzun süreli işsizlik kadınlarda erkeklere oranla daha yoğun olarak izlenmiş, işsizliğin kadınlar arasında daha yoğun olduğu ortaya çıkmıştır.³⁷¹

3.11.5 80'ler Sonrası Yapısal Uyum Programları AB Göç İlişkisi Ve Sömürülen Göçmen Emek

Yeni liberal politikalar, küreselleşmenin yaygınlaşması, yapısal uyum programlarının pek çok gelişmekte olan ülkede uygulanması, Doğu bloğu ülkeleri de dâhil olmak üzere pek çok ülkede AB'ne göçün artmasına neden olmuştur.³⁷²

Yeni yapılandırmaların pek çok işçi yerine geçebilecek uygulamaları içinde barındırması, yani emek gücü yerine sermayenin ikame edilmesi, kamu alanlarının daraltılması devletin küçültülmesi, işçiler arasında nitelik farkının belirginleşmesi, nitelik farkı neticesinde işçi sınıfı arasındaki ayrımın göze çarpması neticesinde işsizliğin artması gelişmekte olan ülkelere AB ülkelerine göç olgusunu canlandırmıştır. Yapısal uyum programlarının getirdiği işsizlik ve düşük ücret neticesinde AB ülkelerine göç talebi artış göstermiştir. 1965 yılında 3,3 milyon olan dünya nüfusunun 75 milyonunu göçmenler oluştururken, 1985'de 4,8 milyar nüfusun 105 milyonunu, 2000'de 6,1 milyar nüfusun 168 milyonunu günümüzde ise 175 milyon ile %3'ü oluşturmaktadır. Bu sayının içine yasal olmayanlar da dâhil değildir.³⁷³

³⁷⁰ Akdoğan.

³⁷¹ Kadın Erkek Eşitliği 2008, euroaktiv, 28 Ocak 2008 <http://www.euractiv.com.tr/ab-ve-turkiye/article/kadn-erkek-esitligi-2008>, (8 Ağustos 2010).

³⁷² Güler-Müftüoğlu, "AB'de Ve Türkiye'de Kadın Olmak, Eşitsizliğin Gölgesinde Eşitlik!", s.42.

³⁷³ Ayhan gençler "Avrupa Birliğinin Göç Politikası", Çalışma.org,(2005), [http://www.calisma.org/index.php?option=com_content&task=view&id=1574&Itemid=61,s.174,\(5 Ağustos 2010\).](http://www.calisma.org/index.php?option=com_content&task=view&id=1574&Itemid=61,s.174,(5 Ağustos 2010).)

Sermaye dolaşımının önündeki tüm engellerin kaldırılması ile beraber neoliberal politikalarla ilerleyen küreselleşme dünya nüfusunu büyük ölçüde proleterleştirerek sermayenin hizmetine hazır koşula getirmiş, özellikle gelişmiş ülkelerdeki göçmen işçilere duyulan ihtiyacın artmasına neden olmuştur.³⁷⁴

Artan uluslararası rekabet, gelişmiş ülkelerde her türlü maliyetin düşürülmesi için çalışmaların başlamasına neden olmuştur. Her türlü maliyet içerisinde en önemlisi olarak emek maliyetini görürüz. İşverenler için, emek maliyeti gereksiz bir maliyet olarak görülmüş ve çalışanlar tüm sosyal, ekonomik haklardan yararlanamaz olmuşlardır. Yapısal uyum politikaları neticesinde gelişmekte olan ülkelerde yaşana işsizlik ve istihdam krizi, gelişmiş ülkelerin işine gelmiştir. Çünkü az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelere yaşayan iş bulamayan emek sınıfı, gelişmiş ülkelere iş bulmak için göç etmeye başladığı anla beraber diğer ülkeler için sömürü kaynağı olmuştur.

Ucuz emek ihtiyacını gidermek isteyen gelişmiş ülkeler, bu ucuz emeği elde edebilmek için, göçmen işçi akışını düzenli ve kontrol edebilme gereği sunmuştur. Bu dönemde emek sınıfına ait soysa hakların elinden alınmasına karşı tepkiler de göçmen işçiler kullanılarak bastırılmıştır.³⁷⁵

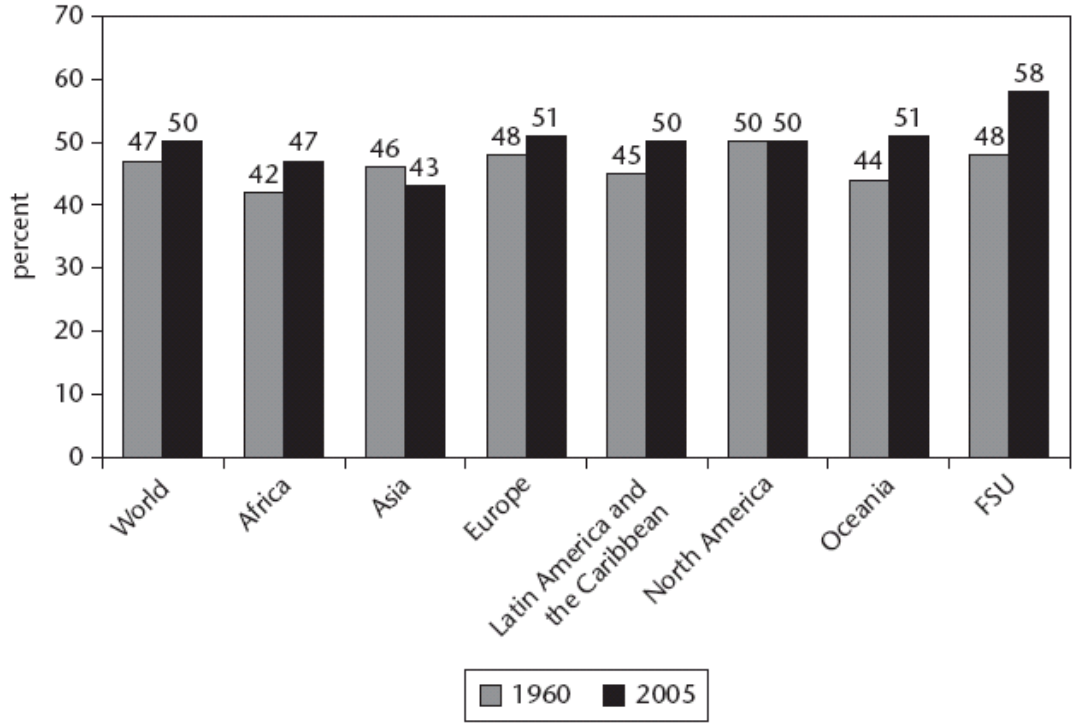
Göçmen işçi akımlarını düzenleyen gelişmiş ülkeler bu işçileri tehdit ve baskı unsuru olarak kullanmışlardır. Sosyal hakların ellerinden alınması ile ayaklanan emek sınıfına karşı koz niteliği taşıyan göçmen emek, bu sayede yerli işçi sınıfını da bu şartlarda daha ucuza ve sosyal haklardan mahrum bir şekilde çalıştırmıştır. Esnek çalışma ve yeni esnekleşmiş piyasadan en çok etkilenen kesim kadınlar olmuştur.

³⁷⁴ Kerem Dağlı, "Göçmen İşçiler", *Marxist tutum*, Ağustos 2007, www.marxist.com, No:29, (5 ağustos 2010)

³⁷⁵ A.g.e. Dağlı, "Göçmen İşçiler".

Grafik9: 1960 ve 2005 Arası Kadın Göç Oranı

Figure 1.1. Proportion of Women in Migrant Stocks, by Region, 1960 and 2005

Source: United Nations 2006.

Kaynak: Göç Dinamikleri Ve Kadın Hüksam 2010 Dr. Helga Ritterberger ODDÜ sosyoloji Bölümü Sunum

Esnek çalışmada en çok kadınlar etkilenmiş olduğu gibi göç olgusundan da en çok kadınlar etkilenmiştir. Human Development report 2009 ve UNFPA report 2006 ‘a göre dünyadaki göçmen sayısı 200 milyon ve göçmenlerin yarısı kadındır. (%48)³⁷⁶ Ve AB’ye giden göçmen kadınların %51 oranında olduğunu da tablodan görmekteyiz.

Yapısal uyum programları ile birlikte gelişmekte olan ülkelerde yaşanan işsizlik gelişmiş ülkelerin, emek gücünün haklarını kısmasında bir dayanak oluşturmuştur.

³⁷⁶ <http://hdr.undp.org/en/>

Yerel işçinin düşük haklar ve ücretler karşısında direncini kırmak amacı ile, göçmen işçiler tehdit unsuru olarak kullanılmış ve pek çok esnek işlerde çalıştırılmışlardır. Neoliberal politikaların gerektirdiği gibi sosyal hakların kısıtlanması, vatandaşın kendi hakkını satın almasına neden olmuş ve yaşlı-çocuk bakımı, hizmetler metalara dönüştürülmüştür.³⁷⁷

Bakım hizmetleri, hane içinde erkekler tarafından karşılanmadığı gibi refah devletinin çöküşü, sosyal hizmetlerin piyasaya devredilmesi, kurumsal bakım olanaklarını daraltmıştır.³⁷⁸ Bakımın, hane içersinde kadınlar tarafından ücretsiz ya da profesyonel bakıcılar tarafından ücretli olarak yapılması göçmen işçilere olan talebi arttırmıştır. Yerli emek tarafından bu düşük ücretli işler cazip bulunmazken göçmen işçilerin boyun eğerek bu işleri yapması göçmen işçiye olan talebi arttırmıştır.

AB göç olgusu da dâhil olmak üzere, istihdam, işsizlik, ücretler konusunda mücadelesinin sadece kâğıt üzerinde kalmış olduğunu görmekteyiz. Sosyal şartlarında, antlaşmalarda her ne kadar eşitsizliğin kalkması temel hedefleri içerisinde yer almış olsa da kapitalist mekanizmanın işleyebilmesi, artan rekabet koşullarında yer edebilmesi için her türlü ayrımcılığın kullanılmasının kaçınılmaz olduğunu görmekteyiz.

AB benimsemiş olduğu yeni liberal politikalarla birlikte kamunun daraltılması, devletin küçültülmesi, sağlık sosyal harcamaların kısıtlanması vatandaşın elinden sosyal haklarını alması, çalışma yaşamındaki esnekliklerin getirilmesi, yeni esnek iş gücü piyasaların desteklenmesi gibi pek çok alanda düzenlemeler getirmiş ve uygulamıştır. Bununla beraber dünya çalışma ilişkilerinde en önemli aktörler olan IMF, DB, GATS gibi kurumlarla da yeni emek politikaları desteklenmiştir. Emek gücü arasında ayrımcılık yaygınlaşmış, vasıflı işçiler ile vasıfsız işçiler arasında bölünmelere neden olup tek güç olması engellenmiştir. Sendikal faaliyetler engellenmiş, yeni uyum politikaları pek çok gelişmekte olan ülkede dayatmalarla kabul ettirilmiştir. AB yeni politikaları benimseyip kendi birliği içerisinde işsizlik, sosyal haklarda gerileme ve cinsiyet ayrımcılığı gibi olguları var etmekle kalmamış, üye olmak isteyen ülkelere

³⁷⁷ Güler-Müftüoğlu, “Küresel Ve Yerel Aktörlerin Sosyal Güvenlik Sisteminin Dönüşümüne Etkileri”, s.42.

³⁷⁸ Çağla Ünlütürk Ulutaş Ve Alican Kalfa, “Göçün Kadınlaşması Ve Göçmen Kadınlarda Örgütlenme Deneyimi”, **Fe Dergisi: Feminist Eleştiri**, no:1 Sayı.2, (Aralık 2009), s.18.

dayatmalar biçimde sunmuştur. Böylelikle dünya çalışma ilişkilerini ve ekonomiyi belirleyen üç kız kardeş IMF, DB ve DTÖ gibi AB’de yeni liberal politikaları ve yapısal uyum programlarını çevre ülkelere yaygınlaştırmak istemiştir.

3.12 1980 Sonrası OECD Ülkeleri Ve Çalışma İlişkileri

3.12.1 Genel Hatlarıyla OECD Amaçları

OECD(Organisation for Economic Co-operation and Development) yani Ekonomik Kalkınma Ve İşbirliği Örgütü, 1961 yılında kurulmuş ve batı ülkeleri arasındaki işbirliğinin temel organlarından biri haline gelmiştir. ³⁷⁹OECD Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü(OEEC) yerine kurulmuştur. İkinci Dünya Savaşı Sonrası yıkıma uğrayan Batı Avrupa ekonomilerini onarımı amacı ile Marshall çerçevesinde ABD’nin yaptığı yardımların dağıtımında yardımcı olmak ve Avrupa ülkeleri arasındaki ticari ödemeleri serbestleştirerek geliştirmek amacı ile kurulmuş olan OEEC’nin fonksiyonlarını kaybetmesi 1961 yılında OECD’nin kurulmasını getirmiştir³⁸⁰

OECD’nin kurucu ülkeleri, OEEC’nin 18 Avrupalı üyesi (Avusturya, Belçika, Danimarka, Fransa, Almanya, Yunanistan, İzlanda, İrlanda, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Portekiz, İspanya, İsveç, İsviçre, Türkiye, İngiltere) ile ABD ve Kanada’dır. ³⁸¹

OECD’nin Paris Antlaşmasının 1. Maddesine göre 3 temel amacı; üye ülkelerde gelişme ve istihdamı sağlamak, üye olan ve olmayan ülkelerde ekonomik kalkınmayı sağlamak, dünya ticaretinin uluslararası taahhütler çerçevesinde ayrımcı olmayan bazda gelişmesini sağlamak olmuştur. ³⁸²

OECD’nin sosyal politikalar bazındaki amaçları ise, işsizliğe, istihdam sorununa ve istikrarsız ve düşük ücrete tabi olan işgücüne çare olmak olmuştur. Bununla beraber

³⁷⁹ Fahri Karpuz, “Ekonomik Kalkınma Ve İşbirliği Örgütünün Dünya Ve Türkiye Ekonomisi Üzerine Katkıları”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya üniversitesi FBE, 2005),s.24.

³⁸⁰ KOSGEB, “OECD’nin Yapısı Ve Üye Ülkelerin Bilgi Profilleri Ekonomik Ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü”, (Mart 2004), Ankara, s.3.

³⁸¹ KOSGEB, S.3.

³⁸² Karpuz, s.26.

AB’nde olduğu gibi kadınların iş hayatındaki eşitsizliğini engelleme faaliyetleri sosyal politikalar alanındaki amaçları arasında sayılmıştır.³⁸³

3.12.2 Uluslararası Bir Aktör Olarak OECD Ve Yönetişim Modeli Çerçevesinde Güç İlişkileri

Kapitalizm yasaları karşısında bir muhalefet niteliğinde olan Sovyet Rusya’nın yıkılmasından sonra iki kutuplu dünya düzeni yerini yeni oluşumlara bırakmıştır. Yeni düzenle beraber, siyasal oluşumların değişmesi ile beraber, iktidar modelleri de değişmeye başlamıştı. Artık dünyada “devlet” iktidarı sağlayan tek kurum olmaktan çıkmıştı. Devlet dışındaki örgütlerin de devlet yönetimine aynı ölçüde katılması ve pek çok alanda etkili olması yeni yönetim biçiminin ortaya çıkmasına neden olmuştur.³⁸⁴ Devlet ile toplum arasındaki çatışmanın önlenmesi gerektiğinden yola çıkan yeni model, küreselleşmeyi zorunlu bir süreç olarak değerlendirmiş ve yenedünya düzenine yeni bir yönetim anlayışının gelmesi gerektiğini gerekli kılmıştır.³⁸⁵

Yönetişim kavramı ilk kez DB’ nin 1989 raporunda yer almıştır.³⁸⁶ Raporun konusu Afrika ülkelerinin yaşadığı sosyal ve ekonomik sorunların temelini yönetim krizine dayandığı belirtilmiştir. Aynı zamanda devlet ve toplum içindeki ilişkileri de vurgulamıştır. Yani bu kavram bir bakıma devlet toplum ilişkilerini düzenlemek amacı ile kurulmuştur. Böylelikle IMF, DB, OECD gibi kurumların literatürüne giren yönetim modeli, emperyalist ülkelerin küreleşme sürecini temele oturtan önemli bir kavram olarak karşımıza çıkmıştır.

OECD’nin yönetim kavramı, bir ülkenin ekonomik ve sosyal kaynaklarının yönetimde sahip olunan güç ve yetkilerinin kullanımını ifade etmektedir.

³⁸³ Karpuz, S. 33.

³⁸⁴ Sonay Bayramoğlu, “Küreselleşmenin Yeni Siyasal İktidar Modeli: Yönetişim” , **Praksis Dergisi**, Sayı.7, s.85.

³⁸⁵ Bayramoğlu, s.85.

³⁸⁶ Ahmet Haşim Köse ve Mehmet Gürsan Şenalp, “Küresel Yönetişim Ve Sendikalar” , **Petrol-İş Yayınları**, Sayı.14, (2004), http://petrol-is.org.tr/yayinlar/yillik/2003/yillik/14_yönetişim/gövde.html., (20 Kasım 2010).

Bu kavram kamu yönetimi, uluslararası ilişkileri, siyaset bilimi gibi pek çok alanda kabul gördükten sonra, 90'ların başında, DB, OECD, BM gibi örgütlerin çalışmaları ile desteklenecek bir literatür öbeği olmayı başarmıştır.³⁸⁷

Yönetişim kavramına ilk 1989 yılında DB raporlarında rastlanmış olup, kavramın kullanıldığı bu yıllarda açık bir tanımı yapılmamıştır.

Ancak 1992 yılında DB tarafından yapılan çalışmada yönetim şu şekilde tanımlanmıştır.

*"Bir ülkenin ekonomik ve sosyal kaynaklarını, kalkınma amaçlı bir bakış açısıyla yönetmede iktidarın kullanılma biçimi"*³⁸⁸

Kavram eleştiriye uğrasa da, dünyada ekonomik ve sosyal politikaları belirleyen aktörler diye adlandırdığını IMF Ve OECD tarafından da raporlarında kullanılmıştır.

1990'larla beraber DB tarafından geliştirilen yönetim modeli, kamu yönetimi ve devlet yetki alanı bakımında temel özellikleri yapısal uyum programlarında olduğu gibi, devletin küçülmesi, kamu alanlarının daraltılması, harcamaları kısıtlama, personeli azaltma, hizmetleri özelleştirme ve piyasa mantığına kanalize etmek gibi uygulamaları oluşturmuştur.³⁸⁹ Yani amaç IMF, OECD, DB gibi devlet dışı aktörlerle beraber, devleti piyasalaştırmak, kamuyu küçültmek olmuştur. Böylelikle yönetim kavramının uygulanmaya konulması, yapısal uyum programlarında dayatıldığı üzere, sosyal hakların piyasalaşması, birçok sosyal faaliyetin piyasa ile hakla sunulması, devletin sadece sembolik olarak var olması ya da, uluslararası aktörlerin dayatmalarını uygulamak amacıyla var olmasına sebep olmuştur. Böylelikle vatandaş kavramının yerini müşteri kavramı almıştır. Vatandaşın kendi hakkı, parayla satın alabileceği piyasalaştırılmış metalara dönüşmüştür.

Bir çok kapitalist ülkenin, güçlü uluslararası kuruluş ve şirketi aktör olarak kullanarak, kapitalist birikimin ihtiyaçları doğrultusunda devleti dönüştürmeye çalışmak

³⁸⁷ Bayramoğlu, s.86.

³⁸⁸ Çulha Zabcı, "DB'nin Küresel Pazar İçin Yeni Stratejisi: Yönetişim", **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı.57, Cilt. 3, s. 160.

³⁸⁹ Bayramoğlu, s.88.

amacı ile, özel sektör mantığına sahip, piyasa kuralları doğrultusunda hareket eden, sermayenin serbest dolaşımını sağlayacak bir devlet modeli oluşturma amacı ile kamu yönetimi üzerinde yoğun çalışmalar içersine girmişlerdir. Bu amaçla uygulamaya konulan Yönetişim Modeli, DB öncülüğünde uygulamaya konulmuş, ancak 90'ların ikinci yarısından itibaren liderliğini OECD'ye bırakmıştır. Piyasa mekanizmasının işlerliliğinin en üst düzeye çıkması amacını gerçekleştirmede OECD'nin oluşturduğu program ve kuruluşlar, diğer ülkelerin politika hedefleri arasında yer edinmiştir.³⁹⁰

OECD ülkeleri yönlendirmek için çeşitli etkilme araçları kullanmıştır.³⁹¹ İlk önce OECD üye ülkelerde temsilcilikler açmıştır. Temsilcilikler üye olan ülkelerle irtibatı sağlamak amacı ile açılmış, bu temsilcilikler direk etkileşim merkezleri haline gelmiştir.

İlk başta yapma zorunluluğu yokmuş gibi görünen tavsiyeler diğer uluslararası kuruluşlarla birlikte kamu alanına ilişkin faaliyetleri ile birlikte yaptırım niteliği taşımaktadır.

1994 yılı DB yönetim raporunda yönetimle ilgili geniş tanımlamalara yer verilmiştir. Rapora göre: Yönetişim Raporu'na göre yönetim "Bir ülkenin iktisadi ve toplumsal kaynaklarının kalkınma amacına yönelik olarak yönetilmesinde iktidarın uygulanma tarzı" dır. Yani bir yandan devlet piyasa için dışsal ekonomileri sağlama işini üstlenirken bir yandan da, yasa gücüne dayanarak piyasa için güvenli hakları temin etmesi ve piyasaya yapacağı müdahalelerin kapsamını açıklığa kavuşturması gerekmiştir.³⁹² Bu raporda ayrıca yetkili ve etkili bir devlet varlığında söz edilmiştir. Yetkili ve etkili bir devlet, piyasanın güveliği için gerekli olmuştur. Yani, devletin piyasayı güvence altına almış olması, girişimcilerin özel mülkiyet hakkına sahip olabilmesinin kapasitesini koruma altına olmaması anlamına gelmiştir.³⁹³ Kısaca devlet piyasanın güçlenmesi için faaliyet gösterecek ve girişimcilik hakları bir nevi bu yeni modelle güvence altına alınacaktı.

³⁹⁰ Ozan Zengin, Kamu Yönetimi Dünyasında Bir Uluslararası Kurum Analizi: OECD, *kamyon.politics.ankara.edu.tr/bulten/belgeler/01.pdf*, (15 Ekim 2010).

³⁹¹ Zengin, Kamu Yönetimi Dünyasında Bir Uluslararası Kurum Analizi: OECD.

³⁹² Esra Yüksel Acı, " Neoliberal Yaklaşım Ve Yönetişim Kavramı", **Marmara Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Dergisi**, Sayı.1, Cilt.20, (2005), s.212.

³⁹³ Bayramoğlu, s.91.

OECD'nin 1996 yılında küreselleşme üzerine hazırlamış olduğu raporda ise, "Küreselleşme ekonomik bir olgu olarak, ulusal ekonomiler dünyasından üretimin uluslararasılaştığı ve mali sermayenin ülkeler arasında hızla ve serbestçe dolaştığı küresel ekonomiye geçiş olarak kendini gösterir. Anonim kurumsal yatırımcılar, günlük kurları, uluslararası sermayenin fiyatını elde edebilirliğini etkilediği sürece çok uluslu şirketler geniş bir ekonomik tahakküm elde eder.

Ekonomik anlamda bu oyunun kuralları DTÖ, AB, IMF, G/7 ve OECD'nin içinde bulunduğu uluslararası topluluklar tarafında belirlenir³⁹⁴

Yani uluslararası kurumlar tarafından hazırlanan uluslararası raporlar, sermayenin hızlı dolaşımına, kamunun daraltılıp piyasalaştırılmasına ulusaldan küresele doğru işleyen karar mekanizması ile dünya yönetimini yönlendirmiş olmuştur.³⁹⁵

3.12.3 Yönetişim Modeli OECD ve Diğer Kurumlar Etkisinde Emek Sömürüsü Ve Yoksulluk

DD, OECD, BM başta olmak üzere pek çok uluslararası ve ulusal kurumun 1980'lerle beraber dayatmış olduğu yeni politikalar çerçevesinde oluşmuş olan "yönetişim modeli" devlet toplum karşıtlığını ortadan kaldırdığını hatta toplumun devleti yönettiğini ileri süren bir kavram olarak karşımıza çıkmıştır.³⁹⁶

Burada önem olan nokta, yönetim modelini meşruu hale getirebilmek için emek sermaye çelişkisinin perdelenip, toplum devlet diye bir çelişkinin ortaya atılmasıdır³⁹⁷ Yani yıllardır süregelen emek sermaye çelişkisi bu yönetim modeli ile perdelenip, yerine yeni bir çelişkinin varlığı icat edilmiştir. Böylelikle yeni sömürge ulus devlet pazarlarını tekellere açmakla kalmamış, aynı zamanda bu uluslararası kurumların belirlediği yeni programlar ve dayattığı raporlar ile, kendilerini de yeniden yapılandırarak pazar ekonomilerin gereklerini makro düzeyde gerçekleştirmişlerdir.

³⁹⁴ Güler-Müftüoğlu, "Küresel Ve Yerel Aktörlerin Sosyal Güvenlik Sisteminin Dönüşümüne Etkileri", s44.

³⁹⁵ Güler-Müftüoğlu, "Küresel Ve Yerel Aktörlerin Sosyal Güvenlik Sisteminin Dönüşümüne Etkileri" OECD 2001 -2002'den Aktarma.

³⁹⁶ *Yönetişim: Burjuva Devletin Ve Sömürgelerin Yeniden Yapılandırılması*, www.sgdf.in/site/pdf/Yonetisim.pdf, (10 Ekim 2010)

³⁹⁷ A.g.e Yönetişim pdf.

Tablo 8: Bazı OECD Ülkelerinde Enformel Ekonominin Boyutları

Ülkeler/Yıllar	1960	1978	60-78 Artış oranı	89-90	96-97	78-97 Artış oranı	2000 2001*
İsveç	5.4	13.2	7.8	15.8	19.5	6.3	19.1
İtalya	4.4	11.4	7	22.8	27.2	15.8	27.0
Fransa	5.0	9.4	4.4	9.0	14.8	5.4	15.0
Kanada	5.1	8.7	3.6	12.8	14.9	6.2	15.8
Almanya	3.7	8.6	4.9	11.8	14.8	6.2	16.3
ABD	6.4	8.3	6.1	6.7	8.8	0.5	8.7
İngiltere	4.6	8.0	3.4	9.6	13.0	5	12.5
İrlanda	1.7	7.2	5.5	11.0	16.0	8.8	15.7
İspanya	2.6	6.5	3.9	16.1	23.0	16.5	22.5
Japonya	2.0	4.1	2.1	-	11.3	7.2	11.1
Avustralya	-	-	-	10.1	13.9	-	14.1
Ortalama	5.1	8.7	5	11.9	16.8	7.5	16.7

Kaynak: Schneider, Fredrich; “Illegal Activities And The Generation of Value Added: Size, Causes And Measurement of Shadow Economies”, United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC) Bulletin on Narcotics, Vol. LII, Nos.1/2, 2000, s.11*

1980’lerle birlikte yeniden yapılanma sürecine geçiş ve esnek üretimin ağırlık kazanması ile birlikte firmalar arası değişim ilişkisinin güçlenmiş olduğuna önceki bölümlerde değinmiştim. Esnek üretim, o döneme kadar güçlü haklara sahip olan emekçi sınıfının tepkisini çekmemek amacı ile ilk önceleri gelişmekte olan ülkelerde uygulanmış daha sonraları gelişmiş ülkelere de sıçramıştır.

Tablo’da değinilmiş olan bazı OECD ülkelerindeki veriler, bu ülkelerdeki enformel sektörün gün geçtikçe artmış olduğunu gösterir. 1960 yılında % 5.1 iken, 2001’de %16.7’ye çıkmış olan veriler, enformel sektörün yıllar içerisinde büyük gelişme kaydettiğinin en önemli göstergesi olarak karşımıza çıkmıştır. Ancak elbette ki OECD ülkelerinde enformel sektör gelişmekte olan ülkelerin enformel sektörü kadar tehlikeli bir unsur olarak karşımıza çıkmaz. Çünkü gelişmiş ülkelerde ekonomi henüz büyük ölçüde kamunun elinden çıkmış değildir. Bu nedenle artış hızları ve sonuçları gelişmekte olan ülkeler kadar tehlikeli görünmemektedir.

OECD'nin ve DB'nin raporlarında belgelerinde, yönetim siyasal ve sosyoekonomik ilişkileri katılımcı, şeffaf ve sorumlu biçimde yönlendiren süreç ve yapılar olarak tanımlanmıştır.³⁹⁸ Aynı zamanda kapitalizmin, liberal demokrasinin yetersiz kaldığı katılımcılık ve meşruiyet sorununa bir çözüm olarak öne sürülen yönetim modeli, dünyanın sömürgeleşmesine ilişkin siyasi bir proje olarak adlandırılmıştır.³⁹⁹ Çünkü uluslararası aktörlerin dayatmalarından önceki kurumlar küreselleşme koşullarında sermayenin ihtiyaç duyduğu birikim hızına yetişmede engel olarak görülmüştür. Böylelikle yönetimle beraber, tarımdan iletişime, sudan çöpe, enerjiden inşaat ve müteahhitlik hizmetlerine ve sağlık turizm spor güvenlik dâhil olmak üzere pek çok alan özel sektör kapsamına girmiş ve piyasalaştırılmıştır.

Devletin pek çok alanda dönüşümünü öngören yönetim, devletin piyasalaşması olarak emek süreçlerine yansımıştır. Devlet artık “piyasa dostu devlet” ve “piyasa için devlet” olarak personelin çalışma rejimini düzenlemiştir.⁴⁰⁰ Örneğin Türkiye’de kamu personel rejimi reformunun emek süreçleri açısından temel iki alana yönelmiş olacağı anlaşılmaktadır. Bunlardan birincisi kamu personelinin istihdam edilmesi ile alakalıdır. Böylelikle devletin asi görevini yerine getirenlerin dışındakilerin kamuda istihdamı daraltılması, personel sözleşmeli kadrolara aktarılması ve memur kadroları daraltılması planlanmıştır. Bunun dışında kalan memurlar ise sözleşmeye dayalı olarak istihdam edilmesi planlanmıştır. Bu çalışmaların amacı devlette asli görevler dışında kalanların esnek biçimde gereksinim olan yerde görev yapmasını sağlamak olmuştur.⁴⁰¹

Birgül Ayman Güler’in yönetişimin karşı devrim olduğunu savunduğu makalede, sermaye dışı kesimlerin örgütlülük derecelerinin oldukça düşük olduğunu savunur.⁴⁰² Üstelik bu kesimlerin örgütlenme dereceleri de günümüzde oldukça kısıtlanmıştır. Esnek üretim ve esnek iş gücü piyasalarının da etkisi ile örgütlenme gücü git gide kırılmıştır. Ayrıca işçi sınıfı ve kesimler STK torbasına atılmış ve herhangi bir

³⁹⁸ Arzu Meltem Dinler, “Kurumsal Yönetişim”, **Paradoks Ekonomi Sosyoloji Ve Politika Dergisi**, Yıl.5, Sayı.2, (Temmuz 2009), s.3.

³⁹⁹ Çiğdem Çağlayan, “Rapor: DB Cephesinde Değişen Bir Şey Yok Dünya Gelişme Raporu 2003”, **Toplum Ve Hekim**, Cilt 18, Sayı.4, (Temmuz-Ağustos 2003), s. 271.

⁴⁰⁰ Burçak Özoğlu, “Devlet Fabrikaya Girince: Kapitalist Devlet Ve Emek Süreçleri”, **Mülkiye Dergisi**, Sayı.239, s.12.

⁴⁰¹ Özoğlu, s.13.

⁴⁰² Bayramoğlu, s.110.

etkinlik gösterememişlerdir. Ve Türkiye örneğinde olduğu gibi, bireysel sözleşme esasına ve piyasa mantığına göre örgütlenen kamu yapısının sermaye karşısında kamu çıkarlarını gözetme potansiyeli de ortadan kalkmıştır. Yani kamu gücü OECD, DB gibi kurumların yardımı ile yabancı sermaye karşısında etkisiz hale getirilmiştir.

Yönetişim modeli ile işçiye esnek üretim teknikleri ve toplam kalite yönetimi ile modele katılım süreci gerçekleştiği için emek sınıfının direnme olanakları sınırlandırılmıştır. Bu politikalar çoğu kez kişiler üzerinde yıkıcı etki yapmıştır.⁴⁰³ Bu modelle beraber emekçi sınıfının hakları azaltılmış, çalışanlar sıkı bir disiplin altına alınmış, sermayenin toplum üzerindeki kontrolü ve siyasal baskısı giderek arttırılmıştır.⁴⁰⁴ OECD, DB gibi kurumların önderliğinde gerçekleşen bu yönetim modeli son yıllarda emekçileri sınıf politikalarında uzaklaştıran, parçalayan ve örgütsüzleştiren bir düzeni getirmiştir.

3.13 Serbest Ticaret Bölgeleri ve Güç İlişkileri

Ticari bloklar ve bölgesel entegrasyonlar 90'larla beraber ticari serbestleşmenin yoğunluk kazandığı dönemde kıta içi ve kıtalar arası ticaret de hız kazanmaya başlamıştır.⁴⁰⁵

Daha fazla doğrudan yabancı sermaye çekmek için gerekli iktisadi ve kurumsal altyapının arasında en önemlilerinden birisi Serbest Ticaret Bölgeleri(SBT) olmuştur.⁴⁰⁶

Serbest ticaret bölgeleri 1980'li yıllarla beraber ilgi odağı haline gelmiştir. Çünkü bu dönemle beraber yapısal uyum politikalarının uygulamaya geçilmesi ve kapitalist sistemin yeniden şekle girmesi ile beraber ve aynı zamanda çok uluslu şirketlerin stratejileri serbest ticaret bölgelerine olan talebin artmasına neden olmuştur.⁴⁰⁷ 1980'lerle beraber yaşanan ekonomik tıkanmalar gelişmekte olan ülkelerin ihracata

⁴⁰³ Zeki Erdut, "Liberal Ekonomi Politikaları Ve Sosyal Politika", **Çalışma Ve Toplum**, Sayı.2, (200), s. 14.

⁴⁰⁴ *Kapitalist Üretim Ve Ekonomik Kriz*, 28 Ocak 2009, www.EmekDunyasi.net, (18 Ekim 2010)

⁴⁰⁵ Güler-Müftüoğlu "Küresel Ve Yerel Aktörlerin Sosyal Güvenlik Sisteminin Dönüşümüne Etkileri"s.45.

⁴⁰⁶ Erinç Yeldan, "Doğrudan Yabancı Sermayeyi Çekmek", (11 Ocak 2006), www.sendika.org, (18 Ekim 2010).

⁴⁰⁷ Çiğdem Berna Kocaman, "Serbest Bölgelerin Makro Ekonomik Etkilerinin Değerlendirilmesi Türkiye Örneği", **AÜFDH Dergisi**, Sayı.3, Cilt.56(2007), s. 104.

dönük ekonomi politikasına bağlanmıştı. Gelişmekte olan ülkeleri Batı pazarına daha fazla açmaya yönelik olan politikalar, korumacı hedefleri hedef almıştı. Serbest ticaret üretim bölgelerinin kurulması bu politikaları takiben gerçekleşmiş ve dış ticaret dengesinin sağlanmasının temel koşulu olarak, istihdamın artacağı, büyümenin gerçekleşeceği, teknolojik düzeyin artacağı ve sonuç olarak sağlıklı bir büyümenin gerçekleşeceği ileri sürülmüştür.⁴⁰⁸

STB' ler ulus-ötesi şirketleri çekmek için vergiden muafiyet, kâr transferleri üzerine sınırlamaların kaldırılması, teşvikli kredi, bedelsiz arazi tahsis ve işgücünün ucuzluğu gibi özendirici öğeler içermiştir.⁴⁰⁹

Ekonomik entegrasyonlar değişik ülkelerin bölgesel bir blok içerisinde ticareti serbestleştirici politikalara izleyerek ekonomik birlikler oluşturmaları “ekonomik entegrasyon “olarak tanımlanır.⁴¹⁰

Ekonomik entegrasyonlar, siyasi açıdan bağımsız olan ülkeleri ekonomik açıdan birbirine bağlı hale getirmiştir. Yani ticaret engelinin ortadan kalkması bir çok siyasal bağımsızlığını yakalamış olan ülkeyi ekonomik açıdan birbirine bağlamış, ve bağımsızlığını kısıtlanmıştır.⁴¹¹

Ticareti engelleyici faktörlerin ortadan kalkması ile, üye ülkeler arasında ticaret entegrasyonu doğar. Bununla beraber ülkeler arasında faktör hareketlerinde bir serbestlik kazanılırsa üye ülkeler arasında faktör serbestliği, ulusal ekonomi politikalarının da ulusal ekonomiyi güçlendirecek şekilde biçimlenmesi ile birlikte de politika entegrasyonu doğar. Eğer bunların hepsi gerçekleşirse tam entegrasyon oluşur.⁴¹²

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra entegrasyon hareketleri kendini göstermeye başlamıştır. 1960'lardan sonra hız kazanmış ancak asıl ciddi boyutlara 1980'lerden

⁴⁰⁸ Kocaman, s.105.

⁴⁰⁹ Yeldan., “Doğrudan Yabancı Sermayeyi Çekmek”

⁴¹⁰ Fatma Bahar Şanlı, “Küreselleşme Ve Ekonomik Entegrasyonlar”, **Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları** 2004, s.163.

⁴¹¹ Halil Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat: Teori Politika Ve Uygulama**, 9. Baskı, İstanbul: Güzem yayınları, 1993, s.407.

⁴¹² Şanlı, s.163.

sonra ulaşmıştır. Uluslararası rekabetin hız kazandığı ve yeni politikaların uygulandığı, uygulandırıldığı bu dönem entegrasyonların dünya ticaretinde yer aldığı bir dönem olmuştur. 1980'lerele birlikte ülkeler büyüme, gelişme ve en önemlisi uluslararası arenada rekabet koşullarına uyum sağlayabilmek adına bölgesel ekonomik, faktör, politik entegrasyonlar oluşturmuş ve geliştirmekte olan ülkeleri bu entegrasyon ağlarına oturtmuşlardır.

3.13.1 Belli Başlı Bölgesel Entegrasyonlar Güç İlişkilerine Bağlı Oluşum Nedenleri

1980 sonrası uluslararası rekabetin yaygınlaşması ile beraber küresel, bölgesel, ikili ticaret ve yatırım antlaşmalarının sonucu olarak pek çok ülke ticaretin ve yatırımlarının önündeki engel niteliğinde olan düzenlemeleri kaldırmak amacı ile entegrasyon faaliyetlerine girişmişlerdir. Emek başta olmak üzere her türlü maliyetin düşürülmesi, ticaret ve yatırımın önündeki bütün engellerin kaldırılması ve yeni politikaların rahatça uygulanması amaçlanarak düzenlenmiş olan bu bölgesel entegrasyonlar, gümrük vergileri, ticaret kotalarını ve ulusla ölçekteki sermaye kontrolleri başta olmak üzere pek çok düzenlemeyi de beraberinde getirmiştir.⁴¹³

1980'ler ve 1990'larda pek çok ülke büyük yatırımları cazip hale getirerek başta Asya ülkeleri olmak üzere ihracat potansiyellerini geliştirerek piyasanın genişlemesine tanık olmuştur.⁴¹⁴ Entegrasyon süreci içerisinde pek çok geliştirmekte olan ülkeler de piyasa ekonomisine geçişi hızlanmıştır. Yatırımlar teşvik edilerek başlatılan bu entegrasyon süreçleri içerince geliştirmekte olan ülkeler, politikalarını değiştirerek katılmışlardır. 1980'lerle beraber yeni politikalar ve uluslararası kurumların dayatmaları yanı sıra, bazı geliştirmekte olan ülkelerde bu şekilde sürece dâhil olmuşlardır.

Piyasa ekonomisine geçişte pek çok ülke bu kararı alırken özgür olduklarını söylemek pek mümkün değildir. Bu ülkeler IMF, DB ve çeşitli kurumların yapısal uyum programlarının etkisi altında, bu programın getirdiklerini uygularken kendilerini yeni piyasa ekonomisi içerisinde bulmuşlardır.

⁴¹³ *Sendikalar İçin Küreselleşme Rehberi, DİSK Yayınları*, No. 34, Sayı.34, (Ocak 2003) / 34, Gaye Yılmaz (çev.), H. Ergün İşeri(Düz.),www.sendika.org, (19 Ekim 2010).

⁴¹⁴ A.g.e, Yılmaz ve İşeri, *Sendikalar İçin Küreselleşme Rehberi*.

1989 yılında Japonya önderliğinde Asya Pasifik Ülkeleri Ekonomik İşbirliği(APEC) kurulmuş ve 90'lı yıllarda işbirliğine dâhil olan ülkeler, yabancı yatırımcıların gözde mekânı olmuştur.⁴¹⁵

APEC serbest piyasa ekonomisinin bölgede yerleşmesi, gelişmesi diğer gelişmekte olan ülkelerde de yaygınlaşması amacı içermiştir.⁴¹⁶ Bununla beraber APEC dünyanın en büyük pazarında kapitalizmin sonsuz bir biçimde işlemlerini sağlama amacı içermiştir. Serbest piyasa ekonomisini geliştirmek, büyütme ve kapitalizmin yaygınlaşmasını sağlamak amacı ile APEC, kuruluşundan itibaren bölge ülkelerin yasal düzenlemelerinde ki ticari engeller kademe kademe kaldırılmıştır.

Bu amaçla, 1994 yılında yapılan ve Bagor hedefi olarak kabul edilen hedefler doğrultusunda üye ekonomiler arasında malların, hizmetlerin ve sermayenin serbestçe dolaşabileceği bir ticaret ve yatırım ortamının gelişmiş üyelerince 2010'a, gelişmekte olan üyelerince 2020'e kadar gerçekleştirilmesi öngörülmüş ve bu ülkeler arasında teknoloji, enerji, çevre, turizm, bilim ve teknolojinin geliştirilmesi amaçlanmıştır⁴¹⁷

Yani APEC gereğince, üye ülkeler arası mallar, hizmetler ve sermaye serbestçe dolaşıma açılmıştır. Aynı zamanda gelişmekte olan ve gelişmiş ülkeler yapılan dayatmaları da net bir şekilde görmekteyiz. Serbest piyasa ekonomisini ve bunun getirdiği yeni politikalar gelişmekte olan ülkeleri etkileyen unsurlar olmuşlardır.

1994 yılında Meksika'ya imtiyazlık konumu tanınarak ABD ve Kanada'nın oluşturduğu Kuzey Atlantik Serbest Ticaret Antlaşması(NAFTA) kurulmuştur.⁴¹⁸ 1994 yılında yürürlüğe giren NAFTA, ABD, Kanada ve Meksika'nın taraf olduğu ve üç ülke arasındaki ticaret ve yatırımların liberalize edildiği bir antlaşmadır. NAFTA' nın kurulması, bu bölgesel entegrasyonu dünyanın en büyük ticaret bloklarından biri haline getirmiştir⁴¹⁹ Temeli 1989 yılında ABD-Kanada serbest ticaret antlaşmasına dayanan

⁴¹⁵ Güler-Müftüoğlu, "Küresel Ve Yerel Aktörlerin Sosyal Güvenlik Sisteminin Dönüşümüne Etkileri",s.45.

⁴¹⁶ Zübeyde Eroğlu, "Gelişmekte Olan Ülkeler Arasında Ekonomik Entegrasyon Örneği: ECO Örneği" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi SBE, 2006),s .34.

⁴¹⁷ Eroğlu, s.34.

⁴¹⁸ Güler Müftüoğlu, "Küresel Ve Yerel Aktörlerin Sosyal Güvenlik Sisteminin Dönüşümüne Etkileri" s.45.

⁴¹⁹ Dünya'daki Gümrük Birlikleri, www.baskent.edu.tr/~gurayk/finpazpazartesi15.doc, (20 Ekim 2010)

CUSFTA, ABD ile Kanada arasında bazı sanayi sektörlerinde gümrük tarifelerinde kısıtlamalarının 10 yıl içerisinde kaldırılması esasına dayanmıştır.⁴²⁰ Yani amaç, serbest ticaret bölgesinin oluşturulmasını sağlamak olmuştur. 1994 yılında ise NAFTA olarak değişen anlaşma, entegrasyon girişiminin Meksika'nın katılımı ile genişletilmiştir. NAFTA, GATT müzakerelerini desteklemiştir.

NAFTA' yı oluşturan devletlerin birlik amacı, kendi aralarındaki gümrük tarifelerinin çoğunu kaldırmak olmuştur. Bununla beraber, enerji, otomotiv, mülkiyet, yatırımlar, haberleşme ve çalışma ilişkileri de dahil olmak üzere iş birliği sağlama amaçlı kurulmuştur.

NAFTA' nın oluşması ülkelerin çıkarları üzerine kurulmuştur. ABD bakımından Kuzey Amerika'da serbest ticaret bölgesinin kurulması, her şeyden önce siyasi olarak hâkim olmayı getirmiştir. Meksika istikrar kazanmayı hedeflerken, ABD 'de kendi bölgesindeki istikrardan yararlanıp, global düzeydeki çekişme ortamında güçlü pozisyonda kalmıştır.⁴²¹ ABD pazarına girmesi engellenen Meksika malları bu anlaşma sonucu ABD pazarında yer bulmuştur. Kanada'nın varlığı ise dünya kutuplaşmasının yeni bir halkası olarak gösterilebilir.

Yine 1994 yılında Amerika tarafından kurulan başta bir ticari entegrasyon bölgesi olarak FTAA' yı (Amerikalılar Arası Serbest Ticaret Bölgesi) görürüz. Latin Amerika'nın da dâhil edilmesi ile beraber, hem NAFTA hem FTAA AB'ye karşı güçlü bir ticari blok oluşturma çabasını içermiştir.⁴²²

1960 yılında bölgenin en geniş ekonomileri durumunda olan üç bölgesi Arjantin, Brezilya ve Meksika ile Şili, Paraguay ile Uruguay arasındaki ticaret bölgesi olarak LAFTA' yı görmekteyiz. Amaç yine üye ülkeler arası serbest piyasa koşullarının

⁴²⁰ Ömer Çiftçi, "Serbest Ticaret Antlaşmaları Ve Türkiye'nin Dış Ticareti Üzerine Etkileri", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta SBE,2001), S.73

⁴²¹ S.Weintraub, "A Vote Against Free Trade Is A Vote For Protectionism", **NPQ**, Vol.8, Issue1, Win91,s.26.

⁴²² Güler Müftüoğlu, "Küresel Ve Yerel Aktörlerin Sosyal Güvenlik Sisteminin Dönüşümüne Etkileri"s.45.

uygulanması neticesinde ticaretin serbestleşmesi ve bölgede tarımsal kalkınma ve sanayileşme politikalarının uygulanmış olmasıdır.⁴²³

3.13.2 Ticari Entegrasyonlar Ve Buna Bağlı Oluşumlar: Serbest Üretim Bölgeleri (Entegrasyonların Çalışma İlişkilerine Ve Emek Piyasasına Etkisi)

Serbest üretim bölgeleri, 1960'lar öncesinde de var olan ancak bu dönemden sonra yaygınlığa ulaşmış, serbest ticaret bölgeleri ve organize sanayi bölgelerinin birleştirilmesi ile oluşturulmuş oluşumlardır.⁴²⁴

Serbest üretim bölgeleri emek yoğun üretim aşamalarının yoğunlaştığı bölgelerdir. Burada önemli bir aktör olarak daha önceden de değindiğimiz çok uluslu şirketleri görmekteyiz. Çok uluslu şirketler bazı üretim dallarını ucuz emek ülkelerine kaydırarak ve üretimi yine sanayileşmiş ülkeler pazarına dönül olarak gerçekleştirerek, eskiyen sermayenin verimlilik ömrünü uzatmak istemişlerdir.⁴²⁵ Böylelikle bazı sanayi dallarını geliştirmekte olan ülkelere ve onların "serbest üretim bölgelerine" kaydırmaları, sanayileşmiş ülkelerdeki reel ücretlerin yüksekliğine, vergilerine, çevresel düzenlemeler gibi nedenlere dayanmıştı.⁴²⁶ Ancak tabii ki en önemli olgu olan geliştirmekte olan ülkelerdeki reel ücret ve vergilerin düşüklüğü olmuştur. Bu ülkelerdeki ücretlerin düşüklüğü yatırımcılar için gözde mekânlar haline gelmiştir. Yani sonuç olarak çok uluslu şirketler, emek yoğun ve enerji yoğun bazı sanayi dallarını geliştirmekte olan ülkelere kaydırmışlardır.

Uluslararası sermayenin avantajı sadece düşük reel ücretlerle sınırlı kalmamıştır. Bununla beraber, serbest üretim bölgelerine yatırım yapan uluslararası sermayeye sağlanan en önemli teşviklerin başında işgücünün toplu pazarlıklardan yararlanmasının sınırlandırılması gelmiştir.⁴²⁷ Örneğin Türkiye'de serbest bölgelerde grev hakkı 10 yıl boyunca yasaklanmıştır.⁴²⁸ Bölgelerde sendikal faaliyetler de devlet eliyle açık bir

⁴²³ Eroğlu, s.30.

⁴²⁴ İlhan Tekeli ve Selim İlkin, **Dünyada Ve Türkiye' de Serbest Üretim Bölgelerinin Doğuş Ve Dönüşümü**, Ankara: Yurt Yayınları, 1987, s. 11.

⁴²⁵ Kocaman, s.106.

⁴²⁶ Kocaman, s.106.

⁴²⁷ Mert Büyükkarabacak, "Dünyada ve Türkiye' de Serbest Bölgelerde Çalışma İlişkileri Ve Bir Uygulama (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Marmara Üniversitesi SBE, 2006), s.31.

⁴²⁸ Karabacak, s.32.

biçimde yasaklanmıştır. Serbest bölgelerdeki gelişmekte olan ülkelerin emek sınıfının grev ve sendikal haklardan da uzak kaldığı için, reel ücretleri yurt içinde saptanan ücretten daha düşük olduğu görüşmüştür.⁴²⁹Böylece ücret piyasasında ikili bir ücret yapısından söz edebiliriz.

Dünyada serbest üretim bölgelerindeki emeğe yönelik kısıtlayıcı uygulamalar devam etmiştir.

*“Örneğin, Madagaskar’da hükümet grev hakkını grev hakkını kısıtlayan ve serbest ihracat bölgelerinde işverenlerin atılma tehdidiyle daha uzun çalışma saatlerini dayatmasını sağlayan bir yasa çıkarmıştır. Bangladeş’te serbest üretim bölgelerinde grevler yasaklanırken, Hindistan’da da sendika temsilcilerinin orada istihdam edilmiyorlarsa bu bölgelere girmesine izin verilmemiş, Sri Lanka’da iş müfettişlerinin serbest üretim bölgelerine girmeleri yasaklanırken, birçok ülkede iş mahkemeleri ve hakem kurulları işçilere saldırının aracı haline geldi.”*⁴³⁰

Daha düşük ücretli işçi çalıştırarak ve gümrük kolaylıklarından yararlanarak, ABD’ye ihraç etmek için ev aletleri ve otomobil gibi ürünler üretim Meksika’daki montaj fabrikalarında ve serbest ticaret bölgelerinde temel işçi hakları yaygın bir biçimde çiğnenmiştir.⁴³¹Yine bu alanlarda iş yasaları uygulanmamış, örgütlenme ve toplu pazarlık hakları çiğnenmiş, işçi sağlığı ve iş güvenliği standartları uygulanmamıştır.

Serbest üretim bölgelerinde önemli olan bir nokta da işgücünde kadın çokluğudur. Kadınların bölgelerdeki istihdamı toplam oranının içinde %70’tir.⁴³² Ve yapılan işin niteliği arttıkça kadın oranının düştüğü gözlemlenir. Ve sermayedarların kadın işçilere erkek işçilerden nazaran daha az ücret ödemeleri, kadın işçilere olan talebi yükseltmiştir. Dünyadaki Serbest Ticaret ve Üretim Bölgelerinde 27 milyon kişi

⁴²⁹ Celal Düzenli, “Doğrudan Yabancı Yatırımların Gelişmekte Olan Ülke Ekonomilerine Etkileri: Serbest Bölgeler Açısından Bir Analiz” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, SBE, 2006), s. 33.

⁴³⁰ “Sendikal Hak İhlallerinde Patlama”, www.sendika.org, 16 Haziran 2009, 18 Ekim 2010.

⁴³¹ www.petroil-is.org.tr/dis_iliskiler/dsh/dsh_7.pdf -

⁴³² Karabacak, s.33.

çalışmakta ve bunun %90'ını kadınlar oluşturmuştur.⁴³³ Tayvan'da kadın işçiler erkek işçilere oranla %10, %29 daha az ücret almışlardır. Güney Kore'de ise serbest üretim bölgelerinde çalışan kadınlar erkeklerin yarısı kadar ücret almışlardır.⁴³⁴ Kısaca 1980'lerin sonundan itibaren yoksul dünyanın giyim, elektronik gibi mallarının üretildiği küresel fabrikalarında geçici, düzensiz, kısa süreli, güvenceden uzak, işçi sağlığı ve güvenliği uygulamalarından çok uzak göçmen ve kadın işçiler yeni emek hareketinin merkezinde yer almıştır.⁴³⁵

Serbest ticaretin bölgesel bloklarından biri olan NAFTA'nın, emek sınıfına olan olumsuz getirisini Meksika ile örneklendirebiliriz. 1980'lere kadar ithal ikameci ve görece dışa kapalı bir ekonomik modelle yönetilen Meksika, 1980'lerden itibaren dışa açılma yönünde bir politika izlemiş ve ihracata yönelik üretim yapmaya başlayarak yabancı sermayeye kapılarını açmıştır. Çalışan emekçi kesim açısından daha düşük ücretler, daha zor hayat şartları bunun yanı sıra güvenliksiz, sendikalaşmadan çok uzak bir işçi kesiminden bahsedebiliriz.

NAFTA'nın etkilerinden biri de Maquiladora adı verilen, hammaddeyi gümrüksüz ithal edip, bu hammaddeyi işledikten sonra yine aynı ülkeye gümrüksüz ithal eden fabrikalar olmuştur.⁴³⁶ NAFTA'dan sonra oluşan bu fabrikalarda, ABD'li şirketler operasyonlarını bu bölgeye taşıyarak ucuz işgücü imkânından yararlanıp, uzun çalışma saatleri, güvencesiz sendikasız iş ile sömürünün her türlüünü barındıran bir işçi sınıfının doğmasına neden olmuştur.

NAFTA işçi haklarının korunmasına imkân vermemiştir. Emek kesiminin hakkını korumak amacıyla kurulmuş pek çok ajans, faaliyet gösterememiş, işçi hakları ihlal edilse bile şirketler bundan sorumlu tutulmamışlardır.⁴³⁷ NAFTA yatırımcıların

⁴³³ Kapitalist Küreselleşmenin Kadın Emegine Etkileri-KESK Kadın Kurultayı Atölye Çalışması, 01 Kasım 2004 - www.sendika.org, (18 Ekim 2010).

⁴³⁴ Karabacak, s.34.

⁴³⁵ Betül Urhan, "Görünmezlerin Görünür Olma Mücadeleleri: Çalışan Kadınların Örgütlenmeleri" **Çalışma Ve Toplum**, Cilt.2, (2009), s. 102.

⁴³⁶ Kerem Babacan, "ABD İlişkilerinde Büyük Balık Küçük Balığı Yutuyor", 25/04/2010 www.haber.sol.org.tr, (20 Ekim 2010).

⁴³⁷ Türker Arı, "Onuncu Yılında Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşması NAFTA", www.mfa.gov.tr/.../7OnuncuYilindaKuzeyAmerikaSTANAFtAMTurkerAri.pdf, (20 Ekim 2010), s. 10.

haklarını gözetirken, iş standartlarıyla, işçi haklarıyla, sosyal yatırımlarla ilgilenmemiş, çalışanların haklarını gözetmemiştir.

3.14.TÜRKİYE’DE 1980 SONRASI GÜÇ MÜCEDEDELERİNDE ÖNEMLİ TARİHSEL OLAYLARLA YEREL AKTÖRLER

Yapıcılar türkü söylüyor,

Yapı türkü söyler gibi yapılmıyor ama.

Bu iş biraz daha zor.

Yapıcıların yüreği,

Bayram yeri gibi cıvı cıvı,

Ama yapı yeri bayram yeri değil...⁴³⁸

Türkiye’de uluslararası aktörler tarafından belirlenen, yerel aktörlerle desteklenen ve belli yasal çerçeveler ve benzeri uygulamalarla gerçekleştirilen 1980 sonrası özelleştirme politikaları, 1990’larla beraber hız kazanmıştır. 1980’lerin başından bu yana dışa açılma ve dünya ekonomileriyle eklemlenme sürecine giren Türkiye, sistemin gerekliliklerine uymak adına pek çok politikayı beraberinde pek çok kriz yaşamıştır. Bu süreçte öncelikle mal piyasalarının dışa açılmış olduğunu, yüksek oranlı bir devalüasyonu takiben döviz piyasasının esnekleştirilmiş olduğunu, ticarete dayalı ithalat kotalarının 1983’te esnekleşmiş olduğunu 1990’lara kadar bir dizi reform ile tarife oranlarının düşmüş olduğunu görürüz.

1990’larla beraber yaşanan ekonomik değişimle birlikte hukuksal, toplumsal ve çalışma yaşamı olmak üzere pek çok alanda etkili olmuştur. Ancak ne yerel aktörler ne de uluslararası güçlü aktörler tek başlarına hedeflerini gerçekleştirebilmişlerdir. Büyük bir organizasyon çevresinde yürütülen bu çalışmalar, aynı menfaat gruplarının birbirlerini desteklemeleri sonucunda ülkelerde kendilerine uygulanma alanları

⁴³⁸ Nazım Hikmet, Yapıcılar Türkü Söylüyor Adlı Eseri, <http://fuatercan.wordpress.com/2006/09/01/kucukkuyu-grubu-ve-urettikleri/>, 30 Mart 2011.

bulabilmişlerdir. Uluslararası aktörlerin uygulanacak politikaları belirlediği, devlet içinde gerek sermaye gruplarının gerek destekçilerinin gerekse hükümetin aynı safta bulunup bir güç oluşturmalarının karşısında, emek sınıfının ezilmiş halkları da yanında alarak direnişe geçmiş olması büyük bir mücadele alanı oluşturur.

Ülke ekonomi politikalarını belirleyen politikalar, sadece ekonomi politliğini değil, aynı zamanda direk olarak toplumu, düzenini, hukuk kurallarını çalışma yaşamını ve çalışma yaşamı ile ilgili bütün hukuksal uygulama alanını etkilemiştir. Bizler de bu bölümde, hem gelişmekte olan bir ülke bazında incelemek amacıyla hem de yakın tarihimizi ve bugünü daha iyi anlamak, irdelemek ve gerçeğe biraz da olsa ışık tutabilmek adına ile Türkiye örneğini inceleyeceğiz.

3.14.1 1980- 1987 Ekonomik ve Hukuki Değişimlerle Türkiye İçin Yeni Bir Sayfa

3.14.1.1 24 Ocak Kararları Ve 12 Eylül Ardında 1980 Sonrası

Kapitalizmin içsel sıkıntı ve çelişkilerinin getirmiş olduğu krizi aşabilmek için, sistemin hâkimleri tarafından çözüm olarak sunduğu neoliberal politikalar, tüm kapitalist ülkelerde olduğu gibi 1980 ile beraber Türkiye’de de uygulanmaya başlanmıştır. Ekonomik ve sosyal yapının, neoliberalizm adı altında dönüşüm sürecine adapte edilmesi için yeni yapılanmalara olan ihtiyaç, 24 Ocak kararlarında gerçekleşmiştir. Türkiye 1980’ler sonrası dışa açılma süreci ile beraber, bir dizi reform uygulanmaya başlanmıştır. 1979 döviz krizini aşmak adına, 24 Ocak kararları ile birlikte, dış dünyaya eklemlenecek bu yeni reformlar sonucu, önce ithalat rejimi sonra sermaye hareketleri ve kambiyo rejimi serbestleştirilmiş, ulusal para devalüe edilerek uluslararası piyasalarda dalgalanmaya bırakılmış ve sonunda kredi ve faiz üzerindeki kontroller kaldırılarak finans piyasaları serbestleştirilmiştir.⁴³⁹

24 Ocak 1980 kararlarının zemine oturtulması ve uygulanabilmesi için, dışa dönük sanayileşme modelinin ve uygulamalarının yeterli olmadığının düşünülmesi beraberinde toplumsal muhalefetin bastırılması ve bilinç kaybının oluşturulması adına

⁴³⁹ Ahmet Köse ve Erinç Yeldan, “Dışa Açılma Sürecinde Türkiye Ekonomisinin Dinamikleri: 1980-1997”, **Toplum Ve Bilim**, 1998, s.50.

baskıyı getirmiştir. İşçi sınıfının yüzyılı aşkın sürede elde etmiş olduğu hakların ortadan kaldırılıp, sermayenin hakim olduğu bir ortamın yaratılması için hazırlanmış olan bu süreç kapitalizmin yeni orman yasalarının işlemesi için gerekli olan bir süreç haline getirilmiştir.

İşte bu süreç emek sınıfının haklarını savunması için mücadele verdiği bir dönem olmuştur. Yüzyılı aşkın süreç içinde elde edilen haklarını kolaylıkla kaybetmek istemeyen emekçiye dur demek Türkiye’de askeri cunta sayesinde yapılabilmektedir. Şili, Arjantin gibi ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de aydınlar, emekçiler çeşitli uygulamalarla susturulmuş, hazırlanan yeni düzen ancak bu şekilde uygulamaya başlanmıştır.

24 Ocak kararları ile tarımda, sanayide, sosyal hayatta, halka yönelik mali destekler ortadan kalkmış, sendikal ve örgütlenme gibi haklar emekçinin elinden alınmıştır. İkinci bölümde de değinmiş olduğumuz gibi, gelişmekte olan diğer ülkeler gibi Türkiye’de de baskı sayesinde kabul ettirilen 24 Ocak kararları ile neoliberal politikalar sonucu ülke ekonomisinin kaynakları özelleştirilmelere uluslararası mali sermayenin kullanımına açılmış, sermayenin verimlilik rekabet ilkesine dayalı devlet biçimi kurulmuştur. İkinci bölümde genel olarak değinmiş olduğumuz konunun yakın ve spesifik olarak örneğini Türkiye örneğinde görürüz. İhracata dayalı sanayileşme modelinin yapıcıları DB ve IMF gibi kurumlar tarafından Türkiye, Arjantin gibi geç kapitalistleşen ülkelerin altına endeksli borçların, dolara endekslemesi sonucu borç sarmalının genişlemesi sonucu yaşanan borç sarmalı, bu ülkeleri uluslararası kurumlara ve böylelikle bu kurumları yöneten devletlere bağımlı hale gelmesine neden olmuştur. Bu zincirleme olayların neticesinde uluslararası aktörlerin yapısal uyumları geliştirmekte olan ülkelere uygulatması söz konusu olmuştur. Tabi ki yapısal uyumların uygulanması konusunda uluslararası aktörler birlikte sermayen ve devlet gibi yerel aktörlerin desteği bu süreci kolaylaştıran unsurlar olmuştur. Emek sınıfı haklarını elinden alan ve toplumsal yaralara yol açan yeni politikaların uygulanmaması konusunda her ne kadar direnmiş ise de, uluslararası aktörler menşei ülkelerin yerel aktörleri ile birlikte etkin bir rol oynamışlardır.

1981 ve 1987 yılları arası dönem ise, yurt içi talebin düşürülerek yurt dışı pazarlara ihraç edilecek bir artık yaratılması için yurtiçi talebin düşürülmesi yoluna gidildiği bir dönem olmuştur. Reel ücretler, emeğin elinde bulundurduğu hakların kısıtlanması ile düşürülmüş, tüm örgütlenmeler ve sendikal haklar kısıtlanmıştır.

Bu dönemde, ihracatçılara sağlanan teşvik kendini vergi iadeleri ile göstermiş, reel ihracat artışı %19.7 ve %12.5 ortalamalar tutturmuş ve 1983 sonrasında %6.5'lara seyreden bir milli gelir artışı yakalamıştır. 1984 yılında ödendiği varsayılan üretim vergileri, gerçekleşen ihracata oranlı olarak geri ödenmesini amaçlayan teşviklerin; toplam teşviklerin %75'ini oluşturduğu gözlemlenir.⁴⁴⁰

Emek üzerinde çok daha fazla kapasite ile çalışma yoluyla üretimin attırılması, ülke içi tüketimin kısıtlanması, bu kısıtlanmaya yönelik kredi uygulamaları ve ihracata yönelik bu teşvikler beraberinde, “hayali ihracat” kavramı bu yıllarla ülkemize gelmiştir.⁴⁴¹ Hayali ihracata göre, değeri çok düşük olan mal, belli niteliklere sahip değerli bir mal gibi yurtdışına gönderilir yüksek bir fiyata ihraç edilmiş gibi gösterilir. Örneğin 1 liralık mal 25 liraya ihraç edilmiş gibi gösterilir. Bu işlemten sonra %20 oranında vergi iadesi varsayımıyla, hem 5 TL vergi iadesi alınır, hem de 24 liralık karapara ihracat geliri olarak gösterilebilir. Karaparanın aklanması için sözde bir şirket ya da paravan şirket kullanılır.⁴⁴²

Sermaye kesiminin ulusla gelire katkısı olarak düşünülen Kurumlar Vergisi bu dönemde oldukça yetersiz kalması, yine yukarıda değinmiş olduğumuz teşviklerin genel bir sonucu olarak karşımıza çıkar. Teşvik sistemi sonucu kaynağına iade edilen tüm ödenmeler sonucu kamu maliyesince taşınamaz bir yük oluşu ileriki dönemler kamu borçlanma gereğindeki hızlı artışın nedeni olarak ortaya çıkacaktır.

⁴⁴⁰ Köse ve Yeldan, s.50

⁴⁴¹ Fuat Ercan” Türkiye’de Kapitalizmin Süreklilik İçinde Değişimi (1980-2004), **Yapıcılar Türkü Söylüyor**, Ankara: Dipnot Yayınları, 2006, s.402.

⁴⁴² Türkiye’de Popüler Bir Yöntem: Hayali İhracat, <http://www.ekodialog.com/Makaleler/Turkiyede-hayali-ihracat.html>, 30 Mart 2011.

3.14.2 Yasalar Ve Çalışma İlişkileri

1980’den 1987 arası dönemdeki ekonomik değişmeler bu şekilde seyir ederken, toplumunda 1980’lerden günümüze bir dizi aşamadan geçmiş olduğunu ve bu süreci tanımlayan pek çok özelliğin de bulunmuş olmasından bahsederiz.

Yeni yasal düzenlemelerin daha çok devletin düzenleyici rolünü pekiştirmek amacı ile ortaya çıkarılmış ve biçimlendirilmiş olduğunu ifade edebiliriz. Düzen ilkesi de “güçlü devlet” vurgusu ile anlam kazanmıştır. Bu yasal düzenlemelerin bir kısmı, devletin işleyişini yeniden tanımlayan bir dizi kısıt ve sınırlamalar koyan düzenlemeler olmuştur.⁴⁴³

Devletin işleyişi ile ilgili bu düzenlemelerin yanı sıra, toplumsal ilişkilere taraf olan bazı kesimlerin kendi haklarını müdafaa etmesi için gereken olanakların sağlandığı haklar kısıtlanmıştır. İleriki konularda da sıkça değineceğimiz gibi, bu dönemde pek çok sendika işlevini yitirmiş, faaliyet alanları kısıtlanmış ve pek çok sosyal hak ellerinden alınmıştır. Bu yeni yasak ve düzenlemeler 1982 Anayasası’nda da kendini göstermiştir. Örneğin 1983 yılında çıkartılmış olan “siyasi partiler yasası” yada “dernekler yasası” gibi sınırlamalar içeren kanun, “toplantı ve gösteri yürüyüşleri Kanunu Ve Olağan üstü Hal gibi kanunlara, yasal engellemelere rağmen gerçekleşmesi olası bazı kanunların var oluşu engellenmeye çalışılmıştır.⁴⁴⁴

Bu dönemde yasa dışındaki önemli bir gelişme de yasaların piyasanın görünmeyen eli ile desteklenmesi sonucu toplumsal alanı etkilemesi olmuştur. “Düzeni sağlama” arasında çıkartılmış bir dizi yasa içinde arada kaynayan “serbest piyasa” kanunları, Türkiye’de kapitalizmin tarihsel gelişimi açısından önemli bir rol oynar. Bu nedenle bu dönemi Türkiye’de yeni bir sayfa olarak adlandırma yoluna gitme gereği duyduk. Kanımızca da Türkiye’de ihracat için yatırım ve üretimi arttırmak, yabancı

⁴⁴³ Fuat Ercan, “Neo-liberal Orman Yasalarından Kapitalizmin Küresel Kurumsallaşma Sürecine Geçiş: Hukuk Toplum İlişkileri Çerçevesinde Türkiye’de Yapısal Reformlar-II” ,**İktisat Dergisi**, Sayı:437 (Mayıs 2003), s.16.

⁴⁴⁴ Ercan, “Neo-liberal Orman Yasalarından Kapitalizmin Küresel Kurumsallaşma Sürecine Geçiş: Hukuk Toplum İlişkileri Çerçevesinde Türkiye’de Yapısal Reformlar-II”, s.19.

sermaye ve teknoloji girişimini hızlandırmak ve dışa açılım için her türlü teşvik ve finansmanın sağlandığı bu dönemin Türkiye için büyük bir önem arz etmiş olduğu kesindir.

1980’de başlayan bu düzen çalışmalarının amacı, dünya piyasası ile gerekli ya da zorunlu ilişkilerin kurulması olmuştur. Önceki bölümler de değinmiş olduğumuz gibi ilişkinin de nasıl kurulacağına ait genel çerçeveyi de IMF ve DB gibi uluslararası kurumlar tarafından belirlenmiştir. Düzene dayalı yeni sistemin aslında kendi içinde çelişkilerle dolu olduğunu biliyoruz. Ancak bu dönemde var olan bir durum bu çelişkiyi daha çarpıcı biçimde gözler önüne sermiştir. Düzen içinde bazı yasalar kurallar konuşup, kısıtlama yoluyla çoğu hak sınırlandırılırken, serbest piyasa işleyişi ile sermayeye yönelik kısıtlamaların ortadan kalmış olduğunu görürüz. Yani adından da belli olduğu gibi serbest piyasa işleyişi, sermaye kesiminin hareket alanının özgürleştirmiş, ancak emek kesiminin alanını daraltmıştır. Zaten var olan bu çelişki sistemin temel özelliği olup, devamlılığını sağlayan önemli bir unsur olmuştur.

İhracata yönelik yasal değişimden başka bu dönemde döviz kuru rejimi de piyasa yönelimli düzenlemeler içerisinde yerini alır. 1980 yılı ile beraber aşırı değerli olduğu düşünülen Türk Lirası’nın uluslararası koşullara göre yeniden düzenlenmesi, bu alanda yapılan ilk düzenlenme olmuştur.⁴⁴⁵ Yani bu düzenlemenin anlamı Türk Lirası yabancı paralar karşısında düşüşe geçmesidir. 1981 yılından itibaren de, döviz kuru Merkez Bankası tarafından açıklanmaya başlamıştır.

1980 sonrası politikaların uygulanmasında etkili olanların sadece uluslararası aktörler olmadığına konunun girişinde değinmiştik. Uluslararası aktörler yerel aktörlerle birlikte bir güç ortamı oluşturmuş, gerekli yasalar, düzenlemeler ile uygulama alanı oluşturmuş ve uygulamaya konulmuştur. Hükümet, gerek yasaları ile gerek düzenlemeleri ile bu sürece destek vermiş, ilerleyen zamanlarda da işleyeceğimiz, işveren sendikaları, dernekler gibi sermaye taraflarınca desteklenmiş ve uygun zamanlamalarla yürürlüğe koymuştur.

⁴⁴⁵Ercan , “Neo-liberal Orman Yasalarından Kapitalizmin Küresel Kurumsallaşma Sürecine Geçiş: Hukuk Toplum İlişkileri Çerçevesinde Türkiye’de Yapısal Reformlar-II”, s. 19.

Uluslararası aktörlerin ülkemizde uygulama alanlarını oluşturabilmesi için gerekli zemine örnek değinmiş olduğumuz Merkez Bankası'nın Türk Lirası'nı yabancı para karşısında değerinin düşürülmesi ile açıklanabilir. Dışa açılım sürecinde pek çok tavizin yanı sıra, parasının değerinin de düşürülmesi ancak bu anlama gelir. Bununla beraber bu dönemde etkili olan pek çok aktörün aktif olduğunu görürüz. Yine bir yasa bunu en iyi şekilde açıklar. 7 Haziran 1984 tarihli yurt dışından ve paralel piyasalardan bankacılık sistemine döviz transferlerini artırmak ve sermaye kaçışını engellemek amacı ile 30 Sayılı Kararname çıkarılmıştır.⁴⁴⁶

Uluslararası döngüye ulaşılabilmesi için sadece parasal anlamda ya da üretim anlamında düzenlemeler yetmemiştir. Bununla beraber alınan karar ve politikaların uygulanabilmesi için, ticari sermayenin ulusal döngüsünün uluslararası sürece eklemlenmesi gerekmiştir. Bunun için de ülke içine girecek malların düzenlenmesi yani, gümrük alanında yeniliklerin yapılması gerekmiştir. 1980'den itibaren kademe kademe sınırlamalar kalkmış, 1984 yılında da geçmişle tamamen farklı bir yasa ile ithalatta sınırlamalar en aza indirilmiştir. 1985'te ithalatı yasaklanan 500 ürünün 3'ü dışında hepsi serbest kalmış, 1989 yılında ise, ithalat üzerindeki engeller ortadan kaldırılmıştır.⁴⁴⁷ İşte bütün bu entege çalışmaları ikinci bölümde detaylı olarak değinmiş olduğumuz GATT'ın doğrudan etkileri ile gerçekleşmiştir. İthalat rejiminin bu değişimi de doğrudan çalışma ilişkilerini etkilemiştir. Ticari sermayenin ulusallaşması ile ülke içi ilişkiler önemli ölçüde değişmiş, daha önce üretilmiş olan bir dizi ürün dışarıdan ithal edilmiştir bunun sonunda da fabrikalar kapanmış, işçiler işini kaybetmiştir. Böylelikle sınıfsal çıkarlar dönüşüme uğramıştır.

3.15 1987 Sonraki Ekonomik Gelişmeler Gölgesinde Çalışma İlişkileri ve Türkiye

1980'den itibaren yürütülen emek gelirlerinin daraltılmasına yönelik klasik büyüme süreci 1988'lerle beraber toplumsal çatışmalar olarak kendini göstermiştir. Emek gelirlerinin daraltılması sonucu, siyasal- toplumsal gerçekler su yüzüne çıkmış,

⁴⁴⁶ *Türkiye'de 1980-1984 Yılları Arası Uygulanan Döviz Politikaları*, <http://www.akademiktisat.net/>, (1 Mart 2011)

⁴⁴⁷ Ercan, "Neo-liberal Orman Yasalarından Kapitalizmin Küresel Kurumsallaşma Sürecine Geçiş: Hukuk Toplum İlişkileri Çerçevesinde Türkiye'de Yapısal Reformlar-II", s. 20.

yapılan reformlar sonucu gelirine gelir eklenen sermaye karşısında hakları elinden alınmış emek kesiminin arasındaki çatışmanın başlamış olduğu bir döneme giriş yapılmıştır.

1988 yılında milli gelirin %2,1'lere gerilemiş olması, enflasyon oranlarının %75'e çıkması, sonucu 88 yılı, "yapısal reform sürecin tükendiği yıl" olarak adlandırılmıştır. Bu dönemle beraber seçim ekonomisinin de etkisiyle reel ücretlerde kamu sektörü başta olmak üzere bir yükselme gözlenmiştir. Yani klasik birikim süreci olarak adlandırılan bu dönem reel ücretlerin artması ile beraber son bulmuş, imalat sanayi reel ücretleri 1989'da %25'lik, 1991'de %66'lık iki sıçrama geçirmiştir. Anca reel ücretlerin bu dönemle beraber artmasına karşın, özel sermaye gelirlerinde bir gerileme olmadığını ve özel imalat sanayi sektöründe karlılığın korunduğu görülmüştür.⁴⁴⁸

Bununla beraber, kamu kesiminin fiyatlama ve maliye politikaları ücret artışlarının özel sektör tarafından kabul edilebilirliğinin diğer bir göstergesidir. Ara girdi maliyetlerinin ücret maliyetlerine oranlarının yıllarla azalması sonucu, sermaye kesimi ücret artışlarını bu yolla dengeleyebilmiştir.

1989 yılı finansal serbestleşme ile birlikte, uluslararası sermaye hareketlerinin üzerindeki kontrollerinin de kaybolmuş olduğu bir yıl olmuştur. Ulusal piyasada döviz ve faiz kuru birbirine bağlanarak MB'nın kontrolünden çıkmıştır.⁴⁴⁹ Böylelikle kamu açıkları dışa tasarruflar biçiminde bir yandan da ulusal ekonominin ithalat ve tüketimini gerçekleştirmiştir.

3.15.1 Yeni İktisat Politikalarında Emek Sınıfının Tepkisi: 1989 Bahar Eylemleri ve Sonrasındaki Grevlerle Türkiye

12 Eylül 1980 ile birlikte gerçekleşen askeri darbe sonucu parlamentonun feshedilmiş, askeri cunta yönetimi ele geçirmiştir. İşçi sınıfının senelerce süren mücadeleleri sonucu elde etmiş olduğu hakların bir anda yok edilmesi sonucu grev ve boykotlarla sarsılan sistem bir müddet soluk alır hale gelmiştir.

⁴⁴⁸, Köse ve Yeldan, s.53.

⁴⁴⁹ Köse ve Yeldan, s.55.

80 darbesi ardında her gün yeni çıkan yasalarla işçi sınıfının hakları ortadan kaldırılmıştır. İş kolu barajı getirilerek işçilerin sendikalaşması zorlaştırılmış, toplu sözleşme ve grev yapma hakları büyük ölçüde kısıtlanmış, farklı fabrikalarda yapılan grevlere destek olan dayanışma grevleri engellenmiş, grev çadırı kurma ve grev yerinde üç kişiden fazla kişinin durması yasaklanmış, iş yavaşlatma-yemek boykotu gibi işçi eylemleri yasaklanarak işçilerin *üretimden gelen güçlerini* kullanmalarının önüne geçilmeye çalışılmıştı.⁴⁵⁰

1980 baskıları sessizliğe gömülen işçi sınıfı, 1986'da NETAŞ eylemleri ile işçiler pek çok yerde yeniden örgütlenmeye başlayarak komiteler oluşturmaya girişmişlerdir. NETAŞ' ta ki bu ayaklanmalar 1989'un tetikçisi olmuştur.

1986 yılının sonlarına doğru Netaş, Derby ve Dora'da grevler sürerken, 1987'de Deri-İş Kazlıçeşme'de, TÜMTİS Ambarlar'da greve çıkmıştır. " 1987'de Kazlıçeşme'de deri işçilerinin grevini lokavtla kırmaya kalkışan patronlara karşı Bayrampaşa'da 12 Eylül sonrasının ilk mitingi gerçekleştirilmiştir. Ambarlar'daki işçilerin aynı yıl içinde yaptıkları ve 9 ay devam eden grevin sonucunda önemli kazanımlar elde edilmiştir: toplusözleşmeyle işçi ücretlerine %214 zam yapılmış, 1 Mayıslar izin günü sayılmıştır. Artık patronların dilediği işçiyi dilediği şekilde işten çıkarması mümkün olamamıştır.

451

Baskıya karşı yapılmış olan bu mücadelelerin hız kazandığı tarih 1989 olmuştur. 1989 işçilerin grev ve direniş yılı olmuş, kamu kesiminde 600 binden fazla işçiyi ilgilendiren sözleşmelerin tıkanmasıyla 'Bahar Eylemleri' başlamıştır.⁴⁵² İşçiler bıyık kesme, saç kazıtma, sakal bırakma, yalınayak yürüme, çıplak yürüme, yemek boykotu, iş yavaşlatma, işe geç başlama, toplu vizite, yolu trafiğe kapatma, toplu boşanma başvurusu, toplu simit yeme, siyah çelenk bırakma gibi eylem yaparak seslerini duyurmak için ellerinden geleni yapmışlardır.

⁴⁵⁰ Cem Keskin, 89 Bahar Eylemleri, 2005, http://www.marxist.com/cem_keskin/89_bahar_eylemleri.htm, (30 Aralık 2010).

⁴⁵¹ A.g.e. Keskin, 89 Bahar Eylemleri, 2005.

⁴⁵² Şengül Karadağ, Serpil İlgün, 89 Bahar Eylemleri, Böyle Olur İşçilerin Baharı, (2007), <http://www.emekdunyasi.net/ed/guncel/454-39-89-bahar-eylemleri-boyle-olur-iscilerin-bahari>, (30 Aralık 2010).

1989 Mart, Nisan ve Mayıs aylarını kapsayan “Bahar Eylemleri”, 12 Eylül sonrası, işçi sınıfının en kitlesel, kapsamlı ve uzun süreli eylemi olarak tarihe geçmiştir. Önemli ücret artışının yanı sıra bir dizi olgular bırakmıştır. Eylemler öncesinde yüzde 40 civarında ücret zammından söz eden hükümet, eylemler sonrasında birinci yıl için ortalama yüzde 140 oranındaki zammı kabul etmiştir. İşçiler bahar eylemleri ile 12 Eylül yasalarını yasaklarını delmiş, iktidarı hedef alan bu eylemler seçimlerde de kendini göstermiş, 27 Mart 1989’da yapılan seçimlerde Özal hükümeti ciddi oy kaybına uğramıştır.⁴⁵³

1989 baharındaki işçi uyanışı, 1990 sonunda başlayan Zonguldak madenci greviyle bir adım daha ileriye gitmiştir. Ayaklanmayı başlatan nokta, Şubat ayında Yeni çeltek maden ocağındaki grizu patlaması olmuştur. Bu patlamada tam 68 maden işçisi hayatını kaybetmiştir. Kapatılan maden ocaklarından sonra bir de onlarca madencinin göçüğe kurban verilmesi, biriken öfkenin şiddetli bir şekilde dışa vurulmasına neden olmuştur. Böylelikle Genel Maden-İş, işçilerin ölümünü, kötü çalışma koşullarını ve maden ocaklarının kapatılmasını protesto etmek için 25 Şubatta miting yapma kararı almışlardır. Mitinge tam 35 bin kişinin katılması, ortaya çıkan öfke ve coşku, işçi sınıfı kitlelerinde heyecana yol açmıştır.

30 Kasım 1990’da elli bin işçiyi bulan kitlenin oluşturduğu grevler türlü baskılara direniş göstererek ve büyüyerek dördüncü günde yetmiş bin kişiyi bulması, işçilerin mücadelecinde ne kadar etkin ve karalı olduğunu göstermiştir. Ancak bu dönemde Körfez Savaşı sinyalleri ve burjuvazinin çıkarları grevlerin kesin bitmesini öngörmüştür. Nitekim bakılara dayanamayan sendika bürokrasisi 1991 yılında, genel grev kararı almakla birlikte işçileri meydanlara çıkarmamış ve grev tatile dönmüştür.⁴⁵⁴

Zonguldak madenci grevi sadece Türkiye’de değil, uluslararası düzeyde de yankı uyandıran ve işçi sınıfı tarihine kaydedilmiş sayılı büyük mücadelelerden biridir.⁴⁵⁵

⁴⁵³ Karadağ ve İlgin, 89 Bahar Eylemleri, Böyle Olur İşçilerin Baharı, 2007.

⁴⁵⁴Utku Kızılok, “12 Eylül’den Günümüze İşçi Hareketlerinin Durumu”, 2007, http://www.marxist.com/utku_kizilok/12_eylulden_gunumuze_isci_hareketinin_durumu.htm, 30 Aralık 2010.

⁴⁵⁵A.g.e. Kızılok, “12 Eylül’den Günümüze İşçi Hareketlerinin Durumu”, 2007.

Ancak 1986'da yeniden yükselmeye başlayan ve Bahar Eylemleriyle doruğuna ulaşan işçi hareketi, 1992'de grevlerin yasaklanmasıyla sekteye uğratılmıştır. Burjuva devletin aldığı grev yasağı kararlarıyla sınıf hareketinin sessizce kendi köşesine çekilmesi, peş peşe gelen mücadeleleri doğru kanallara akıtacak öznel faktörün, yani işçi sınıfının devrimci siyasal önderinin olmamasından kaynaklanmıştır.

3.16 1994 Krizi

1980 sonrası almış olduğu yeni liberal politik kararlarla yeni bir dönemece girmiştir. İthal ikameci politikalar yerini ihracata dayalı politikalara bırakmış, başta üretim süreçlerinde olmak üzere pek çok alanda toplumu etkileyecek önemli döneme girilmiştir. Emek ve sermayenin mücadelesinin grevlerle uç noktalara geldiği bu dönem, güç çatışmalarının şiddetlendiği bir dönem olmuştur.

Hız kazanan yeni liberal politikalar ve buna bağlı olarak yeni üretim süreçleri 1980'den 1994'e geçen 14 yıllık süreç içinde değişiklikler geçirmiş, gelişmekte olan bir ülkenin yaşadığı tüm süreçleri de beraberinde getirmiştir. İhracata dönük arz yönlü politikaların çeşitli yöntemlerle uygulandığı ve emek sermaye çatışması içinde emek sınıfının da mücadelesini sergilediği bu 14 yıllık dönem, Nisan 1994'te durma noktasına gelmiştir.

Kapasite kullanımının zorlanması, ve kur politikaları ile oluşturulmuş olan üretimsiz bir ekonomi yani rant ekonomisi Türkiye'yi ciddi bir krize sürüklemiştir.⁴⁵⁶ Büyüyen kamu açığı sürekli iç ve dış borçlarla kapatılmaya çalışılmış, borç ödemek için yeniden borçlanılmıştır.

1993 yılında dış ticaret açığı 14.2 milyar dolara, cari işlem açığı ise 6.2 milyar dolar olmuştur. 1994 yılın bütçesinin %37'si borçların anapara ve faiz ödemelerine ayrılmış ve bu ödemelerin yapılabilmesi için, başka borçlanmalar devreye girmiştir.

⁴⁵⁷Türkiye gelir dağılımının en adaletsiz olduğu 10 ülke arasında yer almıştır.

⁴⁵⁶ *Ekonomik Kriz, 5 Nisan Kararları ve 1994 Yılı*, Medya İçin Hazırlanan TMMOB'UN Genel Ekonomik Konulardaki Görüş Ve Değerlendirmesi, www.jmo.org.tr/resimler/ekler/458e7509aa5f47e_ek.pdf?dergi.pdf, (1 Mart 2011),s.22.

⁴⁵⁷ *Ekonomik Kriz, 5 Nisan Kararları ve 1994 Yılı*, s. 22.

3.16.1 5 Nisan Kararları, Sermaye Ve Güç Çatışması

Krizle çözüm olarak görülen Nisan 1994 paketi, klasik sıkı para politikalarına ve ücretlerin bastırılarak yurt içi talebin daraltılmasına dayanmıştır. Bazı verilere göre; 1994 yılının sonunda özel imalat sektöründe, üretimin %13.4 gerilemiş olduğunu görürüz. Bu gerileme işçi reel ücretlerinde ise %33.5'e tekabül eden bir ücret düşüşü ile neticelenmiştir.⁴⁵⁸

1994 kriz idaresi, reel fiyatlarla sosyal altyapı yatırımlarını %30 kamu maaş ve ücret tutarını %22 azaltarak, finansal/rantiye gelirlerine %24 oranında bir aktarım sağlamıştır. Yani ücret ve maaşlardan yapılan kısıtlamalar faiz ödemeleri yolu ile spekülâtif sermayeye aktarılmıştır. Kısaca bu dönemde sanayi ve paradan para kazanım gelirlerinin gelişmesi, emek gelirlerinin erimesi sonucu doğmuştur.⁴⁵⁹

3.16.1.1 1994 İstikrar Paketi ve Sermaye Cephesi

1993 yılı, Türkiye açısından ekonomik sarsıntının habercisi olmuştur. Kayıt dışı ekonominin ciddi boyutlarda artış göstermiş olduğu bu dönem içindeki sıkıntının 5 Nisan kararları ile aşılma düşüncesi sonunda, devleti küçültme ve özverinin toplumun her kesimine yayılmasını öngören yeni bir ekonomi politiğı ortaya atılmıştır.

Planda ihracat ve döviz kazandırıcı hizmetler, ekonominin itici gücü olarak görülmüş, ücretlerin bütçe sınırları içerisinde kalacağı bildirilmiştir. KİT'lerin özelleştirilmesinin hız kazanacağı, özelleştirmenin mümkün olmadığı KİT'lerin ise kapatılacağı planda yer almıştır. Özelleştirmelerle bütçe açıklarının giderileceğı planlanmıştır.

Ancak durum emek ve sermaye sınıfları içinde giderek farklı bir yer almaya başlamıştır. 5 Nisan karları bazı sermaye kesimlerinin krizden karlı çıkmasına neden olmuştur. İş kesimi sermaye birleşimini istediğı biçimde yönlendirmiş ve etrafa kriz korkusu yayarak, çalışanları atomize hale getirerek, çalışanların tasfiyesini sağlamıştır.

⁴⁵⁸ Köse ve Yeldan, s.57.

⁴⁵⁹ Köse ve Yeldan, s. 58.

⁴⁶⁰Ücretler düşürülmüş, sendikalar zayıflatılmış ve toplumsal ayaklanmalar kontrol altına alınmıştır.

1994 yılında gitgide düşen ücretler, taşeron uygulamaların yaygınlaşmasına neden olmuştur. İşverenlerin işgücü kullanımının sosyal maliyetinden kaçması sonucu ekonomideki taşeronlaşma eğilimlerini teşvik etmiş ve yasal sınırlamalar yanında taşeronlaşma, çalışanların örgütlenmesi konusunda büyük bir engel teşkil etmiştir.

3.16.1.2 Emek Cephesi

5 Nisan kararlarının açıklanması sonucu, kısıtlanan sendikal hakların tekrar özgürleşmesi ve kararları protesto etmek için, 25 Mayıs 1994 tarihinde, 22 sendika başkanı Ankara Güven Park'ta açlık grevine başlamıştır. 22 sendika başkanı ve 54 kamu çalışanının gözaltına alınması, eylemi engelleyememiş, sendika genel sekreterleri ENER-SEN Genel Merkezinde aynı gün açlık grevine başlamışlardır. Eylemlerin hareketlenmesi sonucu gözaltına alınan sendikacılar serbest bırakılmış ve Kızılay'da toplanan 30 bin kamu çalışanı başbakanlığa yürümüştür. ⁴⁶¹

Mücadele, 5 Nisan kararlarının geri alınması ile ilgili olmuştur. Hükümetle görüşmeler, sürecinde sendikaları birlikte hareket etmişler, TÜRK-İŞ, DİSK, HAK-İŞ, KÇSP, Demokratik Kitle Örgütleri ve Meslek Odalarının ortak girişimleri sonucu, Demokrasi Platformu bir bildiri yayınlarak “Çalışanların Ortak Eylemi” olarak anılan 20 Temmuz 1994 eylemini gerçekleştirdi. İşyerlerinde iş bırakma ve belirli merkezlerde kitlesel basın açıklamaları şeklinde yapılan eylem, belirli hizmetlerin aksamasıyla etkili olmuştur.

Taşeron eğilimlerin bu dönemle birlikte gelişmesine değinmiştik. İş gücü yapısında ortaya çıkan bu yeni sistem, çalışanlar arasında örgütlenmenin azalmasına neden olmuş, örgütle/sendikalı ve örgütsüz çalışan kesimler arasındaki ayrımın politika olarak kullanılmasına neden olmuş ve bu durum çatışma fikrinin güçlenmesinde

⁴⁶⁰ İzzettin Önder, “ 5 Nisan Anatomisi” , <http://www.ekodialog.com/Makaleler/5-nisan-anatomisi.html>, (1 Mart 2011)

⁴⁶¹ *Cumhuriyet'ten 1965'e Kadar Kamu Emekçilerinin Örgütlenme Süreci*, <http://www.kesk.org.tr/node/49>, 21 Mart 2011.

kullanılmıştır. Böylelikle 1990'ların başından itibaren de görebileceğimiz gibi, emekçi kesimin hakkını koruması kriz nedeni olarak gösterilmiştir.

3.17 Emek Sermaye Mücadelesinde 1994- 2000 Yılları Arası

80'li yıllarda başlayan özelleştirme politikaları 90'larla beraber derinleşmiş, ülkenin yer altı ve yerüstü kaynakları büyük bir hızla özelleştirilmeye başlanmıştır. Özelleştirme politikaları işçi sınıfı için açlık, yoksulluk, işsizlik ve sendikasılaşma anlamına gelmiştir. Özelleştirmeler önceleri sessizce islenmesine rağmen, daha sonra sürecin bu sistemin gerçek yüzünü açığa çıkarması ile birlikte, emek sınıfı tepkisiz kalmamıştır, çeşitli protesto ve eylemlerle bu çılgınlığa darbe vurulması için çalışmalar yürütmüştür.

5 Nisan kararları ardından, sendikaların birleşen gücü tam destek halinde birleşen kamu ve özel sektör emekçilerinin yoğun mücadelesi iş bırakma eylemleri olarak devam etmiştir. Yapılan kurultaylarda 20 Aralık 1994'te Kamu İşçileri iş bırakma eylemleri planlanmış ve eylemler, ilk defa emekçinin gücünü kadar yaygın ve geniş tabanlara ulaştırmıştır.⁴⁶²

Sermaye ve emeğin girdiği bu mücadele, iktidar baskıları sonucu emek sınıfının lehinde sonuçlanmış, soruşturma ve cezalandırma sonucu, otuz bini aşkın kamu emekçisi değişik cezalara çarptırılmıştır.

20 Aralık eylemi sermaye emek mücadelesinde emek sınıfının cezalandırılması baskılanmasına rağmen Kamu Çalışanları Sendikaları Konfederasyonlaşma Kurulu (**KÇSKK**) 1 Mart 1995 tarihinde 1 günlük iş bırakma eylemi kararı almıştır.⁴⁶³ Bu eylemde amaç, yüzdeler zamlardan çok haklarla ilgili olmuştur. Hükümetin sendikalarla Toplu Sözleşme Masasına oturmasından, sürgün ve cezalandırmanın son gelmesine kadar pek çok meselenin çözümü için yapılan mücadeleler trenlerin durdurulması, vergilerin toplanmaması, PTT ve elektrik hizmetlerinin kesilmesi sağlık ve acil hizmetlerin bırakılması gibi eylemlerle devam etmiştir.

⁴⁶² Cumhuriyet'ten 1965'e Kadar Kamu Emekçilerinin Örgütlenme Süreci.

⁴⁶³ Alper Atalay, KESK 15 Yaşına Halk Mücadelesi İle Girişiyor, 17 Aralık 2009, www.emekdunyasi.net, (2 Mart 2011)

1 Haziran 1995 tarihinde ise, baskıların durdurulması, grev ve toplu sözleşme hakkının tanınması, sendikal hakkın anayasa ile güvence altına alınmasını içeren yeni bir eylem planının gerçekleştirileceği bildirilmiştir. 150 bin kamu emekçisinin katılmış olduğu mücadelede sadece kamu çalışanları değil, sendika yöneticileri de eylem faal olarak katılarak, Ankara'nın merkezi olan Güvenpark'ta çadır kurarak ve açlık grevi yaparak eylemin gerekçelerini Türkiye ve Dünya kamuoyuna aktarmışlardır.

Yapılan eylem ülke çapında ses getirmiş ve Anayasa'da yapılan değişikliklerle kamu emekçilerinin örgütlenme ve üyeler adına toplu görüşme yapma hakkı kabul edilmiştir.⁴⁶⁴

Yapılan eylemler ülke ve dünya çapında büyük ses getirmiştir. Her ne kadar medyanın görmezden gelme ve geçiştirme çalışmaları mücadeleye darbe niteliğinde de olsa, dünya basınında Türkiye'de olay başlığı altında manşetlerde yerini almıştır.

18 Nisan 1996 öncesi, gerçekleşmiş sürgünler, cezalandırmalar, açığa alınmalar, idari cezaların kaldırılması ve kamu emekçilerin içinde bulunduğu çöküntünün giderilmesi amacı ile KESK, eylem programlarını hazırlayarak, yüz binlerce üyeye tartışma ortamı yaratmış, paneller, söyleşiler, oturumlar basın açıklamaları ve sivil kuruluşlar da dahil olmak üzere, eylemli bir sürece girmiştir. Ve 18 Nisan 1996'da iş bırakma eylemi gerçekleşmiştir.

Başbakanlığın çıkarmış olduğu genelde ile yasaklanan eylemler, taşeronlaştırma, sendikasılaştırma ve savaş politikalarını egemen kılmak için topluma büyük baskıların dayatıldığı, emek güçlerinin yalnızlaştırma gayretlerinin yoğunlaştığı koşullarda yapılmıştır. Ancak bu zor ortama rağmen eylemler sonuç bulmuş, çalışma durdurulmuş ve bu kamu çalışanlarına büyük bir özgüven vermiştir.

Eylemler sonrası pek çok sendika üyesinin açığa alınmış, pek çok kamu emekçisine idari soruşturmalar açılmıştır. Kamu emekçileri iş bırakma eylemi ile ilgili

⁴⁶⁴ A.g.e. Alper Atalay, KESK 15 Yaşına Halk Mücadelesi İle Giriyor.

verilen cezaların iptali için ise, 29 Mayıs günü Bölge İdare Mahkemesine kitlesel gidilerek başvuru yapılmış ve cezaların iptali istenmiştir.⁴⁶⁵

4 Ağustos 1995 yılında ise, Haber-Sen'in kapatılması yeni protestoların kapısını açmıştır. Tüm kamu çalışanları valiliklere siyah çelenkler bırakılarak başlatılan eylemlerden sonra ek zam talebini içeren yeni eylemler birbirini izlemiştir.⁴⁶⁶ Ek zam talebinin yanı sıra tüm Haber-Sen'lerin kapatılma kararının açılması, sürgün ve soruşturmaların durdurulması ve sendikal hakların verilmesi talepler arasında yer almıştır. 13 Mart 1996'da Ankara'ya gelen on binlerce eğitim emekçisi davanın düşmesini sağlamıştır.

13 Mart eylemini 8 Haziran 1996 Habitat eylemi izlemiştir. KESK "6 Milyar dünyanın Türkiye'de olacağı" düşüncesi ile kamu çalışanlarının kısıtlanan sendikal hak ve özgürlüklerini duyurmak amacı ile İstanbul Galatasaray Lisesi'nin önünde oturma eylemi yapma kararı almışlardır. Kamu çalışanlarının gözaltına alınması ile sona eren bu eylemler, Türk ve dünya kamuoyunda yankı yaratmıştır.

1990'lardan bugünlere sendikal harekette özelleştirmelere, sosyal güvenlik hakkının sınırlandırılması girişimlerine karşı yükselen tepkiler genişlemiştir. Bu arada kamu emekçileri, grevli toplu sözleşmeli hakları için örgütlenme atacağına geçerek Hükümetlerin dayatmalarını aşmak üzere kitlesel eylemler, protestolar gerçekleştirmişlerdir. Emek sermaye arasındaki daha önceki örnekler dışında aşağıda kısaca ifade edilmiştir:

3 Aralık 1996'da genel merkezi İstanbul'da olan sendikaların yöneticileri, işyeri temsilcileri ve işyerlerinden katılan büyük bir işçi grubu, Taksim Atatürk Anıtı'na yürümüş ve Anıt'a çelenk koyarak "Temiz Toplum, Temiz Siyaset" çağrısında bulunmuşlardır. Temiz toplum temiz siyaset çağrısından sonra 1997 yılının işçi bayramında, İşçi sınıfının uluslararası TÜRK-İŞ, HAK-İŞ, DİSK ve KESK tarafından İstanbul'da Çağlayan Abide-i Hürriyet Meydanında birlikte kutlanmıştır. Bir yıl sonra

⁴⁶⁵ A.g.e. Alper Atalay, KESK 15 Yaşına Halk Mücadelesi İle Giriyor.

⁴⁶⁶ Necla Dulkadiroğlu ve Çilem Kaya, Haber Sen'in Hukuksal Zaferi, 23 Şubat 2006, http://www.birgun.net/worker_index.php?news_code=1140659958&year=2006&month=02&day=23, (3 Mart 2011)

yani 98’de ise özelleştirme eleştirileri hız kazanmış, 15 Ekim’de il ve bölgelerden gelen sendika, temsilci ve işçilerin geniş katılımıyla Ankara Selim Sırrı Tarcan Kapalı Salonunda “Özelleştirmeye ve İşçi Kırımına Hayır, Sosyal Devlete Evet” toplantısı yapılmıştır. 1999 yılında ise, sosyal güvenlikteki geriye gidişi öngören değişiklikleri protesto amacı ile DSP, MHP ve ANAP’ın tüm illerdeki örgütlerine siyak çelenk bırakılmıştır.

Düzensizliğin ve kırılganlığın arttığı 90’lar sonrası dönem, dünya ölçeğinde kapitalizmin kırılganlığını azaltma yani risk ve belirsizliklerini ortadan kaldırması, Türkiye’de yasal değişimlerin ya da reformların yeni özellikler çerçevesinde tanımlanmasına neden olmuştur.⁴⁶⁷ Bu yeni reformlar yani Post Washington -Üçüncü bölümde değinilmiştir- olarak adlandırılan yeni düzenlemeler, 1999 yılı ile beraber Türkiye’de etkili olmaya başlamıştır. 1998 yılı ile beraber artan yasal düzenlemeler ve beraberinde gelişen reformlar, bu reformlarını hayata geçiren Kemal Derviş tarafından şu şekilde açıklanmıştır: “Mal ve hizmetlerin üretim miktarları ile fiyatlarının piyasa kuraları kapsamında belirlenmesini ve böylece kıt kaynakların en etkin biçimde halkın önceliklerine göre kullanımını sağlamak.”⁴⁶⁸

İşte tam bu noktada önceki bölümlerde işlemiş olduğumuz uluslararası kurumların etkisini de görmek mümkündür. IMF, DB ve OECD’nin çalışmalarında açıkça işaret edilmiş olduğu gibi, önceki dönemde gerçekleştirilmiş yapısal reformlar piyasa için yeterli olmuş olsa bile, dünya ölçeğinde eklemlenmede yetersizdir. OECD raporuna göre, Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı, bu ihtiyaç duyulan kapsamlı programı gerçekleştirecek niteliktedir.

Piyananın tanımladığı ya da zorunlu kıldığı şartlara göre toplumsal ilişkilerin düzenlenmesi ve yasal çerçeveye oturtulması iki üç yıl gibi kısa bir zaman diliminde gerçekleşmiştir. Detayları diğer konu başlığında anlatılacak olan bu yeni reformlar, bankacılıktan özel sektöre pek çok alını kapsamış, bununla beraber toplumsal ilişkileri ve çalışma ilişkilerini etkileyen bir dizi düzenlemeyi kapsamıştır.

⁴⁶⁷ Ercan, “Neo-liberal Orman Yasalarından Kapitalizmin Küresel Kurumsallaşma Sürecine Geçiş: Hukuk Toplum İlişkileri Çerçevesinde Türkiye’de Yapısal Reformlar-II”, s.17.

⁴⁶⁸ Kemal Derviş, "Reel Sektörün Rekabet Gücünü Artıracak Tedbirler Hızla Sonuçlandırılacak" **İşveren Dergisi**, Ekim 2001.

1999 yılı uluslararası arenadaki gelişmelerle beraber, emek cephesindeki yerel aktörlerin de etkin olduğu bir dönem olmuştur. Sosyal güvenlik yasa tasarısının eylemlerle protesto edildiği bir yıl olmuştur. 24 Temmuz 1999 ‘da Ankara Kızılay Meydanı’nda Türkiye tarihinin en büyük işçi ve memur protestosu yapılmıştır. “Mezarda Emekliliğe ve Sefalet Ücretine Hayır!” mitingine 400 bin kişi katılmış ve tasarının geri çekilmesi istenmiştir.⁴⁶⁹

3.18 Emek Sermaye Mücadelesi Gölgesinde Çalışma İlişkileri ve 2000’lerden Günümüze Mücadele

Önceki bölümde de değinmiş olduğumuz gibi 90’lar Türk işçi sermaye arasındaki mücadelelerin kıpırdanmaya başlamış olduğu bir dönem olarak karşımıza çıkmıştır. Ancak 1990’ların ortalarında hareketlenmeye başlayan Türk işçi hareketleri dönemin sonlarına doğru yaşanan 1999 depreminin de etkisiyle kesintiye uğramıştır. 2000’lerin başındaki ekonomik kriz ile birlikte de etki alanını tamamen yitirmiştir.

Tablo 9’da görüşmüş olduğu gibi, 1999 ve 2000’ler sendikalaşmanın önceki yıllara göre oldukça düşük olduğu yıllar olarak karşımıza çıkar.

⁴⁶⁹ TÜRK-İŞ Eylemleri, www.turkis.org.tr/source.cms.docs/turkis.org.tr.ce/docs/file/ey102.doc, 3 Mart 2011.

Tablo 9: Yıllara Göre Sendikalaşma 1984- 2001

Yıllar	Toplam işçi sayısı	Sendikalı işçi sayısı	Sendikalaşma oranı
1984	2.553.384	1.427.271	% 55.89
1985	2.819.517	1.828.471	% 64.85
1986	3.075.343	1.953.892	%63.53
1987	3.268.038	2.044.797	%62.56
1988	3.483.212	2.227.029	%63.93
1989	3.564.214	1.834.968	%51.48
1990	3.563.527	1.997.564	%56.05
1991	3.513.064	2.130.811	%60.65
1992	3.596.469	2.254.271	%62.68
1993	3.742.380	2.485.681	%66.41
1994	3.815.261	2.644.417	%69.31
1995	3.905.118	2.667.014	%68.29
1996	4.051.295	2.708.784	%66.86
1997	4.215.375	2.774.622	%65.82
1998	4.327.156	2.923.546	%67.56
1999	4.350.016	2.987.975	%68.69
2000	4.508.529	3.086.305	%68.45
2000*	4.521.081	2.468.591	%54.60
2001	4.537.544	2.580.927	%56.88

Kaynak : Çalışma Ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Çalışma Hayatı İstatistikleri, no: 24, Ankara, 1998, s.11; çalışma.gov.tr, Temmuz 2000 verileri

Bununla beraber 2000’ler emek sermaye mücadelesi bakımından önemli olaylara tanık olmuştur. 2000 yılındaki en görkemli eylem, IMF reçetelerinin ve DOS, MHP, ANAP koalisyon hükümetinin protesto edildiği ve tüm konfederal yapılarının katıldığı 1 Aralık Genel Uyarı eylemi olmuştur.⁴⁷⁰ Eyleme katılan bir milyona yakın işçi ve kamu çalışanı, kendi aleyhindeki politikalara bu şekilde yanıt vermiştir. 2000’lerin sonuna doğru ortaya çıkan krizin 2001’in ilk aylarında yoğunlaşarak devam etmesi, mücadelenin emek kesimini büyük bir darbe niteliğinde olmuştur. Ayrıca bu dönemde, Kemal Derviş ve Faik Öztrak tarafından Dünya Bankası reformlarına yakın bir sınıflandırma görürüz. 2001 yılında pek çoğu yasa haline gelen bu sınıflandırma; bankacılık, kamu sektörü ve özel sektörü kapsayan bir dizi gelişme içerir. Kamu bankalarının özelleştirilmesi, özel bankaların güçlendirilmesi, vergi reformu, kamu

⁴⁷⁰ Türkiye’de ve Dünya’da Sendikal Hareketin Kısa Tarihi, www.tezkoopis.org/yayin/egitim/6.pdf, 3 Mart 2011.

personel rejiminin disiplin altına alınması, özelleştirmenin canlandırılması, yabancı sermayenin teşvik edilmesi gibi konuları içermiştir.⁴⁷¹

Bu reformlar doğrultusunda oluşan yeni yasaları sadece uluslararası aktörlerle açıklamak mümkün değildir. IMF ve DB gibi etkenlerin yanı sıra, TUSİAD, TİSK, TOBB, İKV doğrudan destek vermiş ve bu koynu destekleyecek araştırmalar ve raporlarla sorunu sağlam zemine oturtmuşlardır. Ülkenin IMF politikalarına mahkum edilmesi de zengin daha zengin olurken, fakir de daha fakirleşmiştir. Bu dönemde yaşanan kaos ortamında 250 binden fazla işçi işini kaybetmiş, kronik işsizlik yeni işsizlerle beraber çığı gibi büyümüştür.⁴⁷²

2000’li yıllarda, 1983’te imzalanan Washington Uzlaşısı doğrultusunda alınan kararlar neticesinde kararlar alınmıştır. Daha önceki bölümlerde de değinmiş olduğumuz gibi Washington Uzlaşısı sermayenin ihtiyaçları doğrultusunda adım atmış, küresel rekabete ve sermayeye yönelik ihtiyaçların neticesinde alınan bu kararlar, 2001 krizi yani siyasal arenada 28 Şubat darbesi bu uzlaşının tüm hedeflerini hayata geçirilmesinde öncü rolü oynamıştır.

Böylelikle sermaye örgütleri bu krizin bahanesi ile birlikte, üzere uzun süredir çıkarmak istedikleri yasal düzenlemeleri krizle birlikte hızla hayata geçirmişler, krizden faydalanarak uzun süreli çıkarlar hayata geçirilmişti. Mesela, bölgesel asgari ücret, istihdama yönelik vergilerden muafiyet(kurtulma), kıdem tazminatına yönelik talepler, işsizlik fonunu kullanma, istihdam vergilerinden kurtulma, gibi sermaye kesimi menfaatine yönelik beklentilerini gerçekleştirmişlerdir.⁴⁷³

2001 krizi, sermaye kesiminin menfaatlerini, isteklerini ve hedeflerini kolaylaştıran ancak emek kesiminin de git gide daha zor şartlarla varlığını sürdürmesine neden olmuştur. İstanbul Sanayi Odası’nın (ISO) 500 büyük sanayi kuruluşu 2008 raporunda 2001 krizinin aslında sermaye ve emek arasındaki mücadelenin sermayenin yararına işlemiş olduğu görülür. 2001 krizinden bu yana, belirtilen sermaye

⁴⁷¹ Ercan, “Neo-liberal Orman Yasalarından Kapitalizmin Küresel Kurumsallaşma Sürecine Geçiş: Hukuk Toplum İlişkileri Çerçevesinde Türkiye’de Yapısal Reformlar-II”, s.27.

⁴⁷² *Türkiye’de ve Dünya’da Sendikal Hareketin Kısa Tarihi*

⁴⁷³ Fuat Ercan, Özgür Müftüoğlu, Sinan Alçıl, Kriz Sermayenin Krizi İşçi Sınıfı Çözüm Olmayacak, 7 Kasım 2008, http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=20426, (3 Mart 2011).

kuruluşlarının karlarını 5-6 kat arttırmış olduğu, böylelikle emek sömürüsü artarken esnek ve güvencesiz çalışma yaygınlaşmış ve karların asıl nedenlerinden biri olmuştur. Emeğin sömürülmesi neticesinde elde edilen karların yanı sıra, özelleştirilen kurumlar ve kamunun da özel alanlara açılması, karların artışıındaki diğer nedenler arasında yerlerini almışlardır.⁴⁷⁴

2001 yılında sermaye emek mücadelesinde TÜSİAD ve TİSK gibi sermaye kuruluşları çeşitli toplantılar ve raporlarla Şili sosyal güvenlikte özelleştirme sistemini yani Şili Modelini desteklemişlerdir. Hemen arkasından da, Derviş yasalarının başındaki sosyal güvenlik sistemini özelleştirmenin bir adımı olan” Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanunu” çıkartılmıştır (7 Nisan 2001).⁴⁷⁵

2001 yılına ait sermaye tarafında gelişmeler böyle sürerken, emek kesimi de olumsuzluklara rağmen mücadelesine devam etmiştir. 26 Mart 2001’de, 2008’de de göreceğimiz gibi bir TEKEL direnişinden bahsetmek mümkün. TEKEL işçileri, direnişteki Paşabahçe işçilerini destek eylemi yapmışlardır.⁴⁷⁶

2003 yılında ise özelleştirmeye karşı TEKEL eylemlerinin ağırlıklı olduğunu görürüz. İlk olarak TEKEL’in özelleştirmesine karşı, TEK Gıda- İş tarafından çıkarılmış olan ve 11 hafta boyunca her cumartesi tekrarlanacak olan eylemlerin ilki, 4 Mayıs 2003’te gerçekleşmiştir. 2003 yılının mayıs ayı yine TEKEL özelleştirmesine yönelik mücadelelerle geçmiştir. Tekel işçileri, Adana’da Çatalan Barajı İçme Suyu Arıtma Tesisleri’nin Demirel’in de katıldığı açılış töreninde Tekel’in özelleştirilmesini protesto etmişlerdir. 18 Mayıs 2003’te ise, TEKEL’in özelleştirilmesine karşı İstanbul’dan yola çıkan sendikacılar, Ankara’ya yürümüşler, yürüyüş sürerken, Tokat Sigara Fabrikası işçileri, Diyarbakır, Bitlis ve Adana Tekel işçileri AKP il binaları önünde hükümeti protesto eylemleri yapmışlardır.

⁴⁷⁴ Özgür Müftüoğlu, “Kriz, Kar, Sömürü”, 24 Temmuz 2009, http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=25596, (20 Mart 2011).

⁴⁷⁵ Özgür Müftüoğlu, “Sosyal Güvenlik Sistemi Özelleşiyor, Sendikalar Uzlaşıyor”, 17 Temmuz 2010, <http://ozgurmuftuoglu.blogspot.com/2010/07/sosyal-guvenlik-sistemi-ozellesiyor.html>, (3 Mart 2011).

⁴⁷⁶ İkinci TEKEL Direnişi, Tekrar Çadırdayız, <http://tekeldirenisi2010.blogspot.com/p/tekel-iscisinin-muc-adele-tarihi.html>, (4 Mart 2011).

2004 yılında ise TEKEL direnişleri devam etmiştir. İzmir ve Adana’da tekeli işçileri çeşitli protestolarla seslerini yükseltmişlerdir. Bunun yanı sıra hükümet, 14 Aralık 2004’te SEKA İzmit fabrikasının kapatılmasına karşılık işçi direnişiyle karşı karşıya kalmıştır.

“600 bin metrekare arazi üzerinde kurulu SEKA İzmit fabrikası, yıllık kâğıt üretimi 123 bin ton’a ulaştığı bir dönemde “zarar ettiği” gerekçesiyle devletin sırtında bir kambur olarak görülmüş ve 93 yılında oluklu mukavva fabrikası, 1995 yılında 4 ve 7 no’lu kâğıt makinaları satılan İzmit işletmesine ait fidanlık arazisi de 1998 yılında Ford Otomotiv San. AŞ’ne verilmiştir. İşletmenin kapatılması kararına gelinceye kadar, işletmeye ait ne varsa satılmış, geriye bir tek fabrika bırakılmıştır. Özelleştirme Yüksek Kurulu, aslında 1998 yılında 14.09.1998 tarih ve 1998/71 sayılı kararı ile işletmenin kapatılması ve arazilerinin yeşil alan ve spor alanı olarak İzmit Büyükşehir Belediyesi’ne; işçilerin bir kısmının kamu hukukuna aykırı olarak kurulan Ford İzmit Fabrikası’na, bir kısmının ise Büyükşehir Belediyesi’ne devredilmesine karar vermiş, ancak halkın ve SEKA işçilerinin tepkisi nedeniyle 1 ay sonra karar iptal edilmiştir. Aynı yıl başka bir denemeye İzmit işletmesinin kapatılması kararı alınmış, ancak işçilerin istihdam sorunu çözülünceye kadar karar durdurulmuştur.”⁴⁷⁷

SEKA’ya ait pek çok tesisi direnişle karşılaşılmadan satılmıştır; ancak SEKA’NIN İzmit işletmesinin satışı haklın ve işçilerin ortak direnişine tanık olmuştur. 14 Aralık 2004’te direnişe geçen işçiler, haklın ve pek çok sendikanın da desteğini alınca, satılma kararından vazgeçilmiştir böylelikle SEKA İzmit işletmesi, işçiler ve işletmenin tüm malvarlığıyla birlikte belediyeye aktarılmıştır.

2005 yılında ise sermaye emek arasındaki mücadele içinde en önemli olaylardan biri COCA COLA direnişi olmuştur. Yenibosna ve Dudullu’daki Coca Cola tesislerinde Trakya Nakliyat isimli taşıeron firmada çalışırken, insani ücret ve çalışma koşulları için Nakliyat-İş Sendikası’na üye oldukları için işten atılan Coca Cola işçileri 19 Mayıs 2005’de Coca Cola Türkiye temsilciği önünde eylem yapmışlardır.⁴⁷⁸ DİSK’e

⁴⁷⁷ Özelleştirme Saldırısında Son Hamle: SEKA, 29 Mart 2011, <http://www.urundergisi.com/makaleler.php?ID=1601>, 29 Mart 2011.

⁴⁷⁸ Coca-Cola Direnişine Polis Saldırısı, 21 Temmuz 2005, http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=3001, (6 Mart 2011).

bağlı Nakliyat İş Sendikası'na üye oldukları için işten atılan işçilerin direnişleri, sermaye emek mücadelesi çerçevesinde şu şekilde sonuçlanmıştır:

Emek ve sermaye arasındaki emeğin galip gelmiş olduğu mücadelede Dudullu'da tazminatsız olarak işten çıkarılan tüm işçilere Kıdem ve İhbar tazminatları ödenmiştir. Kıdem ve İhbar tazminatları sendikanın önerileri doğrultusunda yeniden hesaplanmış, Yenibosna'da tazminat alan işçilere bu hesaba göre doğan farklar da nakit olarak ödenmiştir.⁴⁷⁹

2005 yılı emek direnişleri ve sermaye ile mücadele için önemli gelişmelerin yaşanmış olduğu bir yıl olmuştur. 2004 Şubatı ile 2005 Haziran' ını kapsayan bir yıllık süreç içerisinde 247 kadar işçi eylemi mevcut olduğunu görürüz.⁴⁸⁰ Bu direnişlerinde gündeminde daha önceden de değinmiş olduğumuz gibi ekonomik, sosyal ve özelleştirmeler yer almıştır. Bununla beraber, 2005 yılının ilk yarısında, 2004 yılının toplam eylem sayısını yakalamış olması 2005 yılının öbür yarısında da eylemlerin yoğunlaşacağını işaretini vermiştir. Bunun da sebebi yani gelen hükümetle beraber özelleştirmelerin artmış olmasıdır.

2005 yılında yine TEKEL işçileri direnişleriyle mücadelenin ortasında bulunmuşlardır.⁴⁸¹ Zonguldak maden işçilerinin de SEKA'ya desteği Türkiye emek tarihinde önemli bir dönemeç olarak hafızalara kazınmıştır. Emeğin politik hareketinde birleşmenin ve siyasi örgütlenmenin önemi bir kez daha vurgulanmıştır.

Uluslararası aktör IMF'nin özelleştirmesine karşı emek mücadelelerinden biri de 3 Nisan 2005'de gelmiştir. Tekel işçileri IMF'nin özelleştirme politikalarına tepkisi sonucu Adana'da miting düzenlemişlerdir. Sermaye ile emek arasındaki mücadelelerin Tekel bazında bir başka galibiyeti de 13 Şubat 2006'da alınmıştır. Adana ve Malatya

⁴⁷⁹ *Mücadele Tarihimiz Direnişlerimiz Ve Grevlerimiz*, 19 Şubat 2009, <http://nakliyat.org/index.php?i=tarihce&id=54>, 6 Mart 2011.

⁴⁸⁰ *İşçi Hareketini Ketüm Bırakan Sendika Ağalığına Karşı Mücadele*, 13 Aralık 2005, <http://arsiv.halkinbirligi.net/modules.php?name=News&file=print&sid=261>, 7 Mart 2011.

⁴⁸¹ *Akhisar Tekel İşçileri Eylem Yaptı*, 5 Mart 2005, http://www.akhisarhaber.com/news_detail.php?id=1454, 8 Mart 2011.

sigara fabrikaları işçilerinin sürdürdüğü direniş sonucu tekellerin kapatılması konusunda geri adım atılmıştır.⁴⁸²

3.18.1. Sendikal Kriz Gölgesinde “Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası”:Yerel Aktörlerle Tasarı Süreci

2005 yılında tasarı haline gelen “Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası” tasarısı, neoliberal politikalarla sömürülen milyonlarca çalışana bir darbe daha niteliğinde olmuştur. Emeklilik yaşının yükselmesi, esnek çalışanların, belirli süreli çalışanların, mevsimlik işlerde çalışanların, sözleşmeli olarak çalışanların, çalıştıkları sürece prim ödemelerine karşın emeklilik haklarını elde edememesi, kamu görevlilerinin ücretlerinin düşmesine karşın primlerinin arttırılması, en önemlisi de sağlığın temel hak niteliğinden çıkarılması tasarının maddeleri arasında yer almıştır.

Emeğin ve emekçinin tamamen zararına olan bu yasa tasarısı ülkenin dört bir tarafında çeşitli tepkilerle karşılaşmıştır. 27 Mart 2006’dan itibaren milyonlarca emekçinin direnişleri öncelikle Adana’da başlamıştır. Adana’da başlayan KESK-DİSK-TTB’nin başlattığı “Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Yasa Tasarısına Hayır” referandum çalışmaları ilerleyen günlerde yapılan sempozyum, toplantılar ve bildirilerle devam etmiştir.

DİSK, KESK, TMMOB, TTB ve Tabip Odası’nın çağırıcı kurum olduğu ve birçok sendika, dernek, siyasi parti ve meslek odaları destek vermiş olduğu referandum çalışmaları İstanbul’da da devam etmiştir. İstanbul’da açılmış olan sandıkların yanı sıra en kahve toplantıları, bildirilerle referandum desteklenmiştir.⁴⁸³

Emeğin ve emekçinin hakkını sömüren “Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası” na tepkiler yukarda belirttiğimiz kesimler tarafından bu şekilde devam ederken, bazı sendikaların da, mücadele dışında uzlaşmacı bir tavır sergilemiş olduğunu görürüz. Emeğin hakkını korumak adına masaya oturup, hakları masada bırakan “uzlaşmacı tavrın”, diğer sendikalarla bu noktada ayrılmış olduğunu görürüz. Bu

⁴⁸² <http://tekeldirenisi2010.blogspot.com/p/tekel-iscisinin-muc-adele-tarihi.html>

⁴⁸³ “GSS’ye Hayır Referandumu 2006” Heryerde, 25 Mart

2006, http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=5575, (12 Mart 2011).

noktada sendikaların “kimin temsilcisi” olduğu sorusu göze çarpar.⁴⁸⁴ Uzlaşma adı altında sermaye politikalarını meşrulaştırıp, emekten gelen tepkileri zayıflatmak, bu dönemde sendikalar arası ikiliğin nedeni olmuştur. Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Tasarısının yasallaşma sürecinde de Türk-iş’in uzlaşmacı tutumu bu ikiliğin önemli örneklerinden biridir.

2006 yılı sonunda bazı maddeleri Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilince yürürlüğe sokulmamış olan 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu, 2007 yılının sonuna kadar askıya alınmıştır. Ancak genel seçimler ve cumhurbaşkanlığı seçimler sonuçlanır sonuçlanmaz, yasa yeniden gündeme getirilmiştir.

Sosyal güvenlik ve sağlık hakkı, sistem içerisinde, emekçilerin kazandıkları en önemli haklarından biri olmuştur. Hükümet ve sermaye kesimi 5510 sayılı yasaı desteklerken, sosyal güvenlik şemsiyesinin genişleyeceğini ve sağlık hizmetlerinin iyileşeceğini belirtmişlerdir.⁴⁸⁵

Emek örgütleri arasındaki ikilik, bazı sendikaların hükümet yanlısı uzlaşmacı duruşu, sonucu karmaşa ortamı sermaye ve hükümet açısından büyük bir fırsat oluşturmuş ve 5510 sayılı yasa, 1 Ekim 2008’de yürürlüğe girmiştir.

GSS’nın yürürlüğe girmesi sonucu da yine farklı tepkilerle karşılanmıştır. Tersane işçileri de de GSS’ye olan tepkisini de "GSS yıkımdır. İzin vermeyeceğiz" yazılı pankart göstermişleridir. Limter-İş Sendikası Genel Başkanı Cem Dinç yaptığı açıklamada, IMF'nin direktifleriyle özelleştirme planlarını hayata geçirilmiş olduğu belirtmiştir. Ayrıca, GSS'yle emeklilik yaşına hem kadınlar hem erkekler için 65 yaş sınırı getireceğini, parası olanın sağlık hizmetlerinden yararlanacağını, emeklilik

⁴⁸⁴Özgür Müftüoğlu, ” Sendika(cı)lar kimin temsilcisi?”, 2 Eylül 2009, <http://haber.sol.org.tr/yazarlar/ozgur-muftuoglu/sendikacilar-kimin-temsilcisi-ozgur-muftuoglu-1108>, 28 Nisan 2011.

⁴⁸⁵ Özgür Müftüoğlu, “Ortadan Kalkan Sosyal Güvenlik Hakkı Ve Sorumluları”, *Yeni Ortam*, 2008, (15 Mart 2011).

ücretlerinin yüzde 23 oranında düşürüleceğini söylemiştir. Ve GSS ile emekçinin yaşamının söylenilenin aksine daha da zorlaşacağı belirtmiştir.⁴⁸⁶

Bu tepkilerin dışına duruş sergileyen daha önce belirtmiş olduğumuz sermaye ve iktidar yanlısı yerel aktörle de mevcut olmuştur. Memur-Sen'e ve bağlı Sağlık-Sen Genel başkanı Ahmet Aksu Genel Sağlık Sigortasını desteklediğini belirtmiştir.⁴⁸⁷ Aksu konuya değişik bir pencereden bakarak, GSS'nin kazanılmış hakları geriye götürmeyeceğini belirtmiştir.

3.18.2 Sendikal Anlaşmazlık Sürecinde Kamu'da Geçici Personel Çalıştırma Yolunun Açılmasına Yönelik Direnişler: 4-C Yasası

2009 yılı emekçiler için Anayasa Mahkemesinin kamudaki geçici personel çalıştırmasına olanak sağlayan 4-C'ye karşı direniş yılı olmuştur. 4-C 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun 4. Maddesinin c fıkrasında düzenlenen çalıştırma biçimini göstermektedir. Devlet Memurları Kanunu'nun 4. Maddesine göre kamu hizmetleri memurlar, sözleşmeli personel, geçici personel ve işçiler eliyle gördürülür.

Uzun yıllar boyunca memurlar ve işçiler olarak ayrılan kamudaki çalışma biçiminin yanı sıra sözleşmeleri personeller de (mevsimlik işçiler gibi) istihdam edilmiş ve 4-C kapsamında çalışmışlardır.

Ancak 2004 yılında 217 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin 8 inci maddesinin (f) bendine göre, Bakanlar Kurulu'nca 3/5/2004 tarihinde kararlaştırılan “Özelleştirme Uygulamaları Sonucunda İşsiz Kalan ve Bilahare İşsiz Kalacak Olan İşçilerin Diğer Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Geçici Personel Statüsünde İstihdam Edilmelerine İlişkin Esaslar” yürürlüğe girmiş ve pek çok direnişe neden olan 4-C statüsü ortaya çıkmıştır.

Yapılan düzenleme ile 2004'ten itibaren özelleştirme nedeni ile mağdur olan işçiler başka kurumlara atanmışlardır. Bu tarihten sonra memur ve işçi alımlarının

⁴⁸⁶ *Tersane İşçilerinden GSS Eylemi*, 10 Ocak 2008, http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=14835, 20 Mart 2011.

⁴⁸⁷ *Memur-Sen GSS'yi Savundu*, 13 Mart 2006, http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=5427, (20 Mart 2011).

durmuş olduğunu ve devletin tüm kurumlarında geçici sözleşmeleri personelin alınmış olduğu görülmüştür. Ucuz işgücü yoluyla kamu hizmetlerinin işçi ve memurlarının kazanılmış haklarından yararlanamayan ara bir işgücü oluşmuştur.

2009 yılı hiçbir hakkı olmayan, ucuz işgücüne olanak veren 4-C maddesine tepkilerin olduğu bir yıldır. 8 Aralık 2009'da Adana Tekel Yaprak Tütün İşletmeleri'nde çalışan işçilerin, işyerlerinin kapatılmasına ve 4-C dayatmalarına karşı eylem yapmışlardır. 15 Aralık 2009'da binlerce tekel işçisi haklarını korumak için Ankara'da toplanmışlardır⁴⁸⁸. İki gün sonra çeşitli müdahalelerle karşılaşan emekçilerin direnişi 2010 yılında da devam etmiştir.

2009'un Aralık ayında Tekel işçilerinin başlatmış olduğu mücadele, bütün emekçiler için umut ışığı olmuştur. İş güvesizliğini, düşük ücreti ve örgütsüzlüğü dayatan 4-C maddesine karşı Tekel emekçilerinin direnişi, haksızlığa yeterince sesini çıkaramamış olan sendikaların yeterince tepki gösterememesi sonucunda yanında büyük bir halk kitlesini de alarak devam eden önemli bir mücadele örneği olarak Türk Emekçileri Mücadele Tarihinde yer almıştır. 78 gün boyunca süren bir eyleme imza atan Tekel işçileri mücadeleleri ile başarısız olunacağını düşünen kişi ve gruplara cevap oluşturmuştur.

Tekel işçilerinin 78 günlük eylemi, 20 Aralık 2010 günü sona ermiştir. Yapılan açıklama metninde mücadelenin yeni bir aşamaya geçmesi amacı ile çadırların toplanıp tüm Türkiye'ye açılmış olduğu belirtilmiştir.⁴⁸⁹ Danıştay'ın 4-C'ye geçiş için 30 günlük süre yürütmesinin durdurma kararı ardından alınan karar neticesinde direniş sona ererken Tek Gıda-İŞ sendikası, 4-C'ye karşı mücadelenin devam edeceğini ve tüm Türkiye'ye yayılacağını belirtmiştir. 9 Ağustos tarihinde Tek Gıda-İŞ sendikasıdan gelen açıklama eylem programının iptali ve 4-C'nin kabulüne yönelik olmuştur. Eylemin bitişine bir neden olarak da "1 Mayıs Taksim Mitingi ve 26 Mayıs Genel Grev

⁴⁸⁸ <http://tekeldirenisi2010.blogspot.com/p/tekel-iscisinin-muc-adele-tarihi.html>

⁴⁸⁹ *Tekel İşçileri İkinci 78 Günlük Direnişi Tamamladı*, <http://iscidemokrasisi.net/gazete-arsivi/41-isci-demokrasisi-sayi-104ocak-2011/491-tekel-iscileri-ikinci-78-gunluk-direnisi-tamamladi>, (24 Mart 2011).

uygulamalarında yaşananlar ve Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu'nun ittifakla aldığı karar gereği 4-C'nin Anayasa Mahkemesi'ne gönderilmesi" gösterilmiştir.⁴⁹⁰

Tek Gıda – İŞ sendikasının 4-C'yi kabul ettirmeye yönelik yapmış olduğu şaşırtıcı açıklama, tekel emekçilerinin 78 günlük mücadelesini hiçe sayma ve binlerce kişinin umut olarak gördüğü direnişi göz ardı etmekten başka bir şey olamazdı. Burada önemli olan bir noktada, sermaye hükümet, yerel aktörler ve uluslar arası aktörler arasındaki mücadele ya da işbirliği içerisinde, desteklenen bir direnişin bu kuvvetler karşında yalnız bırakılmış olmasıdır

Sendikaların faaliyetlerini yasal mevzuatlarla kısıtlayıp, mücadeleden uzak durdurulmaları sonucunda işçiler, sınıf mücadelesinden uzak tutulur ve sistem içinde hakim olan tarafın çıkarttığı yasalarla teslim edilir. Tek Gıda-İŞ Sendikası da bu yolu seçmiş, yasalara ve yargı kararlarına sığınarak mücadeleden uzaklaşmıştır.⁴⁹¹

3.18.3 Torba Yasası

“6111 sayılı Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılması ile Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ve Diğer Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ”

Tarihsel perspektifte çalışma ilişkilerini incelediğimiz bu analizin son bölümünü yaşadığımız zaman diliminin en son bölümü olan 2011 ile sonlandıracağız. 2011 yılı Türkiye için “Torba Yasası” mücadele yılı olmuştur. Emek sınıfının, işsizlerin, geçlerin, kısacası sermayenin dışında kalan geniş bir kesimin haklarını elinden almayı hedefleyen torba yasa tasarısı sendikaların ve emek örgütlerinin tepkilerine rağmen TBMM Genel Kurul'unda 13 Şubat 2011 tarihinde kabul edilerek yasallaşmıştır.⁴⁹²

Torba yasanın kapsamında;” Genel sağlık sigortalıların kapsamı genişletilerek çıraklar, stajyer öğrenciler, üniversitelerde kısmi zamanlı ve ücretli olarak çalıştırılan

⁴⁹⁰ Özgür Müftüoğlu, “Tek Gıda İş’in 9 Ağustos Açıklaması Üzerine”, <http://www.soldefter.com/2010/11/25/tek-gida-is%E2%80%99in-9-agustos-aciklamasi-uzerine-ozgur-muftuoglu/>, (25 Mart 2011).

⁴⁹¹ A.g.e. Özgür Müftüoğlu, “Tek Gıda İş’in 9 Ağustos Açıklaması Üzerine”.

⁴⁹² Torba Yasa Meclis'ten Geçti, 14 Şubat 2011, <http://www.tekgida.org.tr/Oku/2644/Torba-Yasa-Meclis-Ten-Gecti>, (4 Nisan 2011).

öğrenciler, yabancı uyruklu öğrenciler, stajyer avukatlar, İŞKUR'un açtığı meslek edinme kurslarına katılanlar ve bu kursa katılanların bakmakla yükümlü oldukları kişiler genel sağlık sigortası kapsamına alındı. 1 Ocak 2012'den itibaren kısmi süreli iş sözleşmesiyle çalışanlar ile ev hizmetlerinde ay içerisinde 30 günden az çalışan sigortalılara, eksik günlerine ait genel sağlık sigortası primlerini 30 güne tamamlama yükümlülüğü getirilmiştir.”⁴⁹³

Torba Yasası'na göre; 18 yaşından büyük kadınları ve 18-29 yaş arası erkekleri istihdam edenlerin sigorta primlerinin işveren hissesinin belli bir kısmı İşsizlik Sigortası Fonundan karşılanacak. Yani bu uygulama, 30 yaş ve üzerindeki insanlar için işsizlik anlamına gelecektir. İki ay deneme süresi dört aya çıkacak ve fazla mesai ücreti ortadan kalkacaktır. Yani deneme süresinin 25 yaş altındaki işçileri için dört aya çıkması deme, işten atmaların çok daha kolayca gerçekleştirilebilmesi demektir. Yani 25 yaş altındaki bir işçiye işveren herhangi bir tazminat vermeksizin ve bir sebep göstermeksizin atabilme yetkisine sahip. Hatta bu mantıkla işini bilen bir işveren eğer kısa dönemli bir işçiye ihtiyacı varsa(yaz dönemi çalışana ihtiyaç duyan firmalar gibi) işçiye işe alıp bir müddet sonra rahatlıkla işten çıkarabilme ehliyetine sahip olmuştur. Fazla mesai, iş hukukunda yer almasına rağmen, pek çok işyerinde gerçekleşmeyen bir uygulama olması, yeni torba yasa ile yasallaşma sürecine girmesi ile sonuçlanmıştır. Bunlarla beraber torba yasa, esnek çalışma gitgide daha çarpıcı boyutlara getirilmiş, ek olarak “evden çalışma” ve “uzaktan çalışma” gibi yeni uygulama biçimleri getirmiştir. Böylelikle esnek ve güvensiz çalışma koşulları yasalarla da desteklenmiştir. Böylelikle çağrı merkezleri ile özdeşleşen esnek çalışma uygulamalarının alanı daha da genişleyecek ve A'dan Z'ye tüm kuruluşlara yayılacaktır. Yeni yasa çağrı merkezi'nden ayrılıp, güveli koşullarda çalışabileceğimizi hayal ettiğimiz alanları daraltılıp yok etmiştir. Geriye Türkiye ortalamalarında geçinmeye kesinlikle yetmeyecek bir maaşla, fiziksel ve ruhsal rahatsızlıklar ve sistemin koşullarında kaybedilmiş bir ömür kalıyor. Üniversite ve üstü eğitimin bile çaresiz kaldığı bu durumlarda, gençler eğitim döneminde harcamış olduğu enerji ve maddi kayıplara yanmakla kalıyor.

⁴⁹³ Torba Yasa Meclis'ten Geçti.

Taslağın 54. maddesi meslek lisesi öğrencisi olup stajyer olarak çalışan gençleri ilgilendiren önemli düzenlemeler içeriyor. “Mevcut yasada 20 işçinin çalıştığı işyerlerinde stajyer çalıştırılabilirken tasarıda bu sayı 5’e düşürülüyor. Taslağın 23. maddesine göre, asgari ücret tanımında geçen 16 yaş ibaresi 18 olarak, maaş hesapları ise brüt yerine net olarak değiştirilmiştir. Kısaca 16-18 yaş arası çoğunluğu çırak ya da stajyer olan işçilerin aldıkları asgari ücret 599 TL’den 518 TL’ye düşürülecektir.”⁴⁹⁴

Torba yasası engellilerin de karşısında. “İşverenin başvurusu üzerine işin niteliği veya teminde güçlük nedeniyle işyerinde özürlü çalıştırma konusunda güçlük yaşanıp yaşanmayacağını karara bağlar...” cümlesi, işverenlerin engelli istihdam etme yükümlülüklerinden kurtulmalarının önünü açmıştır.

Bir de haftalık çalışma saati problemi mevcut. Haftada 30 saatin altında çalışanlar, sağlık hizmetlerinden yararlanabilmek için, eksik primlerini ceplerinden karşılamak zorunda kalacaklar. Yani işçi kazandığı para ile hem yaşamak zorunda, kendi geçimini idame ettirmek zorunda hem de -aslında doğuştan hakkı olan-sağlık hizmetlerinin bedelini ödemek zorunda kalacaktır.

Asgari ücret de torba yasasının içeriklerinden biridir. Asgari ücret artık işçinin saat başı çalışma süresine göre ayarlanacak. Eğer bir işçi haftada 30 saatin altında çalışan bir işçi varsa, eline geçecek para, Çalışma Bakanlığı’nın açıkladığı asgari ücretin altında olacaktır. Bir de üstüne üstlük demin bahsetmiş olduğumuz ekstradan ödenecek miktarı da eklersek, yeni uygulamanın çok da akla ve vicdana uygun olmadığını görürüz.

Sermayenin hakim gücünün, özel sektörde olduğu kadar kamusal alanlara da geçmiş olduğunu görürüz. Torba yasanın içeriğinde yer alan kamusal alanın özel sektör mantığı ile yönetilmeye çalışılması, sermayenin birikim yaratmak için kendine yeni arayışlar bulması neticesinde oluşmuştur. Bu da kamunun elinde bulunan yerlerin dönüştürülmesine olanak sağlamıştır. Örneğin, özelde 10 sene çalışmış birinin kamuda görevlendirilmesi, özel sektör mantığını hepten oturtmuş bir personelin aynı düşünce ve disiplin ile kamusal alanda yer alması demek olur. Bununla beraber kamusal alanda

⁴⁹⁴ Torba’dan Ne Çıkıyor?, 28 Ocak 2011, http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=35239, (4 Nisan 2011).

çalışmanın eskisi kadar güvenli olmaması yeni yasanın emek sermaye mücadele alanını daraltmış olduğunu gösterir. Emek kesiminin yeni uygulamalar karşısında ses çıkarmasına karşın ceza, baskı ve zorlama yolu ile yapılan disiplinize etme çabası güç mücadelesi alanının sınırlarını belirlemiştir. Mesela, yeni düzenlemelerle disiplin kurulu aktif bir biçimde işlemesi, hakkını arayanın cezai sürece tabii tutulması, cezaya çarptırılan çalışanın, kademe ilerlemesinin gerçekleşmemesi.. gibi. Ayrıca 8 saatlik çalışma sürelerinde uzaması torba yasanın kapsamı içindedir. Özel sektördeki uygulamanın benzeri performansa yönelik ücretlerin de performansa göre düzenlenmesi, kapitalizmin ve yasalarının, sermayenin birikim için kamu alanında da etkili olmasının emek üzerindeki bir sonucu olmuştur. Bununla beraber, uzmanlık isteyen denetim yetkilerinin memurlara verilebilmesi, böylelikle iş kazarlı gibi risklerin artması ve iş yavaşlatan ve ceza alan memurun atılabilmesi torba yasanın emek üzerindeki etkilerini gösterir.⁴⁹⁵

Emeğin hak gaspları karşısında güç oluşturulabilme ancak örgütlü mücadele sayesinde gerçekleşebilir. Sermaye karşısında güç oluşturabilme ve mücadele çerçevesinde etkin olabilme güçlü ve örgütlü birlik sayesinde gerçekleşebilir. KESK, TMMOB ve TTB Torba Yasası'na karşı tüm Türkiye'de protestolara ve yürüyüşler yapmıştır. İstanbul'da 52 bin belediye çalışanını da tehdit eden yeni yasa tasarısı tüm işçileri ve emekçileri sokağa dökmüş ve büyük bir mücadele süreci başlatmıştır. Ancak tüm bu mücadeleye rağmen, işçi, memur, yeni mezun ve pek çok emekçinin haklarını kısıtlayıp, zor yaşam koşulları ile baş başa bırakan bu yasa tasarısı sendikaların ideolojilerinin getirmiş olduğu ortak fikre ve birliğe ulaşamadıkları için tam bütünlük sağlanamaması nedeni ile 13 Şubat 2011'de meclisten geçmiştir. Daha fazla neo-liberalizm daha fazla sömürü anlamına gelen "Torba Yasa" bazı sendikaların uzlaşmacı tavrı nedeni yüzünden, emek birliğinin bölünmesi ile meclisten geçmiştir.

⁴⁹⁵ *Torba Yasaya Göre Sendika Serbest Grev Yasak!*, 21 Şubat 2011, <http://www.yesilgazete.org/?p=215775> (5Nisan 2011).

SONUÇ

Çalışmamızda, tarihsel perspektifte güç ilişkileri ve buna bağlı olarak çalışma ilişkileri incelenmiştir. Güç unsurlarının tarihsel düzlemde meydana çıkışı, özel mülkiyetin varlığı ve onu koruyan, destekleyen unsurların da ortaya çıkması ile belirginlik kazanmıştır. Bu nedenle güç farklılıklarının ana çıkış noktasını incelemek, ilerleyen sürece ışık tutacaktır. Çünkü var olan koşullar hiçbir zaman kendiliğinden doğmaz bir önceki koşulların devamlılığı niteliğinde ilerler.

Tezimizde, Marx'ın diyalektiği başta olmak üzere pek çok düşünürün, yazarın ve akademik boyutta çalışmanın ışığı altında incelenmeye çalışılan güç analizinin çok eski zamanlardan bu yana ele alınması, tarihsel süreçteki olayların birbiri ile olan bağlantısından ileri gelmiştir. Bu nedenle çalışmamızı ayırdığımız üç bölüm, güç ilişkilerinin tarihsel oluşumundan bu yana geçirmiş olduğu evreleri, ekonomik, siyasi ve sistemsal olarak, değişimleri içermiştir.

Eleştirel gerçeklik esasına dayalı incelemiş olduğumuz güç ilişkileri ve çalışma ilişkilerine etkisi savı, uluslararası ve yerel aktörlerin de etkileşimde bulunduğu bir perspektif çerçevesinde ifade edilmeye çalışılmıştır. Tarihsel süreçte güç ilişkilerinin ortaya çıkışı, kapitalizmin bu süreçte yer alışı güç ilişkilerine ve dolayısıyla çalışma ilişkilerine etkisini kısaca özetleyen bir tablo savımızı desteklemimizde bize yardımcı olacaktır:

	FEODALİZM	KAPİTALİZM	
		1980 Öncesi	1980 Ve Sonrası
Güç İlişkileri	Toprak sahibi beyler, köleler, köylüler, kolonlar tabakalaşmanın unsurlarını oluşturmuşlardır. Toprağın bir kısmı yalnızca lord için ekilmiş, diğer kısmı ise, kiracılar tarafından ekilen ve kira olarak lorda verilen kısmı oluşturmıştır. Feodal toplumda kullanım değerindeki artış verimlilik artışının belirleyicisi olmuştur. Kısaca bu dönemde sömürünün esası, serfin meydana getirdiği ürün fazlasını, senyörün kendisine mal etmesidir	Kapitalist toplumda servetin özü olan kullanım ve değişim değeri, güç ilişkilerinin belirlenmesinin temelinde bulunur. Kullanım-değerleri, ancak kullanım ya da tüketim ile bir gerçek haline gelir: bunlar, ayrıca, toplumsal biçimi ne olursa olsun, her türlü servetin özünü oluştururlar. Emeğin değişim değerinin yani ücretten emeğin kullanım değerinin farkı artı değeri oluşturur. Kapitalist toplum güç ilişkileri de bu çevrevede çizilir.	Emeğin artı değerinin getirmiş olduğu birikim sürecinin yeni neoliberal politikalarla yaygın hale getirilmesi 1980’lerden sonra uluslararası ve yerel aktörlerin etkisi ile kendini göstermiştir.
Çalışma Yaşamına Etkisi	Feodal beylerin ve lordların hâkim olduğu bu çalışma düzeninde, köylüler, serfler, köleler mevcuttu. Köylüler köleler ve serfler olarak ikiye ayrılmıştır. Serfler toprağa bağlı, ailesi ile yaşama özgürlüğüne sahipken, köleler efendilerin keyfi tutumu ile çalışma yaşamındaki yerini almışlardır. Serfleri ellerinde tutmak isteyen lordlar ya da feodal beyler, kurallarla yaptırım sağlamışlardır.	Üretim sistemlerinin bilimsel gelişmeler neticesinde, Taylorist ve Fordist yapılara geçirmesi seri üretimin meydana gelmesine ve işçinin emek sürecinden kopmasına neden olmuştur. 1929 birikim krizi ve ardından keynesyen uygulamalar sosyalist bloğun da etkisiyle bu dönemde, çalışma yaşamında emek yanlısı politikaların izlenmesi ile sonuçlanmıştır.	1980 sonrasında çalışma yaşamı, uygulamaya geçen neoliberal politikalar çerçevesinde şekillenmiştir. Yapısal uyum programları ile beraber, özelleştirmeler yaygınlaşmış, devlet küçülmüştür. Sermaye kesiminin üstündeki yüklerden biri olarak görülen emek maliyeti aşağı çekilmiş, fason taşern uygulamalarla işçi bölünmüş, sendikalaşma, toplu pazarlık hakkı elinden alınmıştır.
Öne Çıkan Uluslararası Ve Yerel	Kralın, kilisenin, lordların, feodal beylerin toplumsal kuralları düzenlediği, güç ilişkileri ve çalışma ilişkilerini belirlediği bu sistem, askeri gücün de kullanılması ile birlikte hâkim bir güç haline gelmiştir. Ortaçağ’ın hakim kilise	Keynesyen politikaların uygulanmış olduğu bu dönemde Sovyet bloğun da baskı unsuru olması, çalışma	1980’le beraber faaliyetlerini genişleten IMF, DB, DTÖ, GATS, NAFTA, AB, OECD, BM, ILO gib uluslararası kurumlar,

Aktörler	anlayışı, kralların, beylerin toprağı sahiplenmesi ve ordu aracılığı ile koruması, zenginliği elde etmede ve çalışmadüzenin oluşturmada en büyük aktör olarak karşımıza çıkar.	ilişkilerinde emek yanlısı bir polikanın izlenmesini sağlamıştır. Bretton Woods ile kurulan uluslar arası kurumlar, bu dönemde ortaya çıkmasına rağmen 80 sonrası hakim konuma gelmiş, keynesyen politikalar ve sosyalist bloğun etkisi bu dönemde etkin olmuştur.	geliştirmiş oldukları yapısal uyum programları ile gelişmekte olan ülkeleri sürece dâhil etmiş, yerel aktörler, sermaye yanlısı gruplar süreci desteklemişlerdir.
-----------------	--	--	---

Güç ilişkileri, toplumsal yapıda, yaşamda karşımıza çıkan, gücü elinde bulunduranların, güçsüzlere hâkimiyet sağlaması ile ortaya çıkan bir kavramdır. Günlük hayatta, çekirdek yaşamımızda bile kolaylıkla görebileceğimiz güç mücadeleleri, toplumsa arenalarda tüm şiddeti ile varlığını sürdürür. Bizler de çalışmamızda tarihsel süreçte hâkim olan güç ilişkilerini, ekonomik politikalarla birlikte geçirmiş olduğu değişim süreçlerinin kısaca özetini bir tablo ile sunmak istedik. Tablomuzda, tezimizin esas savı niteliğinde bulunan güç ilişkileri ilkel birikim süreçlerinden aşırı birikime geçişi ve 1980 sonrasında değişimi ele alan bir yaklaşım niteliğinde incelenmiştir.

Çalışmamızın birinci bölümünde kısaca ilkel dönemlerdeki “ortak yaşam”dan bahsettik. Ortak yaşamın olduğu bir ortamda ortaya çıkmayan güç ilişkilerinden, çeşitli icatlarla, (özellikle madenin işlenmesi ardından takasın gerçekleşmesine) farklılaşmalara geçişteki süreç incelenmeye çalışılmıştır. Madenin işlenmesi takasın yaygınlaşması, sınıf farklılıkların ortaya çıkışı, rahipler devlet adamları gibi zümrelerin meydana gelişi ve özel mülkiyet anlayışının gelişmesi güç farklılıklarını ortaya çıkaran unsurlar olmuştur. Özel mülkiyetin ortaya çıkması ile beraber, bunu güvence altına almak isteyenler tarafından yeni bir güç mekanizması olarak devletin ortaya çıkışı güç mücadelelerinde önemli bir rol oynamıştır. Feodal düzenin de ortaya çıkışı ile gerek toplumsal ilişkilerde gerekse çalışma ilişkilerinde önemli değişimler yaşanmıştır. Feodal beylerin yanında çalışan emekçi kesimin üretime girmesi, çalışma ilişkilerinde yeni bir sayfa açmıştır. Bununla beraber, ortaçağda endüstri gelişmiş, Orta çağ dönemi ile birlikte gelişen makineleşme yeni üretim mallarının ortaya çıkışında etkin rol oynamıştır. Böylelikle tarım dışında, imalat alanında çalışma ilişkilerinin hız kazanması

bu dönemde başlamıştır. Ev içerisinde üretim yapan işçiler, zanaatkârlar, usta çırac ilişkileri bununla birlikte üretime yön veren ve hammaddeyi sağlayan tüccarlar arasında keskinleşmeye başlayan güç ilişkileri, işçi ve işveren örgütlerinin bu dönemde ortaya çıkışını hazırlanıştır.

Tarih, beş farklı toplumsal ekonomik gelişimle ayrılmıştır. Bunlar; ilkel komün, kölecilik, feodalizm, kapitalizm ve ilk aşaması sosyalizm olan komünizmdir. Çalışmamızın birinci bölümünde ekonomik gelişmeler altında güç mücadeleleri ve çalışma ilişkileri çerçevesinde ilkel komünal, kölecilik ve feodalizm konu başlıklarını inceledik. İkinci bölümde ise, burjuvanın feodal sistem içinde büyüüp gelişmesi, Fransız devrimi ve daha sonraki gelişmeler incelenmiştir. Burjuvanın geniş halk kitlelerini de yanına alarak kazanmış olduğu zafer neticesinde feodalizmin sone ermesi, daha sonra makineleşme, buharlı makinelerin icadı ve sanayi devrimi ile birlikte güç ve çalışma ilişkilerinin değişmiş olduğunu görürüz.

Sanayi devrimi ile birlikte, yeni teknik makineler üretilmiş, fabrikalaşmalar artmış, manüfaktür döneminin evde ya da zanaatkarların üretim alanlarında yaptıkları imalat, tek çatı altına toplanmaya başlamıştır. Yirminci yüzyıl başlarında hızla büyüyen kapitalist işletmelerde karmaşıklaşan emeğin kontrolünü sağlamak için “Taylorizm” daha sonra da “Fordizm” üretim sistemleri uygulanmaya başlanmıştır. Böylelikle üretim tek çatı altında, yapılan işin parçalanarak, dakikalara tabi tutularak gerçekleşmiştir. Kısaca bu dönem yeni üretim tekniklerinin olduğu bununla beraber yeni çalışma ilişkileri meydana gelmiştir.

Üretim tarzının değişmesi ile beraber kapitalizm pek çok krize tanıklık etmiştir. İkinci bölümde de değinmiş olduğumuz 1929 krizi buna en önemli örnektir. Krizden kurtulabilmek adına ortaya çıkan Keynesyen Politikalar “Altın Dönem” olarak adlandırılmış, birikim krizinin aşılması adına talep yanlı politikaların uygulanması bu dönemin karakteristik özelliği olmuştur. Bu politikaların uygulanmış olduğu dönemde, Sosyalist devrimin ve SSCB’nin tehdit olarak algılanması sonucu emekçi hakları genişlemiş ve toplu sözleşme, sendika kurma gibi güç mücadelesindeki emeğin araçları aktif hale gelmiştir. Güç mücadelesinde, çalışma ilişkilerinin belirlenmesinde en önemli emek silahları böylece bu dönemde işlerlik kazanmıştır.

Ayrıca bu dönemde güç ve çalışma ilişkilerini etkileyen önemli uluslararası aktörlerin ortaya çıkışından söz ederiz. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, savaştan mağlup çıkan ülkelerin ekonomilerini düzeltmek amacı ile kurulan kurumlar, bu dönemle birlikte güç ilişkilerini ve çalışma ilişkilerini etkileyen önemli kurumlar haline gelmişlerdir. Uluslararası Para Fonu (IMF) , Dünya Bankası (DB) bu dönemde kurulmuştur. Bu uluslararası kurumlar aracılığı ile ülkelere verilen yardımlar ve bu ülkelerde yerel aktörlerin (devlet, hükümet, sermaye sınıfları vb.) bu kredileri desteklemesi ile bir sürece girilmesi ve bu süreç sonunda menşei ülkelerin borç batağına düşmesi sonucunda kriz kaçınılmaz olmuştur. Bununla beraber, sistemin içsel çelişkisi sonucu Uluslararası Para Sistemin çökmesi ve petrol krizinin de baş göstermesi ise beraber talep yönlü uygulanan ekonomik politikaların, arz yönlü politikalara dönüşü söz konusu olmuştur.

Çalışmamızın üçüncü ve son bölümünde, 1980 sonrası terk edilen talep politikaları sonucunda, yeni politikaların yani neoliberal politikaların uygulanmasına, değişen güç ve çalışma ilişkilerine değinilmeye çalışılmıştır. Bu dönemde her türlü maliyeti düşürmek amacı ile uygulanmış olan yeni liberal politikalar, yeni üretim süreçlerini beraberinde getirmiş ve yeni güç mücadelelerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kar maksimizasyonu sağlama hareket noktasını oluşturan bu sistem, emek haklarını, sistemin devamlılığını darbeleyen en önemli unsur olarak görmüştür. Çarkın dönmesi ve karın çoklaşması amacı ile sendikalaşma, toplu pazarlık gibi haklar emekçi kesimin elinden alınmıştır. Bununla beraber, esnek üretim sistemlerine geçiş de emekçinin pek çok hakkını elinden alınmasına neden olmuş, esnek çalışma saatleri, düşük ücretler gibi kavramların ortaya çıkmasına neden olduğu ortaya konmaya çalışılmıştır.

Bu bölümde daha önceden değinmiş olduğumuz IMF, DB gibi kurumlar tüm dünyayı bu sisteme entegre etmek için yeni politikalar geliştirmiş olduğunu görmekteyiz. O dönemde hala talep yönlü politikaları izleyen bazı gelişmekte olan ülkelere krediler sunulmuş, bu kredilerde dönemin yerel aktörleri tarafından kabul edilmiş, bu uygulamalara karşı gelen emek cephesi ise baskılanmalar ile etkisiz hale getirilmiştir. Pek çok gelişmekte olan ülke menşei ülke haline getirilmiş, sermaye ile

emek arasındaki güç mücadelesinde galip uluslararası kurumların politikaları ve uygulamaları ile sermaye olmuştur. Böylece uluslararası kurumların liberal yanlı ve emeği sömüren politikaları, verdikleri krediler karşılığında uygulanmaya başlamıştır. Bu duruma karşı gelen pek çok ülke emekçisi, darbeye maruz kalıp susturulmuştur. Ve böylelikle tüm dünyayı “arz yanlı kapitalizme” entegre çalışmaları başlamıştır.

Yeni neoliberal politikalar ile birlikte, kamu alanları özelleştirilmiş, sosyal haklar kısıtlanmış, emekçinin hakları maliyet olarak değerlendirilmiş, sosyal politika alanında ciddi bir gerileme yaşanmıştır. Uluslararası kurumların yanı sıra, ülke siyasetinin önde gelenlerinin ve işveren kurumları gibi ekonomiyi ellerinde bulunduran kurumların da etkisi ile uygulanmış olan bu politikalar pek çok ülkede geriletme getirmiş, emekçinin haklarının sömürülmesine neden olmuştur.

Uluslararası kurumların yanı sıra, uluslararası ticari antlaşmalar, gümrük tarifelerini belirleyerek, güç mücadelesinin taraflarını belirlemişlerdir. GATT ana başlığında değinmiş olduğumuz gibi daha sonraları DTÖ’ye dönüşümü IMF ve DB’na yeni bir kurum daha eklemleyerek üç kız kardeşin geliştirmekte olan ülkelerdeki faaliyetlerini güçlendirmiştir. Bununla beraber ticari entegrasyonlar, NAFTA, AB, APEC, OECD gibi.. kurumların ve birleşmelerin de güç birlikleri oluşturmuş olduğunu ve küresel sarmal içinde yer aldığını görürüz.

Uluslararası kurumların yanı sıra çalışma ilişkilerinde uluslararası çalışma örgütünün, sendikaların AB sosyal politikalarının ve bölgesel entegrasyonların etkili olmuş olduğunu görürüz. Avrupa Birliği sosyal politikalarında, eşit işe eşit ücret, kadın erkek eşitliği gibi konularda çalışmalarını görmekle beraber, esnek çalışmayı tanımış olması, AB sosyal politikası ile çalışma ilişkilerinde bir gelişme kaydedilmemiş olduğunu gösterir. Bununla beraber günümüz koşullarında da eşit işe eşit ücret uygulamasının hala gerçekleşmemesi ve kadın erkek arasında ücret eşitsizliği gibi konulara çare bulunmaması sosyal politikaların hedeflerine ulaşamadığını gösterir. Uluslararası Çalışma Örgütünün de esnek çalışmayı tanımış olması ve firmalar arası değişim ilişkisi olan fasonlaşma taşeronlaşmanın getirdiği asimetrik güç ilişkisini görmezden gelmiş olması bize, ILO’nun sadece emek standartlarını uygulamaya çalışarak, küçük bir alana hizmet ettiğini gösterir.

Türkiye’de ise, 1980 sonrası dışa eklemlenme süreci ve etkili olan aktörlerin varlığını 90’lardan bu yana görmek mümkün. Diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi, borçlarla, kredilerle uluslararası kurumların boyunduruğuna bağlanan Türkiye’de IMF, DB ve diğer kuruluşların yanı sıra, yurt içinde bulunan diğer kurumlarında etkisinin olduğunu belirttik. 1970’lere kadar ithal ikameci bir politika izleyen Türkiye, dünyada rekabetin yoğunlaşması, ard arada gelen krizler neticesinde, rekabetçi ülkelerin güçlerini arttırma sebebi ile oluşturmuş oldukları politikaları uygulamıştır. Uluslararası kurumlar ve bu devletlerin menşei olduğu devletlerdeki yerel aktörler bu sürecin hızlanmasında büyük rol oynamış, yasalar ve diğer uygulamalarla uygulamaya hazır hale getirmişlerdir.

Kısaca özetlemek gerekirse, 1980’ler sonrası sistemin devamlılığı için uygulanan yeni liberal politikaları tüm dünyaya uygulatmak amacı ile IMF, DB, DTÖ, AB, BM, OECD gibi kurumlar ve bölgesel entegrasyonlar, NAFTA, AB, APEC aracılığı ile serbest piyasa ekonomisinin yaygınlaşmış olduğunu görürüz. Uluslararası kurumların yanı sıra, yerel sermayenin ve sermayenin önde gidenlerinin de etkisi ile şekillenen yeni politikalar şekillenmiş ve uygulanmaya hazır bir zemin üstüne oturtulmuştur. Yerel sermaye, uluslararası kurumlar ve yasaları belirleyen devletin oluşturmuş olduğu bu güç odağı karşısında, emekçi sınıf başka bir güç faktörü olmuş ve çeşitli mücadelelerle seslerini duyurmaya çalışmışlardır. Güç mücadelelerinin sadece şekil değiştirdiği tarihsel süreçte çalışma ilişkilerindeki değişimi baz alan çalışmamızda, mücadelenin de süreçlerle birlikte boyut değiştirmiş olduğunu ancak hiçbir zaman bitmemiş olduğunu görürüz. Vahşi kapitalizmin içsel çelişkilerinin yaşanmaya devam etmesi ile birlikte hiçbir zaman bitmeyecek olan çatışma, beraberinde yeni mücadelelerin yaşanmasına neden olacaktır. Ancak değişim içerisindeki toplumun, bu bilincinin farkında olması ve bu ideoloji ile hareket edip güç birliğini oluşturması sonucu, birleşik örgütlü mücadele ile sesini duyurup, haklarını koruyacaktır. Esas değişimin kendisi, mücadele güçleri oranında belirlenecektir. Ezilen halkların, kendi gücüne inandığı takdirde değişim başlayacaktır.

Zira Manifesto’nun birinci bölümünün ilk cümlesinde belirtilmiş olduğu gibi: “Şimdiye kadarki tüm toplumların tarihi, sınıf mücadelelerinin tarihidir”...

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Almanya Sosyalist Birlik Partisi Merkez Komitesi Marx-Engels-Lenin-Stalin Enstitüsü, “Politik Ekonomi”, İsmail Yarkın(çev.), **SSCB Ekonomisi, Enstitüsü Bilimler Akademisi**, Cilt 1, Ankara: Inter yayınları, 1996.
- Alpar, Cem. **Çok Uluslu Şirketler Ve Ekonomik Kalkınma**, Ankara: AİTTİA Yayınevi, 1997.
- Aktan, Coşkun Can ve İstiklal Y. Vuran, **Çok Uluslu Şirketler- Global Sermaye Ve Global Yatırımlar**, 2.Basım, Çizgi Kitapevi: Konya, 2006.
- Babel, Auguste. **Kadın Ve Sosyalizm**, Saliha Nazlı Kaya (çev.), İstanbul: Inter Yayınevi, 1996.
- Başkaya, Fikret. **Az Gelişmişliğin Sürekliliği**, 3. Baskı, Ankara: İmge Yayınevi, 1995.
- Berktaş, Halil. **Kabilelerden Feodalizme**, 1. Baskı, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1983.
- Boratav Korkut ve Ergun Türkcan. **İktisat Politikası Ve Seçenekleri 1, Türkiye’de Sanayileşmenin Yeni Boyutları Ve KİT’ler**, 1.Basım, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994.
- Boratav, Korkut. **“Ekonomi Ve Küreselleşme Emperyalizmin Yeni Masalı: Küreselleşme”**, Işık Kansu (drl.). Ankara: İmge Kitap Evi, 1997.
- Bozkurt, Veysel. **“Küreselleşmenin İnsani Yüzü”**, . Basım, İzmir: Alfa Yayınları, 2000.
- Braudel, Fernand. **Maddi Medeniyet ve Kapitalizm**, Mustafa Özel(çev.), İstanbul: Ağaç Yayınları, 1991.
- Çağlı, Elif. **Marxizm Işığında Bir Tarihsel Dönemin Sorgulanması**, 1. Basım İstanbul: Tarih Bilinci Yayınevi, 2001.
- Diakov Victor ve Sergel Kovalev. **İlkçağ Tarihi Cilt.1: Ortadoğu, Uzak Doğu, Eski Yunan**, Özdemir İnce (çev.), 1. Basım, İstanbul: Yordam Kitapevi, 2008, s.11.
- Duby, George. **Ortaçağ İnsanları Ve Kültürü**, Mehmet Ali Kılıçbay (çev.), Ankara: İmge Yayınları, 1991.
- Ekin, Nusret. **Endüstri İlişkileri**, 6. Baskı, İstanbul: Beta Yayınları, 1994.

- Engels, Friedrich. **Ailenin Özel Mülkiyetin, Devletin Kökeni**, 9.Baskı, Kenan Somer (çev.), Ankara: Sol Yayınları, 1990.
- Engels, Friedrich. **Feodaliteniz Çöküşü Ve Burjuvazinin Yükselişi**, 2. Baskı, Ankara: Sol Yayınları, 1977.
- Engels, Friedrich. **İngiltere’de İşçi Sınıfının Durumu**, Yurdakul Fincancıoğlu (çev.), 1. Baskı, Ankara: Sol Yayınları.
- Ercan, Fuat. “Türkiye’de Kapitalizmin Süreklilik İçinde Değişimi (1980-2004), **Yapıcılar Türkü Söylüyor**, Ankara: Dipnot Yayınları, 2006.
- Erdem, Burhan. **İktisat Tarihi**, 1. Baskı, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2004.
- Ergüden, Akın. **Yüksek Uygarlık Tarihi**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2001.
- Evans Jason and Walter Block. “Labour Policies: Gains Or Pains? **Labour Economics From A Free Market Perspective, Employing The Employable**, London: World Scientific Publishing, Co. Pte. Ltd., 2008.
- Fendoğlu, Hasan Tahsin. **İslam Ve Osmanlı Hukukunda Kölelik Ve Cariyelik**, İstanbul: Beyan Yayınları, 1996.
- Freeman, Charles. **Mısır Yunan Ve Antik Akdeniz Medeniyeti**, Suat Kemal Anı(çev.), Ankara: Dost yayınları, 1996.
- Gilpin, Robert. **The Political Economy Of International Relations**, Princeton: Princeton University Pres, 1987.
- Gimpel, Jean. **Ortaçağ’da Endüstri Devrimi**, 1. Basım, Nazım Özüaydın (çev), Ankara: Tübitak Yayınları, 1976.
- Güler-Müftüoğlu, Berna. **Fason Ekonomisi Gedikgedikpaşa’da Ayakkabı Üretimi**, 1. Basım, İstanbul: Bağlam Yayınları, 2005.
- Gürün, Fethi. **Globalleşme Ve Çok Uluslu Şirketlerin İnsan Kaynaklarına Etkisi**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2001.
- Heaton, Thomas. **Avrupa İktisat Tarihi**, 1.Baskı, Ankara: İmge Kitapevi, 1995.
- Hogan, Michael. **The Marshall Plan: Amerika Britain And The Reconstruction Of Western Europe 1947-1952**, Newyork: Cambridgeuniversity Press, 1998.
- Huberman, Leo. **Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla**, Murat Belge (çev.), 4. Basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.

- Işıklı Alparslan ve Mesut Gülmez. **Cahit Talas’a Armağan**, 9. Basım, Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı, 1990.
- İplikçioğlu, Bülent. **Hellen Ve Roma Tarihinin Anahtarı**, 1. Basım, İstanbul: Arkeoloji Ve Sanat Yayınları, 2007.
- Karaköse, Hasan. **Ortaçağ Tarihi Ve Uygarlıkları**, 2. Baskı Ankara: Nobel Yayınları, 2004.
- Kazgan, Gülten. **Küreselleşme Ve Ulus Devlet Yeni Ekonomik Düzen**, 3. Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları, 1997.
- Koray, Meryem. **Değişen Koşullarda Sendikacılık**, 1. Baskı, İstanbul: Tüses Yayınları, 1994.
- Koray, Meryem. **Sosyal Politika**, 3. Baskı, Ankara: İmge Kitapevi, 2008, s.80.
- Kutal Gülten ve Ali Rıza Büyükuslu. **Endüstri İlişkileri Boyutunda Çok Uluslu Şirketler ve İnsan Kaynakları Yönetimi Teori Ve Uygulama**, İstanbul: Der Yayınları; 1996.
- Lenin, Vladimir İlyiç. **Marx, Engels, Marxizm**, Vahap S. Erdoğan (çev.), 3. Baskı, Ankara: Sol Yayınları, 2006.
- Lenin, Vladimir İlyiç. **Emperyalizm Kapitalizmin En Yüksek Aşaması**, Ferit Burak Aydar(çev), İstanbul: Agora Yayınevi, Ekim 2009.
- Marx, Karl. **Kapital, Kapitalist Üretimin Eleştirisel Bir Tahlili 1. Cilt: Sermayenin Üretim Süreci**, 7. Basım, Alaattin Belli, (çev.), Ankara: Sol Yayınları, 2004.
- Marx Karl ve Friedrich Engels. **Kapitalizm Öncesi Üretim Biçimleri**, Mihri Belli(çev), Geliştirilmiş 2. Baskı, Ankara: Sol yayınları, 1992.
- Marx Karl ve Friedrich Engels. **Seçme Yapıtlar, Cilt.1**, Muzaffer Ardos, Sevim Belli, Ahmet Kardam ve Kenan Somer, (çev.), Ankara: Sol Yayınları, 1976, s.24.
- Nikitin, Pyoter İvaneviç. **Ekonomi Politik**, 8. Basım, Hamdi Konor (çev.), Ankara: Sol Yayınları, 1995.
- Ollman, Bertell. **Diyalektiğin Dansı**, 2. Basım, İstanbul: Yordam Yayınevi, Mart 2008.
- Onaran, Özlem. ”Emek Piyasasına Dayalı Yapısal Uyum: Katılık Miti”, **Neoliberalizmin Tahribatı 2**, Neşe Balkan ve Sungur Savran (hazl.), İstanbul: Metis Yayınları, 2004.
- Özar Şemsa ve Fuat Ercan, “Emek Piyasaları Uyumsuzluk mu Bütünleşme mi?”, **Neoliberalizmin Tahribatı**, Neşe Balkan, Sungur Savran(haz), İstanbul: Metis Yayınları, 2004.

- Pekin, Faruk. **Demokrasi Sendika Özgürlüğü Sosyal Haklar**, 1.Baskı, İstanbul: Alan Yayıncılık,1985.
- Politzer, Georges. **Felsefenin Temel İlkeleri**, 2. Baskı, İzmir: İlya Yayınları, 2006.
- Satlıgan Nail ve Sungur Savran. **Dünya Kapitalizmin Bunalımı**, Birinci Baskı, İstanbul: Alan Yayıncılık, 1988.
- Seyidoğlu, Halil. **Uluslararası İktisat: Teori Politika Ve Uygulama**, 9. Baskı, İstanbul: Güzem yayınları, 1993
- Sönmez, Sinan. **Dünya Ekonomisinde Dönüşüm Sömürgecilikten Küreselleşmeye**, 1. Baskı, Ankara: İmge Kitapevi, 1998.
- Stalin, Joseph. **Diyaletik Ve Tarihsel Materyalizm**, 9. Baskı, İstanbul: Bilim Ve Sosyalizm Yayınları, s.34.
- Stiglitz, Joseph Eugene. **Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı**, 1. Baskı, Arzu Taşçıoğlu (çev.). İstanbul: Plan B Yayınları, 2002.
- Şenses, Fikret. **Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk**, 1.Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.
- Talas, Cahit. **Sosyal Ekonomi**, Ankara: S Yayınları, 1976, s.188.
- Talas, Cahit. **Liberalciliğin Geri Dönüşümü**, İstanbul: Alan Yayıncılık, 1996, s.91.
- Tekeli İlhan ve Selim İlkin, **Dünyada Ve Türkiye’ de Serbest Üretim Bölgelerinin Doğuş Ve Dönüşümü**, Ankara: Yurt Yayınları, 1987
- Türkdoğan, Orhan. **Endüstri Sosyolojisi, Türkiye’nin Endüstrileşmesi: Dün Bugün Yarın**, Ankara: Töre Yayınevi, 1981.
- Yurtsever, Haluk. **Tarihten Güncelliğe Sınıf Savaşları Ve Devlet**, 1. Baskı, İstanbul: Yordam Kitapevi, 2006.
- Yılmaz, Gaye. **“Kapitalizmin Kaleleri-1”**, Türkiye MAI Ve Küreselleşme Karşıtı Çalışma Grubu, 2000.
- Yılmaz, Gaye. **Kapitalizmin kaleleri 2: WTO- Dünya Ticaret Örgütü**, Türkiye MAI Ve Küreselleşme Karşıtı Çalışma Grubu, İstanbul: Özdi Basımevi, 2001.
- Zubritski, Mitropolski ve Kerov. **İlkel Feodal Ve Köleci Toplum**, Sevim Belli (çev.), 14. Baskı, Ankara: Sol Yayınları, 2007.
- Zubritski Mitropolski Ve Kerov. **Kapitalist Toplum**, Sevim Belli,(çev), 7. Baskı, Ankara: Sol Yayınları, 1995.

Wilkinson, Paul. **International Relations Very Short Introduction**, First Published,
Newyork: Oxford University Press, 2007.

Makaleler

- Açıkalın, Neriman. “ Enformel Sektör Ve Yoksulluk: Kentsel İşgücü Pazarı Üzerine Etkileri, İstanbul Ve Gaziantep Örnekleri” , **Sosyoekonomi Dergisi**, Sayı.2, 2007, ss.43-62.
- Akdemir, Nevra .“Enformel Ağlar Ve Mekanizmalar: Tuzla Tersaneler Bölgesinde Taşeronlaşma”, **Tes-İş Dergisi**, Haziran 2006.
- Akkaya, Yüksel.” Küreselleşme Sendikasılaşma Ve Yoksullaştırma”,**Gazi Üniversitesi Ekonomik Yaklaşım Dergisi**, Cilt. 14, Sayı.49, 2003.
- Ansal, Hacer. “Esnek Üretimde İşçiler Ve Sendikalar”, **Birleşik Metal İş Sendikası Yayınları**, Kasım 1996.
- Ataman, Berrin Ceylan. “Esnek Çalışmada Uzlaşma Arayışları”, **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, Cilt.24,Kasım- Aralık 2000, ss.125-141.
- Ataöv, Türkkaya.” Marshall Planı’ndan Nato’nun Kuruluşuna Kadar Soğuk Harp”, **AÜSFB Dergisi**, Cilt.23, No.3,1968.
- Aysan, Ahmet Faruk. “Yönetişim Ve Kurumlar Kavramlarının İktisat Literatüründeki Yükselişi Üzerine Bir Değerlendirme”, **Uluslararası Ekonomi Ve Dış Ticaret Politikaları Dergisi**, Cilt.1, Sayı.2, 2007, ss. 275-310.
- Balcı, Özge, “İlkel Topluluklardan Kölecî Topluluklara: Demirin Tarihteki Rolü”, **Hurdacı Dergisi**, Sayı.3, s.6.
- Baker, Ulus. “Büyük Rusya Ve Dünya Pazarı”, **Birikim Dergisi**, Sayı.50, 2010, ss.58-60.
- Baştaymaz, Tahir. “Günümüzde Geleceğimizi Karartan Bir Problem: Çalışan Çocuklar” , **Mercek Dergisi**, yıl. 3, no.12,1998, ss. 58-62.
- Bayramoğlu, Sonay. “Küreselleşmenin Yeni Siyasal İktidar Modeli: Yönetişim” ,**Praksis Dergisi**, Sayı.7, ss. 85-116.
- Buğra, Ayşe ve Çağlar Keyder. “Yeni Yoksulluk Ve Türkiye’nin Değişen Refah Rejimi”, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İçin Hazırlanan Proje Sunumu: **UNDP**, 2003.
- Büyükbaş, Hakkı ve Kenan Ören,”Küreselleşme BM Ve Uluslararası Sosyal Düzen Arayışı”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı.13, 2005, ss. 104-121.
- Cebeci, Kemal. “Küreselleşme Bağlamında Ulus Devlet Egemenlik Gücünün Dönüşümü” , **Sayıştay Dergisi**, Sayı.21, Ekim- Aralık 2008, ss.27-36.

- Clastres, Pierre. “Devlete Karşı Toplum” Birikim Dergisi, Mehmet Sert-Nedim Demirtaş(çev.), Ayrıntı Yayınları, 2006, ss. 152-188.
- Çağlayan, Çiğdem. “Rapor: DB Cephesinde Değişen Bir Şey Yok Dünya Gelişme Raporu 2003”, **Toplum Ve Hekim**, Cilt 18, Sayı.4, ss.267-272.
- Çelik, Aziz. “Türkiye’de Sendika Üyeliği Ve Sendikalaşma İstatistikleri” , **İş Güç Endüstri İlişkileri Ve İnsan Kaynakları Dergisi**, Cilt.6, Sayı.2, Sıra.1, No.211, 2004.
- Çelik, Aziz.” AB Sosyal Politikası Gelişimi Kapsamı Ve Türkiye’nin Uyum Süreci 1” ,**Sendikal Notlar**, Sayı. 24, ss.1-22.
- Çelik, Aziz.“Avrupa Sendikalarının Düşüşü Ve Yükselişi Üstüne”, **Birikim Dergisi**, Sayı.200,Aralık 2005, ss.67-72.
- Çetin, Halis. “Liberalizmin Tarihsel Kökenleri”, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt.3, Sayı.1, 2002, ss.79-97.
- Crisp, Brian ve Micheal J. Kelly, “The Socioeconomic Impact of Structural Adjustment”, **International Studies Quarterly**, Vol. 43, No. 3.
- Duman, Zeki. “Fransız Devriminin Politik Sonuçları Ve Tocqueville’nin Devrime İlişkin Görüşleri”, **Sosyoloji Dergisi**, Yıl.19, 2008.
- Ercan, Fuat. ” Katı Her Şey Eriyor: Modernlik Ve Kapitalizm Özgürleşme Ve Disiplin”, Modernizm, Kapitalizm Ve Azgelişmişlik, İstanbul: Bağlam Yayınları, 2001., ss.25-61.
- Ercan, Fuat. ”Sermaye Birikiminin Çelişkili Sürekliliği- Türkiye’nin Küresel Kapitalizmle Bütünleşme Sürecine Eleştirisel Bir Yaklaşım”, **Neoliberalizmin Tahribatı**, Birinci Basım, Neşe Balkan ve Sungur Savran (hızl.), İstanbul: Metis Yayınları, 2004, ss.9-43.
- Ercan, Fuat .“Neoliberal Orman Yasalarından Kapitalizmin Küresel Kurumsallaşma Sürecine Geçiş: Yapısal Reformlar”, **Küresel Kapitalizmle Bütünleşme, İktisat Dergisi**, Sayı.435, 2003a, ss.3-9.
- Fuat Ercan, “Neo-liberal Orman Yasalarından Kapitalizmin Küresel Kurumsallaşma Sürecine Geçiş: Hukuk Toplum İlişkileri Çerçevesinde Türkiye’de Yapısal Reformlar-II” ,**İktisat Dergisi**, Sayı:437, 2003, ss.12-31.
- Erdut, Tijen. “İş Gücü Piyasasında Enformelleşme Ve Kadın İşgücü”, **Çalışma Ve Toplum** Sayı.3, 2005, ss.56-72.
- Erol, Metin. “Sosyal Entropi’nin Verimlilik Üzerine Etkileri”, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Dergisi**, Cilt.2, Sayı.1, 2001, ss.15-21.

- Dinler, Arzu Meltem. “Kurumsal Yönetişim”, **Paradoks Ekonomi Sosyoloji Ve Politika Dergisi**, Yıl.5, Sayı.2, Temmuz 2009.
- İşler, Ertuğrul. “Voltaire Ve Rousseau Etrafında Aydınlanma Çağı Fransız Yazınına Bir Bakış”, **Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 1999.
- Kapar, Recep. “Adil Bir Küreselleşme İçin Sosyal Adalet Uluslararası Çalışma Örgütü Bildirgesi”, **Çalışma Ve Toplum Dergisi**, Sayı.23(4), 2009.
- Kazgan, Gülten. “Küreselleşme Ve Ulus Devlet Yeni Ekonomik Düzen”, **İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları**, No.5, 2000, ss.246-247.
- Kıran, Abdullah. “ Milletler Cemiyeti Ve Önlenemeyen Savaş ”, **GAU. J.Soc &Appl. Sci.** ,Cilt No:3, Sayı.6, 2008.
- Kocaman, Çiğdem Berna. “Serbest Bölgelerin Makro Ekonomik Etkilerinin Değerlendirilmesi Türkiye Örneği”, **AÜFDH Dergisi**, Sayı.3, Cilt.56, 2007, ss. 100-135.
- Koyuncu Murat ve Fikret Şenses. “Kısa Dönem Krizlerin Sosyo- Ekonomik Etkileri: Türkiye Endonezya Arjantin Deneyimleri” , **ERC Working Papers In Economics**, Sayı.4, Cilt.13, Ekim 2004.
- Köse Ahmet ve Erinç Yeldan, “Dışa Açılma Sürecinde Türkiye Ekonomisinin Dinamikleri: 1980- 1997”, **Toplum Ve Bilim**, 1998, ss.45-67.
- Köstekli, İlyas. “Bütünsel Kalite Yönetiminin İşçi, İşveren İlişki Üzerine Etkileri” , **Petrol İş Yıllığı**, 97-99, No. 58, 2000.
- Müftüoğlu, Berna Güler. “İstanbul Gedikpaşa’da Ayakkabı Üretiminin Değişen Yapısı Ve Farklılaşan İşgücü”, **Toplum Ve Bilim Dergisi**, Sayı. 86, 2000, ss.118-138.
- Müftüoğlu, Berna Güler. “Küresel Ve Yerel Aktörlerin Sosyal Güvenlik Sisteminin Dönüşümüne Etkileri”, **İktisat Dergisi**, Sayı.478, Ekim 2006, ss.42-47.
- Müftüoğlu, Berna Güler. “AB’de Ve Türkiye’de Kadın Olmak, Eşitsizliğin Gölgesinde Eşitlik!”, **İktisat Dergisi**, Sayı.469, 2006, ss.40-44.
- Müftüoğlu, Berna Güler. “Küresel Rekabetin Cazibe Merkezi: Yerel Ve Bölgesel Dinamikler”, **Bölgesel Kalkınma Politikaları Ve Yeni Dinamikler**, Aylan Arı (der.), İstanbul: Derin Yayınları, 2006, ss.117-138.
- Müftüoğlu, Berna Güler. “Küresel Üretim Zincirleri İle Kalkın(ama)mak:2001- 2007 İstanbul Dudullu Organize Sanayi Bölgesi Örneği”, **10. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi**, Ankara, 28-30 Kasım 2007.
- Müftüoğlu Berna Güler ve Umut Ulukan. “Sanayiden Tarlaya Değişim İlişkisi: Sözleşmeli Üretim/Çiftçilik Ve Mülksüzleşme”, **Toprak Mülkiyeti Sempozyumu**, Ankara: Memleket Yayınları, 2009, ss.197-225.

- Müftüoğlu, Özgür. “Kapitalizmde Dönüşüm Dinamikleri Ve Sendikal Kriz”, **TMMOB Sanayi Kongresi 2001 Bildiriler Kitabı**, Yayın No: E/2001/291, ss-263-270.
- Müftüoğlu, Özgür. ”Üretim Süreçlerinde Değişim, Çalışma Hayatı Ve Sendikalar” KESK Değişim Sürecinde Kamu Hizmetleri Ve Sendikal Politikalar Sempozyumu, Ankara, 1-2 Şubat 2003.
- Müftüoğlu, Özgür.“GATS ve Türkiye’de Çalışma Yaşamının Dönüşümü”, **TMMOB İstanbul İl Koordinasyonu Tarafından Yayınlanan Ölçü Dergisi**, Haziran 2004.
- Müftüoğlu, Özgür. “Tarihsel Süreçte Bir Parantez: Sosyal Güvenli Hakkı “, **Toplum ve Hekim Dergisi**, Cilt.20, Sayı.2, Mart- Nisan 2005 ss,83-86.
- Müftüoğlu, Özgür. “İnsan Kaynakları Yönetiminin Emeği Örgütsüzleştirme Stratejisi Olarak İnsan Kaynakları Yönetimi”, **10.Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi**, Ankara: ODTÜ, 29 Kasım 2007.
- Müftüoğlu, Özgür. “Esnekleşmenin Uluslararası Dayanakları”, **Toplum Ve Hekim**, Cilt. 23. Temmuz -Ağustos 2008, ss.1-7.
- Özaydın, Mehmet Merve. “Küresel Etkilerle Şekillenen Sosyal Politika Anlayışı Ekseninde Sosyal Politikaların Geleceğini Tartışmak” ,**Gazi Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt.10, Sayı.1, 2008, ss.164-180.
- Özgen, Ferhat Başgan. “Osmanlı Devleti’nin Diğer Devletlerle İktisadi İlişkileri”, **Yeni Türkiye Dergisi**, 701 Osmanlı Özel Sayısı 2, Yıl.6, Sayı.32, Mart- Nisan 2000, ss.1-16.
- Öztürk, Nazım.” IMF’nin Değişen Rolü Ve Gelişmekte Olan Ülke Ekonomilerine Etkileri”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Sayı.4,Cilt.57, 2002, ss.96-125.
- Öztürk, İlhan. “Dünya Bankası Politikaları”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt.3,Sayı.1, Haziran 2006, ss.36-55.
- Öztürk, Melda Yaman. “Kapitalist Gelişme Ve Kriz Sürecinde Kadın Emeği: Asya Deneyiminden Çıkarılacak Dersler” , **Çalışma Ve Toplum**, Sayı.1(24), 2010, ss.105-132.
- Özşuca, Şerife Türcan. “AB Sosyal Politikası ve Sosyal Politikanın Avrupa Bütünleşme Teorisindeki Rolü: Tarihsel Gelişme Ve Geleceğe İlişkin Beklentiler”, **Mülkiye Dergisi**, Cilt. 27, Sayı. 239, ss.325-244.
- Sapancalı, Faruk. “Yeni Dünya Düzeni Ve Küresel Yoksulluk”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt.3, Sayı.2, 2001, ss.115-140.

- Selamoğlu, Ahmet. “Gelişmiş Ülkelerde İstihdam Politikaları Esneklik Arayışı Ve Etkileri “, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı.4, 2002, ss.33-63.
- Sevinç, Fatma. “Hitit’lerin Anadolu’da Kurdukları Ekonomik Ve Sosyal Sistem”, **SDÜ Fen Bilimleri Fakültesi Sosyal Bilimleri Dergisi**, Sayı.17, Mayıs 2008, ss.11-32.
- Şahinöz, Ahmet. “Dünya Ticaret Örgütü’nün Dönüşümü, Kürselleşme Ve Türkiye Tarımı”, **TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Yayını**, 2007, ss.177-189.
- Şenkal, Abdülkadir. “Endüstri İlişkilerinde Yeni Paradigmalar: Mobilizasyon Kolektivizm Ve Esneklik Tartışmaları”, **Çalışma Ve Toplum**, Sayı.1(16), 2008, ss.119-146.
- Şimşek,”Osman. “Zihniyet Kavramı Ekseninde Batı Medeniyeti Ve Antroposentrik Liberalist Girişimcilik,” **Kamu İş**, Cilt:8, Sayı.3,2005, ss.64-75.
- Şimşek, Osman. “Endüstriyel İlişkiler Sistemindeki Değişmeler”, **Kamu İş Hukuk Ve İktisat Dergisi**, Cilt.4, Sayı.4, Ocak 99.
- Smychkova, Natalia. “Ataerkil Toplum Düzeninde Eko-Feminizmin Yansımaları”, **Agora Dergisi**, sayı:11, 2006.
- Şenel, Alaattin. “İlkel Topluluktan Uygur Topluluğa Geçiş Aşamasında Ekonomik Toplumsal Düşünsel Yapıların Etkileşimi”, **Ankara üniversitesi Siyasal Bilgiler Üniversitesi Yayını**, Sayı. 504, 1982, , ss.1-324.
- Tanyılmaz Kurtar, “87 Kriz Ve Post Fordizm Teorileri: İstikrarlı Bir Kapitalizm Mümkün müdür? Karşılaştırmalı Eleştirisel Bir Değerlendirme”, Sayı. 403, **İktisat Dergisi**, 2000, s.87.
- Terzioğlu, Ahmet. “Ücretin Tarihsel Gelişimi,”**Hukuk Ekonomi Ve Siyasal Bilimler Aylık Ekonomi Dergisi**, sayı 74, Nisan 2008.
- Tokol, Aysen. “Çok Uluslu Şirketler Ve Endüstri İlişkilerine Etkileri”, **Endüstri İlişkileri Ve İnsan Kaynakları Dergisi**, Cilt.3, Sayı.2, ss.25-32.
- Tuncay, A. Can. “**AB Sosyal Politikasına İlişkin Düzenlemelerin Temel Yapıları**”, Avrupa Birliği’nin Sosyal Politikaları ve Türkiye Semineri, Ankara: Çimento Müstahsilleri Sendikası Yayını, 1997, ss.90-115.
- Türkay, Mehmet. “Devlet, Ulusal kalkınma Ve Kapitalizmin Dinamikleri”, **Bölgesel Kalkınma Politikalar Ve Yeni Dinamikler**, Aylan Arı, (der.), İstanbul: Derin Yayınları, 2006, ss. 1-22.
- Uçkan, Banu. "Küreselleşme ve Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)", **Çimento İşveren Dergisi**, Cilt 16, Sayı: 6, 2002, ss.5-17.

- Uçkan, Banu. “Sendikalar Arasında Rekabet Politikalarında Yeni Anlayışlar”, Prof. Dr. Nusret Ekin’e Armağandır, **Türk Ağır Sanayi Ve Hizmet Sektörü Kamu İşverenleri Sendikası Yayını**, No.33, 2000.
- Ulutaş, Çağla Ünlütürk .“Yoksulluğun Kadınlaşması Ve Görünmeyen Emek”, **Çalışma Ve Toplum Dergisi**, Sayı 2, 2009, ss.25-40.
- Ulutaş, Çağla Ünlütürk ve Alican Kalfa. “Göçün Kadınlaşması Ve Göçmen Kadınlarda Örgütlenme Deneyimi”, **Fe Dergisi: Feminist Eleştiri**, no:1 Sayı.2, Aralık 2009, ss.12-25.
- Urhan, Betül. “Görünmezlerin Görünür Olma Mücadeleleri: Çalışan Kadınların Örgütlenmeleri” **Çalışma Ve Toplum**, Cilt.2, 2009, s.83-110.
- Uyanık, Yücel. “Neoliberal Küreselleşme Sürecinde İşgücü Piyasaları”, **Gazi Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt.10, Sayı.2, ss.210-224.
- Ünal, Ayşe. “Avrupa da Kısmi Çalışma Ve Uygulamanın Genel Özellikleri” ,**Kamu İş Dergisi**, Sayı.1, Cilt2, 2005.
- Yalınpala, Jale. Küreselleşmenin Emek Piyasası Ve İstihdam Üzerindeki Etkileri, **Küreselleşme İktisadi Yöntemler Ve Sosyopolitik Karşıtlıklar**, Alkan Soyak(drl.), İstanbul: Om Yayın Evi, 2002.
- Yemişçi, Derya Alımanoğlu.” Sosyal Sorumluluk Araçlarından Biri Olarak Sosyal Etiket”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, cilt.11, Sayı.2,(2009), ss.13-41.
- Zabcı, Filiz Çulha. “DB’nın Küresel Pazar İçin Yeni Stratejisi: Yönetişim”, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı.57, Cilt. 3, ss.151-179.
- Zengingönül, Oğul. “Sosyal Politika Esnek Çalışma Biçimleri Paradoksunda Avrupa birliği Örneği”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı.4, Cilt.5, 2003, ss.157-171.

Yayımlanmamış Tezler

- Albayrak, Coşkun. **“Az Gelişmiş Ülkelerde Uygulanan IMF Politikalarının Globalizasyon Sürecine Etkisi”** ,(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2002.
- Çalışır, Burcu. **”Neoliberal Politikaların İşsizlik Sorunsalı Ve Çözüm Stratejileri”** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2007.
- Eroğlu, Zübeyde. **“Gelişmekte Olan Ülkeler Arasında Ekonomik Entegrasyon Örneği: ECO Örneği”** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malayta 2006.
- Hatman, Ülkü. **“Esnek Çalışma Ve Endüstri İlişkilerine Etkisi”** (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2003.
- Gürer, Alper. **“Dünya’da Ve Türkiye’de Küreselleşme Ve Yoksulluk Süreci”**,(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2001.
- Pakhuy, Nazire Özlem. **“Küreselleşen Dünyada Güçlü Devletlerin Müdahale Aracı Olarak DTÖ”** , (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu 2005.
- Şanlıbayrak, Hakan. **“3. ve 4. Yüzyıllar Arasında Avrupa’da Kölelik”**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2007.
- Tümerdem, Meltem. **“AB İstihdam Politikaları Ve Türkiye’nin AB Emek Piyasalarına Uyumu”** , (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2007.
- Uzuner, Özlem. **“Dünya Bankası Ve Yoksullukla Mücadele”** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli 2007.
- Üçgöz, Selcan. **“IMF İstikrar Programları Ve Ekonomik Etkileri Latin Amerika Ve Türkiye Uygulamalarının Karşılaştırılması”**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş 1995.

İnternet Kaynakları

Başkaya, Fikret. “Özelleştirme Veya Küresel Kapitalizm Çağının Devleti”, *Özgür Üniversite*,
http://www.ozguruniversite.org/index.php?option=com_content&view=article&id=73%3Aoezelletirme-veya-kueresel-kapitalizm-cann-devleti-&catid=13%3Aderslik&Itemid=19,

(25 Temmuz 2010).

Boratav, Korkut. “Kapitalizmin Altın Çağı Bitti”

<http://www.kemalistpolitika.com/index.php/dosyalar/ic-politika-/252-kapitalizmin-altin-cagi-bitti>,

(3 Eylül 2010).

Çakır, Murat. “Toplumsal Hareket Sendikacılığı Tartışması İçin Zorunlu Bir Ön Ek: İşçi Sınıfı Mücadelesinde Tarihsel Olarak Değınmenin Gereklılığı”, www.Sendika.org, (10 Kasım 2010).

Eskioğlu, Faruk. “Örgütlü Emek Mücadelesi”

<http://www.acikgazete.com/ozel-dosyalar/2009/03/23/orgutlu-emek-mucadelesi.htm>,
(23-03-2010).

Faruk, Adnan. “Global Sarmal: IMF-Dünya Bankası,Dünya Ticaret Örgütü”, 2005,
<http://www.haber10.com/makale/212/>

(10 Ocak, 2010).

Gülçubuk, Bülent. “Küreselleşeme Sürecinin Emek Piyasaları Üzerindeki Etkisi”,
www.zmo.org.tr/resimler/ekler/2c409f1571f500e_ek.pdf?tipi,

(5 Temmuz 2010).

İngiltere, Almanya Türkiye’de Sosyal Güvenlik Sistemleri Ve Sağlık Reformları, **Emek Dünyası.Net**.<http://www.emekdunyasi.net/ed/arastirmalar/450-ingiltere-almanya-ve-turkiye-de-sosyal-guvenlik-sistemleri-ve-saglik-reformlari>,

İkinci TEKEL Direnişı, Tekrar Çadırdayız, <http://tekeldirenisi2010.blogspot.com/p/tekel-iscisinin-muc-adele-tarihi.html>,

(10 Ekim 2010).

Lubber Ruud, *The Dinamic Of Globalization*,
http://www.itsilo.it/english/actrav/telearn/global/ilo/globe/new_page.htm,

(9 Mart 2010).

“Kadının Kurtuluşu Toplumun Kurtuluşundan Bağımsız Değildir”, Marxist tutum,
www.marxist.com (10 Ekim 2009).

Kamu’da Esnek Çalıştırma ve Toplam Kalite Yönetimi,

<http://www.kesk.org.tr/node/34>,

(10 Ekim 2010).

Kapitalist Üretim Ve Ekonomik Kriz, www.EmekDünyası.net, (18 Ekim 2010)

Kapitalist Küreselleşmenin Kadın Emeğine Etkileri-KESK Kadın Kurultayı Atölye Çalışması, www.sendika.org, (18 Ekim 2010).

Karadağ Şengül ve Serpil İlgün, 89 Bahar Eylemleri, Böyle Olur İşçilerin Baharı, (2007), <http://www.emekduyasi.net/ed/guncel/454-39-89-bahar-eylemleri-boyle-olur-iscilerin-bahari>, (30 Aralık 2010).

Kızıl, Çağhan. “Ulus Devlet Ve Milliyetçilik”, Birikim Dergisi
<http://www.birikimdergisi.com/birikim/makale.aspx?mid=314>,

(1 Aralık 2010).

Öngen, Tülin. “Toplumsal Sınıflar, Sınıf Mücadeleleri Ve Kamu Çalışanları”

e-kutuphane.egitimsen.org.tr/pdf/1643.pdf, (25 Kasım 2010).

Müftüoğlu, Özgür. “Kent Ve Güvencesiz Çalışma”, 2008,
<http://ozgurmuftuoglu.blogspot.com/2008/09/kent-ve-gvencesiz-alima.html>
(2 Temmuz 2010).

Müftüoğlu, Özgür, Kriz, Kar ,Sömürü, 24 Temmuz 2009,
http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=25596, (20 Mart 2011).

Müftüoğlu, Özgür, “Ortadan Kalkan Sosyal Güvenlik Hakkı Ve Sorumluları”,(Electronic Version), *Yeni Ortam*, 2008.

Roma Medeniyeti, Türk Ve Dünya Tarihi, 2008,
<http://www.turkvedunyatarihi.com/kategorisiz/roma-medeniyeti.html>,

(10 Aralık 2010).

Şenses, Fikret. Neoliberal Eğitim Politikaları İşgücü Piyasaları ve İstihdam www.petro-is.org.tr/yayinlar/yillik/...neoliberal/index.htm, (25 Kasım 2010).

TİSK TOBB VE TÜSİAD'ın Esneklik Konusundaki Ortak Görüş Ve Önerileri (Gözden Geçirilmiş Metin), TS/SKD/İS/09-07,
www.tusiad.org/.../2009.07.23Esneklik_TISKTOBBTUSIADOrtaGorusRevizeMetin.pdf, (24 Ekim 2010).

TÜRK-İŞ Eylemleri, www.turkis.org.tr/source.cms.docs/turkis.org.tr.ce/docs/file/ey102.doc, 3 Mart 2011

Türkiye'de ve Dünya'da Sendikal Hareketin Kısa Tarihi,
www.tezkoopis.org/yayin/egitim/6.pdf, 3 Mart 2011

Yılmaz, Nevin. “Kapitalist Küreselleşme Ve Kadın Emeği”
kutuphane.egitimsen.org.tr/pdf/343.pdf (12 temmuz, 2010).

Yeldan, Erinç. “Doğrudan Yabancı Sermayeyi Çekmek”, www.sendika.org, (18 Ekim 2010).